

Педагогічний Вісник

2025
№ 3

ДОРОГІ КОЛЕГИ, ШАНОВНІ ОСВІТЯНИ!
ЩИРО ВІТАЄМО ВАС ІЗ ПОЧАТКОМ НОВОГО
НАВЧАЛЬНОГО РОКУ!

Початок навчального року є свідченням нашої незламності, адже попри всі виклики, пов'язані з повномасштабною війною, ми демонструємо стійкість, згуртованість і непохитну віру в силу освіти. Саме в ці непрості часи знання, критичне мислення та духовна міцність стають нашою спільною опорою.

Аби допомогти зорієнтуватися у змінах освітнього процесу та ефективно спланувати свою роботу у новому році, ми пропонуємо на сторінках часопису методичні поради щодо провадження освітньої діяльності, нових підходів та вимог до викладання навчальних предметів та інтегрованих курсів в закладах загальної середньої освіти Черкаської області. Сподіваємося, що методична допомога буде суттєвим додатком до педагогічного портфоліо Учителя Нової української школи.

Міцного здоров'я, терпіння, щирого прагнення до творчого креативного розвитку. Нехай на освітньому поприщі не забракне мудрості, натхнення, порозуміння і любові! А цього річний першовересень буде сонячним і принесе добрий настрій у кожну школу, у кожну родину!

Разом – до Перемоги! Разом – до якісної та гідної освіти в Україні!

Із повагою, в.о.ректора комунального навчального закладу
«Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних
працівників Черкаської обласної ради», кандидат педагогічних наук,
Заслужений працівник освіти України, Головний редактор журналу
Наталія ЧЕПУРНА і колектив інституту

Засновник журналу:
Черкаський обласний інститут
післядипломної освіти педагогічних
працівників

Регістраційне свідоцтво
ЧС № 1034 ПР від 20.09.2018

Журнал видається з березня 1995 року
щоквартально

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Н. М. Чепурна, ректор КНЗ "Черкаський
обласний інститут післядипломної освіти
педагогічних працівників Черкаської обласної
ради", кандидат педагогічних наук, Заслужений
працівник освіти України, доцент
(головний редактор)

Г. А. Назаренко, проректор
з наукової-методичної роботи інституту,
доктор педагогічних наук, професор
(науковий редактор)

К. М. Криворот (заступник головного редактора)

Н. І. Лісова, проректор з питань зовнішнього
незалежного оцінювання та моніторингу якості
освіти інституту, доктор педагогічних наук

Ю. І. Завалевський, заступник директора
Державної наукової установи
«Інститут модернізації змісту освіти»,
доктор педагогічних наук, професор

Т. В. Черкашина, доктор
педагогічних наук

Т. К. Андрющенко, доктор
педагогічних наук, професор

С. А. Гаряча, кандидат педагогічних наук

О. В. Крутенко, кандидат
педагогічних наук

Ю. М. Зоря, кандидат
педагогічних наук

Технічна редакція та комп'ютерна верстка
В. М. Шемшура

Відповідальний за друк **В. М. Шемшур**

Думка редакції не завжди збігається
з думкою автора

Редакція рукописів не рецензує
і авторам не повертає

За достовірність фактів, цитат, власних імен,
географічних назв та інших відомостей
відповідають автори публікацій

Рекомендовано до друку
вченою радою ОПОПП
Протокол №2 від 29.05.2025
Післяписано до друку 15.08.2025
Папір друкарський №1

Умовн. друк. арк. 6

Зам. № 1764

Тираж 1000 пр.

Адреса редакції:
18003, Черкаси, Бидгощська, 38/1,

КНЗ "ЧОПОПП ЧОР",

т. +380-472-64-21-78

e-mail: redaktor6@ukr.net

Науково-методичний журнал

Зміст

ОСВІТА 21 СТОЛІТТЯ

Данилевський В. Стратегічні напрями підвищення якості
регіональної системи освіти Черкащини.2
Чепурна Н. Інновації, що рухають освіту.6

РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ВИКЛАДАННЯ НАВЧАЛЬНИХ ПРЕДМЕТІВ У 2025/2026 НАВЧАЛЬНОМУ РОЦІ: ПРІОРИТЕТИ, ЗМІНИ ТА ПІДХОДИ

Замулко О. Організаційна культура керівника в умовах
сучасних викликів освіти.11
Харитоновна С. Розбудова системи психічного здоров'я
в умовах сьогодення: ризики та можливості.14
Добровольська Л., Кириленко В. Нові вимоги до організації
освітнього процесу в початковій школі.18
Ванько К., Колода А. Головні орієнтири освітнього
процесу у закладах дошкільної освіти.21
Січкач С., Архипова В. Викладання гуманітарних дисциплін
у закладах загальної середньої освіти: основні акценти.25
Боровець Л. Історична пам'ять – фундамент
громадянської освіти.29
Лісова Н., Лобенко Н. Діагностичний підхід до
розвитку читацької грамотності учнів — основа
успішного навчання в НУШ.32
Савицька Г., Бородай Т. Іншомовна компетентність
у контексті діяльнісного підходу до навчання в закладі
загальної середньої освіти.35
Шемшур В. Інформатика в Новій українській школі: модельні
програми, акценти змісту та навчальне навантаження.38
Крижанівський В. Системний підхід до дослідницько-
навчальної діяльності на уроках географії.42
Сотула О. Фінансово-економічна освіта учнів:
модельні програми, нормативне забезпечення
та критерії оцінювання.44
Тищенко І. Впровадження інновацій у математичну
освітню галузь: досвід Нової української школи.48
Северінова А. Особливості організації
освітнього процесу з фізики і хімії.52
Даниленко Л. Інноваційні підходи у викладанні біології
у 8 класі Нової української школи.55
Кудін В. Актуальність формування лідерських якостей у
старшокласників.58
Кудін В. Шляхи формування особистості у закладах
позашкільної освіти Черкаської області.60
Кондратюк С. Реалізація потенціалу технологічної освітньої
галузі у 2025-2026 навчальному році.63
Бугайчук Н. Організація виховного процесу
в умовах воєнного стану.68
Гловацький С. Новий зміст мистецької освітньої галузі.72
Лемешева Н. Основи якісного викладання інтегрованого
курсу «Мистецтво».76
Якухіна Н., Вейлерт Ю., Басик В. Корекційна робота
із дітьми з особливими освітніми потребами.80
Брайченко Т. Профілактика проявів девіантної поведінки
здобувачів освіти. Інформаційно-методичні поради для
соціальних педагогів.84
Пишна Н. Психологічна підтримка здобувачів освіти:
що потрібно знати і вміти фахівцям.88

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ТА ДОСВІД ВИКЛАДАННЯ ООНОВЛЕНОГО ПРЕДМЕТА «ЗАХИСТ УКРАЇНИ»

Плахута В. Викладання навчального предмета
«Захист України» у закладах загальної середньої освіти
Черкаської області.91
Підмогильна В., Боюк Л., Коваленко С. Інноваційна
школа молодого захисника України. Із досвіду роботи
створення і функціонування Осередку для викладання
оновленого предмета «Захист України. Інтегрований курс»....93

Валерій ДАНИЛЕВСЬКИЙ,

начальник Управління освіти і науки Черкаської обласної державної адміністрації, кандидат історичних наук

СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ РЕГІОНАЛЬНОЇ СИСТЕМИ ОСВІТИ ЧЕРКАЩИНИ

Четвертий раз поспіль розпочинаємо новий навчальний рік в умовах російської агресії проти нашої держави. Ми, без перебільшення, зіткнулись із цивілізаційною загрозою для незалежності, соборності та самого існування України й українського народу.

Війна – це важке випробування і для системи освіти: практично щодня агресор завдає по території нашої держави нищівних і жорстоких ударів, руйнуючи в тому числі й освітню інфраструктуру – дитячі садочки, школи, заклади професійної та вищої освіти.

Усупереч складним умовам повномасштабної війни з агресивним північним сусідом освітній процес у школах України не зупинився: пріоритетним напрямом своєї діяльності вважаємо забезпечення права українських дітей на освіту в умовах режиму воєнного стану та створення безпечних умов навчання для всіх учасників освітнього процесу. Для цього маємо зробити все можливе і неможливе не тільки для успішного функціонування системи освіти в цей надскладний період, але й для її подальшого розвитку і реформування.

Слід зазначити, що український уряд, органи влади, міжнародні партнери та місцеві громади працюють разом, щоб пом'якшити несприятливий вплив та негативні наслідки збройного конфлікту на реалізацію права на освіту, щоб надати можливості для навчання та розвитку зростаючого покоління, забезпечити дітям і молоді доступ до якісної освіти навіть за складних обставин, в яких зараз перебуває наша країна.

У цьому контексті не можна не погодитись із позицією Міністерства освіти і науки України: «Усупереч перешкодам освіта має стати ключем до мобілізації ресурсів і можливостей для майбутнього, допомагаючи людям знайти своє місце в нових реаліях... Освіта має готувати людину саме до завтрашнього дня. І що найважливіше – процес розвитку не повинен зупинятися ніколи, якщо ми хочемо не лише встигати за динамічним сучасним світом, а й задавати у ньому тренди» [1].

Регіональна система освіти Черкащини, як і решти «нефронтових» областей України, протягом останніх років спрямовується на виконання завдань «Стратегічного плану діяльності Міністерства освіти і науки України до 2027 року» – ключового документа, який має на меті створити таку систему освіти, яка б допомагала сформувати громадянина для країни з інноваційною економікою, здатного захистити свою сім'ю та державу від зовнішніх загроз.

У цьому документі окреслено **дев'ять пріоритетів** у галузі освіти:

Пріоритет 1: Освіта дітей раннього та дошкільного віку.

Пріоритет 2: Реформа «Нова українська школа».

Пріоритет 3: Концепція позашкільної освіти.

Пріоритет 4: Трансформація професійної освіти.

Пріоритет 5: Якісна вища освіта.

Пріоритет 6: Розвиток науки та інновацій.

Пріоритет 7: Європейська інтеграція України у сферах освіти і науки.

Пріоритет 8: Цифрова трансформація освіти і науки.

Пріоритет 9: Підтримка та супровід осіб з особливими освітніми потребами та осіб, що потребують підтримки в освітньому процесі.

У цій статті спробуємо визначити завдання діяльності закладів і установ освіти області для ефективної реалізації тих пріоритетів, які безпосередньо впливають на якість дошкільної, загальної середньої та позашкільної освіти як складових регіональної системи освіти Черкащини.

Пріоритет «Освіта дітей раннього та дошкільного віку»

Якісна дошкільна освіта, як відомо, слугує соціальної інтеграції дітей і формуванню соціальних навичок, що сприяє створенню більш гармонійного суспільства. При цьому важливо гарантувати якісну та доступну дошкільну освіту для всіх дітей, зокрема з особливими освітніми потребами, у безпечному, дружньому та безбар'єрному освітньому середовищі, незалежно від місця проживання.

Педагогічні колективи закладів дошкільної освіти Черкаської області вже сьогодні демонструють успішні практики реалізації оновленого державного стандарту дошкільної освіти, захисту дітей від фізичного та психологічного насилля, підтримки їхнього ментального здоров'я. Вихователі ефективно здійснюють розвиток ключових компетентностей і наскрізних умінь, необхідних для успішного подальшого життя дітей дошкільного віку.

Для покращення якості дошкільної освіти в області на наступні роки **ставимо завдання:**

- облаштування безпечних укриттів у кожному закладі;
- забезпечення закладів дошкільної освіти необхідною і достатньою кількістю ноутбуків і планшетів;
- активне запровадження навчання дошкільників англійської мови;
- започаткування функціонування альтернативних типів дитячих садків.

Ключовим для цього пріоритету є імператив: кожна дитина, зокрема з особливими освітніми потребами, повинна мати доступ до якісної дошкільної освіти.

Пріоритет «Реформа «Нова українська школа»

Ця реформа, як відомо, впроваджується в Україні з 2018 року. За новим Державним

стандартом базової середньої освіти у новому 2025-2026 навчальному році навчатимуться вже учні 8 класів, освіта яких спрямовуватиметься на формування ключових компетентностей і наскрізних умінь, необхідних для життя, соціального та емоційного добробуту, подальшого навчання та саморозвитку.

Розуміючи важливість якісної освіти для відбудови та розвитку України, сьогодні ми фокусуємо увагу на повноцінній реалізації реформи «Нова українська школа» *не лише в базовій школі, а й у підготовці до реформування профільної освіти у старшій школі.*

Далі конкретизуємо *завдання* нашої спільної взаємодії на наступні роки за окремими напрямками реформування НУШ.

1. Повна трансформація шкільного простору. Незважаючи на обмежені фінансові ресурси воєнного часу, завдяки підтримці міжнародних спонсорів наша держава щорічно виділяє кошти субвенції на оснащення кабінетів базової середньої освіти відповідно до сучасних вимог (і робитиме це для профільної старшої школи). Тому фокусуємо увагу на розробленні та реалізації нових сучасних моделей організації шкільного простору кожної школи області, а відбудову пошкоджених або зруйнованих агресором закладів освіти (на жаль, і такі є на Черкащині) треба здійснювати за принципом «краще, ніж було».

2. Перегляд змісту освітнього процесу. Станом на сьогодні маємо успішний досвід роботи за оновленими освітніми програмами, які інтегрують у зміст навчальних предметів здоров'язбережувальну та національно-патріотичну (формування національної та громадянської ідентичності здобувачів освіти) складові. Педагогічні колективи демонструють перспективні практики впровадження STEM-освіти, реалізації проєктів, спрямованих на психологічне й ментальне здоров'я учасників освітнього процесу та безпеку життєдіяльності. Продовжуймо і надалі впровадження програм надання психологічної та емоційної підтримки, реабілітації та адаптації в умовах війни та повоєнний період.

Звертаємо особливу увагу на ті зміни, які набирають чинності з початку нового 2025–2026 навчального року та які стосуватимуться всіх закладів загальної середньої освіти: згідно з наказом Міністерства освіти і науки України від 20 червня 2025 року № 890 у Типовій освітній програмі закладів загальної середньої освіти збільшено кількість годин на вивчення предмета «Захист України» *до 2 обов'язкових годин на тиждень.*

Стабільне навантаження – 2 години на тиждень для 10–11 класів на вивчення предмета «Захист України» (замість попереднього діапазону 1,5–2 години) зосереджує увагу на важливості посилення практичної підготовки учнів і учениць до викликів сучасності та гарантує достатній час для якісного засвоєння життєво важливих навичок.

Додаткові години дають змогу повноцінно втілити оновлену концепцію навчання, у межах якої старшокласники та старшокласниці опановують сучасні компетентності з безпеки та оборони. Замість лекцій учні й учениці набуватимуть практичних навичок у форматі тренінгів, що проводитимуться на базі міжшкільних осередків.

Збільшення тижневого навантаження до 2 годин створює можливість для поглибленого вивчення тактичної медицини, технологій безпілотних систем, протидії дезінформації та інших критично важливих умінь для самозахисту.

3. Пілотування моделі профільної освіти. Незважаючи на виклики воєнного часу, розпочинається реформування старшої школи як складової профільної середньої освіти України, наближення її до кращих світових стандартів.

Наразі вже затверджено Державний стандарт профільної середньої освіти та відповідна Типова освітня програма. У новому 2025-2026 навчальному році розпочнеться пілотування моделей організації освітнього процесу та навчальних матеріалів за новим стандартом. Від Черкаської області у пілотуванні бере участь Смілянська школа № 11, педагогічний колектив якої вже зараз визначився із профілями навчання, модельними програмами різних інтегрованих курсів і навчальних предметів профільного навчання.

Вважаємо цілком слушним початок пілотування стандарту профільної середньої освіти саме у 2025 році, за 2 роки до того, як випускники дев'ятих класів Нової української школи будуть обирати *академічне* або *професійне спрямування* профільної освіти у 10-12 класах. Два роки пілотування, дійсно, дадуть змогу здійснити необхідні зміни стосовно кількості академічних ліцеїв у мережі закладів профільної освіти, протестувати й затвердити різноманітні програми профільного навчання, якісно підготувати методичні матеріали для вчителів.

З огляду на те, що старша профільна школа має бути *з фаховими сучасними педагогами з якісною підготовкою, вчителі вже зараз, не чекаючи на 2027 рік (час початку реформи старшої школи) мають готуватись до викладання предметів та інтегрованих курсів на поглибленому рівні та навчатись працювати із сучасним обладнанням і за новими технологіями;* вже зараз маємо замислюватись над найкращими способами організації освітнього процесу в старшій школі таким чином, щоб учнівство могло вільно обирати предмети, здобувати всі необхідні знання, вміння, формувати цінності.

Вважаємо за доцільне звернути увагу вчительства Черкащини на те, що до початку нового 2025-2026 навчального року Міністерством освіти і науки України буде затверджено *Концепцію професійної орієнтації та кар'єрного консультування у системі освіти України на 2025-2027 роки*, метою якої є створення комплексної, адаптивної та доступної системи професійної орієнтації та кар'єрного консультування у формальній освіті, що сприятиме усвідомленому вибору професії, формуванню ключових компетентностей і підтримці сталого розвитку людського капіталу України. Наше завдання – усвідомити основні положення Концепції, опанувати у системі післядипломної освіти сучасні підходи (техніки, методи, технології) професійної орієнтації й кар'єрного консультування та кваліфіковано допомагати учням і ученицям у виборі майбутнього профілю навчання у старшій школі та майбутньої професії для успішного дорослого життя.

4. Стратегія подолання освітніх втрат. Для майбутніх випускників 9 класів у 2027 році передбачається запровадження *нової моделі*

державної підсумкової атестації, за результатами якої на конкурсній основі буде відбуватись набір здобувачів освіти в академічні чи професійні ліцеї. Крім цього, планується модернізація зовнішнього незалежного оцінювання для випускників профільної середньої освіти в закладах освіти усіх типів.

У зв'язку з об'єктивними причинами воєнного часу значна кількість учнів та учениць потребує допомоги від учителів у надолуженні освітніх втрат та розривів. Саме тому перед педагогами закладів освіти області ставимо завдання у системі підвищення кваліфікації опановувати сучасні стратегії та технології подолання освітніх втрат, щоб наші випускники мали достойні результати під час державної підсумкової атестації та зовнішнього незалежного оцінювання.

5. Реформа системи професійного розвитку вчителів. Новий час висуває нові вимоги до рівня професійної компетентності педагогічних працівників і новий зміст професійного розвитку, про що зазначалось вище.

Інновацією цього року є запровадження процесу *супервізії професійної діяльності* вчителів базової середньої освіти. На виконання наказу Міністерства освіти і науки України від 14.06.2024 № 855 «Про затвердження Порядку надання професійної підтримки та допомоги педагогічним працівникам (здійснення супервізії)» у Черкаській області за освітньою програмою «Алгоритм та інструменти супервізії педагогічної діяльності» забезпечено підготовку 226 супервізорів, які лише у І півріччі 2025 року надали професійну підтримку та допомогу 479 супервізантам.

У планах Міністерства освіти і науки України – оновлення професійного стандарту вчителя та удосконалення Положення про *сертифікацію педагогічної діяльності*, що обумовлено першими результатами сертифікації вчителів початкової школи, української мови, математики та історії, що проходила протягом останніх років.

З метою індивідуалізації процесу цільового підвищення кваліфікації вчителів Нової української школи передбачається запровадження ваучерів та створення ринку послуг для професійного розвитку педагогічних працівників. *Ваучерна програма* дозволить учителю обирати, де і в якому обсязі підвищувати свій фаховий рівень, укладати індивідуальні угоди на навчання із зазначенням необхідного рівня знань, що дозволить підготувати вчителів, керівників закладів до впровадження реформи Нової української школи та роботи з дітьми з особливими освітніми потребами.

6. Сучасний освітній менеджмент. Директор школи як лідер освітніх змін. Реформа загальної середньої освіти визначає нове розуміння ролі керівника в управлінні школою та вимагає від нього нових знань та компетентностей. Керівники закладів освіти мають бути лідерами шкільних команд, які реалізують освітній процес на засадах Нової української школи та ефективно реагують на виклики сьогодення.

На виконання Постанови Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2024 р. № 1513 «Деякі питання надання субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на забезпечення якісної, сучасної та доступної загальної середньої освіти “Нова українська школа” у 2025 році»

обласним інститутом підготовлено 1055 директорів і заступників директорів закладів освіти області до керівництва реалізацією Державного стандарту базової середньої освіти в Новій українській школі за освітньою програмою «Сучасні інструменти підвищення якості базової середньої освіти в другому циклі предметного навчання».

Цільове підвищення кваліфікації директорів і заступників директорів із актуальних питань реформування освітньої галузі має відбуватись і надалі.

7. Реформа шкільного харчування. Незважаючи на важкі фінансові умови воєнного часу, Кабінет Міністрів України затвердив розпорядження «Про розподіл обсягу субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на реалізацію публічного інвестиційного проекту (проведення реконструкції та капітального ремонту) їдалень (харчоблоків) закладів освіти». Це вагома підтримка місцевих громад на шляху реалізації реформи шкільного харчування, що здійснюється для забезпечення дітей та учнівської молоді якісним повноцінним харчуванням за місцем навчання.

Роль педагогічних колективів закладів освіти області у процесі реформи шкільного харчування вбачаємо у формуванні *культури здорового харчування* учнів та учениць, а також поширення її серед українських родин.

Пріоритет «Концепція позашкільної освіти»

У «Стратегічному плані діяльності Міністерства освіти і науки України до 2027 року» зазначається, що позашкільна освіта в Україні «має відігравати ключову роль у формуванні національної ідентичності українців, розвитку їхніх талантів та здібностей, надолуженні освітніх втрат, наданні освіти на деокупованих і прифронтових територіях». Україна веде важку війну не тільки за свою територію, а й за національну та культурну ідентичність, свободу, право на волевиявлення. Тому сьогодні роль позашкільної освіти полягає, передусім, у формуванні національної свідомості дітей та підлітків, культурних цінностей, відповідальності, суб'єктності, критичного мислення.

Концепція позашкільної освіти передбачає створення нової системи управління позашкільною освітою, організації мережі закладів, формули фінансування, запровадження нових підходів до організації роботи в закладах позашкільної освіти.

Роль позашкільної освіти маємо розглядати як інструмент розвитку територіальної громади. Для кожної дитини в громаді необхідно надати можливість розвинути свої таланти, здібності та поступово набути здатності розвивати економіку своєї громади, сприяти її подальшому зростанню та розвитку.

Перед педагогічними колективами закладів позашкільної освіти ставимо такі основні *завдання*:

- охоплення якісною позашкільною освітою, що сприяє розвитку індивідуальних здібностей, надолуженню освітніх втрат, військово-патріотичному вихованню та профорієнтації дітей та учнівської молоді;
- утвердження української національної та громадянської ідентичності, підтримка соціально-реабілітаційних програм, розвиток навичок і компетентностей здобувачів позашкільної освіти;

- реалізація STEM-освіти, підприємницької освіти та освіти для сталого розвитку і відновлення;
- створення наукових інтерактивних просторів, центрів надолуження освітніх втрат, впровадження ефективних моделей фінансування та управління позашкільною освітою;
- підвищення кваліфікації педагогів закладу, використання інноваційних підходів і методик у позашкільній освіті та інтеграції їх у шкільні програми.

Пріоритет «Цифрова трансформація освіти й науки»

Наразі в нашій країні активно відбувається цифрова трансформація усіх сфер суспільного життя, у тому числі – освіти й науки: створюються цифрові освітні платформи; розвивається мережа цифрових освітніх центрів; започатковується функціонування освітніх е-послуг, зокрема застосунок «Мрія».

Наше спільне *завдання* у цьому контексті – створити умови для використання учасниками освітнього процесу сучасних технологій у доступному цифровому середовищі, а для цього необхідно продовжувати забезпечення:

- учнів та педагогів – комп'ютерним обладнанням;
- закладів освіти – широкопasmовим доступом до інтернету;
- підвищення цифрової компетентності педагогів;
- розвиток електронного управління закладами освіти.

Пріоритет «Підтримка та супровід людей з особливими освітніми потребами»

Ключовою ідеєю цього пріоритету є імператив: усі люди, які цього потребують, мають отримувати необхідну підтримку в освітньому процесі та освітні послуги, психолого-педагогічний супровід для успішної інтеграції в суспільство.

Прикладом у підтримці людей з особливими освітніми потребами на державному рівні є створення програми навчання та психолого-педагогічного супроводу ветеранів, які втратили зір унаслідок війни; розроблення Національної стратегії інклюзивного навчання; затвердження Концепції трансформації спеціальної освіти; створення порталу «Освіта для ветеранів» та інше.

У Черкаській області у минулому році розпочала функціонування «Школа супергероїв» – освітня установа для дітей, які перебувають на стаціонарному лікуванні та реабілітації. Маємо також успішний досвід організації інклюзивного навчання у закладах освіти різних рівнів; педагогічні працівники активно опановують сучасні підходи до реалізації інклюзивної освіти. Утім, працюймо далі над забезпеченням безперешкодного доступу осіб з особливими освітніми потребами до навчальних приміщень.

Організація освіти під час війни є надто важливою темою, яка потребує співпраці між державними органами, громадськими організаціями та міжнародною спільнотою для забезпечення захисту дітей та максимальної освітньої можливості у таких складних умовах. Не можна не подякувати європейській і світовій спільноті, усім партнерам, міжнародним організаціям, установам, проектам, кожному, хто відгукнувся і надає підтримку Україні в

цей складний час, за безліч пропозицій щодо співпраці, за створені нові можливості для наших здобувачів освіти. Сьогодні рівень підтримки України та її громадян у світі є безпрецедентним. Спільними зусиллями ми продовжуємо створювати перспективи для інноваційного розвитку України, формуючи особистості наших вихованців як гідних громадян-патріотів України, готових захистити нашу державу від посягань зовнішніх ворогів. Останнє положення зумовлює формулювання ще одного пріоритету освітньої діяльності, який постійно має бути у фокусі уваги педагогічної спільноти Черкащини, як і всієї України.

Пріоритет «Активізація національно-патріотичного та військово-патріотичного виховання здобувачів освіти»

Реалізація цього пріоритету спрямовує зусилля педагогічних працівників на формування української національної та громадянської ідентичності, оборонної свідомості, громадянської стійкості на основі суспільно-державних (національних) цінностей України, соціальної активності та відповідальності, готовності до дієвого виконання громадянського і конституційного обов'язку із захисту національних інтересів, державної незалежності й територіальної цілісності України, поваги та шани до захисників нашої держави.

У повній мірі відповідаючи положенням Закону України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності», цей пріоритет акцентує нашу увагу на важливості залучення ветеранів війни, воїнів, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною до організації та здійснення програм, проектів і заходів військово-патріотичного виховання; популяризації військової служби; розвитку військово-прикладного спорту, технічної творчості й інновацій; широкого залучення школярів до загальнодержавних і регіональних заходів військово-патріотичного виховання; якісного викладання предмета «Захист України» у старшій школі. Все це сприятиме формуванню у підростаючого покоління готовності до захисту України, розвитку бажання здобувати військові професії, проходити службу у Збройних Силах України. Зміст цього пріоритету визначається національними інтересами України та покликаний забезпечити активну участь громадян у збереженні її безпеки від зовнішньої загрози.

На завершення варто наголосити: всупереч наявним перешкодам українська освіта обов'язково стане сильнішою після теперішніх випробувань, допомагатиме людям знайти своє місце в нових реаліях, буде ключем до відновлення сподівань і можливостей для майбутнього кожного громадянина України, основою прогресу та розвитку нації, фундаментом її майбутнього.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про затвердження Стратегічного плану діяльності Міністерства освіти і науки України до 2027 року: наказ МОН України від 07.03.2024р. № 276. URL: <https://mon.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennya-strategichnogo-planu-diyalnosti-ministerstva-osviti-i-nauki-ukrayini-do-2027-roku>

Наталія ЧЕПУРНА,

в.о. ректора комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради», доктор філософії, кандидат педагогічних наук, Заслужений працівник освіти України

ІННОВАЦІЇ, ЩО РУХАЮТЬ ОСВІТУ

За останні роки система освіти в Україні зазнала суттєвих змін: виклики повномасштабної війни, тривалі періоди дистанційного навчання, зміна умов педагогічної діяльності, виникнення нових освітніх потреб учнівства – все це стало підставою для переосмислення та оновлення підходів до організації освіти різних рівнів у динамічних умовах, що, постійно змінюються. Нині можемо констатувати, що не зважаючи на труднощі воєнного часу, освітянська спільнота нашої країни продовжує розвиток педагогічної інноватики, яка полягає у постійному пошуку й упровадженні нових, максимально ефективних технологій навчання і виховання.

Слідом за розробниками «Енциклопедії освіти» сутність інновацій в освіті розуміємо як процес творення, упровадження та поширення в освітній практиці нових ідей, педагогічних та управлінських технологій, у результаті яких відбувається перехід системи до якісно іншого стану, підвищуються показники досягнень у галузі освіти [1, с. 338].

При цьому наголошуємо, що пошук і впровадження нового нині не є самоціллю інноваційної діяльності, вона спрямована на забезпечення адекватності навчально-виховного процесу і відповідності його результатів вимогам українського суспільства, яке в умовах війни продовжує активно жити, творити, розвиватись.

Динамічні суспільні зміни спонукають до постійного оновлення змісту і форм навчання та виховання і разом з цим – максимально уважного, обережного та критичного ставлення до всього нового. Інновації нині не повинні входити у протиріччя із питаннями про демократичний суспільний устрій України, гуманістичні орієнтації у процесі державотворення, а результатом упровадження нових освітніх методик і технологій має бути формування діяльної, відповідальної, творчої особистості громадянина-патріота, який уміє аналізувати, долати будь-які труднощі, зберігати й реалізовувати свій життєвий потенціал.

Ключовими на сьогодні залишаються нові тенденції в освіті, сконцентровані на пошуку національної ідеї, ціннісних орієнтирів, виховного ідеалу, що у своїй сукупності сприятиме становленню української національної та громадянської ідентичності.

Саме такої позиції дотримуються педагогічні колективи закладів освіти Черкащини, обираючи тематику дослідно-експериментальної роботи як найвищого рівня інноваційної діяльності.

До прикладу, цього року у плідній співпраці з науковцями Інституту проблем виховання НАПН України педагогічні колективи 34 закладів загальної середньої освіти області завершили експеримент регіонального рівня *«Формування в учнівській молоді національної солідарності в умовах війни та повоєнного часу»*, у ході якого відпрацьовано *інновацію*, сутність якої полягає у розробці методик формування в учнівській молоді національної солідарності на засадах суб'єкт-суб'єктної взаємодії всіх учасників виховного процесу в умовах воєнного (у подальшому – повоєнного) часу та використання оптимальних форм і методів виховної роботи з урахуванням вікових, індивідуальних особливостей, потреб, емоцій, особливостей реального життя дітей. Під час експериментальної роботи організовувалась активна участь зростаючої особистості у різноманітних формах діяльності, які стимулювали формування національної солідарності, готовність виступати суб'єктом життя в Україні (етичні бесіди, виховні години, тренінги, проєктна діяльність, квести (веб-квести), брейн-ринги, дискусії, он-лайн екскурсії та ін.). У ході цього експерименту молодь залучалась до учнівського самоврядування, проєктної, тренінгової діяльності за різноманітними напрямками громадянської активності, що сприяло формуванню у них досвіду командної роботи, згуртованості задля досягнення спільної мети, суб'єкт-суб'єктної взаємодії учнів з педагогами. Результати експериментальної роботи забезпечили підвищення рівня сформованості в учнівській молоді національної солідарності, а також рівень готовності педагогів до формування в учнівській молоді досліджуваного феномену. У даний час готуються до друку науково-методичні посібники, які стануть у нагоді освітянам не лише Черкаської, а й інших областей України.

Педагогічні колективи ще чотирьох закладів загальної середньої освіти Черкащини у співпраці з науковцями Інституту проблем виховання НАПН України завершили підсумково-аналітичний етап експерименту регіонального рівня з теми *«Організаційно-педагогічні умови та технології забезпечення єдності фізичного і військово-патріотичного виховання учнів закладів загальної середньої освіти»*, у якому розроблено й апробовано *інновацію*, сутність якої полягає у визначенні та обґрунтуванні організаційно-педагогічних умов і технологій забезпечення єдності фізичного та військово-патріотичного виховання учнів завдяки спрямуванню зусиль педагогів на:

сходження зростаючої особистості до військово-спрямованого патріотизму як духовної цінності; виховання в учнів моральної відповідальності за існуючу державну ситуацію, відповідальності перед героями України, які боронять націю; формування у здобувачів освіти любові, вірності та відданості народу, Батьківщині, державі; духовно-моральної стійкості, готовності до самопожертви; готовності до прояву фізичної й духовно-моральної стійкості; усвідомлення значення та необхідності військово-прикладної, фізичної підготовки у контексті єдності військово-патріотичного і фізичного виховання; роз'яснення необхідності єдності військово-патріотичного виховання (любов до народу, Батьківщини, держави; фізичну підготовленість, духовно-моральну стійкість; готовність до самопожертви; готовність до служби у Збройних Силах України); масове залучення учнівської молоді до військово-патріотичного та фізичного виховання; формування в учнівської молоді умінь самостійно організовувати й займатися фізичними вправами; позитивного ставлення до занять з військово-патріотичного та фізичного виховання. Завдяки теоретичному обґрунтуванню та експериментальній перевірці організаційно-педагогічних умов та технології забезпечення єдності фізичного та військово-патріотичного виховання учнів закладів загальної середньої освіти значно підвищився рівень військово-патріотичної вихованості старшокласників експериментальних закладів.

Очікуємо плідних результатів дослідно-експериментальної діяльності з такої актуальної на сьогодні теми, як *«Організаційно-педагогічні умови вчительсько-батьківської взаємодії у формуванні ментального здоров'я здобувачів освіти»*. Експеримент регіонального рівня відбувається на базі двох ЗЗСО області: опорного закладу освіти «Балаклєвський лицей імені Євгенії Гуглі» Балаклєвської сільської ради та закладу загальної середньої освіти I-III ступенів с.Золотоношка Драбівської селищної ради. На початковому етапі дослідно-експериментальної діяльності проведено анкетування вчителів з метою визначення їх готовності до участі в експерименті; створено електронні площадки для комунікації вчителів, учнів та батьків; організовано роботу творчих груп, проаналізовано науково-педагогічну літературу та актуальний педагогічний досвід інших шкіл щодо формування педагогічної культури батьків з питань формування ментального здоров'я дітей; здійснено аналіз проблем і потреб у взаємодії школи та батьків щодо теми дослідження.

Зазначимо, що у 2025 році дослідно-експериментальна робота здійснюється на базі 116 закладів дошкільної та загальної середньої освіти Черкаської області за 15 актуальними темами освітньої діяльності. Зокрема, працівниками інституту забезпечено науково-методичний супровід **4 експериментів** всеукраїнського рівня (на базі 22 закладів загальної середньої освіти області) та

11 експериментів регіонального рівня (на базі 94 закладів дошкільної та загальної середньої освіти).

Утім, наголосимо ще й на тому, що абсолютно всі заклади освіти Черкащини, як і всієї України, долучені до *інноваційної діяльності, предметом якої є впровадження Концепції «Нова українська школа (НУШ)»*. Наразі реалізуються концептуальні засади освітніх галузей з урахуванням вимог Державного стандарту початкової освіти та Державного стандарту базової середньої освіти; розпочато підготовку до впровадження Державного стандарту профільної середньої освіти.

Ми свідомі того, що успіх педагогічної діяльності на концептуальних засадах НУШ залежить від готовності освітян працювати по-новому. Саме тому на виконання Постанови Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2024 р. № 1513 «Деякі питання надання субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на забезпечення якісної, сучасної та доступної загальної середньої освіти “Нова українська школа” у 2025 році» завдяки нашій взаємодії з органами управління освітою та методичними службами територіальних громад лише за I півріччя 2025 року загалом 5580 педагогічних працівників пройшли підготовку до роботи в умовах НУШ, зокрема:

- завершено підвищення кваліфікації педагогів області за 30-годинною програмою з питань реалізації Державного стандарту базової середньої освіти на циклі предметного навчання у 7-9 класах Нової української школи; такі курси успішно опанували 574 вчителів, які вже цього року навчали учнів 7-х класів НУШ;
- до предметного навчання у 8-9 класах Нової української школи за новим Державним стандартом базової середньої освіти за 16-годинними програмами підготовлено 2488 учителів. Якщо додати ще 5709 педагогів, які навчались за цією програмою у 2024 році (адже субвенція надійшла з жовтня минулого року), можна **дійти висновку**, що до роботи у 8 класах НУШ наразі підготовлено практично всіх учителів, які з вересня 2025 року будуть навчати восьмикласників Нової української школи.

Готуючись до роботи в умовах НУШ, керівники та заступники керівників закладів загальної середньої освіти області підвищили кваліфікацію за 16-годинними програмами підготовки до керівництва реалізацією Державного стандарту базової середньої освіти в другому циклі базової середньої освіти *«Сучасні інструменти підвищення якості базової середньої освіти в другому циклі предметного навчання»*. Цьогоріч програму опанували 170 директорів і заступників директорів, але основна кількість керівників (885 осіб) навчалась у 2024 році; загалом же підготовлено 1055 керівників.

Починаючи з восьмого класу Нової української школи, *обов'язковим для викладання* компонентом здоров'язбережувальної освітньої галузі є курс *«Підприємництво та фінансова грамотність»*.

Додаткову спеціалізацію для викладання цього курсу отримали 269 педагогічних працівників, які успішно завершили відповідні курси підвищення кваліфікації за 30-годинною програмою. У другій половині серпня та перші 2 тижня вересня 2025 року планується ще 2 потоки підготовки педагогів за цією програмою, оскільки станом на серпень 2025 року такого навчання потребують ще понад 200 осіб.

Ми намагаємось також забезпечувати індивідуальні потреби у професійному розвитку вчителів базової середньої освіти. Так, 534 педагоги завершили навчання за програмою 10-годинного варіативного модуля *«Інструменти, алгоритми та кейси інклюзивного навчання здобувачів базової середньої освіти»* (пам'ятаємо, що обов'язкове підвищення кваліфікації з питань інклюзії вимагається чинним законодавством).

Ще 288 учителів виявили зацікавленість та успішно завершили навчання за програмою 10-годинного варіативного модуля *«Гейміфікація в базовій середній освіті: вплив на мотивацію до навчання»*.

Крім цього, 234 педагогічних працівники розвинули свою цифрову компетентність шляхом підвищення кваліфікації за програмою 18-годинного варіативного модуля *«Штучний інтелект в освіті: потенційні можливості та практичні рішення»*.

Не залишились поза увагою і наші найбільш досвідчені педагоги (вчителі-методисти, «старші вчителі», вчителі вищої та I атестаційних категорій): 303 вчителі пройшли навчання за 30-годинною освітньою програмою підвищення кваліфікації *«Методика розроблення авторських навчальних програм за вимогами НУШ»* та за результатами виконаної залікової роботи отримали можливість стати співавторами методичних посібників, які до початку нового навчального року отримає кожна територіальна громада.

Крім зазначеного, 25 педагогічних працівників (а це 13 учителів Смілянської школи №11, яка є учасницею пілотування старшої профільної освіти, та 12 методистів нашого інституту) успішно завершили навчання за програмою 45-годинного курсу *«Scaffold (СКАФОЛД): як інтегрувати ключові компетентності в освітню практику»*. Це інноваційний інструмент, який допомагає вчителю на практиці реалізовувати компетентнісний та інтегрований підходи за європейськими стандартами. Будемо й надалі навчати цій методиці всіх бажаних освітян області.

Інновацією цього року є *запровадження процесу супервізії професійної діяльності вчителів базової середньої освіти*. На виконання названої вище Постанови КМУ та у відповідності до наказу Міністерства освіти і науки України від 14.06.2024 р. № 855 «Про затвердження Порядку надання професійної підтримки та допомоги педагогічним працівникам (здійснення супервізії)» нами забезпечено підготовку 226 супервізорів за освітньою програмою *«Алгоритм та інструменти супервізії педагогічної діяльності»*. Це дало

змогу лише за перше півріччя 2025 року надати професійну підтримку та допомогу (супервізію) 479 супервізантам.

Ще один напрям інноваційної діяльності, який потребував нашої прискіпливої уваги, – *концептуальне, теоретичне та програмно-методичне оновлення викладання предмета «Захист України»*. Саме тому зусилля колективу інституту впродовж 2024-2025 навчального року були спрямовані на *спеціалізовану підготовку вчителів предмету «Захист України»*.

Так, згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2023 року № 1374 «Деякі питання надання освітньої субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам (за спеціальним фондом державного бюджету) для забезпечення викладання навчального предмета «Захист України» колективом інституту у співпраці з установами та громадськими організаціями військово-патріотичного спрямування за 96-годинною освітньою програмою в очній формі проведено підготовку 116 вчителів предмету «Захист України», які здійснювали початкову загальновійськову підготовку в новостворених 45 міжшкільних осередках з вивчення предмета «Захист України» за новими модельною програмою та методикою викладання. Крім цього:

- навчання за 20-годинним модулем *«Безпілотні (роботизовані) системи в оновленому предметі «Захист України»* успішно завершили 100 педагогів;
- спільно з викладачами Черкаської медичної академії проведено навчальні тренінги з модуля *«Домедична допомога в умовах бою»* для 102 педагогічних працівників осередків вивчення навчального предмета «Захист України»;
- на базі Національної Академії Державної Прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького (м.Хмельницький) організовано триденні курси підвищення кваліфікації за модулями *«Військові технології та їх розвиток»*, *«Озброєння та військова техніка»*, *«Основи дій, комунікації та взаємодії в бою»*, *«Орієнтування на місцевості та інженерна фортифікація»*. Таку підготовку пройшли 76 осіб;
- на базі Національного університету цивільного захисту України проведено навчання з модуля *«Цивільне населення в кризових умовах»* для 88 вчителів, які викладають в осередках інтегрований курс «Захист України».

До зазначеного вище додамо, що відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України «Про проведення загальнонаціональної підготовки супервізорів для вчителів предмету «Захист України» від 15.05.2025 р. № 733 на всеукраїнському рівні було організовано навчальні тренінги, які мали на меті сформулювати компетентних фахівців, здатних здійснювати ефективну супервізію та надавати методичну підтримку вчителям «Захисту України» у регіонах. Від Черкаської області таку підготовку пройшли 5 осіб. Отже, у наступній субвенції,

очевидно, будуть передбачені кошти і на реалізацію ще однієї інновації – здійснення супервізії для вчителів предмета «Захист України».

Задля впровадження інноваційних підходів до підвищення кваліфікації вчителів іноземних мов КНЗ «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради» співпрацює з міжнародними установами та організаціями. Така співпраця спрямована на впровадження інноваційних підходів до викладання іншомовної освіти, вдосконалення мовних компетентностей педагогів та інтеграцію української освітньої системи у світовий контекст. У рамках цієї співпраці інститут не отримував будь-якої прямої фінансової та матеріальної допомоги, утім мав змогу направити педагогів області на безоплатне підвищення кваліфікації.

Так, *Гете-Інститут в Україні* підтримує професійний розвиток учителів німецької мови через організацію курсів підвищення кваліфікації в Україні та в Німеччині, семінарів та надання доступу до дидактичних матеріалів. Співпраця також включає участь педагогів у міжнародних освітніх проєктах і конкурсах. Протягом 2021-2024 років 126 вчителів німецької мови області пройшли підготовку до викладання у 5-6 та 7-9 класах НУШ, які проводили тренери Гете-інституту. Крім цього, 5 учителів взяли участь у двотижневих методико-дидактичних семінарах у Німеччині (Берлін, Мюнхен), а також у семінарі для вчителів німецької мови східної Європи у місті Варна (Болгарія).

Британська рада в Україні є одним із ключових партнерів інституту у галузі викладання англійської мови. Завдяки цій співпраці реалізуються наступні проєкти професійного розвитку педагогів:

- «Навчання і викладання у важкі часи» (30 вчителів області протягом 2022-2023 років пройшли очне навчання у Польщі);
- навчання лідерів професійних спільнот у рамках проєкту «СВІТЛО»: протягом 2024-2025 років пройшли навчання 22 вчителів англійської мови, які створили 17 професійних спільнот, до роботи в яких залучено близько 200 педагогів області;
- у рамках проєкту «ENCOURSE» (курс підготовки вчителів англійської мови до роботи у старшій профільній школі), який розпочався у 2025 році, пройшли навчання 82 вчителів англійської мови;
- підготовка до викладання у Новій українській школі (всі бажачі вчителі англійської мови мають змогу проходити навчання на платформі <https://nus-english.com.ua/>).

Крім зазначеного, у межах проєкту «Підтримка дистанційного навчання англійської мови» (SDELE), що впроваджується *Американською Радою з міжнародної освіти* у співпраці з Міністерством освіти і науки України та за підтримки *Регіонального офісу з англійської мови (RELO) Посольства США*, на підставі гранту Державного департаменту США була розроблена Типова програма підвищення

кваліфікації вчителів англійської мови закладів загальної середньої освіти «Програма віддаленого навчання англійської мови для закладів загальної середньої освіти», яка з 2024 року використовується на курсах підвищення кваліфікації вчителів англійської мови в нашому інституті.

Посольство Франції в Україні підтримує викладачів французької мови Черкащини через проведення мовних стажувань, сертифікаційних програм (DELFI), а також шляхом поширення сучасних навчальних ресурсів. Протягом 2022-2024 років 23 вчителів області взяли участь у навчальних семінарах під керівництвом французьких лекторів у м. Люблін (Польща), метою яких є вдосконалення професійних навичок. У липні 2024 року 3 педагоги пройшли лінгвістичне стажування у мовній школі CAVILAM (м. Віші, Франція).

Варто наголосити: міжнародне співробітництво КНЗ «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради» – це не лише можливість для підвищення кваліфікації педагогів, а й важливий чинник розвитку конкурентоспроможної, інноваційної системи освіти в регіоні. При цьому зазначимо, що інститут і надалі залишається відкритим до нових проєктів, партнерств та ініціатив, які сприятимуть професійному зростанню вчителів, якісним змінам у регіональній системі освіти Черкащини.

Підсумовуючи огляд найсуттєвіших запроваджених в області інновацій у сфері загальної середньої освіти, анонсуємо те нове, що ввійде у шкільне життя, починаючи з нового, 2025-2026 навчального року.

Міністерство освіти і науки України, продовжуючи та посилюючи реформу Нової української школи, запрошує освітянську спільноту нашої держави до реалізації *комплексної політики «Освіта для життя»*, спрямованої на системне оновлення та забезпечення цілісного освітнього досвіду, у якому зміст освіти, підходи до викладання та шкільний простір доповнюють одне одного й допомагають учням і ученицям ліпше розуміти світ і себе в ньому. Наразі розроблено *концептуальні засади* для кожної освітньої галузі й *дорожню карту* їхньої реалізації.

У *концепціях* описано особливості, мету й структуру кожної освітньої галузі, окреслено актуальні виклики й шляхи їхнього подолання відповідно до потреб сучасного українського суспільства. Ці документи пропонують цілісне бачення того, як має вибудовуватися навчання з 1 до 12 класу — послідовно, логічно та з урахуванням міжпредметних зв'язків [3].

Комплексні зміни, висвітлені у дорожній карті, триватимуть до 2030 року та передбачатимуть оновлення модельних навчальних програм; зміни підходів до створення якісних підручників і навчально-методичних матеріалів; розроблення нових програм професійного розвитку для вчителів і освітніх управлінців; створення моделей сучасних освітніх просторів і гайдлайнів для оснащення

кабінетів. Найближчим часом очікуємо розроблення та початок функціонування *цифрової платформи для освітян у межах політики «Освіта для життя»*, де буде представлено навігаційні сторінки з інформацією про кожну освітню галузь, аналіз успішних міжнародних практик, інтерактивну модель освітнього поступу з 1 до 12 класу, приклади реалізації наскрізних умінь і ключових компетентностей, а також інструменти з оцінювання результатів навчання [3].

Вважаємо за доцільне також акцентувати увагу на ще одній *інновації*, очікуваній у найближчі часи – *оновлення Державного стандарту початкової освіти*. Оновлення – це плановий процес, який дає можливість уточнити зміст освіти відповідно до сучасних підходів і забезпечити узгодженість між усіма рівнями загальної середньої освіти. Як відомо, чинний стандарт ухвалено у 2018 році, а, згідно із законодавством, державні стандарти підлягають перегляду щонайменше раз на 8–10 років.

В оновленій редакції Державного стандарту початкової освіти передбачено нові структурно важливі елементи, зокрема, *вперше*:

- *визначено компетентнісний потенціал кожної освітньої галузі* (чітко визначено, які саме компетентності має сформувати початкова школа в межах кожної з дев'яти галузей — мовно-літературної, математичної, природничої, технологічної, інформатичної, соціальної та здоров'язбережувальної, громадянської та історичної, мистецької, а також галузі «Фізична культура», що допоможе педагогам ліпше підбирати навчальний зміст та формулювати мету взаємодії з учнями й ученицями);

- *упорядковано вимоги до результатів навчання та запроваджено орієнтири для оцінювання* (кожна галузь отримала деталізовані орієнтири для оцінювання, що дає змогу прозоро планувати освітній процес, вчасно виявляти труднощі й підтримувати розвиток кожної дитини, підсилюючи зв'язок між навчанням, оцінюванням і результатами);

- *враховано мовно-культурне розмаїття й потреби дітей з особливими освітніми потребами* (вперше висвітлено окремі вимоги до результатів навчання для дітей, які здобувають освіту українською жестовою або іноземною жестовою мовою, а також для тих, хто навчається мовами національних спільнот);

- *забезпечено зв'язок між усіма рівнями освіти* (оновлений стандарт логічно узгоджено зі стандартами базової середньої освіти (2020) та профільної середньої освіти (2024), завдяки чому зміст освіти у 1–4 класах розглядається не окремо, а як частина цілісної освітньої траєкторії дитини впродовж усієї школи);

- *стандарт опирається на вже наявну практику* (для вчителів початкових класів не передбачено радикальних змін у підходах до навчання: навпаки – оновлення систематизує й уточнює те, що вже використовується в школах).

На основі оновленого Державного стандарту початкової освіти буде створена типова освітня програма та нові модельні навчальні програми [2].

Не можемо оминати увагою ще одну *інновацію*: починаючи з нового, 2025-2026 навчального року, *тема енергоефективності стане частиною шкільної програми*: учні 4–11 класів вивчатимуть, як раціонально користуватися ресурсами та бути більш енергоощадними у повсякденному житті. *Розуміння теми енергоефективності є необхідним для сучасної людини, а тим більше – для громадян країни, яка потерпає від збройної агресії, що часто спрямована на пошкодження енергосистеми. Міністерство освіти і науки пропонує інтегрувати тему енергоефективності у зміст модельних програм «Пізнаємо природу», STEM, «Довкілля», «Технології», «Природничі науки» та ін., що не передбачатиме додаткового навантаження. Впровадження тематики енергоефективності буде більш комфортним для вчителів і змістовним та зрозумілим для учнів завдяки посібникам, розробленим у рамках проєкту, реалізованого Міністерством освіти і науки України спільно зі Всеукраїнською благодійною організацією «Інститут місцевого розвитку» (БОО «ІМР») за підтримки Світового банку. Посібники схвалено Українським інститутом розвитку освіти (УІРО); вони призначені для викладання теми енергоефективності у 4, 5–6, 8–9 та 10–11 класах та містять рекомендації щодо практичних занять і позаурочних заходів.*

Отже, активно долучаймося до впровадження запропонованих *Міністерством освіти і науки України нововведень і пам'ятаймо*: інновації стають життєво важливим елементом діяльності закладів загальної середньої освіти, необхідною умовою успіху у навчанні та професійному розвитку педагогічних працівників.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Енциклопедія освіти / гол. ред. В.Г. Кремень. Київ : Хрінком Інтер, 2008. 338 с.
2. Державний стандарт початкової освіти (проєкт). URL: <https://mon.gov.ua/news/mon-proponuie-dlia-hromadskoho-obhovorennia-proiekt-derzhavnoho-standartu-pochatkovoi-osvity?v=6887a49e68dec>
3. Проєкт концептуальних засад освітніх галузей та дорожньої карти реалізації концептуальних засад освітніх галузей на 2025 – 2030 роки. URL: <https://mon.gov.ua/news/mon-proponuie-do-hromadskoho-obhovorennia-proiekt-kontseptualnykh-zasad-osvitnikh-haluzei-ta-dorozhnoi-karty-realizatsii-kontseptualnykh-zasad-osvitnikh-haluzei-na-2025-2030-roky?v=6888ac686c82d>
4. Посібники для викладання теми енергоефективності у 4, 5-6, 8-9 та 10-11 класах. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/11/news/2025/07/24/posibnyky-enerhoefektyvnosti-v-shkolakh-24-07-2025-1.zip>

Олена ЗАМУЛКО,

завідувач координаційного центру професійного розвитку особистості комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради»

ОРГАНІЗАЦІЙНА КУЛЬТУРА КЕРІВНИКА В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ ОСВІТИ

Організаційна культура – це сукупність спільних цінностей, норм, мотивацій, моделей поведінки, традицій, які поділяються та підтримуються в освітньому закладі під впливом управління. Вона є основою успішного управління, командної взаємодії та іміджу закладу освіти. Керівник закладу освіти є носієм, формувачем і транслятором культури закладу освіти. Організаційна культура виступає основою ефективного управління, забезпечує сталість і передбачуваність у прийнятті рішень, підтримує командну роботу, сприяє розвитку позитивного морально-психологічного клімату в колективі та підвищує рівень залученості працівників до реалізації спільної місії закладу. Вона також має безпосередній вплив на імідж освітнього закладу, його привабливість для здобувачів освіти, батьків і громадськості.

Ключову роль у формуванні та розвитку організаційної культури відіграє керівник закладу освіти. Саме він є носієм основних цінностей і орієнтирів, формує бачення і місію організації, трансліює бажану модель поведінки через особистий приклад, управлінські рішення та стиль керівництва. Ефективний керівник здатен об'єднати команду навколо спільних цілей, заохочувати ініціативність, відкритість, взаємоповагу та відповідальність. Через свідоме управління організаційною культурою керівник забезпечує розвиток закладу як цілісної, згуртованої та ефективною системи, орієнтованої на якість освіти й добробут кожного її учасника. В реалізації концепції Нової української школи лідерська роль керівника проявляється в формуванні позитивної організаційної культури закладу, що є основою для розвитку, інновацій та досягнення високих результатів учасниками освітнього процесу.

Зміни в управлінні закладом освіти відповідно до його автономії потребують **нових підходів до управління**: створення безпечного освітнього середовища, збереження психологічного клімату в закладі, залученість до прийняття рішень учасників освітнього процесу та стейхолдерів (громади, бізнесу), розвиток емоційного інтелекту й етичного лідерства.

Складовими частинами організаційної культури є **4 підсистеми**:

- **ціннісна** (система переконань, ідеалів, орієнтирів (довіра, повага, інноваційність, розвиток особистості, співпраця тощо), які поділяють у колективі);
- **нормативна** (правила, стандарти, традиції, що регулюють поведінку в колективі та стиль спілкування учасників освітнього процесу (дисципліна, етика спілкування, зовнішній вигляд);
- **мотиваційна** (система стимулів, яка формує відповідальність, ініціативність, залученість працівників (премії, визнання, похвала,

професійний розвиток, наставництво, гнучкий графік роботи, комфортні умови, залучення до прийняття рішень);

- **поведінкова** (конкретні дії, моделі трудової поведінки, що демонструє керівник (стиль управління, рівень делегування повноважень, залучення до прийняття рішень).

Сформована культура закладу освіти створює в учасників освітнього процесу відчуття приналежності, мотивує їх до участі в житті школи, сприяє підвищенню лояльності та ініціативності педагогів. Відкрита та прозора культура сприяє вільному обміну інформацією, зменшує конфлікти та покращує взаємодію між учасниками освітнього процесу, що робить комунікацію ефективною.

Реалізація в закладі освіти культури, яка заохочує творчість, експерименти та готовність до змін, стимулює впровадження нових методик та технологій та розкриває інноваційний потенціал. Відповідно формування позитивної культури, орієнтованої на результат і постійне вдосконалення, безпосередньо впливає на якість навчання та виховання.

Формування бажаної організаційної культури – це складний і багатогранний процес, що супроводжується низкою викликів:

Зовнішніми:

- **зміни у законодавстві** - реформування освітньої сфери зумовлюють зміни у законодавстві щодо структури управління, фінансування, вимог до освітнього процесу, повноважень педагогів, що потребує від керівників закладів освіти швидкої адаптації, інформування та пояснення учасникам освітнього процесу;

- **суспільні очікування** - створюють тиск на заклади освіти, вимагаючи від них гнучкості, інноваційності, здатності швидко реагувати на нові запити та дедалі більші очікування щодо якості освіти від батьків, які прагнуть, щоб їхні діти мали кращі умови, отримували не лише знання, а й розвивали критичне мислення, креативність, емоційний інтелект;

- **економічна ситуація** - фінансування освіти (нестабільність, обмеженість фінансування), рівень заробітної плати педагогів та доступність ресурсів для розвитку викликають демотивацію, зниження ентузіазму та професійне вигорання у педагогів.

Внутрішніми:

- **інерція та опір змінам** - сформовані традиції та звички колективу можуть стати на заваді впровадженню нових цінностей та норм (вийти із зони комфорту готові не всі);

- **розбіжності у цінностях** - труднощі у формуванні єдиної культури зумовлені різноманітністю поглядів та особистих цінностей співробітників;

- **недостатня комунікація** - непорозуміння та низька залученість внаслідок відсутності чіткого донесення бачення, цінностей та очікувань;
- **негативний досвід** - ускладнення процесу трансформації закладу освіти обумовлене попереднім негативним досвідом або наявністю «токсичних» елементів у колективі;
- **обмежені ресурси** - час, фінансові та людські ресурси потребують ефективного планування та пріоритизації;
- **кадрова мобільність** - зростання плинності кадрів (зміна вчителями, місця роботи чи проживання, професії призводить до зниження якості освіти, виснаження наявних педагогів через перевантаження, зниження мотивації, необхідності ресурсів для навчання та адаптації нових працівників).

Керівникам закладів освіти необхідно враховувати ці виклики та розробляти стратегії для ефективного реагування на них. Швидкі зміни та потреба в адаптації може викликати опір серед педагогічного колективу та батьків, які звикли до усталених практик. **Тому адміністрації шкіл важливо** своєчасно інформувати колектив про нововведення, пояснювати їхню сутність та значення, а також надавати підтримку у впровадженні. Важливими для керівників є гнучкість, інноваційність, пошук альтернативних джерел фінансування, ефективність у використанні наявних ресурсів, підтримка морального духу колективу та здатність швидко реагувати на нові запити учасників освітнього процесу та суспільства. Отже, організаційна культура має бути орієнтована на постійне вдосконалення та відповідність цим очікуванням.

Попри виклики, керівник має широкі перспективи для формування сильної та позитивної організаційної культури. Наведемо приклади ключових стратегій розвитку організаційної культури закладу освіти:

- визначення та комунікація цінностей (спільне обговорення та формулювання цінностей школи з учасниками освітнього процесу; постійна актуалізація уваги на них є основою організаційної культури (наприклад співпраця, інновації, повага, професіоналізм);
- лідерство через особистий приклад (керівник як головний носій організаційної культури закладу має бути її прикладом; тому його дії, рішення та поведінка повинні відповідати проголошеним цінностям);
- створення сприятливого середовища для комунікації (надання можливостей для обміну ідеями, спільного розв'язання проблем, ведення відкритого діалогу, зворотного зв'язку та організації регулярних зустрічей);
- розвиток співробітників та командна робота (інвестиції в професійний розвиток педагогів, заохочення спільних проєктів, тимбілдингу (сприяння згуртуванню колективу та розвитку спільних компетенцій);
- визнання та заохочення (створення системи визнання досягнень, як індивідуальних, так і колективних (для мотивації та підтримки бажаної поведінки);
- управління конфліктами та розв'язання проблем (розроблення чітких механізмів конструктивного вирішення конфліктів; оперативне та справедливе розв'язання, демонструючи об'єктивність);

- залучення батьків та громади (розвиток партнерських відносин з батьками та представниками громади; їхнє розуміння та підтримка цінностей закладу освіти сприятиме зміцненню організаційної культури);

- постійний моніторинг та корекція (регулярний аналіз стану організаційної культури, збір зворотного зв'язку, внесення необхідних коректив (організаційна культура – це живий організм, який розвивається, змінюється).

Перспективами розвитку організаційної культури можуть бути:

- підвищення управлінської культури (формування управлінської культури, демократизації управління, відкритості до інновацій);
- фокус на особистісному розвитку (підтримка професійного та особистісного зростання педагогів, розвиток їх самоосвітньої активності);
- інституалізація змін (впровадження нових моделей управління, які передбачають участь працівників у прийнятих рішеннях, розвиток командної роботи);
- розвиток комунікацій (покращення горизонтальних і вертикальних зв'язків у закладі, прозорість інформації, довіра між усіма учасниками освітнього процесу);
- формування культури змін (створення умов для гнучкого реагування на виклики, постійне оновлення цінностей та норм відповідно до потреб суспільства та учасників освітнього процесу);
- децентралізація та залучення громади (розвиток державно-громадського управління, прозорість у прийнятих рішеннях, формування довіри між закладом освіти і громадою);
- формування командної культури (орієнтація на команду одноступенів, згуртованість колективу школи, довіра, спільність цінностей і цілей, розвиток позитивного психологічного клімату);
- інноваційність та відкритість до змін (гнучкість, готовність до нововведень, здатності мотивувати колектив до прийняття змін);
- підвищення ролі організаційної культури у забезпеченні якості освіти (керівник закладу освіти впливає на культуру вчителя та учня, формуючи цілеспрямовану систему цінностей і норм у закладі, що забезпечує якість освітнього процесу).

Із досвіду впровадження інноваційних підходів до формування організаційної культури у Черкаській області

Освітня система Черкаської області багата на приклади, де керівники закладів освіти успішно впроваджують інноваційні підходи до формування організаційної культури. Розглянемо типові приклади, які демонструють ефективні стратегії.

Приклад «культури довіри та саморозвитку» – Смілянська загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів № 11 Смілянської міської ради Черкаської області. Заклад освіти є одним з 30 пілотних академічних ліцеїв та розпочав предпілот реформи старшої школи. Школа брала участь у дослідно-експериментальній роботі «Модель державно-громадського управління відділу освіти, спрямованого на формування довіри як механізму взаємодії в соціокультурному просторі малого міста» відповідно реалізуючи управління на партнерсько-довірчих засадах, формування довіри в сучасній школі в умовах самоврядування та її демократизації. Директор активно делегує

повноваження вчителям, створюючи умови для їхньої професійної автономії. Заохочує участь педагогів у прийнятті рішень щодо навчальних програм, методичних розробок та позакласної роботи. Результатом є підвищення відповідальності та ініціативи педагогів, зростання рівня професійної майстерності, створення індивідуальних освітніх траєкторій для учнів.

Приклад «культури співпраці та взаємопідтримки» – Черкаська загальноосвітня школа I-III ступенів №32 Черкаської міської ради Черкаської області. Керівництво школи активно впроваджує систему наставництва та взаємонавчання, де досвідчені вчителі допомагають молодим колегам. Регулярно проводяться засідання Школи становлення молодого вчителя, Школи професійного зростання вчителя, педагогічні читання, психолого-педагогічні семінари, педагогічні ради у форматі тренінгів з майстер-класами для обміну досвідом. Створено спільні проєктні команди з різних предметів. Значна увага приділяється цифровізації управлінських процесів: використовуються спільні папки, документи, опитування. Результатом є зниження адаптаційного періоду для нових співробітників, підвищення якості викладання через спільний пошук рішень, формування згуртованого колективу.

Приклад «культури інновацій та експериментів» – Черкаська гімназія №9 ім. О.М.Луценка Черкаської міської ради Черкаської області. Заклад реалізує пілотування Нової української школи та апробацію навчальної літератури. Директор активно підтримує ініціативи педагогів щодо впровадження нових технологій та методик (STEM-освіта, робототехніка, проєктне навчання, гейміфікація). Створено умови для вчителів для професійного розвитку, експериментування, обміну досвідом не тільки в межах школи, але і на рівні громади, області, України. Результатом є постійне оновлення освітнього процесу, підвищення інтересу учнів до навчання, формування креативного та гнучкого педагогічного колективу.

Приклад «культури співпраці та орієнтації на місцеві потреби» – комунальний заклад «Степанецький ліцей - опорний заклад загальної середньої освіти» Степанецької сільської ради об'єднаної територіальної громади Черкаської області. Школа є центром збереження та примноження культурної спадщини села. Заклад освіти активно бере участь у заходах громади, бере участь у спільних проєктах «МХП - громаді». Учні ініціюють проєкти змін у громаді (проводяться громадські обговорення за участі сільського голови): упорядкування річки Росава, сортування сміття, озеленення території. Діти активно досліджують питання, розробляють інформаційні листки, буклети, проводять просвітницьку роботу серед населення. Результатом є активна участь батьків у заходах щодо благоустрою, залученість їх до обговорення проєктів, активна громадянська позиція учнів, зацікавленість у справах громади.

Приклад «культури відкритості та комунікації з громадою» – Черкаська спеціалізована школа I-III ступенів №28 ім. Т.Г. Шевченка Черкаської міської ради Черкаської області. У закладі освіти активно розвивається учнівське самоврядування. Учні проходять стажування у міській раді. Керівництво школи активно залучає батьків та представників місцевої громади до життя школи через відкриті зустрічі, спільні проєкти, батьківські ради. У закладі

освіти реалізується довгостроковий проєкт «Школа - територія відкритого освітнього простору», який дозволяє залучати до освітнього процесу батьків, представників установ та організацій; працює Школа для успішних батьків «Зростаємо разом»; проводяться «Стратегічні сесії»; дні відкритих дверей, тематичні вечори, де батьки можуть ознайомитися з діяльністю школи. Результатом є покращення взаєморозуміння між школою та родинами, підвищення довіри до закладу освіти, спільне розв'язання проблем та реалізація соціально значущих проєктів.

Приклад «культури лідерства та професійного зростання» – Черкаський фізико-математичний ліцей (ФІМЛІ) Черкаської міської ради Черкаської області. У ліцеї активно підтримується участь педагогів у професійних конкурсах, конференціях, семінарах. Директор створює можливості для підвищення кваліфікації та отримання нових знань, зокрема через співпрацю з вищими навчальними закладами. Заохочується виступ учителів із власним досвідом на педагогічних радах та відкритих уроках. Результатом є зростання авторитету педагогів, їхньої мотивації до постійного вдосконалення, підвищення якості освітніх послуг за рахунок високого професіоналізму викладачів.

Формування ефективної організаційної культури – це безперервний процес, що вимагає від керівника візонерського мислення, послідовності та вміння надихати. Директор є моделлю поведінки для працівників, мотиватором і натхненником, комунікатором між різними рівнями закладу освіти і громади, посередником між традицією та інновацією, захисником цінностей і норм закладу освіти. Перспективами розвитку організаційної культури в закладах освіти можуть бути: розвиток коучингового стилю управління, впровадження ціннісно-орієнтованих стратегій, формування командної корпоративної ідентичності, розвиток цифрової культури та забезпечення психологічної безпеки в колективі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Внутрішня система забезпечення якості освіти: Абетка для директора. URL: <https://bit.ly/2YDTDXJ> (дата звернення 03.06.2025).
2. Про освіту: Закон України від 05.09.17 р. № 2145-VIII URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення 03.06.2025).
3. Про повну загальну середню освіту: Закон України від 16.01.20 р. № 463-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20> (дата звернення 03.06.2025).
4. Нова українська школа: концептуальні засади реформування середньої школи. URL: <http://bit.ly/2R5Qg93> (дата звернення 03.06.2025).
5. Тимошко Г.М. Організаційна культура керівника загальноосвітнього навчального закладу як основа управлінської культури в педагогічному менеджменті. URL: <https://bit.ly/40ivWEF> (дата звернення 03.06.2025).
6. Чернікова Т. Нова організаційна культура та команда одноступенів. URL: <https://bit.ly/4eiWvPT> (дата звернення 03.06.2025).
7. Шапенко С.М. Сутність організаційної культури керівника закладу загальної середньої освіти (дата звернення 03.06.2025). URL: <https://bit.ly/4kb8AYK> (дата звернення 03.06.2025).

Світлана ХАРИТОНОВА,

завідувач навчально-методичного центру психологічної служби комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради»

РОЗБУДОВА СИСТЕМИ ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ: РИЗИКИ ТА МОЖЛИВОСТІ

Сфера психічного здоров'я є невід'ємною складовою системи охорони здоров'я та соціального забезпечення будь-якої країни, якій небайдужий добробут своїх громадян. Метою державної політики у сфері охорони психічного здоров'я є створення умов для зміцнення психічного здоров'я, сприяння психологічному благополуччю населення, запобігання психічним розладам, забезпечення відновлення осіб шляхом надання своєчасних комплексних, науково обґрунтованих і якісних послуг у цій сфері, координування діяльності суб'єктів охорони психічного здоров'я.

Національна стратегія розбудови системи психічного здоров'я ґрунтується на засадах Всесвітньої організації охорони здоров'я, зокрема, – Глобальної стратегії охорони здоров'я жінок, дітей та підлітків на 2016–2030 роки. В основу системи охорони психічного здоров'я покладено як міжнародний досвід, так і напрацювання української медицини та психології, зокрема: наукову обґрунтованість та доведену ефективність застосування тих форм, методів та засобів надання допомоги у сфері психічного здоров'я, що мають наукове підґрунтя, підтверджені даними проведених досліджень і апробовані у практичній діяльності.

В розбудову системи психічного здоров'я в Україні інтегровані напрацювання Всеукраїнської програми ментального здоров'я «Ти як?», започаткованої Першою леді України Оленою Зеленською. Ця програма стала важливим кроком на шляху до покращення ментального здоров'я українців, і тепер вона стала частиною загальнодержавної політики.

Завдання, що їх мають реалізувати в кожному закладі освіти, чітко означені в державних документах та актах. Законодавство у сфері охорони психічного здоров'я складається з [Конституції України](#), [Основ законодавства України про охорону здоров'я](#), законів України [«Про психіатричну допомогу»](#), [«Про соціальні послуги»](#), [«Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні»](#), [«Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я»](#), [«Про систему громадського здоров'я»](#), [«Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей»](#), [«Про систему охорони психічного здоров'я в Україні»](#), інших нормативно-правових актів, прийнятих відповідно до них.

Зупинимось на основних положеннях Закону України «Про психічне здоров'я в Україні» №4223-IX від 15.01.2025. Саме цей документ регламентує діяльність психологічних служб у закладах освіти та висвітлює сутність психологічної підтримки всіх учасників освітньої взаємодії.

Одним із основоположних принципів охорони психічного здоров'я є *людиноцентричність* – орієнтація на потреби, цінності та інтереси конкретної людини в процесах прийняття рішень, наданні послуг та розробці політик. До принципів державної політики у сфері психічного здоров'я належать: міжсекторальна співпраця, ефективний розподіл повноважень і відповідальності між органами державної влади, місцевого самоврядування; рівний доступ до допомоги

у сфері психічного здоров'я; пріоритет попередження і своєчасного реагування; орієнтація на потреби людей; комплексний та інтегрований підхід до надання допомоги у сфері психічного здоров'я; дестигматизація, попередження і подолання соціальної ізоляції та дискримінації; підвищення стійкості та інклюзивності спільнот та громад; залучення сім'ї та громади до реалізації програм психічного здоров'я; наукова обґрунтованість, що базується на результатах наукових досліджень і найкращих міжнародних практиках; раціональне використання ресурсів для реалізації програм і заходів у сфері психічного здоров'я.

Психічне здоров'я та благополуччя учнів є таким самим ключовим елементом стану благополуччя дитини, як і фізичне здоров'я. Порушення депресивного спектра, підвищений рівень тривожності та агресивності, самошкодуюча поведінка та суїцидальні спроби – одні з найпоширеніших проявів порушення психологічного благополуччя серед дітей та підлітків. Проблеми із психічним здоров'ям у дітей можуть призвести до погіршення результатів навчання, фізичного здоров'я, нестійких соціальних зв'язків та майбутніх перспектив самореалізації, а також різного роду девіантних форм поведінки. Відповідно додаткової уваги потребує **профілактика психічних розладів, просвітницька робота** з питань психо- та медіагігієни, розвитку та підвищення якості психологічних послуг у закладах освіти, підтримка психічного здоров'я дітей та інших учасників освітнього процесу. Проблемою, яка потребує розв'язання, є низький рівень культури безпечної, здорової поведінки та ненасильницької взаємодії у дітей та підлітків, дорослих, які забезпечують та супроводжують освітній процес.

Із метою зміцнення психологічного благополуччя та підтримки психічного здоров'я всіх учасників освітнього процесу в закладі освіти **має забезпечуватися розвиток таких напрямів охорони психічного здоров'я:**

- 1) охорона психічного здоров'я дітей та молоді, розвиток яких відповідає або не відповідає соціально-психологічному нормативу;
- 2) охорона психічного здоров'я дітей-внутрішньо переміщених осіб та інших осіб, які зазнали негативного впливу внаслідок збройного конфлікту та/або тимчасової окупації частини території України, у тому числі працівників закладу освіти;
- 3) охорона психічного здоров'я матері і дитини;
- 4) охорона психічного здоров'я дітей/осіб з інвалідністю;
- 5) запобігання самогубствам;
- 6) охорона психічного здоров'я у системі освіти, що включає в себе формування навичок відповідальної поведінки здобувачів освіти, що забезпечують психологічне благополуччя; наслідування педагогічними працівниками та вихованцями чи школярами моделей безпечної та ненасильницької міжособистісної взаємодії між однолітками та дорослими; усвідомлення цінностей життя та здоров'я, власної відповідальності та спроможності зберегти та зміцнити здоров'я.

Особливо актуально постало питання психічного здоров'я дітей та молоді сьогодні, в умовах воєнного часу, коли фахівці констатують наявність у дітей симптомів травматизації психіки: так звані «емоційні гойдалки», коли настрій швидко і без зовнішніх причин коливається від дуже гарного до надзвичайно поганого і навпаки. За результатами опитування Gradus Research, 57,3 % дітей і підлітків мають симптоми емоційних чи поведінкових реакцій, 26,4 % – реактивні (психогенні) розлади, іноді до ступеню психозу та ознаки порушення соціального функціонування, та 10,1 % – посттравматичний стресовий розлад. Зазначене вище свідчить про нагальну потребу психологічної підтримки учасників освітнього процесу [2].

Отже, одним із головних аспектів у процесі розбудови системи психічного здоров'я є ефективне психологічне забезпечення освітнього процесу, тобто створення в закладі освіти умов, які сприяють охороні психічного здоров'я учнів та педагогів, надання їм психологічної та психосоціальної підтримки.

Детально зупинимося на головних засадах закону «Про систему охорони психічного здоров'я в Україні» (№4223-IX), прийнятого в січні 2025 року. Закон набрав чинності 8 лютого 2025 року та вводиться в дію через один рік, тобто в лютому 2026 року. За цей час КМУ має підготувати низку нормативних актів, щоб упровадити положення закону та нові стандарти у системі охорони психічного здоров'я.

Закон визначає правові, організаційні, економічні та соціальні засади системи охорони психічного здоров'я в Україні, регулює суспільні відносини у цій сфері з метою забезпечення доступності та якості послуг. Передбачено механізми дотримання прав людей з психічними розладами, іншими проблемами, які стосуються психічного здоров'я, попередження виникнення психічних ускладнень, сприяння благополуччю та розвитку людини, усунення факторів, що негативно впливають на психічне здоров'я.

Що змінює новий Закон?

Уперше пропонує визначення таких понять як «психологічне благополуччя», «психічне здоров'я», «послуга у сфері психічного здоров'я», «надавач послуг у сфері психічного здоров'я», «фахівці у сфері психічного здоров'я»;

- сформовано вимоги до фахівців та алгоритм їх сертифікації, що гарантуватиме надання якісних послуг отримувачам допомоги;
- межі діяльності професійних спільнот й організацій, які навчають фахівців галузі;
- створюється Національна комісія, яка координує надання послуг у сфері ментального здоров'я;
- роботодавці мають змогу створити програму психосоціальної підтримки на робочому місці для працівників.

Закон спрямовано на:

- зменшення стигматизації психічних розладів через освітні кампанії, соціальні ініціативи й медіапідтримку;
- упровадження механізмів контролю за якістю послуг у сфері психічного здоров'я через створення стандартів, заснованих на міжнародних рекомендаціях, сертифікацію фахівців;
- адаптування системи охорони психічного здоров'я в Україні до сучасних вимог ВООЗ і стандартів Європейського Союзу.

Закон вводить низку важливих змін:

1. Інтеграція психічного здоров'я в усі сфери життя. Закон надає психічному здоров'ю статус пріоритетної сфери, що дозволяє забезпечити системний підхід до лікування та підтримки на всіх рівнях суспільства.

2. Чіткі стандарти психологічної допомоги. Закон встановлює перелік послуг, які повинні надаватися

за єдиними стандартами. Це дозволить забезпечити рівний доступ до якісної допомоги для всіх громадян України.

3. Міжсекторальна співпраця. Встановлення механізмів співпраці між різними відомствами для надання комплексної допомоги людям із психічними розладами. Це включає тісну співпрацю з медичними закладами, соціальними службами, а також громадськими організаціями.

4. Саморегульовні організації. Закон визнає важливу роль саморегульовних організацій (СРО), які вже багато років працюють над розвитком цієї сфери в Україні. Це забезпечить більш професійну та організовану діяльність у галузі психічного здоров'я.

5. Професійний розвиток спеціалістів. Запроваджується система безперервного професійного розвитку та сертифікації фахівців у сфері психічного здоров'я, що підвищить якість надання послуг та забезпечить постійну відповідність до міжнародних стандартів.

6. Створюється Національна комісія з питань психічного здоров'я, яка братиме участь у розробленні нормативно-правових актів, організовуватиме навчання, здійснюватиме сертифікацію фахівців та здійснюватиме нагляд за діяльністю СРО. Серед повноважень слід окремо зазначити ведення реєстру фахівців та погодження методів надання допомоги.

Таким чином, держава визначила психічне здоров'я і необхідність заходів із поліпшення ментального стану громадян України як один із суспільних пріоритетів.

Що важливого змінив закон у розбудові психічного здоров'я?

1. Визначення загальної термінології, яка безпосередньо стосується сфери психічного здоров'я. *По-перше*, в суспільстві з'явиться чітке розуміння сучасних понять, які стосуються сфери психічного здоров'я – що таке «психотерапія» чи «психологічна консультація» та яка між ними різниця, що таке «центр психічного здоров'я» і таке інше. *По-друге*, всі, хто долучені до цієї сфери, тепер говорять однією мовою. І ми будемо розуміти, що ця мова є компетентною, толерантною та неаб'юзивною. Ніхто нарешті не буде застосовувати слова «наркоман», «людина з психічними вадами» та інші принизливі формулювання. І їх не буде в сучасному законодавстві.

2. Визначення правил взаємодії між клієнтами та фахівцями, тобто, певні «правила гри» – алгоритми взаємодії між сервісами та їх користувачами. Це стосується і ліцензування, і професійних вимог до фахівців, і відповідальності обох сторін. Уніфікація таких правил взаємодії необхідна, аби гарантувати безпеку та якість послуг осіб, які звертаються за допомогою.

3. Визначення механізму формування та реалізації політики щодо механізмів та принципів надання фахових послуг різними спеціалістами, в одному документі, на якому базуються всі інші положення, що стосуються психічного здоров'я, в різних сферах життя. Закон є так званим золотим перетином, який допоможе у побудові правильного підходу до розбудови психічного здоров'я: хто ініціює, хто формує та реалізує.

Розглянемо ключові аспекти.

1. Потрібно почати із важливого. На законодавчому рівні вводяться два терміни: «психічне здоров'я» та «психологічне благополуччя». Ці терміни визначають різний рівень роботи фахівців. «Психологічне благополуччя» – це «суб'єктивне відчуття особистості щодо досягнення оптимального психічного функціонування, що включає в себе відчуття задоволення якістю власного життя, цілеспрямованості та сенсу життєвих ходів, вибір дієвих стратегій, реалізації особистісного потенціалу, оптимальний рівень психологічної стійкості». Це важливо пам'ятати.

Законодавчо закріплюються визначення багатьох понять: «послуга у сфері психічного здоров'я», «надавач

послуг у сфері психічного здоров'я», «фахівці у сфері психічного здоров'я» та інші, необхідні для юридичного регулювання цієї сфери. Законом надано *визначення низки ключових термінів*, таких як «допомога у сфері психічного здоров'я», «фахівці у сфері психічного здоров'я» тощо, що сприяє однозначному розумінню положень самого закону. До речі, термін «психолог» у законі відсутній.

2. Відповідно до цілей Закону виокремлені такі *види допомоги у сфері психічного здоров'я*: психосоціальна допомога, психологічна допомога, психотерапія, психологічна реабілітація, психіатрична допомога. Також міститься окреме положення (ст. 33) про *охорону психічного здоров'я на робочому місці*, що передбачає можливість кожного роботодавця розробити і затвердити програму психосоціальної підтримки працівників на робочому місці. Кожний вид допомоги отримав власні вимоги до освіти спеціалістів, їх сертифікації тощо. Що стосується психіатричної допомоги, то вона вимагає медичної освіти, адже ці фахівці працюють із лікарськими засобами.

За визначенням закону, *психосоціальна допомога* включає види допомоги, під час яких використовується інформування, психологічна підтримка та/або консультування та інтервенції, спрямовані на поведінкову переорієнтацію. Основними видами психосоціальної допомоги є психологічна просвіта, психоедукація, перша психологічна допомога, психологічні втручання низької інтенсивності і неформальні послуги у сфері психічного здоров'я. До спеціалістів, які її надають, вимоги простіші.

Наступний вид допомоги – це *психологічна допомога, психологічне консультування*. Психодіагностика, психокорекція і відновлювальні заходи, а також гарячі лінії психологічної допомоги – це все входить у психологічну допомогу. І вже це вимагає відповідної освіти та сертифікації. Освіта фахівця матиме дві складові. Перша – це освіта, підготовка, яка дає право практикувати, а друга – це безперервний професійний розвиток. Це вводиться на рівні закону і впливає на можливість сертифікації.

3. Відтепер законом встановлено, *хто є фахівцем у сфері психічного здоров'я* і які вимоги висуваються до такого фахівця. Це особи, які мають фахову вищу освіту та пройшли державну сертифікацію. Також прямо заборонено надання послуг у сфері психічного здоров'я особами, які не відповідають вимогам закону. У Законі чітко розмежовані *ролі й функції* психологів, психотерапевтів та інших фахівців, а також окремо прописані доказові методи психотерапії, що *базуються на наукових практиках*, а також визначено, хто має право випускати медикаменти, а хто – ні. Зокрема слід визначити механізми *ліцензування та сертифікації фахівців*, а також врахувати, як ці зміни вплинуть на професіоналів, що вже працюють, і тих, хто тільки здобуває освіту.

Освіту психологи можуть отримати у закладах вищої освіти, післядипломної освіти, також у суб'єктів освітньої діяльності, які забезпечують безперервний професійний розвиток. Є *три суб'єкти*: заклади вищої освіти, заклади післядипломної освіти і саморегульнів організації, такі як Українська Психотерапевтична Ліга. Саморегульнів організації забезпечують безперервний професійний розвиток. У законі написано, що *супервізія стає необхідною складовою навчання* фахівців.

Окрема стаття присвячена безперервному професійному розвитку та сертифікації, в якій зазначено, що сертифікація фахівців у сфері психічного здоров'я враховує результати безпосереднього професійного розвитку. Тобто, щоб отримати сертифікацію, необхідно, крім основної освіти, постійно вчитися і мати документи, які засвідчують це навчання. Створюються умови для розвитку системи професійного саморегулювання – саморегульнів організації (СРО) у сфері психічного здоров'я (неприбуткових добровільних об'єднань за

відповідним напрямом діяльності, які створюються для захисту прав і законних інтересів своїх членів, підвищення їхнього професійного рівня та якості надання послуг), зокрема можливість професійних асоціацій – набувати статусу СРО.

4. Відтепер фахівці у сфері психічного здоров'я будуть зобов'язані пройти *сертифікацію*, після чого будуть внесені у відповідний державний реєстр. запроваджується атестація та сертифікація фахівців у сфері психічного здоров'я, вимоги до освіти, система безперервного професійного навчання.

Зверніть увагу, що протягом шести років із дня опублікування цього Закону сертифікація фахівців у сфері психічного здоров'я є добровільною, і тільки через шість років наявність такого сертифікату стає обов'язковою.

Цікавим є те, що сертифікація буде стосуватися лише окремих і конкретних психологічних або психіатричних методів. І тільки ті методи, за якими фахівець отримає сертифікацію, він зможе використовувати у практиці.

Що потрібно, щоб пройти сертифікацію у Національній комісії?

Наявність вищої освіти не нижче бакалаврського рівня. Окрім того, потрібно проходити безперервне професійне навчання, підтверджене відповідними сертифікатами. Після сертифікації дані вносять у загальний реєстр Нацкомісії.

Створюється *Державний реєстр СРО та Реєстр надавачів послуг у сфері психічного здоров'я*. Кожен клієнт матиме змогу знайти свого психолога в Нацреєстрі.

5. Слід також звернути увагу на те, що в законі часто згадується *«етичні норми»*, яких необхідно буде дотримуватися сертифікованим фахівцям, тому, імовірно, найближчим часом слід чекати створення відповідних правил або кодексу етики.

Окремо прописаний пункт щодо захисту персональних даних і конфіденційності. В принципі, це прописна істина для будь-якого психолога, але тепер вона закріплена на законодавчому рівні. Фахівці у сфері психічного здоров'я можуть використовувати інформацію про отримувачів послуг у своїй професійній та науковій діяльності, тобто вебінари та стріми – це теж професійна діяльність. І ми можемо використовувати інформацію про своїх клієнтів, але таким чином, щоб вона не дозволяла ідентифікувати особу і тільки за наявності письмової згоди від цієї особи або її офіційного опікуна.

6. Окрему увагу законодавець звернув на *збереження таємниці пацієнтів*, а також передбачено можливість отримання фахівцем від пацієнта інформації, яка становить державну або військову таємницю. Це свідчить про те, що законодавець завчасно передбачив необхідність надання допомоги військовослужбовцям, що досить розумно і далекоглядно, враховуючи війну та її наслідки для військовослужбовців. Відповідно до змісту закону військовим не буде потрібно тримати у таємниці від фахівця інформацію незалежно від її рівня секретності. В цьому випадку держава надає досить великий кредит довіри фахівцям із психічного здоров'я, формально навіть більший, ніж адвокатам (адвокатська таємниця) або священникам (таємниця сповіді). Однак, імовірно, це правильний шлях.

7. Також у законі досить чітко вказано, що для покращення психічного здоров'я *будуть використовуватись лише науково обґрунтовані методи лікування та допомоги*. Необхідно підкреслити, що до науково обґрунтованих методів відносяться *дві категорії методів* – психодинамічні підходи, глибинні психоаналітичні і когнітивно-поведінкові підходи. Вони мають найбільшу в світі наукову та експериментальну базу. Поряд із сертифікацією ця обставина вказує на бажання законодавця уникнути експериментів над психікою з боку недосвідчених «фахівців» із сумнівними

методами роботи. Розуміння законодавцем того, що відсутність спеціальної освіти та підготовки наносить шкоду психічному здоров'ю, а належна професійна підготовка є гарантом психологічного благополуччя, надихає та залишає надію на успіх і ефективність цього закону.

8. Закон передбачає *можливість надання допомоги вразливим верствам населення за рахунок держави*. Ба більше, з огляду на зміст, допомогу будуть надавати не держслужбовці або штатні працівники державних органів або органів самоврядування, а фахівці, яким за надання допомоги буде сплачено з державного бюджету або з бюджету громади. Це впливає з того, що в законі приділено достатньо уваги формі організації діяльності фахівців, а також є прямі вказівки про надання коштів держави або громади фахівцям за допомогу у сфері психічного здоров'я.

9. Оскільки надання інформації про ознаки, прояви, причини і перебіг психічних розладів, інших проблем, що стосуються психічного здоров'я, та стратегії психологічної допомоги, відповідно до закону, є видом допомоги у сфері психологічного здоров'я, то частина блогерів-психологів із соціальних мереж, які не мають відповідної освіти і сертифікації, але заявлятимуть про її наявність, можуть понести *цивільну або адміністративну відповідальність за надання допомоги у сфері психічного здоров'я без наявності відповідного сертифіката*.

10. У новому законі є пункт, в якому чітко зазначено, що *клієнти мають право ознайомлюватися з усіма документами, які стосуються їхнього психічного здоров'я*, крім випадків, окремо визначених законодавством України. Це дуже важливий момент, який треба запам'ятати, адже у професійних колах регулярно точаться дискусії про те, чи має психотерапевт розкривати дані про важкість стану та діагнозів клієнта, знаючи, що це може йому зашкодити. Новий закон говорить про те, що клієнт (або його офіційний опікун) має повне право знати свій діагноз.

11. *Розвиток цифрових платформ* для психічного здоров'я. Один із важливих аспектів реформи – розвиток цифрових інструментів для підтримки психічного здоров'я. Всі психологічні послуги з використанням інформаційно-комунікаційних технологій можуть надаватися цілком офіційно. Тобто, вже на всіх рівнях, у всіх галузевих спільнотах це було давно затверджено, тепер затверджено і на рівні держави. Робота по умовному скайпу або зуму, прирівнюється до роботи офлайн в кабінеті.

Отже, формування політики у сфері психічного здоров'я сприяє інтеграції професій у сфері психічного здоров'я – хто за що відповідає, які є компетенції та професійні вимоги до фахівців. Наразі у психологів, психотерапевтів, психіатрів та інших спеціалістів, які дотичні до послуг у сфері психічного здоров'я, є можливість почати вирішувати соціально значущу задачу: знизити рівень стигматизації та дискримінації й сформувати сприятливий фундамент для самоорганізації громад у допомозі одна одній, відстоюванні своїх прав та посиленні впливу на формування державної політики.

Яких позитивних змін очікують від нового Закону?

На національному рівні створюватимуть умови для зміцнення психічного здоров'я, сприяння психологічному добробуту населення.

Натомість на рівні територіальних громад здійснюватимуть заходи для подолання соціальної ізоляції осіб із психічними розладами, іншими проблемами, що стосуються психічного здоров'я, шляхом їх включення до соціальних спільнот тощо.

Скористатися допомогою зможуть особи, які прагнуть зміцнення і підтримки власного психологічного благополуччя, потребують допомоги у сфері психічного здоров'я, члени їхніх сімей, а також опікуни, піклувальники

дитини, недієздатної чи обмежено дієздатної особи, які потребують допомоги у сфері психічного здоров'я.

Окремо варто зазначити, що *кожний роботодавець* може розробити й затвердити програму психосоціальної підтримки на робочому місці для своїх працівників.

Окрім того, таке законодавче регулювання системи охорони психічного здоров'я забезпечить доступність і якість допомоги та послуг у цій сфері, покращить інтеграцію осіб, які потребують допомоги, в суспільство й підвищить професіоналізм надавачів послуг у сфері психічного здоров'я.

У законі передбачено *реалізацію заходів із популяризації психічного здоров'я. Як це може бути корисним для психологів?*

Відповідно до статті 32 Закону [1] держава має сприяти популяризації психічного здоров'я. Тобто, це комплекс заходів, спрямованих на підвищення інформованості населення щодо психічного здоров'я та психотерапії. Чим це може бути нам цікаво? Якщо це запроваджується на рівні державної політики, то відповідно під ці програми будуть виділятися кошти та будуть проводитися заходи. І якщо вам цікава ідея популяризації, просвітницької роботи для широкого кола людей, ви можете потенційно до цього долучитися. Зазвичай, це проєкти далекі від комерції, але з іншого боку – це можливість заявити про себе широкий аудиторії.

Які маємо ризики?

Через велику кількість ще невиконаної роботи та неприйнятих нормативних актів, пов'язаних із дією цього закону, таких як правила етики, створення реєстру, створення нового державного органу, організація процесу сертифікації, затвердження методів надання допомоги, закон фактично має на цьому етапі багато законодавчих завдань. Однак, судячи з прикінцевих положень закону, через 3 роки послуги у сфері психічного здоров'я, що фінансуються за рахунок коштів державного або місцевих бюджетів, зможуть надавати лише сертифіковані фахівці у сфері психічного здоров'я, а тому максимальний строк повного впровадження всіх його положень становить 3 роки.

Підіб'ємо підсумки. Ухвалення цього Закону – це своєрідна *революція у сфері ментального здоров'я, яка прокладає шлях до якісних змін і фахової турботи про психічне здоров'я* наших громадян. Разом із цим, варто пам'ятати, що це не фінальна, а навпаки – перша точка на шляху реформування сфери захисту психічного здоров'я в Україні. Попит, величезна актуальність, відповідальність та важливість професії – закономірно призводять до необхідності регулювання належного рівня її втілення фахівцями. Що в цілому має на меті підвищення авторитету професії, яку багато хто вибрав для себе як теперішню або майбутню справу. Незважаючи на те, що повне впровадження закону потребує часу та додаткових зусиль, його положення свідчать про прогресивний підхід держави до питання психічного здоров'я. Це дає підстави сподіватися, що впровадження нових норм сприятиме покращенню якості життя українців та формуванню здорового стійкого суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про систему охорони психічного здоров'я в Україні: Закон України від 15.01.2025 р. №4223-IX. Відомості Верховної Ради України. 2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4223-20#Text>.
2. Про методичні рекомендації «Пріоритетні напрями роботи психологічної служби в системі освіти України у 2024/2025 навчальному році»: Лист МОН України від 08.08.2024 р. № 21/08-1233. URL: <https://imzo.gov.ua/2024/09/09/lyst-imzo-vid-08-08-2024-21-08-1233-pro-metodychni-rekomendatsii-priorytetni-napriamy-roboty-psykholohichnoi-sluzhby-v-systemi-osvity-ukrainy-u-2024-2025-navchal-nomu-rotsi/>.

Людмила ДОБРОВОЛЬСЬКА,

завідувач відділу початкової освіти комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради»;

Вікторія КИРИЛЕНКО,

методист відділу початкової освіти комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради»

НОВІ ВИМОГИ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

Четвертий рік освітянська спільнота України працює в умовах повномасштабної війни, гідно тримаючи освітянський фронт та забезпечуючи безперервний навчальний процес для кожної української дитини. У новому навчальному році вчителям початкових класів необхідно звертати особливу увагу на психологічну підтримку дітей, створюючи безпечне освітнє середовище та допомагаючи кожному розкритися та розвиватися попри трагічний досвід війни. Водночас слід розвивати критичне мислення, навчати співпраці та розуміння цінності миру й єдності. Розвиток компетентностей учнів початкової школи в освітньому процесі – одне із найважливіших завдань сучасної освіти. Детальніше про це у наших методичних порадах.

Важливим чинником успішності зростаючої особистості є розвинені соціально-емоційні навички. Андреас Шляйхер, директор з питань освіти та навичок ОЕСР, засновник PISA, зазначав, що соціально-емоційні навички мають бути у центрі освіти, оскільки діти з розвиненими СЕ-навичками отримують вищі оцінки і «вищі очікування щодо свого майбутнього».

Соціально-емоційне навчання

Соціально-емоційне навчання стало особливо актуальним в реаліях сьогодення, адже розвинені СЕ-навички допомагають дітям впоратися зі стресом, підвищеною тривожністю, розвивати стійкість та емоційну регуляцію; виражати, розпізнавати і розуміти емоції та почуття, налагоджувати та підтримувати позитивні взаємини, керувати власною поведінкою, бути зосередженими та впевненими у собі тощо. Дослідження доводять, що діти, які залучені до програм соціально емоційного навчання, будують дружні взаємини з однолітками, співпрацюють та виявляють лідерські якості, позитивно ставляться до навчання у школі та мають значно кращі академічні досягнення. Розвиток самоконтролю, емпатії та навичок вирішення конфліктів допомагає їм зменшити агресію, булінг та інші негативні прояви поведінки. Відзначається покращення психічного здоров'я, оскільки діти вчаться справлятися зі стресом, тривогою, розчаруванням, розвивають стійкість та позитивне ставлення до себе та оточуючих. Відбувається підвищення самооцінки та впевненості, адже, якщо дитина розуміє свої емоції та вміє з ними працювати, вона стає більш впевненою у своїх силах. СЕН сприяє створенню безпечної, інклюзивної атмосфери в класі, де діти відчують свою цінність; розвитку «м'яких» навичок (soft skills), як от: комунікація, співпраця, адаптивність, креативність.

Із лютого 2025 року розпочалася масштабна підготовка вчителів *початкових класів та частини вчителів 5-6 класів за програмою «СЕН «Зерна»*: розвиток соціально-емоційних навичок та підтримка

благополуччя дітей і педагогів», яка розроблена Лабораторією екологічних підходів до соціально-емоційного навчання Гарвардської школи вищої освіти, та впроваджується за підтримки the LEGO Foundation. Під час тренінгу учасники знайомляться з активностями, які спрямовані на розвиток таких сфер навичок (у Програмі – сили), як от: самоусвідомлення (позитивне мислення, оптимізм, подолання дистресу, заземлення, впевненість у собі), співпраця (робота в команді, побудова взаємин, розв'язання конфліктів, лідерство), емоційний інтелект (вираження, розпізнавання й розуміння емоцій, уміння керувати ними, емпатія), когнітивні навички (концентрація уваги, ментальна включеність, оперативна пам'ять, уміння слухати, самоконтроль, цілепокладання, критичне мислення, креативність). У I півріччі 2025 року навчання пройшли 2465 педагогів. Для решти учителів тренінги будуть продовжені у 2025-2026 навчальному році. Сподіваємося, що отримані знання та запропоновані авторами програми активності допоможуть організовувати ефективний освітній процес, адже їх доречно використовувати під час ранкових зустрічей, на усіх уроках, під час повітряної тривоги – в укритті, в позаурочній діяльності. Пам'ятаймо, що соціально-емоційне навчання — це не окремий предмет, а невід'ємна частина освітнього процесу, яка має інтегруватися в щоденне життя класу, адже допомагає дітям не тільки краще вчитися, а й розвиватися як цілісні, щасливі та успішні особистості.

Оновлення Державного стандарту початкової освіти: основні акценти

Міністерство освіти і науки України анонсувало оновлення Державного стандарту початкової освіти. Це важливе завдання для педагогічної спільноти, оскільки реалії сьогодення ставлять нові вимоги до підготовки учнів/учениць. Передбачається, що структура Держстандарту початкової освіти буде узгоджена з новими стандартами базової середньої освіти (5–9 класи, 2020) та профільної середньої освіти (10–12 класи, 2024), що забезпечить послідовність і наступність між різними рівнями шкільної освіти. Оновлений документ стане основою для нової Типової освітньої програми, модельних навчальних програм до предметів / інтегрованих курсів, сучасних підручників для 1–4 класів та інноваційного освітнього контенту. Важливо, що стандарт враховуватиме потреби всіх учнів, зокрема дітей з особливими освітніми потребами, що сприятиме створенню інклюзивного навчального середовища.

У 2024 році було проведено **Загальнодержавний зовнішній моніторинг якості початкової освіти (ЗЗМЯПО)**, під час якого визначався рівень математичної, читачкої та природничо-наукової компетентностей учнів 4-их класів. За результатами

ЗЗМЯПО не подолали базового порогу з математики – 14,6%, з читання – 17,7%, з «Я досліджую світ» – 16,1% четвертокласників. Варто зауважити що моніторинг природничо-наукової компетентності у 2024 році проводився вперше, а математичної та читацької – втретє (2018, 2021, 2024). Відповідно не подолали базовий поріг з математики у 2018 році – 13,4% , у 2021 році – 16,1%; з читання у 2018 році – 13,6%, у 2021 році – 17,5%.

Математична компетентність. Дані дослідження свідчать, що у циклі 2024 р. відбулося певне покращення успішності виконання четвертокласниками завдань усіх категорій змістового виміру математичної компетентності. Найкращими були результати виконання завдань категорії «Геометричні фігури й геометричні величини». Їх виконали 61% учнів і учениць, що є найкращим показником за всі три цикли (2018 – 57%, 2021 – 59%). Позитивні зміни випускники початкової школи також продемонстрували, виконуючи завдання змістової категорії «Робота з даними». Так, у 2024 р. в середньому 54% учасників ЗЗМЯПО змогли впоратися із задачами, що передбачали, наприклад, читання графіків, таблиць, їх доопрацювання відповідно до умови тощо, виразно вищий за показник попередніх циклів (51% в обох циклах). Виконання завдань категорії «Числа й вирази» четвертокласниками у 2024 р. засвідчило незначне покращення успішності порівняно з 2021 р. (59% проти 58%), але це гірший результат, порівняно з тим, якого учнівство досягло у 2018 р. (62%). Найбільш проблемними для випускників як поточного, так і попереднього циклу виявилися завдання категорії «Вимірювання». У 2024 р. середня успішність цієї категорії становила 52% (у 2021 р. (50%), але набагато гірше, ніж у 2018 р. (59%). Отже, враховуючи результати дослідження, необхідно постійну увагу приділяти виконанню завдань змістових ліній «Вимірювання» та «Числа й вирази», збільшити кількість практичних вправ.

Щодо когнітивних вимірів математичної компетентності, то найлегшими для четвертокласників були завдання з категорії «Знання». У 2024 році 74% учнів/учениць дали правильні відповіді (у 2021 – 73%, у 2018 – 78%). Завдання категорії «Застосування» передбачали використання набутих знань для розв'язання стандартних задач і виявилися дещо складнішими. Так, у 2024 році з такими завданнями впоралися 59% дітей (у 2021 – 58%, у 2018 – 62%).

Найскладнішими для учнівства залишаються завдання категорії «Міркування», для виконання яких необхідно проаналізувати інформацію, логічно її структурувати для знаходження прийнятного варіанта вирішення. Проте за цією категорією спостерігається незначна позитивна динаміка (2018 – 40%, 2021 – 41%, 2024 – 43%).

Враховуючи вищезазначені результати, розробники ЗЗМЯПО рекомендують упроваджувати на практиці компетентнісні засади математичної освіти, широко застосовувати діяльнісний підхід, пропонувати задачі з реальним життєвим змістом, а саме: модельні задачі, стандартні задачі, творчі задачі для розширення учнями кола застосувань математичного методу через розв'язування нестандартних задач; проблемні задачі для ознайомлення учнів із сучасним станом математики, розв'язанням давніх математичних проблем.

Читацька компетентність. Варто зазначити, що падіння читацької компетентності молодших школярів фіксують дослідження у різних країнах, пояснюючи це навчанням в умовах карантинних обмежень під час пандемії COVID-19. Так у 2021 році четвертокласники у 21 країні продемонстрували нижчий середній результат, ніж у 2016 році.

Під час оцінювання читацької компетентності молодших школярів (ЗЗМЯПО) враховувалося наскільки у них сформовані вміння опрацьовувати різні за метою читання тексти (художній, науково-популярний, рекламний медіатекст), а саме:

- 1) знаходження інформації, поданої явно або опосередковано;
- 2) формулювання простих висновків на основі інформації;
- 3) інтерпретування й узагальнення (інтегрування) інформації;
- 4) аналізування та оцінювання змісту та форми тексту.

Результати моніторингу з читання свідчать, що високий поріг сформованості читацької компетентності подолали 13,5% випускників початкової школи, а 17,7% учнів/учениць не досягли базового рівня.

Під час моніторингу діти виконували різнопланові завдання: тестові, надання короткої відповіді та надання розгорнутої відповіді. З тестами завданнями базового рівня справилися 68% респондентів, а з тестами високого рівня – лише 22%. Завдання, які стосувалися художнього тексту, успішно виконали 61% учасників, рекламного медіатексту – 56%, науково-популярного – 55%. Отже, учні/учениці краще справлялися із завданнями до сюжетних текстів. Тому у новому навчальному році необхідно більше пропонувати для читання та аналізу безсюжетних та змішаних текстів.

Результати також свідчать, що 71% учнівства успішно впоралися із завданнями на знаходження інформації, 67% – на формулювання висновків. Найскладнішими для виконання виявилися завдання, спрямовані на аналіз та оцінювання змісту й форми тексту (43%), і ті, які вимагали інтерпретації й узагальнення (інтегрування) інформації (42%). Якщо відповіді на завдання були «сконцентровані» в одному реченні, то 77% випускників виконали їх правильно. Проте, якщо інформація містилася у сусідніх реченнях, то завдання виконали правильно 52% учасників; у кількох абзацах – 55%, в усьому тексті – 48%. Труднощі виникали при виконанні завдань зі схемами – лише 57% дітей виконали правильно. Легшими для учнівства були завдання на вибір правильної відповіді із кількох запропонованих – 68% справилися з ними. Проте складнішими виявилися завдання на надання короткої та розгорнутої відповіді (правильно виконали відповідно 55 % та 45% учнів/учениць).

Враховуючи результати дослідження, педагогам необхідно більше уваги приділяти читанню, аналізу та оцінюванню не тільки художніх, а й інформаційних (науково-популярних та рекламних) текстів; формувати вміння надавати зв'язні відповіді на питання щодо прочитаного, а також застосовувати прочитане для виконання якихось практичних дій.

Природничо-наукова компетентність. Слід зауважити, що в Україні стан сформованості природничо-наукової компетентності вперше був оцінений у 2007 році у межах міжнародного дослідження TIMSS. Тоді Україна продемонструвала 26 результат серед 36 країн-учасниць. Тому проведене дослідження рівня сформованості природничо-наукової компетентності четвертокласників у 2024 році має важливе значення. Які ж сильні й слабкі сторони молодших школярів в опануванні базового природничо-наукового курсу на засадах НУШ виявив моніторинг?

В освіті розвиток природничо-наукової компетентності учнівства забезпечується передусім через організацію опанування природничо-наукових дисциплін на основі діяльнісного підходу. Учні/учениці мають усвідомити принципи сталого розвитку, цінність науки і технологій як у глобальному, так і особистісному вимірі, пов'язати складні наукові концепції з

реальними життєвими ситуаціями, дотримуватися відповідальної, безпечної і природоохоронної поведінки у навколишньому світі.

Відповідно в межах ЗЗМЯПО учнівству на тестуванні пропонували завдання трьох змістових категорій: «Дослідження природи» (30%), «Науки про життя» (40%), «Науки про Землю і Космос» (30%). Учасникам були запропоновані завдання різних когнітивних категорій, а саме завдання на **знання** (здатність пригадувати, розпізнавати, описувати, наводити приклади) – 25%, **застосування** (здатність порівнювати, відрізняти, класифікувати об'єкти і явища, інтерпретувати й пояснювати інформацію) – 50% та **міркування** (здатність формулювати запитання, висувати гіпотези, передбачати, аналізувати, узагальнювати й робити висновки, оцінювати інформацію й дані) – 25%.

Оскільки природничо-наукова компетентність виявляється в здатності організовувати, проводити дослідження та звітувати за їх підсумками, то щоб оцінити досягнення випускників початкової школи в цьому аспекті, у тестах ЗЗМЯПО завдання на **планування дослідження** – 40%, його **проведення** – 30% та **опрацювання результатів** – 30%.

Результати проведеного моніторингу виявили, що високий поріг сформованості природничо-наукової компетентності подолали 16,6% випускників початкової школи, середній – 51,3%, а базовий – 83,9%. 16,1% четвертокласників мають значні прогалини в опануванні навчального матеріалу в межах курсу «Я досліджую світ» і труднощі з його практичним застосуванням. Вони не спроможні встановлювати й пояснювати взаємозв'язки між об'єктами, природними явищами й процесами, демонструють низький рівень просторового й критичного мислення. Для них є проблемним інтерпретувати графічні та табличні дані, інтегрувати знання із різних галузей для розв'язання найпростіших навчальних завдань. Детально познайомитися із результатами можна у звіті (I частина) ЗЗМЯПО, де представлено показові приклади завдань із тестових блоків «Я досліджую світ» за покликанням: https://testportal.gov.ua/wp-content/uploads/2025/04/Zvit-ZZMYAPO-2024.-CHastyna-I_na-sajt.pdf

Отримані під час моніторингу дані свідчать, що четвертокласники дещо краще засвоїли теми, пов'язані зі змістовими категоріями «Дослідження природи» та «Науки про життя» (43%), а от тестові завдання змістової категорії «Науки про Землю й Космос» виявилися для учнів дещо складнішими (37%).

Найлегшими для випускників початкової школи 2024 р. були тестові завдання категорії «Знання» – 51% дітей здатні розпізнавати організми, об'єкти, природні явища й процеси або визначати їх відповідно до заданих характеристик, оскільки знають їхню будову, властивості тощо. Проте тільки 43% випускників справилися із завданнями категорії «Застосування», особливо із завданнями з картами чи картосхемами (34%), таблицями або діаграмами (39%), на загальну ерудицію (38%). Тому педагогам варто розробляти для учнівства завдання, які спонукають застосовувати теорію на практиці, працювати з різними джерелами і формами подання інформації (від текстової до інфографіки).

Найскладнішими для четвертокласників були завдання, що відповідають когнітивній категорії «Міркування» – з ними впоралися 29% учасників. Такі результати свідчать, що школярам/школяркам складно актуалізувати когнітивну діяльність, яка пов'язана із систематизацією даних, критичним аналізом інформації, прогнозуванням і верифікацією тощо. Тому педагогам потрібно пропонувати дітям завдання, які пов'язані з абстрактними поняттями, вимагають

глибшого осмислення, аналізу й узагальнення, власне добре розвинених навичок міркування.

Показники успішності випускників початкової школи за підсумками виконання завдань різних категорій дослідницького виміру такі: «Планування дослідження» – 41%, «Проведення дослідження» – 47%, «Опрацювання результатів дослідження» – 35%. Вони свідчать про недостатню практику використання діяльнісного підходу в освітньому процесі молодших школярів. Важливо формувати в учнівства такі уміння як шукати, аналізувати та перевіряти інформацію з різних джерел; інтерпретувати й аналізувати інформацію, представлену в різних формах; планувати, проводити та оцінювати результати природничо-наукових експериментів, дослідів тощо.

Оскільки під час моніторингу лише 25% респондентів надали правильну розгорнуту відповідь, то на уроках «Я досліджую світ» необхідно пропонувати завдання природничо-наукової тематики, що потребують надання розгорнутої письмової відповіді, а саме формулювання думки чітко, логічно, послідовно з опорою на різні джерела інформації.

Подолати проблеми, які виявив Загальнодержавний зовнішній моніторинг якості початкової освіти, допоможе впровадження **активного навчання**, яке передбачає залученість учнівства до освітнього процесу через діяльність, взаємодію, співпрацю, гру, дискусії, спостереження, дослідження, активні дії. На противагу пасивному слуханню та виконанню завдань, активне навчання спонукає дітей думати, аналізувати, встановлювати закономірності, знаходити шляхи вирішення проблем, створювати та взаємодіяти.

У початковій школі такий підхід є особливо ефективним, оскільки він враховує вікові особливості дітей, їхню потребу в русі, грі та безпосередньому досвіді. Як результат, у дітей розвивається критичне мислення, адже вони вчаться аналізувати інформацію, оцінювати її, робити висновки, знаходити шляхи вирішення проблеми тощо. Активне навчання підвищує мотивацію, тому що включеність у процес робить навчання цікавішим і значущим. Активна участь сприяє глибшому засвоєнню матеріалу, оскільки задіюються різні канали сприйняття (візуальний, аудіальний, кінестетичний). Так як під час виконання завдань діти часто працюють у парах чи групах, то обговорення та спільне вирішення завдань сприяють розвитку комунікативних навичок, співпраці та емпатії. Діти вчаться брати на себе відповідальність за власне навчання, за вклад у спільну роботу команди, таким чином формується самостійність, самоконтроль, старанність.

Стратегії активного навчання

Які ж стратегії активного навчання доречно застосовувати в початковій школі? Перш за все, це навчання через гру, оскільки гра для дітей молодшого шкільного віку – це природний процес, під час якого вони отримують радість і задоволення, тому знання стають міцнішими, уміння і навички стійкішими. Використання дидактичних ігор, наприклад «Математична естафета», «Живі геометричні фігури», «Живий словесний промінь», «Полювання на букви», практичні досліді; рольові ігри, під час яких діти виконують різні ролі і засвоюють матеріал у цікавій формі; проектна діяльність, практичні досліді, експерименти, спостереження – все це робить навчання учнів/учениць активним, значущим, мотивуючим. Під час динамічної цікавої взаємодії в учнівства відбувається розвиток навичок 4 К: креативності, критичного мислення, комунікації та кооперації, які є визначальними у становленні успішної особистості.

Навчання на основі запитів учнів (Student Inquiry-Based Learning) або навчання через дослідження

надає дітям можливість фокусуватися на їхній активній участі у власному навчанні. Учитель представляє тему або проблему, яка викликає інтерес учнів та спонукає їх до запитань; організовує, надає ресурси та підтримує дітей у процесі дослідження. Школярі у групах активно досліджують проблему, збирають дані, аналізують зібрану інформацію, формують гіпотези, роблять висновки та пояснюють свої відкриття. Перевагами навчання на основі запитів є розвиток комунікативних навичок, самостійності, відповідальності, критичного мислення учнівства, підвищення мотивації, адже діти вивчають те, що їм цікаво. Знання, здобуті шляхом дослідження, як правило, запам'ятовуються краще та є більш стійкими. Учні/учениці також набувають досвіду вирішення реальних проблемних ситуацій, що формує в них необхідні життєві компетентності.

В арсеналі учительства є багато потужних інструментів для створення динамічного, цікавого та ефективного освітнього середовища, яке готує учнівство до викликів сучасного світу. Найважливіше пам'ятати, що сьогодні потребує зміни традиційної ролі педагога як «транслятора знань» на ролі фасилітатора, наставника, коуча, модератора та координатора освітнього процесу. Звертаємо увагу, що у новому навчальному році з метою підтримки впровадження реформи НУШ за кризових умов, адаптації освітнього процесу до сучасних викликів, подолання освітніх втрат і ефективного залучення учнівства до навчання, громадською спілкою «Освіторія» розроблено онлайн-тренінг «Перезавантаження НУШ: 1-4 класи», практичний

курс якого буде проводитися на базі КНЗ «ЧОІПОП ЧОР». Також пропонуємо познайомитися з переліком курсів підвищення кваліфікації, онлайн-тренінгів на сайті інституту, за покликанням: <https://cutt.ly/YrWqH45a>.

Сподіваємося, що ці методичні орієнтири будуть дороговказом для кожного педагога початкової ланки освіти у побудові змістовного, результативного та надихаючого освітнього процесу.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андреас Шлейхер. Найкращий клас у світі: як створити освітню систему 21-го століття. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/yakist-osviti/shlyaykher-naykrashchiy-klas-u-sviti-yak-stvoriti-sistemu-osviti-21-go-stolittya.pdf>
2. Держстандарт початкової освіти — які нововведення? URL: <https://osvitoria.media/experience/derzhstandart-pochatkovoyi-osvity-yaki-novovvedennya/>
3. Звіт про результати третього циклу загальнодержавного зовнішнього моніторингу якості початкової освіти 2024 р.: у 2-х частинах. Частина I. Навчання в кризових умовах: читацька, математична та природничо-наукова компетентності випускників початкової школи. URL: https://testportal.gov.ua/wp-content/uploads/2025/04/Zvit-ZMYAPO-2024.-CHastyna-I_na-sajt.pdf
4. Чому НУШ у початковій школі потребує перезавантаження? URL: <https://osvitoria.media/experience/chomu-nush-u-pochatkovij-shkoli-potrebuye-perezavantazhennya/>

Ксенія ВАНЬКО,

завідувач відділу дошкільної освіти комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради»;

Алла КОЛОДА,

методист відділу дошкільної освіти комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради»

ГОЛОВНІ ОРІЄНТИРИ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ У ЗАКЛАДАХ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВИТИ

У своїй діяльності заклади дошкільної освіти у минулому навчальному керувалися Законом про дошкільну освіту, який розроблений у 2001 році. Але у новому 2025-2026 навчальному році підходи до планування дещо змінилися, що пов'язано із введенням в дію нового Закону України «Про дошкільну освіту» №3788-IX, прийнятого Верховною Радою України 6 червня 2024 року. Закон набрав чинності із 1 січня 2025 року. У Законі визначено нові типи організації освітньої діяльності, посилено увагу до якості освітнього процесу та безпеки дітей, урегульовано питання фінансування закладів дошкільної освіти (ЗДО) і робочого часу педагогів.

При формуванні Закону врахували відповідні положення Конституції України, Закону України «Про освіту», зокрема ст.6, інших нормативно-правових актів. Новий документ (1) містить перелік і опис

згрупованих за освітніми напрямками результатів навчання і компетентностей, які набуваються вихованцями впродовж здобуття дошкільної освіти. Освітня діяльність у сфері дошкільної освіти реалізується на підставі ліцензії на провадження освітньої діяльності у сфері дошкільної освіти на основі гарантованих прав і можливостей для їх реалізації з урахуванням індивідуальних особливостей, потреб і можливостей кожної дитини у здобутті дошкільної освіти.

Згідно із Законом, освітній процес спрямовано на формування у вихованців суспільних цінностей – правди, справедливості, патріотизму, гуманізму, милосердя, толерантності, поваги до честі та гідності людини та результатів її праці, здорового способу життя та екологічної поведінки, цінностей постійного пізнання і розвитку (частина 4 статті 15). Щоб дитина якнайкраще розвивалася, зростала, розвивала свої здібності, уподобання, виросла здоровою психічно і фізично, якість

освітньої діяльності повинна бути на високому рівні і відповідати вимогам, встановленим законодавством.

Основним принципом роботи дошкільного закладу освіти є її доступність (безоплатність і світський характер), забезпечення своєчасного, повноцінного, всебічного, цілісного розвитку дитячої особистості, створення сприятливих умов для самовираження, самоствердження, саморозвитку і самореалізації власного Я кожної дитини.

Новий Закон визначає принцип дитиноцентризму і особистісно орієнтований підхід до розвитку дитини головними (ст. 5). Також серед основних принципів освітньої діяльності у сфері дошкільної освіти назвемо такі:

- автономія суб'єктів освітньої діяльності (академічна, кадрова, організаційна, фінансова);
- пріоритет сімейного виховання дитини, педагогічне партнерство сім'ї та закладу дошкільної освіти;
- створення умов, зокрема інклюзивного чи спеціального освітнього середовища, для здобуття дошкільної освіти дітьми з особливими освітніми потребами з урахуванням особливостей їхнього розвитку та у спосіб і формах, які є для них найбільш зручними та ефективними;
- створення безпечного та здорового освітнього середовища;
- цифровізація управлінських процесів у сфері дошкільної освіти.

Вперше на рівні Закону визначено «обсяг» безоплатної дошкільної освіти у державному, комунальному закладі дошкільної освіти – до 11 годин на день (частина 3 статті 10 Закону). Тепер дошкільна освіта є обов'язковою, а дитячий заклад має бути розташований якнайближче до дому дитини. Діти зможуть відвідувати не тільки ясла, дитсадки й спецдитсадки, а і «мобільний дитсадок, мінідитсадок, центр педагогічної підтримки, сімейний дитсадок». В ясла братимуть з трьох місяців (нині – з одного року).

Форми навчання стали більш різноманітними: крім очної, можуть бути дистанційна, мережева (здобуття освіти відразу в кількох дитсадках), сімейна (дитсадок у родині, якщо є дотримання санітарних вимог). Заклади матимуть можливість обирати різні навчальні програми для груп.

Забезпечення безпеки і зміцнення здоров'я кожної дитини здійснюється шляхом гарантування кожному вихованцю у закладі дошкільної освіти безпеки, психолого-педагогічного супроводу, а також у разі потреби надання домедичної допомоги; систематичного здійснення заходів з охорони здоров'я вихованців; охоплення дітей якісним харчуванням з урахуванням вимог щодо безпечності та якості харчових продуктів.

Планування, напрямки роботи

Розпочинаючи новий навчальний рік, кожен педагог конкретизує загальні завдання дошкільного виховання, враховує особистий педагогічний досвід і особистісні здобутки своїх учнів, проміжні показники їхньої компетентності за формами активності, лініями розвитку, видами діяльності. Потім наповнює освітні завдання змістом, обираючи ефективні форми й методи роботи з дошкільниками, приділяючи належну увагу створенню розвивального життєвого простору. У процесі планування освітньої роботи у закладі дошкільної освіти неабияке значення має врахування вікових та індивідуальних особливостей вихованців, доцільність тих чи інших методів роботи та їх системність. Кожен вихователь визначає зону найближчого розвитку кожного вихованця, виробляє оптимістичну гіпотезу її розвитку, сприяє досягненню нею щоденного успіху.

Педагог планує освітню роботу як з усіма вихованцями, так і з окремими дітьми (новачками, тими, хто часто хворіє і не відвідує через це дошкільний

заклад, хто з різних причин має проблеми в особистісних досягненнях тощо).

Варто застосовувати диференційований підхід у добірї різних за змістом, складністю, умовами організації завдань; надавати вихованцям можливість самостійно обирати зміст, матеріал, варіант виконання. Це стосується як групи в цілому, так і дітей, які випереджають однолітків або відстають від них (поділ умовний, оскільки розвиток – процес динамічний).

Педагоги у своїй педагогічній діяльності повинні опиратися на педагогіку співробітництва із вихованцями. У цій системі дитина вважається рівноправною та зацікавленою особою і однодумцем. Плюси педагогіки співробітництва очевидні:

- формування самостійного мислення та вміння здобувати знання;
- виховання емпатії, чуйності, емоційного інтелекту;
- розвиток комунікативних здібностей;
- систематизація знань та навичок поведінки.

Однією з актуальних завдань педагогів в умовах нового Закону є впровадження цифрових технологій у дошкільній освіті. Зауважимо, що 2 травня 2025 року за розпорядженням Кабінету Міністрів України, № 432-р схвалена Концепція цифрової гігієни дітей дошкільного віку. Концепція – це вимога сучасності, адже, як зазначено у документі, - «Сучасний світ активно використовує цифрові технології, що формує нове середовище для розвитку, виховання та навчання дітей. Водночас зростає ризик негативного впливу електронних пристроїв на фізичний, психічний та соціальний розвиток дітей, особливо дошкільного віку.» (б). Формування цифрової компетентності в учасників освітнього процесу можливо забезпечити шляхом:

- розроблення рекомендацій для батьків щодо формування навичок безпечного використання цифрових технологій у взаємодії з дитиною;
- проведення інформаційно-просвітницької кампанії серед батьків та педагогічних працівників суб'єктів освітньої діяльності щодо ризиків і переваг цифрового середовища для розвитку дитини та рівня обізнаності щодо цифрової гігієни;
- розроблення методології оцінювання ризиків використання учасниками освітнього процесу цифрових технологій та їх негативних наслідків для започаткування моніторингу цифрової гігієни;
- розроблення типової програми підвищення кваліфікації для педагогічних працівників суб'єктів освітньої діяльності з цифрової гігієни дітей;
- розроблення курсів з цифрової гігієни для батьків та педагогічних працівників суб'єктів освітньої діяльності та розміщення їх на Єдиному державному веб-порталі цифрової освіти «Дія. Освіта».
- розроблення методичного посібника з цифрової гігієни для батьків та педагогічних працівників суб'єктів освітньої діяльності;
- забезпечення підготовки та підвищення кваліфікації педагогічних працівників суб'єктів освітньої діяльності щодо наявних ризиків для безпеки та здоров'я дітей у цифровому середовищі, формування навичок їх запобігання, виявлення та подолання;
- запровадження проведення моніторингу цифрової компетентності педагогічних працівників суб'єктів освітньої діяльності шляхом проходження тесту з цифрової грамотності Цифрограм;
- інтеграції принципів і правил цифрової гігієни в освітній процес суб'єктів освітньої діяльності, формування у дітей компетентностей з використання цифрових технологій.

Сподіваємось, що заплановані заходи допоможуть педагогам у формуванні навичок безпечного та здорового використання цифрових технологій; розвитку цифрової грамотності дітей і розумінні того, як захистити себе в онлайн-просторі і обмежувати негативний

вплив надмірного користування гаджетами. Тобто, передбачається цікава творча робота, що значно підвищить професійний рівень працівників закладів дошкільної освіти і забезпечить якісну організацію освітнього процесу. А наразі скажемо, що педагог, який якісно організовує діяльність дітей з використанням ноутбука, планшета, проєктора, інтерактивної дошки, має великі переваги. Незалежно від теми, заняття стають більш наочними, відповідно, діти краще засвоюють інформацію, адже дошкільнята не завжди стовідсотково сприймають словесні методи навчання. А з допомогою інтерактивних методів простіше залучити дітей до активної взаємодії, під час якої розвивається і дрібна моторика.

На замітку! Санітарні норми дозволяють дітям дошкільного віку до 10 хвилин роботи з комп'ютерним обладнанням у день, тому ці заняття мають бути продуманими та продуктивними. Можна застосовувати ігри будь-якої тематики, але враховуючи вікову категорію дітей, на заняттях із математики, природничих наук, української та іноземної мов, художньо-естетичному розвитку. Не менш важливими для гармонійного становлення дитини будуть ігри, які розвивають логіку та критичне мислення. Фізичний розвиток теж має неабияке значення у розвитку дитини. Тому, якщо фізкультхвилинку вихованці виконують, імітуючи фізичні вправи улюбленого казкового героя на екрані, то це тільки зробить заняття більш емоційним. Спектр інтерактивних програм для дитячого розвитку напручуд широкий, і це забезпечує можливість підбору оптимальних варіантів для кожної групи дітей. Щоб інтерактивне спілкування вихователя і вихованців дійсно сприяло створенню якісного ігрового середовища, педагоги повинні притримуватись таких умов:

- спілкування дорослого та дитини « на рівних»;
- педагогічний супровід ігрової діяльності;
- інтерактивне обладнання повинно не вчити дитину чогось незвичайного, а навпаки, розширювати та поглиблювати природні для дошкільного віку навички і вміння.

Використовуючи на заняттях слайд-шоу та відеофрагменти, можна показати ті моменти з навколишнього світу, спостереження яких викликає труднощі: наприклад, зростання квітки, обертання планет навколо Сонця, рух хвиль, падіння дощу.

Патріотичне виховання дітей дошкільного віку

У закладі дошкільної освіти невід'ємною складовою освітнього процесу є формування соціально-громадянської компетентності дітей дошкільного віку, виховання патріотизму. Василь Сухомлинський у свій час писав: «Патріотизм – це досягнення святині – Батьківщини не тільки розумом, а й передусім серцем... Патріотизм починається з любові до людини». Підходи до здійснення патріотичного виховання висвітлені у творах В. Сухомлинського «Як виховати справжню людину», «Виховання радянського патріотизму у школярів», «Духовний світ школяра», «Народження громадянина», «Дума про людину», «Серце віддаю дітям», «Листи до сина», «Батьківщина в серці» і ін.). Виходячи з патріотичного виховання, дитина дошкільного віку спочатку повинна усвідомити себе членом сім'ї, невідокремленою частиною своєї малої Батьківщини, потім громадянином України, і тільки тоді жителем планети Земля.

Отже, завданням кожного педагога повинно стати поступове введення дитини до розуміння того, що у кожного українця є своя маленька Батьківщина – місто, село, прив'язаність до якого він відчуває з дитинства, і разом з тим – велика Батьківщина – Україна, одна для всіх, хто народився на її просторах, полюбив цю землю, історію, культуру, хто не жалкує зусиль для того, щоб вона стала ще красивішою, багатшою, стала могутньою державою. І кожному з нас треба вміти бути корисним для неї, а для цього треба багато знати та вміти, з дитинства

здійснювати такі справи, які були б на благо свого дому, дитячого садка, міста, всієї держави. І саме нині, в умовах війни, як ніколи, проведення патріотичного виховання у всіх закладах освіти має неабияке значення.

Основними напрямками патріотичного виховання у закладах дошкільної освіти є:

- формування уявлень про людство, Батьківщину, край, рід, родину і родовід;
- ознайомлення з традиціями і культурою свого народу;
- формування знань про історію держави і державні символи;
- ознайомлення з традиціями і культурою свого народу;

Педагоги, повинні проводити патріотичне виховання системно і відповідно віку вихованців. Найсприятливішим для початку систематичного патріотичного виховання є середній дошкільний вік.

На розвиток і формування патріотичних почуттів орієнтує Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України, яка затверджена 06 червня 2022 року № 527; Концепція дошкільного виховання в Україні (1993), Базовий компонент дошкільної освіти в Україні, різноманітні програми дошкільного виховання. Зокрема, у Концепції національно-патріотичного виховання в системі освіти України зазначено: «У період війни, яку російська федерація розв'язала і веде проти України, виникає нагальна необхідність переосмислення зробленого і здійснення системних заходів, спрямованих на посилення національно-патріотичного виховання дітей та молоді - формування нового українця, що діє на основі національних та європейських, цінностей». (2)

Важливим напрямком роботи з виховання любові до Батьківщини є формування у дітей уявлень про людей рідної країни, прищеплення шанобливого ставлення до героїв війни, ветеранів, до пам'яті про тих, хто загинув, захищаючи Вітчизну; поваги до воїнів – захисників, кордонів Батьківщини.

Показником у ставленні до суспільних подій і явищ можуть бути їхні відповіді на запитання вихователя:

1. Як ти розумієш вислів «твій рідний дім»?
2. За що ти любиш свій дім, батьків і пишаєшся ними?
3. Як називається місто в якому ти живеш?
4. Розкажіть, як трудяться люди нашого міста, що вони роблять?
5. Як великі будови в нашій країні ти знаєш?
6. Як називається наша Батьківщина?
7. Як називається столиця нашої Батьківщини?
8. За що всі українські люди нашої держави люблять місто Київ? (5).

Педагогічне навантаження педагогів

Вперше у новому Законі України "Про дошкільну освіту" регламентували робочий час та педагогічне навантаження педагога. Тепер тривалість робочого часу педагогічних працівників закладів дошкільної освіти на тиждень на одну тарифну ставку включає:

- педагогічне навантаження (безпосереднє здійснення освітнього процесу з вихованцями);
- методичну, організаційну роботу та іншу педагогічну діяльність.

Тривалість робочого часу педагогічних працівників на тиждень на одну тарифну ставку становить 35 годин – для керівника, вихователя-методиста, соціального педагога, асистента вихователя та 30 годин – для вихователя, практичного психолога та інших педагогічних працівників. Норма педагогічного навантаження (безпосереднє здійснення освітнього процесу з вихованцями), що є складовою робочого часу педагогічного працівника закладу дошкільної освіти, становить для:

- вихователя, інструктора з фізкультури – 25 годин на тиждень;
- музичного керівника – 24 години на тиждень;

- практичного психолога, вчителя-дефектолога, вчителя-логопеда – 20 годин на тиждень;
- керівника гуртка (студії, секції тощо), вчителя – 18 годин на тиждень.

Педагогічне навантаження педагогічного працівника закладу дошкільної освіти менше норми, передбаченої цією статтею, встановлюється за його письмовою згодою. Методична, організаційна та інша педагогічна діяльність може проводитися поза межами закладу освіти. Робочий час педагогічного працівника охоплює не лише роботу з дітьми, а й методичну діяльність. У таблиці працівника рекомендується зазначити години педагогічного навантаження, а також пропорційно розподілені години іншої роботи в межах робочого часу. Наприклад, норма педагогічного навантаження для практичного психолога в ЗДО — 20 годин на тиждень, а загальний робочий час — 30 годин на тиждень. Тож на кожну годину педагогічного навантаження припадає 30 хв іншої діяльності в межах робочого часу. Якщо психолог відпрацював 5 годин безпосередньо з дітьми, у таблиці буде зазначено 5 (+2,5). Керівники можуть адаптувати форму табелювання залежно від специфіки роботи закладу та кількості годин педнавантаження кожного працівника. Педагогічне навантаження вихователів зменшилося порівняно з попереднім законом. Тепер на одну ставку вихователя проводиться із дітьми 25 годин на тиждень. Якщо група працює довше, додаткові години мають оплачуватися окремо.

Згідно з наказом МОН від 26 вересня 2005 року № 557 (зі змінами), засновники державних і комунальних ЗДО мають право встановлювати посадові оклади, доплати, надбавки та грошові винагороди, які можуть перевищувати встановлені КМУ.

Завваги до професійного розвитку педагогів

Зуважимо, що у системі професійного розвитку педагогів дошкільної освіти активно впроваджується «Технологія контекстного навчання», згідно з якою одиницею діяльності дитини стають вчинки, через які вона освоює знання або ситуацію як частину культури, соціальних норм, усвідомлює своє ставлення до неї суспільства, себе. Засобом, що формує ціннісне ставлення особистості до ситуації, людей і природи, слугує підтекст. Ця технологія дозволяє без примусу та шаблонів створювати сучасну і адекватну модель реальності у дітей згідно їх соціально-культурного середовища, кожного окремо і відповідно унікальну і неповторну.

Актуальною на сьогодні є медіатехнологія, вона дозволяє педагогам дошкільної освіти зрозуміти та усвідомити, яким чином слід аналізувати, критично осмислювати і створювати медіатексти; визначати джерела медіатекстів, їхні політичні, соціальні, комерційні, культурні інтереси й контекст; інтерпретувати медіатексти й цінності, що несуть в собі медіа; добирати відповідні медіа для створення та розповсюдження власних медіатекстів і залучення зацікавленої в них аудиторії; уможливити вільний доступ до медіа для споживання та виробництва власної медіапродукції.

Методичні матеріали у вигляді електронних ресурсів можуть бути використані під час підготовки вчителя до занять, для вивчення нових методик, для підбору наочних посібників до занять.

Соціально-емоційний розвиток дітей дошкільного віку

Хочемо поділитися інформацією з колегами щодо участі у проекті «Думай на рівних», який стартував у 2024-2025 навчальному році! Зазначимо, що це унікальна програма соціально-емоційного розвитку та психосоціальної підтримки дітей дошкільного віку, реалізується Всеукраїнським фондом «Крок за кроком» за підтримки міжнародної організації THINK EQUAL (Великобританія). Як зазначають організатори, вона сприятиме формуванню соціально-емоційних навичок у дітей дошкільного віку і професійні навички педагогів з питань соціально-емоційного розвитку та ментального

здоров'я дітей дошкільного віку, розвиватиме навички батьків щодо підтримки стересостійкості і соціально-емоційного благополуччя своїх дітей.

У розробці Програми «Думай на рівних» взяли участь світові лідери у галузі освіти, психології, прав людини та нейронаук. Вона спрямована для розвитку соціально-емоційного інтелекту дітей віком 3-6 років. Програма комплексна, тобто допомагає розвивати

- Соціальні навички.
- Емоційний інтелект.
- Критичне мислення.
- Розвивати свою впевненість і самооцінку.
- Співпереживати та проявляти увагу до інших;
- Ефективно вирішувати проблеми та вчитися розв'язувати конфлікти мирним шляхом;
- Підтримувати здорові стосунки та вчитися співпрацювати.

В Україні Програмі надано гриф «Схвалено для використання в освітньому процесі», підтриманий Міністерством освіти та науки України.

У Черкаській області координатором проекту «Думай на рівних» стали Ксенія Іванівна Ванько, завідувач відділу дошкільної освіти комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради». Учасниками проекту стали 77 закладів дошкільної освіти Черкаської області.

Під час військової агресії з боку росії і військового стану в Україні необхідним стало введення в освітній процес курсу «Благополуччя дітей і педагогів: дієві інструменти та практики психосоціальної підтримки». Цей курс психосоціальної підтримки для педагогів закладів дошкільної освіти було розроблено науковим партнером the LEGO Foundation – MHPSS Collaborative, яка є глобальним хабом у сфері досліджень, інновацій, навчальних програм та комунікаційних кампаній щодо підтримки психічного здоров'я дітей та дорослих.

Курс сприяє формуванню знань з теорії і практики психології надзвичайних ситуацій, педагогіки гри, ефективних стратегій психосоціальної підтримки розвитку та навчання дитини в умовах надзвичайних ситуацій, зокрема засобами навчання через гру. Допоможе підвищити рівень загальних і професійних компетентностей педагогів, зокрема психологічної стійкості, самоорганізації, рефлексії, агентності, мотивації до професійного самовдосконалення, самоменеджменту в умовах надзвичайних ситуацій.

І наостанок. Шановні колеги, готуючи методичні поради до нового навчального року, ми намагалися охопити основні напрямки роботи, допомогти зорієнтуватися у використанні нормативних документів. І сподіваємось, що цей початок стане підґрунтям подальшої плідної співпраці протягом усього року.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про дошкільну освіту: Закон України із змінами, внесеними згідно із Законом № 4059-IX від 19.11.2024. Відомості Верховної Ради (ВВР). 2024. № 42. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3788-20#Text>.
2. Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України, яка затверджена 06 червня 2022 року № 527. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0527729-22#n12>
3. Комітет з питань освіти, науки та інновацій надає роз'яснення щодо застосування статті 26 Закону України "Про дошкільну освіту". Прес-служба Апарату Верховної Ради України. URL: https://www.rada.gov.ua/news/news_kom/257585.html
4. Мета дошкільної освіти в Україні. URL: <https://ezavdnz.expertus.com.ua/914454>
5. Патріотичне виховання. URL: <https://dnz27.edu.vn.ua/uploads/tiger-1666346650.pdf>
6. Концепція цифрової гігієни дітей дошкільного віку. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/432-2025-%D1%80#Text>

Світлана СІЧКАР,

завідувач лабораторії гуманітарних дисциплін комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради»;

Валентина АРХИПОВА,

методист лабораторії гуманітарних дисциплін комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників черкаської обласної ради»

ВИКЛАДАННЯ ГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ: ОСНОВНІ АКЦЕНТИ

Український поет, письменник, перекладач та громадський діяч Іван Франко, ставлячись із глибокою повагою до праці педагога і враховуючи її складність, у свій час мудро зауважив: «Учителем школа стоїть...». Але нинішнє складне сьогодення вимагає від українського вчителя значно більшого, ніж школа. Педагоги повинні бути готовими до будь-яких змін, проводити уроки попри постійні обстріли у бомбосховищах і навіть на передовій онлайн, захищаючи Україну. Тому, готуючи методичні поради для учителів української мови і літератури та зарубіжної літератури, ми прагнули зацентрувати увагу не тільки на основних завданнях освітньої реформи «Нова українська школа», що продовжить активно впроваджуватися у базовій школі у новому 2025-2026 навчальному році, а і шляхах подолання тих викликів, які зумовлені особливостями освітнього процесу в умовах воєнного стану.

Під час формування методичних рекомендацій ми орієнтувалися на рекомендації Міністерства освіти і науки України, Інституту модернізації змісту освіти, Українського інституту розвитку освіти та Інституту педагогіки Національної академії педагогічних наук України, а також – на досвід роботи, яку проводили учителі-словесники протягом 2024-25 навчального року в закладах освіти Черкаської області. Адже перед тим, як ставити нові цілі, важливо оцінити досягнення і врахувати недоліки. Тому коротко про це.

Досягнення і рекомендації

2024-2025 навчальний рік став для нас особливим, сповненим викликів, досягнень і натхнення. Але головне те, що ми, долаючи труднощі у непростих умовах військового часу, тісно і продуктивно співпрацювали з педагогічною спільнотою висококваліфікованих фахівців області з незмінною вірою в те, що наші зусилля зумовляють реальні зміни для суспільства, що кожна дія, кожен проєкт, створений разом, – це інвестиція у майбутнє України – її дітей.

Одним із головних напрямків діяльності стала реалізація Стратегії популяризації української мови до 2030 року «Сильна мова – успішна держава». Усім відомо, що українська мова ввійшла в топ-50 найпоширеніших у світі, за кількістю носіїв вона посідає 44-те місце серед мов світу. Нею говорять близько 33 мільйонів людей, а рідною українська є для понад 27 мільйонів.

Отже, українська мова є життєво важливим компонентом української ідентичності, культури та національного суверенітету, і її вивчення та розвиток у закладах освіти – чи не **найважливіший напрямок**

роботи учителів-словесників, який залишиться актуальним і в наступних роках. Для підтвердження зазначимо, що соціологічне опитування населення, проведене Київським міжнародним інститутом соціології у минулому році, показало не зовсім втішні цифри: **31%** молодих українців говорить мовою агресора. Більше того, серед молоді українська мова має «нижчий» статус. Боляче це сприймати, коли йде війна, коли ворог нищить не тільки військові і енергетичні об'єкти, а і оселі, вбиває звичайних цивільних людей і дітей. Тому так важливо наразі у закладах освіти сприяти використанню української мови і стверджувати цим самим свою незалежність та ідентичність. І, звичайно, основна роль у цьому процесі належить учителю української мови і літератури. Тому **рекомендуємо** зосередити свої зусилля на створенні справжнього україномовного середовища в закладі освіти, де чиста українська буде не формальною мовою навчання, а живою, різноплановою, «крутою», якою хочеться говорити, жартувати і пишатися.

Досягнення з цього напрямку роботи, звичайно, є. У закладах освіти Черкаської області постійно проводяться виховні заходи до Дня української мови; літературні конкурси («Я – майбутнє України», «Молода КороНація»), творчі мистецькі заходи з обов'язковим виконанням творів української музики, конкурси – фестивалі «Таланти моєї родини», театральні свята «Із витоків української писемності»; флешмоби «Розвивайся, звеселяйся, моя рідна мово! У барвінки зодягайся, українське слово»; конкурси малюнків і стіннівок «Любїть Україну і мову її солов'їну». Учителями створювалися відеофільми та відеоролики про творчість письменників-ювілярів та письменників рідного краю (Катерини Вербівської, Олександра Ткаченка, Ольги Месеврі, Валентини Коваленко, Сергія Носаня), які розміщено на сайті «Черкаського освітянського порталу».

Цьогоріч учні закладів освіти області брали активну участь у багатьох мовно-літературних змаганнях. Гідним досягненням стала перемога дітей у Всеукраїнських олімпіадах із навчальних предметів: у змаганнях IV етапу команда із **6** учнів з української мови і літератури виборола **6 призових місць** (2 – II місце і 4 – III місце).

II місце

1. Колосюк Валерія, учениця 9 класу Ярошівського ліцею Мокрокалигірської сільської ради Черкаської області.

2. Пепчук Марина, учениця 10 класу опорного закладу «Лисянський ліцей №1» Лисянської селищної ради Черкаської області.

III місце

3. Абізова Анастасія, учениця 8 класу Уманської гімназії № 11 Уманської міської ради Черкаської області.

4. Шепель Інна, учениця 8 класу Черкаського гуманітарно-правового ліцею Черкаської міської ради Черкаської області.

5. Прощаликіна Єлизавета, учениця 10 класу Черкаського гуманітарно-правового ліцею Черкаської міської ради Черкаської області.

6. Харенко Владислава, учениця 11 класу Уманського ліцею №3 Уманської міської ради Черкаської області.

Щиро вітаємо всіх учасниць Всеукраїнського етапу олімпіади і зичимо їм нових перемог.

Активною була участь і у XXV Міжнародному конкурсі з української мови імені Петра Яцика, який багато років поспіль продовжує об'єднувати українців – кращих знавців рідної мови усього світу – для того, щоб не тільки реалізувати свій творчий потенціал, а й довести світові значущість української мови як ментального коду української нації. Відрадно, що у ході проведення **III етапу** змагань Конкурсу кращі результати показали учні закладів освіти від районів Звенигородського (учасники з територіальних громад – Мокрокалігірської та Єрківської), Золотоніського (учасники з територіальних громад – Д्राбівської, Золотоніської, Іркліївської, Новодмитрівської, Чорнобаївської), Уманського (учасники з територіальних громад – Маньківської, Монастирищенської, Паланської та Христинівської), Черкаського (учасники з територіальних громад – Кам'янської, Канівської, Леськівської, Червонослобідської) та міст Умань, Черкаси. Серед закладів професійної (професійно-технічної) освіти кращі результати показали учні Державного навчального закладу «Уманський професійний ліцей», Державного навчального закладу Буцький політехнічний професійний ліцей», Багатопрофільного регіонального центру професійної освіти у Черкаській області.

Деруга Злата, учениця 5 класу Черкаської спеціалізованої школи I–III ступенів № 20 Черкаської міської ради Черкаської області **у фінальному етапі** Міжнародного конкурсу з української мови імені Петра Яцика виборола **III місце**. І за кожною перемогою – самовіддана робота учителя.

У фінальному етапі **XV Міжнародного мовно-літературного конкурсу учнівської та студентської молоді імені Тараса Шевченка** серед учнів 5–11 класів закладів загальної середньої освіти (наказ Міністерства освіти і науки України від 17.03.2025 №475) перемогу вибороли:

I місце

1. Мірошник Зоряна, учениця 5 класу Черкаської гімназії №9 ім. О.М. Луценка Черкаської міської ради.

2. Гладка Анастасія, учениця 11 класу Опорного закладу «Лисянський ліцей №1» Лисянської селищної ради.

3. Боровик Іванна, студентка 2 курсу Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини.

II місце

1. Магльована Таїсія, учениця 8 класу Кам'янського закладу загальної середньої освіти №2 з поглибленим вивченням окремих предметів Кам'янської міської ради.

2. Федосеева Софія, студентка 1 курсу Черкаського державного технологічного університету.

3. Ярмолич Ольга, студентка 3 курсу Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького.

4. Сухина Каріна, студентка 1 курсу ВСП «Уманський фаховий коледж технологій та бізнесу УНУС».

III місце

1. Панченко Аміна, учениця 6 класу Канівської спеціалізованої школи I–III ступенів №6 з поглибленим вивченням іноземних мов Канівської міської ради.

2. Щепетна Анастасія, учениця 8 класу Золотоніської гімназії ім. С.Д. Скляренка Золотоніської міської ради.

3. Кравцова Катерина, учениця 10 класу Смілянської загальноосвітньої школи I–III ступенів № 10 Смілянської міської ради.

4. Перепелиця Поліна, учениця 10 класу Д्राбівського ліцею Д्राбівської селищної ради.

5. Петrenchенко Євгенія, учениця 11 класу Канівської гімназії імені Івана Франка Канівської міської ради.

6. Хельменко Анастасія, студентка 2 курсу КНЗ фахової передвищої освіти «Корсунь-Шевченківський педагогічний фаховий коледж імені Т. Г. Шевченка Черкаської обласної ради».

7. Парибка Анастасія, студентка 3 курсу Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького.

У **Всеукраїнському конкурсі учнівської творчості «Об'єднаймося ж, брати мої!»** у номінації «Література» перемогу здобула Кондратенко Варвара, учениця Золотоніської гімназії імені С.Д. Скляренка Золотоніської міської ради Черкаської області.

Кожного року із усіх регіонів Черкащини на фахові змагання з предмета збираються володарі безсумнівного педагогічного таланту, високого рівня професійних знань і надзвичайно цікаві неординарні люди. Нам приємно відзначити, що учитель зарубіжної літератури Смілянського навчально-виховного комплексу «Загальноосвітня школа I ступеня – гімназія імені В.Т. Сенатора» (з дошкільним підрозділом) Смілянської міської ради Черкаської області Сердюк Олена Вікторівна, стала лауреатом всеукраїнського конкурсу «Учитель року – 2025» у номінації «Зарубіжна література».

Ми радіємо перемогам, враховуємо недоліки і виклики. Одним із найбільших викликів під час воєнного стану є різноманітність форм організації освітнього процесу: очний і дистанційний (синхронно, асинхронно, змішано) формати, поєднання очного й дистанційного навчання. Зазначене зумовлює потребу гнучкості планування, варіативних стратегій навчання, урізноманітнення підходів до оцінювання тощо.

Про найголовніше на 2025-2026 навчальний рік

Роботу щодо виявлення та подолання навчальних втрат учнівства доцільно здійснювати в 3 етапи:

I – виявлення навчальних втрат учнівства за попередні роки навчання (діагностувальні роботи);

II – діяльність, спрямована на подолання виявлених навчальних втрат;

III – оцінювання результатів.

Учням, які пропустили навчання або навчаються не за українськими освітніми програмами тривалий період (за кордоном у школах країн перебування, на тимчасово окупованій території), або тим, у кого є необхідність надолужувати або повторно опрацювати певний навчальний матеріал, рекомендуємо організувати вивчення української мови, української літератури за відповідними модифікованими (скороченими) програмами для закладів загальної середньої освіти. Наказ МОН від 16.05.2024 № 701 «Про затвердження Рекомендацій щодо використання модифікованих програм з української мови, української літератури, історії України, географії для закладів загальної середньої освіти», який розміщений на офіційному сайті МОН за покликанням:

<https://mon.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennia-rekomendatsii-shchodo-vykorystannia-modyfikovanykh-prohram-z-ukrainskoi-movy-ukrainskoi-literatury-istorii-ukrainy-heohrafi-dlia-zakladiv-zahalnoi-serednoi-osvity>

Виконання модифікованих програм має на меті досягнення ключових результатів навчання, зокрема тих знань, умінь і навичок; становлення поглядів, цінностей, інших особистісних якостей, без яких подальше навчання буде ускладненим. Окремо варто зауважити, що ці програми дають змогу досягати результатів навчання завдяки скороченню змісту і мають на меті зменшити освітні втрати учнівства, зважаючи на обмеженість часу на освоєння навчального матеріалу. Запропоновані програми можуть бути адаптовані педагогічними працівниками, які організовують навчання, з урахуванням потреб та інтересів учнівства.

У 2025/2026 навчальному році вивчення української мови здійснюватиметься: **у 5-8 класах** за такими **модельними програмами**:

- «Українська мова. 5–6 класи» (автори Голуб Н.І., Горошкіна О.М.);
- «Українська мова. 5–6 класи» (автори Заболотний О.В. та ін.), рекомендовані наказом Міністерства освіти і науки України від 12.07.2021 No 795);
- «Інтегрований мовно-літературний курс (українська мова, українська та зарубіжні літератури). 5–6 класи» (автори Старагіна І.П. та ін.), рекомендовану наказом Міністерства освіти і науки України від 29.09.2021 No 1031 (програми розміщені на офіційному вебсайті МОН за лінком: <https://mon.gov.ua/modelni-navchalni-programi-dlya-5-9-kl>).
- «Українська мова. 7–9 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Голуб Н. Б., Горошкіна О. М.);
- «Українська мова. 7–9 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Заболотний О. В., Заболотний В. В., Лавринчук В. П., Плівачук К. В., Попова Т. Д.), рекомендовані наказом Міністерства освіти і науки України від 24.07.2023 № 883 (програми розміщені на офіційному вебсайті МОН за лінком: <https://surl.li/nrryoo>

У 9 класі за навчальною програмою, затвердженою наказом МОН України від 07.06.2017 No 804 «Про оновлені навчальні програми для учнів 5–9 класів загальноосвітніх навчальних закладів» зі змінами, внесеними наказом Міністерства освіти і науки України від 03.08.2022 No 698 (програма розміщена на офіційному вебсайті МОН за лінком: <https://mon.gov.ua/navchalni-programi-5-9-kl>)

У 10–11 класах за навчальними програмами (рівень стандарту та профільний рівень), затвердженими наказом МОН України від 23.10.2017 No 1407 «Про надання грифу МОН навчальним програмам для учнів 10–11 класів закладів загальної середньої освіти» зі змінами, внесеними наказом Міністерства освіти і науки України від 03.08.2022 No 698 (Програми розміщені на офіційному вебсайті МОН за лінком: <https://mon.gov.ua/navchalni-programi-dlya-10-11-klasiv>).

Українська література

У 2025/2026 навчальному році вивчення української літератури здійснюватиметься:

у 5–8 класах здійснюватиметься за **модельними навчальними програмами**:

- «Українська література. 5-6 класи» (автори: Архипова В.П., Січкара С.І., Шило С.Б.);
- «Українська література. 5-6 класи» (автори: Яценко Т.О., Качак Т.Б. та ін.);
- «Українська література. 5-6 класи» (автори Чумарна М.І., Пастушенко Н.М.);
- «Інтегрований курс літератур (української та зарубіжної). 5-6 класи» (автори Яценко Т.О., Тригуб

І.А.), рекомендованими наказом Міністерства освіти і науки України від 12.07.2021 No 795;

- «Українська література. 7–9 класи» для закладів загальної середньої освіти» (авт. Яценко Т. О. та ін.), рекомендованої наказом Міністерства освіти і науки України від 24.07.2023 № 883;
- «Українська література. 7–9 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Заболотний О. В.), рекомендованої наказом Міністерства освіти і науки України від 01 грудня 2023 року № 1466;
- «Українська література. 7–9 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Пастушенко Н. М., Чумарна М. І.), рекомендованої наказом Міністерства освіти і науки України від 27 грудня 2023 року № 1575.

У 9 класах за навчальною програмою, затвердженою наказом МОН України від 07.06.2017 No 804 (крім 9-их класів закладів освіти, що беруть участь у реалізації інноваційного освітнього проекту всеукраїнського рівня за темою «Розроблення і впровадження навчально-методичного забезпечення для закладів загальної середньої освіти в умовах реалізації Державного стандарту базової середньої освіти», згідно з наказом МОН від 02.04.2021 № 406 (зі змінами згідно з наказом МОН від 03.07.2024 № 954). Програма розміщена на офіційному вебсайті МОН за лінком: <https://mon.gov.ua/navchalni-programi-5-9-kl>

У 10–11 класах за навчальними програмами (рівень стандарту та профільний рівень), затвердженими наказом МОН України від 23.10.2017 No 1407 «Про надання грифу МОН навчальним програмам для учнів 10–11 класів закладів загальної середньої освіти» зі змінами, внесеними наказом Міністерства освіти і науки України від 03.08.2022 No 698 (Програми розміщені на офіційному вебсайті МОН за лінком: <https://mon.gov.ua/navchalni-programi-dlya-10-11-klasiv>).

Вивчення **зарубіжної літератури** здійснюватиметься:

у 5-8 класах за модельними навчальними програмами:

- «Школа радості. Зарубіжна література. 5–6 класи» (авт. Ніколенко О. М., Ісаєва О. О., Клименко Ж. В., Мацевко-Бекерська Л. В., Юлдашева Л. П., Рудницька Н. П., Туряниця В. Г., Тихоненко С. О., Вітко М. І., Джангобекова Т. А.);
- «Зарубіжна література. 5–6 класи» (авт. Волощук Є.В.);
- «Зарубіжна література. 5–6 класи» (авт. Богданець-Білокаленко Н. І., Снегірьова В. В., Фідкевич О. Л.);
- «Школа радості. Зарубіжна література. 5–9 класи» (авт. Ніколенко О.М., Ісаєва О. О., Клименко Ж. В., Мацевко-Бекерська Л. В., Юлдашева Л. П., Рудницька Н. П., Туряниця В. Г., Тихоненко С. О., Вітко М. І., Джангобекова Т. А.), що затверджені наказом Міністерства освіти і науки України від 10.10.2023 № 1226;
- «Зарубіжна література. 7–9 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Волощук Є. В., Слободянюк О. М.), рекомендована наказом Міністерства освіти і науки України від 16.08.2023 № 1001;
- «Зарубіжна література. 7–9 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Снегірьова В. В., Бушакова О. В., Горобченко І. В., Каєнко О. В.), рекомендованої наказом Міністерства освіти і науки України від 27 грудня 2023 року № 1575.

У 9 класах за навчальною програмою, затвердженою наказом МОН України від 07.06.2017 No 804 «(крім 9-их класів закладів освіти, що беруть участь у реалізації інноваційного освітнього проекту

всеекранського рівня за темою «Розроблення і впровадження навчально-методичного забезпечення для закладів загальної середньої освіти в умовах реалізації Державного стандарту базової середньої освіти», згідно з наказом МОН від 02.04.2021 № 406 (зі змінами згідно з наказом МОН від 03.07.2024 № 954). Програма розміщена на офіційному вебсайті МОН за лінком: <https://mon.gov.ua/navchalni-programi-5-9-kl>;

у 10–11 класах за навчальними програмами (рівень стандарту та профільний рівень), затвердженими наказом МОН України від 23.10.2017 № 1407 «Про надання грифу МОН навчальним програмам для учнів 10–11 класів закладів загальної середньої освіти» зі змінами, внесеними наказом Міністерства освіти і науки України від 03.08.2022 № 698 (Програми розміщені на офіційному вебсайті МОН за лінком: <https://mon.gov.ua/navchalni-programi-dlya-10-11-klasiv>).

У контексті сучасних концепцій навчання є формування всебічно та гармонійно розвинутої особистості. Це вимагає змінити функції та вимоги до уроку літератури з метою формування духовного світу учня/учениці, допомоги в його самоактуалізації та самореалізації.

Сучасний урок літератури повинен бути не просто змістовним та науково обґрунтованим, а особистісно значущим для учнів/учениць, оскільки література – це наука і мистецтво, що впливає на формування духовного світу людини, ставить акцент на смислових та світоглядних аспектах, є дієвим засобом різнобічного розвитку особистості учнів/учениць, формування в них ключових компетенцій.

На основі цих програм заклад загальної середньої освіти розробляє власні навчальні програми та затверджує їх рішенням педагогічної ради.

Про підручники

Щороку педагоги мають можливість користуватися навчальною літературою, яка допомагає підготувати якісний та ефективний урок української мови і літератури чи зарубіжної літератури. Радимо педагогам обирати лише ті навчально-методичні посібники, що мають грифи «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України», «Схвалено для використання в освітньому процесі» або висновок «Схвалено для використання в загальноосвітніх навчальних закладах». Навчальна та методична література з української мови, української літератури, зарубіжної літератури, інтегрованих курсів мовно-літературної освітньої галузі, рекомендована МОН, зазначена в Переліку навчальних програм, підручників та навчально-методичних посібників, рекомендованих Міністерством освіти і науки, що розміщений на офіційному сайті ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» (<https://imzo.gov.ua/pidruchniki/pereliki/>).

У наших методичних порадах зацентруємо увагу ще на одному, досить важливому напрямку педагогічної діяльності – мотивації навчальної діяльності здобувачів освіти як одного із головних принципів розвитку Нової української школи.

Мотивація навчальної діяльності учнів на уроках словесності

Практика показує, що неможливо навчити учнів, коли вони не усвідомлюють, для чого їм потрібне знання мови і літератури. Тому формування мотивації навчальної діяльності учнів на уроках словесності – це нескінченний процес, який розпочинається у наймолодших класах і триває все життя.

Кожен учитель-словесник повинен замислюватися над тим, що потрібно зробити, щоб учні полюбили його предмет, щоб урок був

цікавим, незвичайним, результативним, таким, що запам'ятовується. Звичайно, багато залежить від самого вчителя: його емоційного настрою, правильно підібраних прийомів та методів на уроці. Але це не призведе до бажаного результату без стійкої внутрішньої мотивації учнів. У свій час Василь Олександрович Сухомлинський відзначав: «Усі наші задуми, пошуки і побудовання перетворюються на порох, на мертву мумію, якщо немає дитячого бажання вчитися. Воно приходить лише з успіхом у навчанні» [6, с. 164].

Для розвитку внутрішньої мотивації учнів вчитель повинен якнайбільше звертати увагу на персоналізацію та актуальність матеріалу. Під час онлайн-уроків учитель-словесник можуть урізноманітнити освітній процес за допомогою завдань, що передбачають створення чатів або постерів у додатках Canva PlayBuzz, Miro, Jamboard; здійснення віртуальних мандрівок у музеї; аналіз фото, документів, пізнавальних текстів, розміщених на віртуальних дошках Jamboard, Padlet; участь в онлайн-опитуваннях, тестуваннях, змодельованих за допомогою Google Forms, Online Test Pad, Poll everywhere тощо.

Необхідно створити такі умови, за яких з'явиться бажання працювати. Керувати розвитком дітей у процесі навчання – це означає приводити їх до постановки та досягнення особистих цілей, пов'язаних із оволодінням змісту освіти. І основним дороговказом у цьому напрямку є постулати НУШ, які допоможуть вчителю, класному керівнику, вихователю, адміністрації закладів освіти осмислити сучасні виклики виховання та його головні засади, базові моральні цінності сучасного виховання і сформувати особистість дитини із компетентностями, які допоможуть їй відбутися у житті як порядній, високоморальній, професійно успішній, здоровій і щасливій Людині.

Успіхів, творчих креативних проєктів, миру у новому навчальному році!

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про освіту: Закон України. Сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
2. Про повну загальну середню освіту. Закон України. Сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text>.
3. Державний стандарт базової середньої освіти. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-deyaki-pitannya-derzhavnih-standartiv-povnoyi-zagalnoyi-serednoyi-osviti-i300920-898>
4. Комплексна програма розвитку та функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя Черкаської області на 2021-2025 роки». URL: <https://www.oblrada.gov.ua/oblasn-programi>
5. Програма «Нова українська школа» у поступі до цінностей/ кер. програми Бех І.Д. Київ, 2018. 40 с.
6. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям. Вибрані твори. В 5-ти т. Т. 3. Київ: Рад. школа, 1976. 208 с.
7. Українська мова у повсякденному житті або як солов'їна стала трендом 2022 року: результати опитування. URL: https://visitukraine.today/uk/blog/1410/the-ukrainian-language-in-everyday-life-or-as-a-nightingale-language-has-become-a-trend-in-2022-survey-results?srsId=AfmBOopg6O_TA0rLBtoR1fa3-EQJ1N2CF4J6SULqzPATVK7VEyxL7tQ

Любов БОРОВЕЦЬ,

методист лабораторії гуманітарних дисциплін комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради»

ІСТОРИЧНА ПАМ'ЯТЬ – ФУНДАМЕНТ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ОСВІТИ

Сучасний етап розвитку українського суспільства характеризується зростанням потреби у формуванні свідомого громадянина, патріота своєї держави, особистості з активною громадянською позицією та глибоким розумінням історичного минулого. У виконанні цього завдання особливого значення набуває громадянська та історична освіта. Громадянська та історична освітня галузь має ключове значення у формуванні законослухняного громадянина, який усвідомлює свої права та обов'язки, поважає державні символи та цінне культурну спадщину. Тому сучасні підходи до викладання історії мають акцентувати увагу не лише на фактах і датах, а й на осмисленні причинно-наслідкових зв'язків, формуванні критичного мислення та емпатії до різних історичних періодів і постатей. Важливо, щоб учні усвідомлювали значення української історії її складність та багатогранність, а також розуміли внесок українського народу в загальнолюдську цивілізацію. Глибоке розуміння історії власної держави є фундаментом національної ідентичності, а знання історії рідного краю є важливим етапом у формуванні загальнонаціональної ідентичності.

З огляду на сучасний розвиток усіх сфер життя, особливого значення набуває діяльність саме педагога, який не лише навчає, а й веде учнів за собою, постійно вдосконалюючи свої професійні навички та методи для надання нових знань учням/ученицям. Його власний патріотизм, знання історії та культури, а також вміння створити на уроці атмосферу поваги та толерантності є важливими чинниками успіху цього процесу. Нам приємно відмітити, що у закладах освіти Черкаської області працюють знаючі, креативні педагоги, тому ми маємо багато досягнень і успіхів. Насамперед, перемога у конкурсі «Учитель року-2025».

Переможці II (фінального) етапу I туру всеукраїнського конкурсу «Учитель року-2025»:

- **I місце. Ольховецька Дарія Олегівна**, учитель історії Уманського ліцею №2 Уманської міської ради Черкаської області.

- **II місце. Кирилюк Наталія Олександрівна**, учитель історії Тернівського ліцею Тернівської сільської ради.

- **III місце. Таран Ірина Іванівна**, учитель історії Черкаської загальноосвітньої школи I-III ступенів №32 Черкаської міської ради Черкаської області.

З величезною гордістю та радістю повідомляємо, що **Черкаську область** на Всеукраїнському конкурсі «Учитель року – 2025» гідно представила **Ольховецька Дарія Олегівна**, учителька історії та правознавства Уманського ліцею №2 Уманської міської ради Черкаської області, яка посіла **II місце** у фіналі конкурсу в номінації «Історія». URL: <https://oiopp.ed-sp.net/node/81228>.

Зазначимо, що у 2024/2025 навчальному році на IV етапі Всеукраїнської учнівської олімпіади з історії та правознавства переможцями стали 4 учні закладів освіти Черкаської області (3 третіх місця і 1 перше місце).

Також учителі історії і правознавства взяли активну участь у конкурсі цифрових ресурсів. Радимо педагогам використовувати розробки переможців

конкурсу на кращий електронний освітній ресурс, а саме:

- **Неумитого Володимира Михайловича**, учителя історії та правознавства Звенигородського ліцею. №1 Звенигородської міської ради Звенигородського району Черкаської області, **дистанційний курс «Основи правознавства», 9 клас**. URL: <https://sites.google.com/view/osnovy-pravoznavstva>

- **Пушкарської Інни Василівни**, учителя історії та громадянської освіти Смілянської спеціалізованої школи I-III ступенів №12 Смілянської міської ради Черкаської області, **сайт «Навчальні кейси з громадянської освіти. 8 клас»**. URL: <https://surl.li/hmactv>

- **Лучанінової Світлани Іванівни**, учителя історії Золотоніської гімназії ім. С. Д. Складенка Золотоніської міської ради Черкаської області, **«Інтелектуальна шоу-гра «Я люблю Україну» для юних істориків (9-11 класів)»**. URL: <https://surl.cc/nmzjab>

- **Дудар Тетяни Юріївни**, учителя історії Чаплинської гімназії – філії опорного закладу "Боярський ліцей" Лисянської селищної ради Черкаської області, **вебсайт «Інтерактивні вправи на уроках історії. 7 клас»**. URL: <https://surl.li/grypej>.

ПРОГРАМИ

1. У новому навчальному році учителі громадянської та історичної освітньої галузі працюватимуть за такими модельними програмами:

2. Вступ до історії України та громадянської освіти. 5-6 клас

3. Модельна навчальна програма «Вступ до історії України та громадянської освіти. 5 клас» для закладів загальної середньої освіти (авт. Бурлака О. В., Власова Н. С., Желіба О. В., Майорський В. В., Піскарьова І. О., Щупак І. Я.).

4. Модельна навчальна програма «Вступ до історії України та громадянської освіти. 5 клас» для закладів загальної середньої освіти (авт. Желіба О. В., Мокрогуз О. П.).

5. Модельна навчальна програма «Вступ до історії України та громадянської освіти. 5 клас» для закладів загальної середньої освіти (авт. Бакка Т.В., Желіба О.В., Мелешенко Т.В., Щупак І.Я.)

6. Модельна навчальна програма «Вступ до історії України та громадянської освіти. 5 клас» для закладів загальної середньої освіти (авт. Гісем О.В., Мартинюк О.О.)

Досліджуємо історію і суспільство. 5-6 класи (інтегрований курс)

1. Модельна навчальна програма «Досліджуємо історію і суспільство. 5-6 класи (інтегрований курс)» для закладів загальної середньої освіти (авт. Васильків І. Д., Димій І. С., Шеремета Р. В.).

2. Модельна навчальна програма «Досліджуємо історію і суспільство. 5-6 класи (інтегрований курс)» для закладів загальної середньої освіти (авт. Пометун О. І., Ремех Т. О., Малієнко Ю. Б., Мороз П. В.).

3. Модельна навчальна програма «Досліджуємо історію і суспільство. 5-6 класи (інтегрований курс)» для закладів загальної середньої освіти (авт. Гісем О. В., Мартинюк О. О., Гісем О. О., Охредько О. Е.)

Рекомендації щодо викладання історичних предметів у 2025/2026 навчальному році: пріоритети, зміни та підходи

Україна і світ. Вступ до історії та громадянської освіти. 5-6 класи (інтегрований курс)

1. Модельна навчальна програма «Україна і світ. Вступ до історії та громадянської освіти. 5-6 класи (інтегрований курс)» для закладів загальної середньої освіти (авт. Власова Н. С., Желіба О. В., Кронгауз В. В., Секиринський Д. О., Щупак І. Я.)

2. Модельна навчальна програма «Україна і світ. Вступ до історії та громадянської освіти. 5-6 класи (інтегрований курс)» для закладів загальної середньої освіти (авт. Кафтан М. В., Козорог О. Г., Костюк І. А., Мудрий М. М., Селіваненко В. В.)

3. Модельна навчальна програма «Україна і світ. Вступ до історії та громадянської освіти. 5-6 класи (інтегрований курс)» для закладів загальної середньої освіти (авт. Даниленко В. М., Гісем О. В., Мартинюк О. О., Охредько О. Е., Тарасюк Т. Д.)

4. Модельна навчальна програма «Україна і світ: вступ до історії та громадянської освіти. 5–6 класи (інтегрований курс)» для закладів загальної середньої освіти (авт. Аркуша О. Г., Дяків В. Г., Мудрий М. М., Пастушенко Р. Я., Хлипавка Л. М.)

Історія України. Всесвітня історія. 6 клас

1. Модельна навчальна програма «Історія України. Всесвітня історія. 6 клас» для закладів загальної середньої освіти (авт. Пісарьова І. О., Бурлака О. В., Майорський В. В., Мелешенко Т. В., Щупак І. Я.)

2. Модельна навчальна програма «Історія України. Всесвітня історія. 6 клас» для закладів загальної середньої освіти (авт. Гісем О., Мартинюк О., Сорочинська Н., Гісем О., Василенко Я.)

Історія України. 7-9 клас

1. Модельна навчальна програма «Історія України. 7-9 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Бурлака О. В., Желіба О. В., Павловська-Кравчук В. А., Худобець О. А., Черкас Б. В., Щупак І. Я.)

2. Модельна навчальна програма «Історія України. 7–9 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Пометун О. І., Ремех Т. О., Гупан Н. М., Малієнко Ю. Б., Серова Г. В.)

3. Модельна навчальна програма «Історія України. 7–9 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Гісем О. В., Бойко В. І., Василенко Я. Л., Даниленко В. М., Мартинюк О. О., Охредько О. Е., Сирцова О. М., Тарасюк Т. Д.)

Всесвітня історія 7-9 класи

1. Модельна навчальна програма «Всесвітня історія. 7-9 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Щупак І. Я., Посунько А. С., Бакка Т. В., Бурлака О. В., Власова Н. С., Желіба О. В., Махонін О. О., Мелешенко Т. В., Павловська-Кравчук В. А., Пісарьова І. О., Худобець О. А.)

2. Модельна навчальна програма «Всесвітня історія. 7–9 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Пометун О. І., Ремех Т. О., Малієнко Ю. Б., Мороз П. В.)

3. Модельна навчальна програма «Всесвітня історія. 7–9 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Гісем О. В., Бойко В. І., Василенко Я. Л., Даниленко В. М., Мартинюк О. О., Охредько О. Е., Сирцова О. М.)

Історія: Україна і світ. 7–9 класи (інтегрований курс)

1. Модельна навчальна програма «Історія: Україна і світ. 7–9 класи (інтегрований курс)» (варіант 1) для закладів загальної середньої освіти (автори: Секиринський Д. О., Власова Н. С., Желіба О. В., Кронгауз В. О., Щупак І. Я.)

2. Модельна навчальна програма «Історія: Україна і світ. 7–9 класи (інтегрований курс)» (варіант 2) для закладів загальної середньої освіти (автори: Власова Н. С., Желіба О. В., Кронгауз В. О., Секиринський Д. О., Щупак І. Я.)

Громадянська освіта. 6-9 клас

Модельна навчальна програма «Громадянська освіта. 6–9 клас» для закладів загальної середньої освіти (авт. Васильків І. Д., Кравчук В. М., Танчин І. З.)

Громадянська освіта. 8 клас

1. Модельна навчальна програма «Громадянська освіта. 8 клас» для закладів загальної середньої освіти (авт. Васильків І. Д., Кравчук В. М., Танчин І. З.)

2. Модельна навчальна програма «Громадянська освіта. 8 клас» для закладів загальної середньої освіти (авт. Пометун О. І., Ремех Т. О., Серова Г. В.)

Інтегрований курс історії та громадянської освіти 7-9 класи

Модельна навчальна програма «Інтегрований курс історії та громадянської освіти. 7-9 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Кафтан М. В., Костюк І. А., Селіваненко В. В., Цеунов І. А.)

ВИМОГИ ДО ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

Міністерство освіти і науки України затвердило концептуальні засади реформування історичної освіти в системі загальної середньої освіти (наказ МОН від 30 червня 2024 року №1072 «Про затвердження концептуальних засад реформування історичної освіти в системі загальної середньої освіти») URL: <http://surf.li/nysqz>. Згідно з положеннями концепції пропонується запровадити спеціальні **інтегровані** історичні курси для профільної середньої освіти, наприклад:

- історичну географію;
- локальну / регіональну історію;
- історію культури.

Пропонуємо розглянути приклади тем, які можна використовувати для інтегрованих уроків. Інтегровані уроки історії та мовно-літературної освітньої галузі:

1. *Перша світова війна: руйнування ідеалів та «втрачене покоління»* (на прикладі роману Е. М. Ремарка «На Західному фронті без змін»), 10 клас

Поеднання історії і зарубіжної літератури допомагає поглибити знання учнів/учениць про причини, хід та наслідки Першої світової війни, її вплив на суспільство та світогляд людей. Допоможе навчити читати з розумінням роман Е. М. Ремарка «На Західному фронті без змін», який яскраво відображає травматичний досвід солдатів на фронті. Головна мета такого уроку для здобувачів освіти – це виховання в сучасного покоління антивоєнного світогляду, усвідомлення цінності людського життя та миру, співчуття до жертв війни.

2. *«Українське шістдесятництво в подіях і постатях»*, 11 клас.

Викладаючи історію України в 11-х класах період «відлиги» педагог розповідає про причини формування руху шістдесятників, розглядає їхню боротьбу за національну самобутність, свободу творчості, відновлення історичної пам'яті українського народу. У відновленні історичної пам'яті допоможе саме українська література, коли відбувається вивчення творчості ключових представників шістдесятництва: Василя Симоненка, Ліни Костенко, Івана Драча. **Василь Симоненко** у своїй поезії вирізнявся гострою громадянською лірикою, патріотизмом та бунтарським духом проти лицемірства радянської системи, закликаючи до національного пробудження та відстоювання власної гідності в таких поезіях: «Україно, ти моя молитва», «Задивляюсь у твої зіниці»

Ці теми дозволяють не лише поглибити знання учнів з історії та літератури, але й сприяють вмінно аналізувати історичні та літературні джерела, розуміти взаємозв'язок між минулим і сьогоденням, а також формують національну свідомість та громадянську позицію.

Залежно від обставин, знання можуть проявлятися як з окремих предметів або об'єднуються, зберігаючи при цьому індивідуальні особливості складових елементів (дуалізм знань). Історія та мистецтво – це ті предмети які гармонійно інтегруються між собою. Наведемо приклад такої інтеграції – це **вивчення епохи Відродження через призму живопису**. Уроки історії можуть включати аналіз картин таких майстрів Відродження, як Леонардо да Вінчі, Рафаель чи Мікеланджело. Замість простого переліку історичних подій у 8-х класах учні/учениці можуть досліджувати:

- Який одяг носили люди, які предмети їх оточували?
- Хто замовляв ці твори мистецтва?
- Як розвиток оптики та анатомії вплинув на реалістичність зображення людського тіла?
- Можна запропонувати здобувачам освіти цікаві проекти:
 - «Винаходи Леонардо да Вінчі: від ескізу до сучасності»
 - «Леонардо да Вінчі – це науковець чи митець?»

3. *«Модернізація промисловості та сільського господарства середини XIX ст. – початку XX ст.»*. 9 клас.

Ця тема чудово підходить для інтеграції історії та географії у 9 класі, оскільки вона дозволяє учням зрозуміти глибокий взаємозв'язок між суспільними змінами та їхнім просторовим виміром.

Історія надає **хронологічні рамки**, пояснює **причини, передумови, рушійні сили та наслідки** модернізаційних процесів. В історії досліджуються соціально-економічні умови, що вимагали модернізації, аналізуються зміни в соціальній структурі суспільства. Вивчається роль держави у проведенні реформ, ставлення до них різних суспільних груп, наслідки для національного руху.

На уроках географії вивчається, де саме виникали нові промислові центри (наприклад, Донбас як вугільно-металургійний регіон). Географія пояснює, чому ці регіони стали центрами індустріалізації (наявність **корисних копалин, транспортних шляхів, робочої сили**). Предмет географія пояснює спеціалізацію сільського господарства в різних регіонах (наприклад, вирощування зерна на Півдні України, цукрових буряків у Центральній Україні) та вплив модернізації на **структуру аграрного виробництва та земельні відносини** у цих регіонах.

4. *«Великі географічні відкриття та їхній вплив на світову історію та географічну картину світу»*. 8 клас.

Така тема є класичним прикладом тісного зв'язку історії та географії. Історична частина фокусується на причини та наслідки (пошук нових торговельних шляхів, прагнення багатства, розвиток кораблебудування), ключових постатях (Христофор Колумб, Васко да Гама, Фернан Магеллан) та наслідках (колонізація, работоргівля, формування колоніальних імперій, початок глобалізації). Географічна складова розглядає географічні знання того часу, вивчення нових земель (Америка, морський шлях до Індії), зміни на політичній карті світу (утворення колоній, перерозподіл сфер впливу між європейськими державами) та формування уявлень про масштаби та будову Землі. Без географічних знань не було б відкриттів, а без них не було б змін в історії.

З урахуванням вищезазначеного, можна зробити висновок, що інтеграція історії та географії дозволяє учням глибше зрозуміти причинно-наслідкові зв'язки між подіями минулого та їх просторовим виміром. Це допомагає бачити цілісну картину світу, усвідомлюючи, як географічні умови

впливали на історичний розвиток і як історичні події змінювали географічний ландшафт. У підсумку, такий підхід формує системне мислення та покращує розуміння сучасності через призму минулого і простору.

Електронні ресурси для використання

З метою ефективної організації навчання з громадянської та історичної освітньої галузі вчителям пропонується використовувати вебплатформи з онлайн-курсами та Ютуб каналами, що сприяють мотивації учнівського навчального процесу.

Онлайн –курси(платформи)

- Онлайн -курс з медіаграмотності «Very Verified». URL: <https://surl.li/fhdwgg>
- Лекція «Чому важливо говорити про ідентичність в умовах війни? Культурна ідентичність». URL: <https://surl.li/qafrml>
- Онлайн-трансляція «Національна ідентичність як фундамент зрілого суспільства». URL: <https://surl.li/pxxxkux>

Вебсайти

- Вебсайт Міністерства освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/ua>
- Вебсайт «Моя Черкащина». URL: <https://tinyurl.com/mpeym7cn>

Ютуб канали

- Ютуб канал «Історія без міфів». URL: <https://surl.li/jaripv>
- Ютуб канал «Історія з Братами Капрановими» імені Т.Г. Шевченка URL: <https://surl.li/lxrcns>
- Ютуб канал «Історія на Easy». URL: <https://surl.li/bucesf>

Бажаємо у новому навчальному році успіхів, розвитку і миру!

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ТА РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Державний стандарт повної загальної середньої освіти. URL: <https://surl.li/lhfdfp>
2. Закон України. «Про освіту». URL: <https://surl.li/cc/txxwck>
3. Про загальнонаціональну хвилину мовчання, за загиблими внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України: Указ Президента України від 16.03.2022 № 143/2022. URL: <https://surl.li/cc/dzmbng>
4. Про затвердження концептуальних засад реформування історичної освіти в системі загальної середньої освіти: Наказ МОН від 30 червня 2024 року №1072. URL: <http://surl.li/nyrsqz>
5. Про затвердження рекомендацій щодо оцінювання результатів навчання: Наказ МОНУ від 02 серпня 2024 р. № 1093. URL: <http://surl.li/lxkjsf>
6. Про внесення змін до типової освітньої програми для 5 – 9 класів закладів загальної середньої освіти: Наказ МОНУ від 09 серпня 2024 р. № 1120. URL: <http://surl.li/lvqipf>
7. Як використовувати оновлену Типову освітню програму для 5-9 класів. URL: <http://surl.li/idnuwp>
8. Інтеграція мистецтва та історії: впроваджуємо нові підходи. URL: <https://surl.li/jkcbxw>
9. Проект «Мапа звитяг та пам'яті українського народу». URL: <https://zvytiaga.online/>
10. Онлайн-курс «Єдина Україна: становлення національної ідентичності». URL: <https://surl.li/yemakx>
11. Серія документальних фільмів про героїчну боротьбу українців за свободу та незалежність: URL: <https://surl.li/uketds>; URL: <https://surl.li/cc/upwtfj>

Наталія ЛІСОВА,

проректор з питань зовнішнього незалежного оцінювання та моніторингу якості освіти комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради», доктор педагогічних наук;

Наталія ЛОБЕНКО,

методист лабораторії-центру зовнішнього незалежного оцінювання та моніторингу якості освіти комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради»

ДІАГНОСТИЧНИЙ ПІДХІД ДО РОЗВИТКУ ЧИТАЦЬКОЇ ГРАМОТНОСТІ УЧНІВ — ОСНОВА УСПІШНОГО НАВЧАННЯ В НУШ

Нині учні стикаються з великою кількістю різноформатних текстів, часто неналежно відредагованих. Без сформованої читацької грамотності вони стають вразливими до маніпуляцій, дезінформації та поверхового розуміння складних питань. Саме тому розвиток читацької грамотності у школі набуває особливої актуальності. Це не просто питання академічного розвитку, а запорука формування вдумливого читача або читачки, свідомого, відповідального та компетентного громадянина, здатного критично мислити і вчитися, ефективно комунікувати, ухвалювати обґрунтовані рішення та успішно функціонувати в інформаційному суспільстві, що постійно змінюється.

Варто зауважити, що зараз учнівство тяжіє до споживання короткої інформації, що ускладнює глибоке розуміння текстів, знижує здатність до аналізу й тривалого зосередження. З огляду на це, педагоги та батьки дедалі частіше висловлюють занепокоєння через різке зниження інтересу дітей до читання, що справді має негативні наслідки. *Про що й свідчать результати міжнародного дослідження якості освіти PISA-2022, де показано значне зниження рівня читацької грамотності 15-річних підлітків України: учасники демонструють недостатньо розвинені навички роботи з текстом, не вміють розрізнити причиново-наслідкові зв'язки, визначити мету тексту, інтерпретувати та оцінювати прочитане.* До слова, результати II етапу загальнодержавного моніторингового дослідження якості освіти у закладах загальної середньої освіти в умовах воєнного стану, проведеного в травні 2024 року, теж засвідчили, що учнівство менш успішно впоралося із завданнями когнітивних вимірів «Застосування» і «Міркування», які передбачали застосування вміння читати з розумінням (прочитати текст і визначити його мету, зробити висновки або що).

Отримані дані досліджень указують на наявність певних проблем з формування читацької грамотності (або ж уміння читати з розумінням, як подано в Законі України «Про освіту» та Державних стандартах початкової і базової освіти), *що є важливим сигналом як для освітян, так і всього суспільства.* Недостатній рівень розуміння прочитаного не тільки ускладнює навчання, а й ставить під загрозу майбутні можливості молоді, їхню здатність успішно орієнтуватися в сучасному інформаційному просторі. Таким чином, розвиток читацької грамотності здобувачів освіти, зокрема базової, *потребує узгоджених дій та дієвих підходів на всіх етапах освітнього процесу.*

Розвиток читацької грамотності учнів — це загальний процес, що потребує підготовки та систематичного й цілеспрямованого підходу педагога. Уважаємо, що, крім роботи із завданнями, не менш важливим є відстеження поступу кожного учня / учениці щодо динаміки розвитку їх уміння читати з розумінням. Власне, саме у цьому ми вбачаємо ключ до успішного розвитку читацької грамотності здобувачів освіти. З огляду на це, пропонуємо педагогам **комплексний підхід із взаємопов'язаних п'яти етапів**, які системно та всебічно сприятимуть розвитку грамотності учнів протягом навчального року, перетворюючи здобувачів освіти на вдумливих та зацікавлених читачів, що здатні критично мислити. Цей підхід можна реалізувати для учнів на початку навчального року в будь-якому класі.

1. Діагностика на початку навчального року (перші тижні вересня)

1. *Спостерігайте за читацькою поведінкою.* У перші дні навчання важливо спостерігати за тим, як учні читають підручники, додаткові матеріали, як реагують на завдання, пов'язані з текстом.

2. *Проводьте невеликі діагностичні роботи.* Для цього доцільно підібрати короткий текст і розробити до нього нескладні запитання, що стосуються змісту, основної думки, а також уміння знаходити конкретну інформацію. Радимо обирати саме інформаційний чи рекламний медіатекст будь-якої актуальної тематики, оскільки художні тексти є більш традиційними для освітнього процесу. Крім того, важливо підбирати матеріали, які мають чітку виховну мету. Це дозволить учням не тільки аналізувати текст, а й перейматися його змістом, осмислюючи закладені в ньому цінності, моральні принципи та життєві уроки. Такий підхід сприяє гармонійному розвитку особистості та формуванню критичного мислення, що виходить за межі простого розбору інформації.

Крім того, з метою цілісного розуміння читацького досвіду учнів рекомендуємо організувати й провести анкетування щодо їх інтересів. Наприклад, про улюблені книги здобувачів освіти, жанри, як часто вони читають / не читають поза школою, що їм подобається та не подобається в читанні або що. Це допоможе вчителю краще зрозуміти їхню мотивацію та читацький досвід.

3. *Проаналізуйте результати.* Після цього ретельно проаналізуйте результати спостережень, діагностичних завдань та анкетувань, щоб визначити загальний рівень читацької грамотності класу та виявити учнів, які потребують особливої підтримки.

II. Планування та інтеграція розвитку читацької грамотності в освітній процес (вересень – травень)

1. *Визначайте мету на навчальний рік.*
Сформулюйте конкретну та вимірювану цілі щодо розвитку читацької грамотності для всього класу та для окремих учнів (за потреби).

2. *Плануйте уроки з урахуванням розвитку читацької грамотності.*

Під час викладання предметів мовно-літературної освітньої галузі систематично підбирайте тексти різних жанрів і стилів, навчайте стратегій активного читання (передбачення, запитання до тексту, поведінки героїв, виділення головного, складання плану (нотаток), переказ, аналіз образів, прогнозування тощо), розвивайте критичне мислення шляхом обговорення прочитаного та заохочуйте учнів до висловлення власної думки.

На уроках інших предметів використовуйте інтегровані завдання, що потребують розуміння текстів (у підручниках, додаткових матеріалах, графіках, таблицях, схемах). Наприклад, на історії — аналіз історичних документів, на географії — розуміння наукових описів, на математиці — розв'язування текстових задач з розумінням умови або щого.

Приклади подібних завдань розміщено на сайті Інтернет-школи "Навчально-методичний супровід внутрішньої системи забезпечення якості освіти":

- URL: <https://drive.google.com/file/d/...>
- URL: <https://monitoringck.com.ua/testy/testy-ukrainska-mova/#chytatska-hramotnist-test>

• Також рекомендуємо використовувати завдання для розвитку компетентностей учнів за зразком міжнародного дослідження PISA. Збірники завдань для розвитку читацької грамотності за лінками:

- URL: <https://undip.org.ua/library/zbirnyk-zavdan-dlia-rozvytku-chytatskoi-hramotnosti-uchniv-chastyna-2/>
- URL: <https://undip.org.ua/library/yevropeyska-yakist-navchannya-dlya-krashchoyi-uspishnosti-uchniv/>
- URL: https://kristti.com.ua/wp-content/uploads/2018/04/PISA_Reading.pdf

• Збірники завдань для розвитку природничо-наукової компетентності учнів за лінками:

- URL: <https://undip.org.ua/library/zbirnyk-zavdan-dlia-rozvytku-prirodnycho-naukovoї-kompetentnosti-uchniv-u-formati-pisa/>
- URL: https://kristti.com.ua/wp-content/uploads/2018/04/Science_PISA_UKR.pdf

• Збірники завдань для розвитку математичної компетентності учнів за лінками:

- URL: <https://undip.org.ua/library/zbirnyk-zavdan-dlia-rozvytku-matematychnoi-kompetentnosti-uchniv-u-formati-pisa/>
- URL: <https://undip.org.ua/library/zbirnyk-zavdan-dlia-rozvytku-matematychnoi-kompetentnosti-uchniv-u-formati-pisa-chastyna-1/>

3. *Використовуйте різноманітні методи та прийоми*

Під час роботи над прочитаним використовуйте різноманітні методи, що передбачають активне опрацювання текстів, наприклад дискусії, рольові ігри, роботу в групах, проєктну діяльність, дискусії, дебати, інтерв'ю, «Подвійний щоденник», «Піраміда» і подібні. Також створення ментальних карт, схем, таблиць допоможе учням краще зрозуміти та запам'ятати текстову інформацію.

Пропонуємо зразок запитань / завдань, які можна використовувати під час взаємодії з текстом:

- 1) Висловіть припущення про достовірність, потрібність і пізнавальну цінність інформації, поданої в тексті.
- 2) У яких життєвих ситуаціях вам можуть знадобитися відомості, наведені в тексті?
- 3) Спрогнозуйте за назвою, про що йтиметься в тексті.

4) Що об'єднує тексти — тема, основна думка, мета? Поясніть свою думку. Сформулюйте одним реченням, до чого спонукає кожен текст.

5) Наведіть власні аргументи для обґрунтування тези, проілюструйте їх прикладами з тексту.

6) Прочитайте текст, поміркуйте над його змістом. Розгляньте ілюстрацію. Знайдіть у мережі Інтернет додаткову інформацію про це.

7) Визначте адресата тексту.

8) Висловіть власне ставлення до інформації, переданої в тексті.

9) Схарактеризуйте невербальні засоби, використані в тексті.

10) Оцініть твердження тексту, ґрунтуючись на власних моральних цінностях (естетичних уявленнях) тощо.

4. Використовуйте стратегії розвитку критичного мислення

Щоб розвинути в учнів уміння мислити самостійно та відповідально, навчайте їх ставити під сумнів інформацію, аналізувати джерела, виявляти маніпуляції в тесті, робити власні висновки. Це сприятиме вихованню свідомих особистостей, які вміють критично мислити й здатні орієнтуватися у складному інформаційному просторі.

Зауважимо, що активне використання вищезазначених методів та різноманітних форм роботи сприятиме розвитку, на наш погляд, важливої комунікативної компетентності, позаяк учні під час обговорення, обміну думками систематично працюватимуть над збагаченням свого словникового запасу (пояснення слів у контексті, підбір синонімів та антонімів, побудова речень). До слова, постійний контакт з якісними текстами, художніми, науково-популярними, публіцистичними, розвиває в читача естетичне сприйняття мови, її образності, ритму. Це формує «мовне чуття», яке допомагає інтуїтивно розуміти відтінки значень, авторський задум та емоційну складову тексту.

Не менш важливо під час освітньому процесу залучати електронні ресурси, освітні платформи, онлайн-бібліотеки для розширення доступу до цікавих текстів та інтерактивних завдань. Це розширює кругозір здобувачів і дозволяє поглиблювати знання в тих галузях, які їх дійсно цікавлять.

III. Створення сприятливого читацького середовища (протягом року)

1. *Організуйте читацький куточок у класі.*
Створіть затишне місце з різноманітними книжками, журналами, де учні зможуть вільно обирати літературу для читання під час перерв або у вільний час. На наш погляд, такий читацький куточок сприяє формуванню культури читання в класі. Він може стати місцем, де учні обмінюються враженнями від прочитаного, рекомундують книжки один одному, обговорюють сюжети та персонажів. Така взаємодія поглиблює розуміння текстів, розвиває навички аналізу та критичного мислення, а також показує, що читання може бути соціальним і цікавим заняттям.

2. *Заохочуйте здобувачів освіти до позакласного читання.* Рекомендуйте учням цікаві історії або ж заохочуйте самостійно обирати книжки, таким чином вони орієнтуватимуться у книжковому просторі, формуватимуть власні читацькі інтереси. Це виховує активного, а не пасивного читача, який свідомо підходить до вибору та осмислення текстів. Під час позакласного читання набуті на уроках читацькі навички відшліфовуються, закріплюються і удосконалюються.

3. *Співпрацюйте зі шкільною бібліотекою.* Запрошуйте бібліотекаря на уроки для презентації нових книг або проведення тематичних заходів, це сприятиме інтегруванню читання в різні навчальні предмети та зробить його більш осмисленим і цілеспрямованим.

4. **Залучайте батьків.** Активна участь батьків у розвитку читацької грамотності учнів має фундаментальне значення. Вони повинні усвідомлювати, що в сучасному світі, незалежно від обраної їхньою дитиною в майбутньому професії, вміння швидко опрацьовувати інформацію, розуміти складні документи та чітко викладати свої думки є безцінним. Тож батькам варто створювати вдома такі умови, щоб діти активно взаємодіяли з книгою. А співпраця батьків та закладу освіти сприятиме створенню умов для розвитку читацьких навичок та формування читацької культури учнівства.

IV. Моніторинг та оцінювання прогресу (протягом року)

1. **Регулярно спостерігайте за читацькою діяльністю учнів.** Звертайте увагу на активність здобувачів освіти під час роботи з текстами на уроках та в позаурочний час, на їх участь в обговореннях та якість виконання завдань, пов'язаних з читанням. З огляду на отриману інформацію, ви можете коригувати свої методи навчання. Власне, ваші спостереження стануть основою для конкретного та дієвого зворотного зв'язку як для учнів, так і для їхніх батьків.

2. **Здійснюйте поточні діагностичні роботи.** Періодично пропонуйте невеликі завдання на розуміння прочитаного для відстеження динаміки розвитку читацької грамотності учнів. Такий підхід сприяє постійному вдосконаленню методики викладання та, зрештою, веде до якісного розвитку читацької грамотності кожного учня.

3. **Аналізуйте письмові роботи учнів.** Звертайте увагу на те, як учні використовують інформацію з прочитаних текстів у своїх письмових роботах, чи вміють формувати власні думки, чи логічно викладають матеріал. Такі завдання (особливо ті, що вимагають аналізу, порівняння, аргументації) показують, чи здатен учень вийти за межі буквального сприйняття тексту.

4. **Надайте зворотний зв'язок.** Надайте учням індивідуальний зворотний зв'язок щодо їхніх досягнень у розвитку читацької грамотності. Це допомагає їм розуміти свої помилки не як невдачу, а як можливість для навчання та вдосконалення. У такому разі учні вчать самостійно аналізувати свою роботу, ставити собі питання та шукати шляхи вирішення проблем, що виникли під час читання. До того ж зворотний зв'язок дозволяє адаптувати подальші завдання та рекомендації до індивідуальних потреб кожного учня, забезпечуючи максимальну ефективність навчання.

V. Підсумкове оцінювання та рефлексія (кінець навчального року)

1. **Проведіть підсумкове діагностичне тестування.** Це ключовий етап, що дає змогу отримати об'єктивну та цілісну картину сформованих ключових читацьких компетенцій. На відміну від поточних діагностик, підсумковий тест дозволяє оцінити динаміку розвитку читацької грамотності учнів за весь навчальний рік та дає змогу побачити, наскільки успішно були засвоєні різні аспекти читацької діяльності: від розуміння буквального змісту до критичного аналізу та інтерпретації тексту. Також він є важливим показником ефективності застосованих навчальних методик та дидактичних матеріалів. Його результати можуть стати підставою для внесення коректив у планування етапів навчання на наступний рік.

Для підсумкового тесту запропонуйте учням комплексне завдання, що включатиме читання текстів різних типів та виконання завдань на розуміння, інтерпретацію та оцінювання прочитаного. Використайте, наприклад, цікаві та актуальні художні, публіцистичні або науково-популярні тексти з інструкціями, таблицями, графіками, рекламними оголошеннями тощо. Це дасть

змогу оцінити здатність учнів працювати з різними форматами інформації.

Завдання мають перевіряти **всі когнітивні читацькі процеси** (від найпростіших до найскладніших: знаходження інформації (пошук у тексті конкретної позиції, думки, даних; знаходження в тексті визначень слів чи фраз; з'ясування часу, місця, обставин подій; визначення теми чи ідеї, якщо вони виражені явно; вибір із-поміж кількох наявних репрезентацій потрібної графічної, табличної чи в інший спосіб поданої інформації);

- формулювання простих висновків (установлення того, як одна дія / подія спричинила іншу або пов'язана з нею; пояснення дій чи вчинків персонажа; пояснення взаємин між персонажами; виявлення частини тексту, яка може стати в пригоді для розв'язання якогось завдання);

- інтерпретування й узагальнення (інтегрування) інформації (поєднання кількох фрагментів інформації для формулювання неочевидних висновків; порівняння й протиставлення текстової інформації; визначення теми або мети частини чи всього тексту; інтерпретування, як інформація в тексті може бути застосована в реальному житті; з'ясування «настрою» уривку чи тексту);

- аналізування та оцінювання змісту й форми тексту (оцінювання того, чи дійсно події могли відбуватися в реальному житті, чи відображає заголовок основну думку тексту; визначення повноти та ясності інформації в тексті; чи могли б аргументи автора вплинути на думки і вчинки людини тощо).

- До тесту необхідно розробити детальні критерії оцінювання для кожного типу завдань, особливо для завдань з розгорнутими відповідями. Це забезпечить об'єктивність та прозорість оцінки.

- Наприклад, зразок подібного тесту для учнів 9 класу подано за покликанням: <https://docs.google.com/document/d/116Gq31NYFyhP9yvXGxFAQ6neKHrj7PQH4/edit?pli=1>

2. **Проаналізуйте прогрес учнів.** Порівняйте результати підсумкової діагностики з початковими даними, щоб оцінити поступ кожного учня та класу в цілому. Таким чином ви побачите, які аспекти читацької грамотності (розуміння, аналіз, інтерпретація, критична оцінка) покращилися найбільше, а які все ще потребують уваги. Це дає вам змогу планувати подальшу індивідуальну роботу.

3. **Здійсніть саморефлексію.** Проаналізуйте свою роботу протягом року, визначте успішні стратегії та ті, які потребують коригування на наступний навчальний рік.

Переконані, що системний та цілеспрямований підхід до розвитку читацької грамотності здобувачів загальної середньої освіти протягом навчального року дасть позитивні результати та допоможе їм стати впевненими та компетентними читачами, які успішно реалізують себе в житті.

Отже, система загальної середньої освіти потребує дослідження грамотності читання, яке є **фундаментом** для успішного навчання учнів з різних предметів. Практика показала, що ті учні, які володіють високим рівнем читацької грамотності, можуть ефективно засвоювати навчальний матеріал з математики, історії, природничих наук та інших предметів. По-перше, вони здатні самостійно шукати, аналізувати та синтезувати інформацію. По-друге, у світі розвитку інформаційних технологій та постійних змін необхідне вміння швидко орієнтуватися в потоках інформації, критично її оцінювати та використовувати для вирішення повсякденних завдань, тому це вміння є життєво необхідним для випускників. По-третє, систематичне дослідження грамотності читання дозволяє педагогічним працівникам **оцінити ефективність освітніх програм та методик формування компетентностей**. Діагностика, аналіз даних про рівень читацької грамотності учнів дає вчителю можливість виявити сильні та слабкі сторони освітнього

процесу, а також своєчасно коригувати навчальні методи викладання. А це сприяє підвищенню якості освіти загалом, бо своєчасне виявлення проблем з читацької грамотності на ранніх етапах дає змогу вчителю надати потрібну допомогу учням, розробити індивідуальні стратегії підтримки та корекції, запобігаючи накопиченню прогалин у їх знаннях та подальшим академічним труднощам.

Крім того, дослідження грамотності читання сприяє **розвитку культури читання** та формуванню любові до книги. Адже коли учні зрозуміють цінність читання як джерела знань та задоволення, вони будуть більш мотивовані до читання, що позитивно вплине на їхній особистісний розвиток.

Ураховуючи ці аспекти, стає очевидним, що дослідження грамотності читання з використанням комплексного підходу, рекомендованого нами, є не просто академічним інтересом, а життєво

важливим складником для забезпечення якісної та конкурентоспроможної системи загальної середньої освіти в Україні, позаяк розвинена читацька грамотність є **ключовою компетенцією для життя в сучасному трансформаційному світі**.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ І РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. PISA: читацька грамотність. URL: <https://pisa.testportal.gov.ua/wp-content/uploads/2019/09/PISA-Reading.pdf>
2. Національний звіт за результатами міжнародного дослідження якості освіти PISA-2022. URL: https://pisa.testportal.gov.ua/wp-content/uploads/2023/12/PISA-2022_Nacjonalnyi-zvit_povnyi.pdf
3. Панченко А. Дидактичні стратегії критичного читання. URL: <https://osvita.ua/school/method/technol/1125/>

Галина САВИЦЬКА,

методист лабораторії гуманітарних дисциплін комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради»;

Тамара БОРОДАЙ,

методист лабораторії гуманітарних дисциплін комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради»

ІНШОМОВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ У КОНТЕКСТІ ДІЯЛЬНІСНОГО ПІДХОДУ ДО НАВЧАННЯ В ЗАКЛАДІ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

У XXI столітті іншомовна освіта набуває особливого значення як один із головних чинників інтеграції особистості у глобалізований світ. Сучасне суспільство потребує людей, здатних ефективно спілкуватися у багатомовному й багатокультурному середовищі, критично мислити, швидко адаптуватися до змін, взаємодіяти з представниками різних культур. Саме тому вивчення іноземних мов у закладах загальної середньої освіти виходить за межі предмета і стає потужним інструментом формування компетентностей, необхідних для життя й успішної самореалізації.

Шкільна іншомовна освіта виконує низку важливих функцій. *По-перше*, вона забезпечує доступ до світових знань, культурних надбань, інноваційних ідей та інформаційних ресурсів. Володіння іноземною мовою відкриває шлях до освіти за кордоном, участі у міжнародних програмах, розвитку кар'єри в різних галузях — від бізнесу до науки й технологій.

По-друге, іншомовна освіта сприяє формуванню особистості учня як свідомого громадянина світу, здатного до міжкультурного діалогу, толерантного спілкування та критичного осмислення реальності. Через вивчення мови діти пізнають інші культури, розширюють світогляд, вчаться поважати різноманіття думок і стилів життя.

По-третє, навчання іноземної мови розвиває когнітивні та соціальні навички: пам'ять, логіку, увагу,

вміння працювати в команді, презентувати власну думку, знаходити компроміси.

Усе це робить учнів більш підготовленими до викликів майбутнього.

У контексті Нової української школи іншомовна освіта відіграє ключову роль у реалізації діяльнісного підходу, сприяє формуванню життєвих навичок, самостійності й відповідальності учнів. Залучення міжнародного досвіду, інтерактивних методів, цифрових технологій та партнерських програм із закордонними установами лише підсилює ефективність цього процесу.

Реформування системи іншомовної освіти України орієнтується на європейські стандарти, викладання іноземних мов відбувається відповідно до Загальноєвропейських рекомендацій з мовної освіти. Знання іноземних мов стало необхідністю для нових поколінь українців — не лише з практичного погляду, а й як засіб інтеграції до європейського культурного та освітнього простору.

Україна визначила євроінтеграцію як стратегічний курс державної політики. Прагнення стати повноправним членом Європейського Союзу потребує не лише відповідності політичним і економічним критеріям, а й гармонізації у сфері освіти, зокрема мовної. Одним із ключових стандартів освітньої політики ЄС є **багатомовність** — уміння громадян

володіти щонайменше двома іноземними мовами на додаток до рідної.

Для України, як держави, що прагне членства в ЄС, впровадження принципів багатомовної освіти має стати **неопосередкованою частиною освітньої реформи** та доказом прагнення інтегруватися у європейський простір не лише політично, а й культурно.

Вивчення двох іноземних мов у школі (наприклад, англійської як обов'язкової та ще однієї за вибором – французької, німецької, іспанської тощо) дозволяє українським учням бути конкурентоспроможними на європейському ринку праці, брати участь у програмах академічного обміну (Erasmus+, eTwinning, Study Visits), вільно взаємодіяти з ровесниками з інших країн та культур.

Нині Україна вже зробила важливі кроки у цьому напрямі: англійська мова є обов'язковою з 1 класу, у багатьох школах впроваджено вивчення другої іноземної з 5 класу. Але, на жаль, протягом останніх років у Черкаській області спостерігається тенденція до зменшення кількості учнів, які вивчають дві іноземні мови. Для цього є об'єктивні причини (війна, виїзд учнів і вчителів за кордон, нестача педагогічних кадрів), а також небажання батьків (вважають, що дві іноземні мови – це завелике навантаження на дітей), незацікавленість адміністрацій закладів освіти.

Важливим складником модернізації мовної освіти є **міжнародне партнерство**. КНЗ «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради» активно співпрацює з низкою міжнародних організацій у галузі підвищення кваліфікації вчителів іноземних мов. Така співпраця спрямована на впровадження сучасних підходів до викладання, вдосконалення **мовних компетентностей** педагогів та інтеграцію української освітньої системи у світовий контекст. Зупинимось на основних напрямках цього співробітництва.

Британська рада в Україні є одним із ключових партнерів інституту у галузі викладання **англійської мови**. Завдяки цій співпраці реалізуються **наступні проекти** професійного розвитку педагогів:

- «Навчання і викладання у важкі часи» (вчителі області протягом 2022-2024 років пройшли очне навчання у Польщі);
- навчання лідерів професійних спільнот у рамках проекту «СВІТЛО»: у 2024-2025 роках пройшли навчання 22 вчителів англійської мови, які створили 17 професійних спільнот, до роботи в яких залучено близько 200 педагогів області. Участь у проекті відкриває вчителям англійської мови можливість професійного розвитку за допомогою спільноти вчителів (груп професійної майстерності), ідея якої полягає у тісній співпраці та навчанні, обміні досвідом один одного. Групи професійної майстерності вчителів – це нові можливості для підвищення фахового рівня, створення професійної спільноти та забезпечення її розвитку за допомогою змістовної взаємодії та рефлексії, сприяння у розробці власних програм професійного розвитку відповідно до власних потреб.
- English and New Competencies for Ukrainian Reformed School Education (ENCOURSE) – новий курс Британської Ради, розроблений у партнерстві з Міністерством освіти й науки України та спільно з провідними фахівцями Великої Британії у галузі викладання англійської мови.

Метою ENCOURSE є підтримка вчителів у впровадженні реформи «Нова українська школа» та нових стандартів профільної середньої освіти, що стосуються компетенції медіації у викладанні та навчанні англійської мови.

Курс професійного розвитку ENCOURSE відповідає вимогам Державного стандарту профільної середньої школи та розроблений для українських освітян з урахуванням найкращих практик провідних

британських експертів. Завдяки цьому курсу вчителі зможуть навчати учнів старших класів медіації під час викладання англійської мови.

Медіація в процесі вивчення іноземної мови — це активне використання мовних ресурсів для того, щоб допомогти іншій людині зрозуміти або виразити певну інформацію, зазвичай за допомогою посередництва. Це процес, коли учень не тільки сприймає, але й транслює або переробляє інформацію для іншої людини.

Основні аспекти медіації в мовному навчанні:

- **Переклад або переробка інформації:** Медіація може бути у вигляді перекладу або адаптації інформації з однієї мови на іншу, щоб інша людина змогла її зрозуміти або використовувати. Це не обов'язково повинно бути дослівний переклад, а радше передача основної ідеї чи змісту.

- **Пояснення і роз'яснення:** Вчитель або учень може пояснювати важкі для розуміння моменти іншій людині, наприклад, граматичні правила, нову лексику чи складні структури речень.

- **Медіація як засіб комунікації:** Вона дозволяє людині з обмеженими знаннями мови долати комунікаційні бар'єри, використовуючи власні мовні ресурси для того, щоб зрозуміти іншу людину або допомогти їй зрозуміти себе.

- **Культура медіації:** Важливою частиною медіації є культура толерантності та взаєморозуміння, що дозволяє учням не тільки правильно комунікувати, але й розуміти контексти й нюанси між культурами.

- **Навички медіації:** Для ефективної медіації учням потрібно розвивати певні навички, а саме: вміння адаптувати текст або розмову під рівень знання мови іншої людини та вміння працювати з різними джерелами (письмовими або усними) і передавати інформацію різними способами.

Таким чином, медіація в процесі вивчення мови стає важливим інструментом, який допомагає не тільки вивчити мову, але й краще її використовувати в реальних комунікативних ситуаціях. Це також сприяє розвитку міжкультурної компетенції та здатності до адаптації в різних мовних середовищах.

- **Підготовка до викладання** у Новій українській школі (всі охочі вчителі мають змогу проходити навчання на платформі URL: <https://nus-english.com.ua/>).

У межах проекту «Підтримка дистанційного навчання англійської мови» (SDELE), що впроваджується **Американськими Радами з міжнародної освіти** у співпраці з Міністерством освіти і науки України та за підтримки Регіонального офісу з англійської мови (RELO) Посольства США, на підставі гранту Державного департаменту США була розроблена Типова програма підвищення кваліфікації вчителів англійської мови закладів загальної середньої освіти «Програма віддаленого навчання англійської мови для закладів загальної середньої освіти», яка з 2024 року використовується на курсах підвищення кваліфікації вчителів англійської мови області.

Гете-інститут в Україні підтримує професійний розвиток учителів **німецької мови** через організацію курсів підвищення кваліфікації в Україні та у Німеччині, семінарів та доступу до дидактичних матеріалів. Співпраця також включає участь педагогів у міжнародних освітніх проектах і конкурсах. У березні-квітні 2025 року Goethe-Institut в Україні у співпраці з Міністерством освіти і науки України, Українським інститутом розвитку освіти та Всеукраїнською школою онлайн організували Всеукраїнський конкурс «Deutsch mit Fro: разом до відкриттів!», орієнтований на вчителів німецької мови, які викладають у 7-х класах Нової української школи. Друге місце у конкурсі здобула Марина Краснополіна, вчителька німецької мови (як другої іноземної) Канівської спеціалізованої школи I-III ступенів №6 Канівської міської ради Черкаської області.

Протягом 2021-2024 років вчителі німецької мови області пройшли онлайн і офлайн підготовку до викладання у 5-6 та 7-9 класах НУШ на тренінгах, які проводили референти Гете-інституту. Для педагогів, які не змогли це зробити раніше, буде проведено навчання у вересні-грудні 2025 року. Реєстрація буде проводитись з серпня 2025 року на сайті Гете-інституту за покликаннями:

1. **5-6 класи:** модуль 1 (з 15.09 до 19.10)
 - URL: <https://www.goethe.de/ins/ua/uk/spr/unt/for/gia/nus/sek/s56/dis.html>
 - модуль 2 (з 22.09 до 12.10)
 - URL: <https://www.goethe.de/ins/ua/uk/spr/unt/for/gia/nus/sek/s56/upl.html>
2. **7-9 класи:** модуль 1 (з 03.11 до 07.12)
 - URL: <https://www.goethe.de/ins/ua/uk/spr/unt/for/gia/nus/sek/s79/jad.html>
 - модуль 2 (з 10.11 до 23.11)
 - URL: <https://www.goethe.de/ins/ua/uk/spr/unt/for/gia/nus/sek/s79/clj.html>

Учителі мають можливість отримати стипендію від Гете-інституту і взяли участь у двотижневих методико-дидактичних семінарах у різних містах Німеччини, а також у семінарі для вчителів німецької мови країн східної Європи у місті Варна (Болгарія).

Посольство Франції в Україні підтримує викладачів **французької мови** через проведення мовних стажувань, сертифікаційних програм (DELF), а також поширення сучасних навчальних ресурсів. Протягом 2022-2025 року всі охочі вчителі області взяли участь у навчальних семінарах під керівництвом французьких лекторів у м. Люблін (Польща), метою яких є вдосконалення професійних навичок. У липні 2024 року 3 педагогі проходили лінгвістичне стажування у мовній школі CAVILAM (м. Віші, Франція), ще декілька педагогів зможуть це зробити у 2025 році.

2 червня 2025 року відбулася важлива подія: підписано Адміністративну угоду між Міністерством освіти і науки України й Міністерством Європи та закордонних справ Французької Республіки про підтримку викладання французької мови в Україні. Угода сприятиме і надалі розвиток викладання й вивчення французької мови у закладах загальної середньої та вищої освіти України, підтримці професійного розвитку українських учителів французької мови - через стажування та навчальні курси.

Міжнародне співробітництво - це не лише платформа для підвищення кваліфікації педагогів, а й важливий чинник розвитку конкурентоспроможної, інноваційної системи мовної освіти в регіоні.

2025-2026 навчальний рік – це рік завершення пілотування нового Державного стандарту базової середньої освіти та, одночасно, підготовки до впровадження нового Державного стандарту профільної середньої освіти.

Основні вимоги до викладання предмета будуть викладені в Інструктивно-методичних рекомендаціях Міністерства освіти і науки України щодо викладання навчальних предметів/інтегрованих курсів у закладах загальної середньої освіти у 2025/2026 навчальному році.

Звертаємо увагу що, основними документами щодо оцінювання учнів Нової української школи є Наказ Міністерства освіти і науки України від 02.08.2024 № 1093 «Про затвердження рекомендацій щодо оцінювання результатів навчання» та лист Міністерства освіти і науки України від 14.03.2025 «Про окремі питання оцінювання результатів навчання».

Згідно з Державним стандартом Базової середньої освіти з **іноземних мов** визначено такі групи загальних результатів: сприйняття усної інформації та письмових текстів іноземною мовою в умовах безпосереднього та опосередкованого міжкультурного спілкування; взаємодія з іншими особами в усній і письмовій формі

та в режимі реального часу через засоби іноземної мови; надання інформації, висловлювання думок, почуттів та ставлення іноземною мовою. Ці групи результатів співвідносяться з формулюваннями зазначеними у Свідоцтві досягнень, і відповідають вимогам Державного стандарту базової середньої освіти та модельним навчальним програмам.

Характеристики груп результатів та критерії оцінювання є комплексними та охоплюють різні види комунікативної мовленнєвої діяльності, а саме:

- Сприймає усну інформацію на слух / Аудіювання,
- Усно взаємодіє та висловлюється / Говоріння,
- Сприймає письмові тексти / Читання,
- Письмово взаємодіє та висловлюється / Письмо.

Саме тому у Свідоцтві досягнень кожен вид комунікативної мовленнєвої діяльності виділений окремо, що зумовлено особливостями змісту предмета «іноземні мови», та сприяє більш об'єктивному підходу до оцінювання.

Семестрове оцінювання з іноземних мов можна здійснюватися за двома варіантами:

Варіант 1. Провести оцінювання за різними видами комунікативної мовленнєвої діяльності, що охоплюють усі групи результатів стандарту наприкінці семестру. Поточне оцінювання має формувальний характер, тому поточні оцінки не враховуються при виставленні семестрової оцінки. Семестрову оцінку виставляють за чотирма видами комунікативної мовленнєвої діяльності.

Варіант 2. За тематичною (у разі потреби) та різними видами комунікативної мовленнєвої діяльності, що охоплюють усі групи результатів стандарту, наприкінці семестру. У цьому варіанті, як і в попередньому, семестрову оцінку виставляють за чотирма видами комунікативної мовленнєвої діяльності з урахуванням (за потреби) тематичного оцінювання, а поточне оцінювання не враховують.

Отже, іншомовна освіта в умовах глобалізації набуває стратегічного значення для формування конкурентоспроможної, відкритої до міжкультурного діалогу особистості. Вивчення іноземних мов у школі сприяє розвитку ключових компетентностей, адаптації до викликів сучасності та інтеграції України до європейського освітнього простору. Ефективність мовної освіти значною мірою залежить від міжнародного партнерства, сучасних підходів до навчання та підтримки професійного розвитку педагогів. Зміцнення багатомовної освіти є важливим складником успішної реалізації реформ Нової української школи.

Сподіваємось, що у новому навчальному році будуть з'являтися нові цікаві проекти у співпраці з міжнародними організаціями, які сприятимуть підвищенню професійного рівня вчителів усіх іноземних мов та матимуть позитивний вплив на хід реформи «Нова українська школа» в галузі іншомовної освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Cadre européen commun de référence pour les langues : apprendre, enseigner, évaluer. Volume complémentaire avec de nouveaux descripteurs. URL: www.coe.int/lang-cecr
2. Common European framework of reference for languages: learning, teaching, assessment. Companion volume with new descriptors. URL: www.coe.int/lang-cefr
3. English and New Competencies for Ukrainian Reformed School Education. URL: <https://surl.li/xbekei>
4. Guide de réflexion sur la pratique pédagogique pour les enseignantes et enseignants du programme de français de base. URL: <https://surl.li/bxmzrl>
5. Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання. Київ: Ленвіт, 2003. 273 с.

Вадим ШЕМШУР,

методист з інформатики, завідувач лабораторії-центру інформаційних технологій комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради»

ІНФОРМАТИКА В НОВІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ШКОЛІ: МОДЕЛЬНІ ПРОГРАМИ, АКЦЕНТИ ЗМІСТУ ТА НАВЧАЛЬНЕ НАВАНТАЖЕННЯ

Інформатична освіта в Україні переживає період значних трансформацій, зумовлених впровадженням концепції Нової української школи (НУШ) та швидким розвитком цифрових технологій. У 2025/2026 навчальному році ці зміни набудуть особливої актуальності, оскільки 8-мі класи по всій країні розпочнуть навчання за новими модельними програмами, затвердженими Міністерством освіти і науки України (МОН) у 2023 році. Це вимагає від педагогічних працівників глибокого розуміння оновлених підходів, змісту та інструментів викладання інформатики.

Інформатика є не просто окремим навчальним предметом, а фундаментальним компонентом для формування ключових компетентностей, необхідних для успішної адаптації та функціонування в сучасному цифровому суспільстві. Вона відіграє вирішальну роль у розвитку цифрової компетентності, яка забезпечує здатність використовувати інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ) та цифрові інструменти, безпечно поводитися в онлайн-середовищі та створювати цифровий контент. Крім того, вивчення інформатики сприяє розвитку критичного та алгоритмічного мислення, що передбачає вміння аналізувати інформацію, структурувати завдання та знаходити оптимальні рішення. Комунікаційні навички та креативність також активно формуються через співпрацю в проєктах та створення нових ідей за допомогою технологій.

Метою вивчення інформатики є розвиток особистості учня, здатної ефективно використовувати цифрові інструменти та технології для розв'язання різноманітних проблем, творчого самовираження, а також для забезпечення власного і суспільного добробуту. Це також включає формування здатності критично мислити, безпечно та відповідально діяти в інформаційному суспільстві. Важливо зазначити, що ці навички виходять за межі суто технічних знань, охоплюючи універсальні «м'які навички», які є цінними в будь-якій сфері діяльності. Такий акцент на широких компетентностях вказує на те, що роль інформатики в НУШ є не лише предметною, а й метапредметною. Вона готує учнів до адаптації у швидкозмінному світі, незалежно від їхнього майбутнього професійного шляху, трансформуючи навчання з простого «як користуватися комп'ютером» на «як мислити та діяти в цифровому світі». Це відображає стратегічний зсув від суто інструментального підходу до компетентнісного, що

виховує відповідальних, креативних та адаптивних громадян цифрового суспільства, відповідаючи на глобальні виклики цифрової трансформації та потреби ринку праці.

Основні підходи до вивчення предмета

На 2025/2026 навчальний рік основним акцентом залишається навчання за оновленими модельними програмами у 8 класі. Освітній процес зберігатиме гнучкість, що дозволяє закладам освіти адаптувати навчальні плани та години для ефективного подолання освітніх втрат, які могли виникнути внаслідок різних обставин. Посилюється увага до інтеграції STEM-освіти, що передбачає міждисциплінарний підхід до вивчення природничих наук, технологій, інженерії та математики. Також значний акцент робиться на застосуванні штучного інтелекту (ШІ) як інструменту навчання та для професійного розвитку педагогів.

Організація освітнього процесу з інформатики у 2025/2026 навчальному році регулюватиметься низкою нормативно-правових документів, виданих Міністерством освіти і науки України (МОН) та Державною науковою установою «Інститут модернізації змісту освіти» (ІМЗО).

Освітній процес у закладах загальної середньої освіти у 2025/2026 навчальному році здійснюватиметься відповідно до чинних законів України «Про освіту» та «Про повну загальну середню освіту». Ці закони визначають загальні засади функціонування системи освіти, права та обов'язки її учасників.

Вивчення інформатики у 5-11 класах здійснюватиметься за навчальними програмами та модельними навчальними програмами, які розміщено на офіційних вебсайтах Міністерства освіти і науки України та Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти».

Для 5-6 класів доступні кілька модельних програм від різних авторських колективів, зокрема:

- «Інформатика. 5-6 клас» (авт. Морзе Н. В., Барна О. В.).
- «Інформатика. 5-6 клас» (авт. Ривкінд Й. Я., Лисенко Т. І., Чернікова Л. А., Шакотько В. В.).
- «Інформатика. 5-6 клас» (авт. Пасічник О. В., Чернікова Л. А.).
- «Інформатика. 5-6 клас» (авт. Завадський І. О., Коршунова О. В., Лапінський В. В.).
- «Інформатика. 5-6 класи» (авт. Радченко С. С., Боровцова Є. В.).
- «Інформатика. 5-6 клас» (авт. Козак Л. З., Ворожбит А. В.).

Для 7-9 класів також представлено широкий вибір модельних програм:

- «Інформатика. 7-9 класи» (авт.: Ривкінд Й.Я., Лисенко Т.І., Чернікова Л.А., Шакотько В.В.).
- «Інформатика. 7-9 класи» (авт.: Завадський І.О., Коршунова О.В., Твердохліб І.А.).
- «Інформатика. 7-9 класи» (авт.: Морзе Н.В., Барна О.В.).
- «Інформатика. 7-9 класи» (авт.: Пасічник О.В., Козак Л.З., Ворожбит А.В.).
- «Інформатика. 7-9 класи» (авт.: Бондаренко О.О., Ластовецький В.В., Пилипчук О.П., Шестопалов Є.А.).
- «Інформатика. 7-9 класи» (авт. Громко Г.Ю., Шевчук П.Г., Ковбаса В.М.).

Починаючи з 2025/2026 навчального року, **учні 8-их класів** навчатимуться за новими модельними програмами, затвердженими МОН у 2023 році. Зокрема, це модельна програма "Інформатика. 7-9 класи" (автори Ривкінд Й.Я. та ін.) та "Інформатика. 7-9 класи" (автори Морзе Н.В., Барна О.В. застосовується для 8-х класів саме з 2025/2026 н.р.).

Важливою вимогою є те, що педагогічні працівники обирають модельні навчальні програми на певний цикл повної загальної середньої освіти і не можуть змінювати їх усередині циклу (наприклад, при переході від 5-го до 6-го класу). Це пов'язано з тим, що кожна програма має свої особливості щодо реалізації вимог стандарту. Педагогічний колектив може використовувати як модельні навчальні програми, так і навчальні програми, розроблені на їх основі авторськими колективами, або ж власні програми, розроблені вчительством, за умови, що вони містять опис результатів навчання в обсязі не меншому, ніж встановлено відповідними модельними програмами.

Навчальне навантаження з інформатики у 2025/2026 навчальному році встановлюється відповідно до оновленої Типової освітньої програми:

Для 5-7 класів рекомендовано 1.5 години на тиждень (52.5 годин на рік), з мінімальним навантаженням 1 година (35 годин) та максимальним 2 години (70 годин).

Для 8 класу, згідно з модельною програмою Громка Г.Ю. та ін., рекомендовано 2 години на тиждень (70 годин на рік), з мінімальним навантаженням 1.5 години (52.5 годин) та максимальним 3 години (105 годин).

Для 9 класу, за цією ж програмою, рекомендовано 1.5 години на тиждень (52.5 годин на рік), з мінімальним навантаженням 1.5 години (52.5 годин) та максимальним 3 години (105 годин).

Рішення про перерозподіл годин приймається педагогічною радою закладу освіти, що дозволяє адаптувати навчальний план до конкретних потреб учнів та можливостей школи.

Для 10-11 класів залишаються актуальними навчальні програми з інформатики, затверджені у 2017 році. Це стосується як рівня стандарту, так і профільного рівня вивчення предмета.

Основними компетентностями, що розвиваються на уроках інформатики, є:

1. **Цифрова компетентність:** Включає вміння використовувати ІТ-інструменти, безпечно поводитися в інтернеті та створювати цифровий контент.

2. **Критичне та алгоритмічне мислення:** Здатність аналізувати інформацію, структурувати завдання та знаходити оптимальні рішення.

3. **Комунікаційні навички:** Розвиваються через співпрацю в проектах та командну роботу за допомогою цифрових інструментів.

4. **Креативність:** Стимулюється через розробку нових ідей та їх реалізацію за допомогою технологій.

Інтеграція інформатики з іншими предметами та реалізація принципів STEM-освіти (Science, Technology, Engineering, Mathematics) є важливими для розвитку міждисциплінарного мислення учнів. Це підвищує їхню мотивацію, демонструє практичність навчання та сприяє формуванню ключових компетентностей.

Напрямки інтеграції охоплюють природничі науки (біологію, фізику, хімію), математику, мистецтво (музику, образотворче мистецтво), літературу та мови, історію та географію, а також фізичну культуру. Формами реалізації є інтегровані уроки, проектна діяльність, вебквести та вікторини. Модельні програми з інформатики мають метапредметний характер і реалізують принципи STEM-освіти, що дозволяє використовувати набуті навички роботи з цифровими пристроями та програмними засобами при вивченні інших навчальних предметів. Інститути післядипломної педагогічної освіти (ІППО) пропонують курси підвищення кваліфікації, спрямовані на інтеграцію інформатики в освітній процес інших предметів НУШ та розвиток STEM-освіти.

Практична спрямованість уроку інформатики

Практична спрямованість уроків інформатики є ключовою для формування цифрової грамотності та життєвих навичок. Вона дозволяє закріпити теоретичні знання через безпосередню практику та значно підвищує мотивацію учнів.

Реалізація цього принципу включає виконання практичних завдань, таких як створення таблиць у Excel або презентацій у PowerPoint. Проектна діяльність, як-от розробка вебсайтів, монтаж відео або створення шкільної газети, дозволяє учням застосовувати свої знання у реальних контекстах. Інтеграція з реальними життєвими ситуаціями, наприклад, вивчення основ онлайн-банкінгу або створення резюме, готує учнів до практичного використання інформаційних знань. Використання симуляторів та освітніх платформ, таких як Code.org та Tynker, робить навчання більш інтерактивним та захопливим.

Проект «Оновлена інформатика – ІТ-студії» є важливим ресурсом, що містить цифрові освітні ресурси для учнів 2-11 класів. Він дозволяє формувати різноманітні траєкторії вивчення інформатики та ефективно долати освітні втрати. Проект включає 5 змістових ліній: Цифрова грамотність, Медіаторчість, Обчислювальне мислення та програмування, Аналіз даних та моделювання, Цифрове громадянство.

Сучасний урок інформатики неможливий без активного використання різноманітних цифрових інструментів та технологій. Особлива увага приділяється інструментам генеративного штучного інтелекту (ШІ), таким як ChatGPT, Sora від OpenAI, Gemini від Google, Claude від Anthropic, Grok від X, Microsoft Copilot, Midjourney, Udio, Suno, RunwayML, ElevenLabs. Їхнє використання

швидко змінює освітню сферу, оптимізуючи роботу вчителів, допомагаючи створювати цікавий та якісний навчальний контент, а також робити уроки більш інтерактивними.

Для **створення вікторин**, опитувальників, онлайн-тестувань *використовуйте*:

- **ресурси** Kahoot.com, Mentimeter.com, Onlinetestpad.com, Quizlet.com, Google Forms, Plickers.com.
- **віртуальні дошки**: Padlet.com, Trello.com, Linoit, Popplet.com, www.twiddla.com.

Для створення **інтерактивних завдань** бажано використовувати: Learningapps.org, Studystack.com, Wordwall.net, Nearpod.com, Peardeck.com; для **створення хмар слів**: AnswerGardench, Wordart.com, Wordcloudplus.com, Worditout.com; **карт знань**: Mindmeister.com, Mindmapninja.com, Coggle.it, www.mindomo.com, Wisemapping.com; **інфографіки та візуалізації**: Piktochart.com, Canva.com, Prezi.com, Thinglink.com.

Рекомендоване програмне забезпечення включає візуальне об'єктно-орієнтоване середовище програмування SCRATCH, офісний пакет для освітніх цілей OOo4Kids (Writer, Draw, Impress, Calc, Math), растрові та векторні графічні редактори (PocketPaint, Vector Ink), а також комп'ютерну програму «Скарбниця знань. Шукачі скарбів» для розвитку уваги, логічного мислення та навичок складання алгоритмів.

Особливо важливою є вимога щодо використання **лише ліцензійного програмного забезпечення** та програм з українськомовним або англомовним інтерфейсом. Категорично забороняється використання неліцензійних програм та програм з російськомовним інтерфейсом.

Впровадження ШІ в освіту свідчить про глибоку трансформацію ролі вчителя. Педагог перетворюється з головного джерела інформації на фасилітатора, який керує навчальним процесом, використовуючи ШІ для автоматизації рутинних завдань, персоналізації навчання та розробки креативного контенту. Це звільняє час вчителя для більш глибокої взаємодії з учнями, розвитку їхніх м'яких навичок та критичного мислення щодо використання ШІ. Таким чином, ШІ стає не просто допоміжним інструментом, а каталізатором для переосмислення педагогічних практик, сприяючи формуванню у вчителів та учнів "ШІ-грамотності" та здатності адаптуватися до майбутніх технологічних змін. Це вимагає не лише технічних навичок, а й етичних та критичних підходів до використання ШІ.

Система оцінювання

Система оцінювання навчальних досягнень учнів з інформатики в НУШ зазнала значних змін, спрямованих на її відповідність компетентісному підходу.

Нові рекомендації щодо оцінювання результатів навчання учнів 5-9 класів НУШ затверджені наказом МОН № 1093 від 02.08.2024. Цей наказ скасовує попередній наказ від 01.04.2022 № 289.

Метою підсумкового оцінювання є об'єктивне співвідношення фактичних результатів навчання учнів з обов'язковими (очікуваними) результатами навчання, визначеними Державним стандартом або модельною навчальною програмою за певний період навчання. Об'єктами оцінювання є знання, уміння, навички, ставлення та цінності, набуті учнями в процесі навчання.

Основними видами оцінювання є формувальне, підсумкове оцінювання та державна

підсумкова атестація. Періодичність та кількість підсумкових робіт вчитель може встановлювати самостійно, що забезпечує гнучкість у плануванні навчального процесу. Під час оцінювання необхідно застосовувати завдання різних когнітивних рівнів: на відтворення знань, на розуміння, на застосування в стандартних і змінених навчальних ситуаціях, а також на вміння висловлювати власні судження та ставлення.

Оцінювання навчальних досягнень учнів здійснюється за чотирма рівнями (початковий, середній, достатній, високий) за 12-бальною шкалою. Кожний наступний рівень охоплює вимоги до попереднього та додає нові, що забезпечує об'єктивність та прозорість оцінювання.

Інформатична освітня галузь включає 4 групи споріднених результатів навчання, які оцінюються з урахуванням структури компетентності:

- Робота з інформацією, даними, моделями (ІФО1).
- Створення інформаційних продуктів (ІФО2).
- Робота в цифровому середовищі (ІФО3).
- Безпечна та відповідальна робота з інформаційними технологіями (ІФО4).

Формами оцінювання в інформатиці можуть бути: виконання завдань практичного змісту, тестування (у тому числі за допомогою програмних засобів або онлайн-сервісів), врахування особистих досягнень, співбесіда, взаємоконтроль та самооцінка. Тематичне оцінювання здійснюється за потреби для отримання інформації щодо рівня досягнення очікуваних результатів навчання в окремому елементі навчальної програми.

Підсумкове оцінювання за семестр здійснюється за групами результатів навчання, передбачених Державним стандартом, з урахуванням різних форм і видів навчальної діяльності. Вчитель може запропонувати учням виконати комплексну підсумкову роботу за всіма групами результатів або окремі підсумкові роботи для кожної групи. Відомості, отримані під час підсумкового семестрового оцінювання, застосовують для вироблення навчальних цілей на наступний період, визначення труднощів учнів у навчанні та коригування освітнього процесу.

Річна оцінка не обов'язково є середнім арифметичним оцінок за I та II семестри. Важливо враховувати динаміку особистих досягнень учня протягом року, що підкреслює індивідуальний підхід до оцінювання. Для 8-11 класів залишаються актуальними орієнтовні вимоги оцінювання навчальних досягнень учнів із базових дисциплін.

Цей підхід перетворює оцінювання на невід'ємну частину навчального процесу, що слугує для постійного зворотного зв'язку, виявлення труднощів учнів та коригування освітнього процесу. Врахування динаміки досягнень стимулює учнів до безперервного самовдосконалення, а не лише до отримання високого балу наприкінці семестру. Це підтримує ідею "навчання протягом усього життя".

Ефективна організація освітнього процесу з інформатики вимагає не лише відповідності навчальним програмам, а й суворого дотримання **санітарних норм**, вимог до обладнання та правил безпеки життєдіяльності.

Для забезпечення здоров'я учнів необхідно суворо дотримуватися норм Санітарного

регламенту для закладів загальної середньої освіти, затвердженого Наказом МОЗ України від 25.09.2020 № 2205. Цей документ встановлює чіткі обмеження часу безперервної роботи з технічними засобами навчання (ТЗН) для різних вікових груп:

- Для 5-7 класів: не більше 20 хвилин.
- Для 8-9 класів: 20-25 хвилин.
- Для 10-11 (12) класів: на 1-й годині занять – до 30 хвилин, на 2-й годині занять – 20 хвилин.

Крім того, обов'язковим є проведення вправ з рухової активності та гімнастики для очей під час уроків, що передбачають роботу з комп'ютером, для запобігання перевтомі та збереження зору учнів.

Для якісного викладання інформатики необхідно забезпечити відповідність комп'ютерного обладнання встановленим стандартам. Актуальними залишаються Типовий перелік комп'ютерного обладнання (Наказ МОН від 02.11.2017 № 1440) та Типовий перелік засобів навчання та обладнання для навчальних кабінетів і STEM-лабораторій (Наказ МОН від 29.04.2020 № 574).

Особлива увага приділяється використанню програмного забезпечення. Дозволяється використовувати лише навчальну літературу з грифами МОН та виключно ліцензійне програмне забезпечення. Категорично забороняється використання неліцензійного програмного забезпечення. Все застосовуване програмне забезпечення повинно мати інтерфейс українською або англійською мовою. Використання програм з російськомовним інтерфейсом забороняється.

Для забезпечення ефективного навчання та індивідуальної роботи кожного учня з комп'ютером, класи діляться на групи. Поділ здійснюється таким чином, щоб кожен учень був забезпечений індивідуальним місцем за комп'ютером, при цьому кількість учнів у групі має бути не менше 8 (Наказ МОН від 20.02.2002 № 128).

Питання охорони праці та безпеки життєдіяльності на уроках інформатики є пріоритетними. Організація роботи повинна відповідати Положенню, затверджену наказом МОН від 26.12.2017 № 1669. Вчителям необхідно регулярно повторювати правила поведінки в комп'ютерному класі та правила протипожежної безпеки, щоб забезпечити безпечне освітнє середовище.

Важливо зазначити, що безпечна та відповідальна робота з інформаційними технологіями є однією з чотирьох ключових груп результатів навчання з інформатики (ІФО4), що підкреслює її фундаментальне значення. Це виходить за рамки простої технічної безпеки і включає етичні, правові та культурні аспекти. В умовах гібридної війни та зростання кіберзагроз, а також необхідності формування національно свідомого громадянина, аспект безпеки та відповідальності в цифровому середовищі набуває особливої ваги. Це не просто набір "правил", а формування ціннісних орієнтирів та ставлень, таких як усвідомлення комунікаційної ролі ІТ, уникнення невнормованих іншомовних запозичень та надавання переваги використанню програмних засобів з інтерфейсом державною мовою. Заборона російськомовного програмного забезпечення є прямим наслідком цих культурних та безпекових міркувань.

Таким чином, інформатика в НУШ виховує не лише технічно підкованих користувачів, а й "цифрових громадян", які усвідомлюють наслідки своїх дій в інтернеті, вміють критично оцінювати інформацію та діяти в національних інтересах, що є частиною ширшої державної політики кібербезпеки та інформаційної гігієни.

Підсумовуючи, зазначимо, що 2025/2026 навчальний рік є важливим етапом у реалізації реформ Нової української школи, особливо для викладання інформатики, і саме комплексний підхід та постійне вдосконалення педагогічних практик забезпечить успішну адаптацію до цих змін.

Творчого, мирного року, колеги!

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Інформатика. 5-9 класи. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів[1] URL: <https://imzo.gov.ua/osvita/zagalno-serednya-osvita-2/navchalni-prohramy-5-9-klasy-naskrizni-zmistovi-linii/informatyka-naskrizni-zmistovi-linii/>
2. Інформатика. 8-9 класи. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya-programy-5-9-klas/informatika.pdf>
3. Інформатика. 8 клас. URL: <https://vseosvita.ua/library/navchalna-prohrama-informatyka-8-klas-nush-pilotnyi-ta-8-klas-2025-2026-nr-avtory-modelnoi-prohramy-ryvkind-i-ya-lysenko-t-i-chernikova-l-a-shakotko-v-822704.html>
4. Модельна навчальна програма. 7-9 клас. URL: https://teach-inf.com.ua/load/kabinet_informatiki/navchalni_programi/modelna_navchalna_programa_informatika_7_9_klasi_avtori_morze_n_v_barna_o_v/39-1-0-4089
5. Громко Г.Ю., Шевчук П.Г., Ковбаса В.М. Модельна навчальна програма «Інформатика. 7-9 класи» для закладів загальної середньої освіти URL: https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/Navchalni_prohramy/2023/Model_navch.prohr.5-9.klas/Inform.osv.haluz.2023/Informatyka.7-9.kl.Hromko.ta.in.21.12.2023.pdf
6. <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/news/2025/04/24/shi-v-zakladakh-vyshchoi-osvity-04-2025.pdf> 24-
7. Рекомендації щодо відповідального впровадження та використання ШІ в освітньому процесі. URL: <https://naurok.com.ua/post/12-efektivnih-cifrovih-instrumentiv-dlya-osviti-tradiciyni-ta-novitni-tehnologi>
8. ТОП-10 освітніх платформ з безкоштовними онлайн-курсами для підвищення кваліфікації освітян. URL: https://erudyt.net/atestatsiia/top-10-osvitnikh-platform-z-bezkoshtovny-my-onlayn-kursamy-dlia-pidvyshchennia-kvalifikatsii-osvitian.html#google_vignette
9. Конкурсний добір підручників у 2025 році: важливі терміни та інформація для вчителів. URL: <https://mon.gov.ua/news/konkursnyi-dobir-pidruchnykv-u-2025-rotsi-vazhlyvi-termyny-ta-informatsiia-dlia-vchyteliv>
10. Інформатична освітня галузь: Інститут модернізації змісту освіти. URL: <https://imzo.gov.ua/model-ni-navchal-ni-prohramy/informatychna-osvitnia-haluz/>
11. Які зміни чекають на вчителів, учнів і батьків у 2025–2026 навчальному році: докладне роз'яснення від МОН. URL: <https://nus.org.ua/2024/10/01/yaki-zminy-chekayut-na-vchyteliv-uchniv-i-batkiv-u-2025-2026-navchalnomu-rotsi-dokladne-roz-yasnennya-vid-mon/>

Володимир КРИЖАНІВСЬКИЙ,

завідувач лабораторії природничо-математичних дисциплін комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради», заступник директора Черкаської спеціалізованої школи I-III ступенів №20 Черкаської міської ради Черкаської області

СИСТЕМНИЙ ПІДХІД ДО ДОСЛІДНИЦЬКО-НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА УРОКАХ ГЕОГРАФІЇ

2025-2026 навчальний рік в Україні буде проходити в умовах продовження адаптації освітньої системи до викликів, пов'язаних із воєнним станом. Основний акцент Міністерства освіти і науки України зосереджений на забезпеченні безпеки та якості освіти, що відображено у комплексній політиці «Школа офлайн». Ця політика передбачає пріоритетне повернення до очного або змішаного навчання там, де це можливо, водночас зберігаючи та формалізуючи можливості для дистанційної освіти. Такий підхід свідчить про стратегічне формування гібридної моделі освіти, яка не є повним поверненням до довоєнних стандартів, а радше адаптацією до триваючих безпекових викликів. Це означає, що учителі географії повинні бути підготовлені до ефективної роботи в обох форматах, а планування навчального процесу має передбачати гнучкі переходи між очним та дистанційним навчанням.

Географічна освіта в цих умовах набуває особливого значення, виходячи за межі суто академічних знань. Вона є невід'ємною частиною формування цілісного світогляду учнів, розширення їхнього розуміння наукових ідей та розвитку розумово-пізнавальних і творчих якостей. У сучасному світі, де кожен член суспільства все частіше стикається з глобальними викликами, географія відіграє вирішальну роль у підготовці молоді до розвитку кар'єри, активного громадянського життя та ухвалення обґрунтованих особистих рішень. Акцент на цих аспектах під час воєнного стану свідчить про стратегічне переорієнтування від чисто академічних знань до їх практичного, громадянського застосування. Це пряма відповідь на потребу у формуванні стійкого, поінформованого громадянського суспільства, здатного орієнтуватися у складних глобальних та національних викликах. Географія допомагає учням усвідомити цілісність природничо-наукової картини світу, оцінити вплив природничих наук, техніки і технологій на сталий розвиток суспільства, сприяючи формуванню компетентностей, необхідних для реального життя та майбутнього України.

Нова українська школа є ключовим вектором розвитку освіти, орієнтованим на формування ключових компетентностей, що є основою для успішної самореалізації учнів у сучасному світі. У контексті НУШ географічна освіта розглядається не як "пасивний" предмет, що обмежується запам'ятовуванням фактів, а як динамічна дисципліна, що вимагає активного опанування унікальних навичок. Це включає проведення досліджень, спостережень та виконання практичних завдань, часто за межами класної кімнати. Такий підхід прямо суперечить традиційним методам навчання, що ґрунтуються на «зазубрюванні». Він передбачає системний перехід до досвідного та дослідницького навчання, що вимагає від викладачів

інтеграції польових робіт, місцевих досліджень та вирішення реальних проблем у навчальний план.

Сучасне викладання географії має ґрунтуватися на особистісно-орієнтованому та компетентнісному підходах. Це передбачає врахування індивідуальних здібностей, інтересів та потреб кожного учня. Такий підхід відходить від уніфікованого навчання до диференційованої педагогіки, де викладачі виступають фасилітаторами, адаптуючи навчальний досвід до різноманітних профілів учнів, включаючи тих, хто має особливі освітні потреби або повернувся з-за кордону. Вибір відповідних тем навчальних проєктів та розподіл ролей у груповій діяльності є ефективними способами реалізації цього підходу. Методичні прийоми слід добирати з урахуванням вимог до обов'язкових результатів навчання, визначених у Державному стандарті, та очікуваних результатів, визначених навчальною програмою.

Застосування інноваційних освітніх технологій є ключовим для підвищення мотивації учнів, розвитку критичного мислення та формування активної життєвої позиції. Використання комп'ютерних технологій та цифрових інструментів є не просто засобом для розваги, а необхідністю для підготовки учнів до технологічно розвиненого світу, де географічна інформація все частіше обробляється та візуалізується в цифровому форматі. Прикладами ефективних ІКТ є *інтерактивні електронні карти*, які дозволяють наближати вибрані ділянки, спрощувати відображення, додавати позначення та текст. Вони можуть бути інтегровані як частина нового матеріалу, елемент практичної роботи або основа домашнього завдання. Інші інноваційні підходи включають ігрові технології, використання мобільних технологій та анаграми для закріплення географічної номенклатури.

Дослідницька та практична діяльність

Організація дослідницької та практичної діяльності учнів є одним з найважливіших способів вивчення географії. Це передбачає вихід за межі класної кімнати для проведення досліджень, спостережень та виконання практичних завдань. Такий підхід демонструє прихильність до емпіричного навчання та прямої взаємодії з навколишнім середовищем. Учні мають розвивати здібність досліджувати природу, планувати та організовувати навчально-пізнавальну діяльність під час досліджень чи розв'язання проблем. Прикладами таких завдань є складання графіка зміни температури повітря, опадів, рози вітрів та їх аналіз; дослідження «Спостереження за висотою Сонця над горизонтом»; визначення напрямів на глобусі. Пріоритет польових робіт, місцевих досліджень та практичних проєктів сприяє глибшому розумінню матеріалу та формуванню практичних навичок.

Міжпредметні зв'язки та інтеграція знань є фундаментальними для цілісного пізнання природи. Вивчення інтегрованого курсу географії базується

на знаннях та компетентностях, набутих учнями в початковій школі, і спрямоване на розширення розуміння широкого спектру наукових ідей з астрономії, біології, екології, фізики та хімії. Актуальність міжпредметних зв'язків зумовлена сучасним рівнем розвитку науки, де спостерігається інтеграція суспільних, природничих і технічних знань. Інтегровані уроки сприяють підвищенню мотивації, формуванню пізнавального інтересу, цілісної наукової картини світу, розвитку мовлення, а також умінню порівнювати, узагальнювати та робити висновки. Умовами для ефективної інтеграції є збіг або близькість об'єктів дослідження, використання однакових або близьких методів дослідження, а також побудова на загальних закономірностях і теоретичних концепціях. Такий підхід свідчить про перехід від ізольованого викладання предметів до більш цілісного, взаємопов'язаного розуміння світу, що вимагає від викладачів географії активної співпраці з колегами з інших дисциплін для спільної розробки уроків або проектів.

Оцінювання навчальних досягнень учнів з географії у 2025-2026 навчальному році передбачає використання *диференційованого підходу*, що враховує індивідуальні особливості учнів. Ключові критерії оцінювання виходять за межі простого відтворення фактів і включають: правильність та науковість викладення матеріалу, повноту розкриття понять і закономірностей, точність термінології; ступінь самостійності, що відображає здатність самостійно аналізувати та узагальнювати інформацію; логічність та доказовість обґрунтування відповідей; а також сформованість інтелектуальних умінь, зокрема роботу з картографічними, статистичними та іншими додатковими матеріалами. Такий акцент на вищих рівнях мислення та практичному застосуванні означає, що завдання для оцінювання мають бути різноманітними, включаючи розв'язання проблем, аналіз та синтез, а не лише перевірку визначень.

Оцінювання

Оцінювання проводиться за 12-бальною системою, де кожен рівень має чітко визначені критерії. Детальний опис рівнів оцінювання, особливо для «високого» рівня, підкреслює фокус НУШ на активному навчанні та навичках співпраці. Це означає, що викладачі повинні розробляти критерії оцінювання, які чітко формулюють ці очікування вищого порядку, надаючи учням прозорі шляхи для досягнення відмінних результатів, що виходять за межі простого засвоєння змісту.

Формати оцінювання включають тематичне оцінювання, що проводиться у різних формах після завершення теми, з обов'язковою письмовою роботою один раз на семестр; поточне оцінювання, що охоплює регулярні перевірки знань через тести, контрольні роботи та практичні завдання; та підсумкове оцінювання за семестр/рік. Оцінювання практичних робіт та дослідницької діяльності здійснюється за критеріями повноти виконання, самостійності, дотримання послідовності та інструктивних рекомендацій. Дослідницька діяльність оцінюється за здатністю учня самостійно виконувати значну частину дослідження, пояснювати перебіг явищ, порівнювати та наводити приклади.

Підручники

Вибір та використання підручників є важливим етапом підготовки до навчального року. Безпосередній вибір підручників здійснюється вчителями, які викладають відповідний навчальний предмет або інтегрований курс, шляхом формування рейтингу з однієї назви підручника. Заклади загальної середньої освіти заповнюють спеціальні форми вибору лише для тих підручників, які використовуватимуться у 2025/2026 навчальному році. Такий процес вибору, керований вчителями, підкреслює педагогічну автономію та важливість відповідності ресурсів реальним потребам

класу. Це означає, що викладачі повинні критично оцінювати доступні підручники не лише на предмет точності змісту, а й на їх відповідність принципам НУШ, розвитку компетентностей та інтеграції інноваційних методів навчання. Додатково, доступні електронні версії підручників для учнів 1-11-х класів на 2025-2026 навчальний рік. Модельні навчальні програми, що є основою для розробки календарно-тематичного планування, розміщені на офіційному сайті МОН.

Використання офіційних джерел МОН та Інституту модернізації змісту освіти є критично важливим для забезпечення актуальності та відповідності освітнього процесу державним стандартам. Офіційний сайт МОН є основним джерелом методичних рекомендацій, навчальних програм та нормативних документів. ІМЗО, у свою чергу, розробляє методичні рекомендації, зокрема щодо розвитку STEM-освіти, що може бути інтегровано у викладання географії. Залежність від цих офіційних джерел для методичного керівництва підкреслює важливість регулярного звернення викладачів до цих ресурсів для отримання найактуальнішої та найавторитетнішої інформації. Це означає, що професійний розвиток викладачів має включати навчання навігації та інтерпретації офіційних нормативних документів, забезпечуючи відповідність їхньої практики сучасним вимогам.

Основні акценти освітнього процесу

Викладання географії у 2025-2026 навчальному році буде відзначене глибокою *інтеграцією сучасних суспільно-економічних та геополітичних змін*. Актуалізовано вивчення питань біженців та внутрішньо переміщених осіб у темах, присвячених демографічним процесам населення світу та України, для 8 та 11 класів відповідно. Це пряма інтеграція реалій війни в навчальний процес, що перетворює географію на предмет громадянської освіти та формування обізнаності щодо національної безпеки. Викладачі повинні підходити до цих чутливих тем з педагогічною делікатністю, сприяючи емпатії та критичному розумінню сучасних глобальних викликів, водночас узгоджуючи зміст з національними наративами.

Крім того, відбулися значні зміни у змісті програм, що відображають *геополітичну переорієнтацію України*. З навчальних програм для 10 класу (рівень стандарту) вилучено теми, що стосуються вивчення географії Білорусі та деяких тем з географії Російської Федерації. Натомість, перелік країн Азії доповнено вивченням географії Республіки Корея. Це не просто оновлення змісту, а стратегічна переорієнтація географічних досліджень, що відображає поточні міжнародні пріоритети та контекст національної безпеки України.

Особлива увага приділяється актуалізації тем, що стосуються *становлення української нації та міграційних процесів*. Викладачам рекомендується акцентувати увагу на темах, які стосуються становлення української нації, розвитку міжнародних, торговельних та культурних відносин між країнами, а також сучасних міграційних процесів України у контексті війни та статусу внутрішньо переміщених осіб і біженців. Це перетворює географію на засіб формування національної ідентичності та розуміння людського виміру конфлікту. Викладачі повинні сприяти дискусіям, які пов'язують географічні концепції з особистим досвідом учнів, виховуючи почуття приналежності та громадянської відповідальності, особливо серед тих, хто є переміщеними особами.

Інтеграція регіональних та місцевих досліджень є ще одним важливим аспектом. Географічна освіта має важливе значення для підготовки до ухвалення особистих рішень, які часто стосуються місцевого контексту. Це передбачає використання безпосереднього оточення як «живої лабораторії», що дозволяє учням застосовувати географічні концепції до

свого місцевого контексту, сприяючи глибшому зв'язку з рідним краєм. Вивчення свого регіону дозволяє учням безпосередньо спостерігати географічні явища, застосовувати теоретичні знання та розвивати почуття приналежності до своєї громади, що є особливо важливим у країні, яка перебуває у стані відбудови.

Навчальний рік 2025-2026 у викладанні географії буде позначений подальшою *інтеграцією принципів Нової української школи, адаптацією до умов воєнного стану та акцентом на формуванні ключових компетентностей*. Освітня система України продовжує розвиватися, впроваджуючи гібридні моделі навчання, що поєднують очні та дистанційні форми, та модифіковані програми для учнів, які перебувають за кордоном або на тимчасово окупованих територіях. Це вимагає від викладачів географії гнучкості, адаптивності та здатності працювати в умовах, що постійно змінюються.

Особлива увага приділяється *безпеці освітнього середовища*, що є фундаментальною передумовою

для ефективного навчання, а також актуалізації змісту програм з урахуванням сучасних геополітичних реалій та національних пріоритетів. Географія стає важливим інструментом для формування громадянської свідомості, національної ідентичності та розуміння глобальних викликів.

Викладачам географії рекомендується активно впроваджувати особистісно-орієнтовані та компетентнісні підходи, використовувати інноваційні технології, заохочувати дослідницьку та практичну діяльність, а також поглиблювати міжпредметні зв'язки. Ефективне оцінювання має бути диференційованим та спрямованим на вимірювання не лише знань, а й сформованих умінь та навичок, що відображає комплексний характер компетентнісного підходу. Постійне професійне вдосконалення та використання офіційних методичних джерел є запорукою успішної реалізації поставлених завдань у викладанні географії, забезпечуючи якісну та актуальну освіту для майбутніх поколінь.

Оксана СОТУЛА,

доцент кафедри педагогіки та освітнього менеджменту, методист економіки комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради», кандидат економічних наук

ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНА ОСВІТА УЧНІВ: МОДЕЛЬНІ ПРОГРАМИ, НОРМАТИВНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ

Фінансова освіта є невід'ємною складовою системи сучасної освіти. Результатом її є фінансова грамотність, що полягає у здатності максимально усвідомлено та відповідально підходити до вирішення будь-яких фінансових питань протягом усього життя.

Інтеграція фінансової грамотності до системи загальної освіти дозволяє охопити навчанням всі верстви населення незалежно від соціального та матеріального становища, закласти основи знань та навичок у масштабі цілого покоління, підготувати молодих людей до прийняття усвідомлених фінансових рішень у дорослому житті.

За даними Світового банку, понад 100 країн світу займаються розвитком фінансової грамотності на засадах системного підходу. Серед країн, які приєдналися до Міжнародної мережі фінансової освіти ОЕСР, більше 40 країн упроваджують стратегію розвитку фінансової грамотності вперше, понад 20 – розробили та реалізують наступні видання [1].

У різних країнах рівень розвитку фінансової освіти та масштаб реалізації проєктів у цій сфері відрізняються. Існують різні методики, способи та канали комунікації в системі фінансової освіти, що залежать від національної специфіки тієї країни, де реалізуються програми підвищення фінансової грамотності. Такі програми діють у Німеччині, Австралії, Бельгії, Канаді, Естонії, Чехії, Польщі, Румунії, США, Італії, Індонезії, Фінляндії, Угорщині, Новій Зеландії, Австрії, Великобританії, Іспанії, Південній Африці та ін.

Загалом можна виділити наступні групи країн:

1. Держави, де високий рівень розуміння проблеми розвитку фінансової освіти, значна масштабність і глибока розробленість цієї проблеми. Серед них такі країни, як США (є першопрохідником у плані вивчення, розвитку та вирішення проблем фінансової освіти), Великобританія, Німеччина, Франція, Канада, Нова Зеландія, Сінгапур.

2. Держави, де визначені та вирішуються проблеми фінансової освіти, але недостатньо глибоко опрацьовані і не завжди мають належну підтримку із боку громадськості. Зокрема, Голландія, Італія, Польща, Чехія, Індія, Австрія.

3. Держави, в яких тільки починають вирішуватися та опрацьовуватися питання підвищення фінансової грамотності або нещодавно почали реалізовувати ініціативи та (або) робити кроки до здійснення різних проєктів та заходів.

В Україні підготовку стратегії розвитку фінансової грамотності розпочав НБУ. Розроблення першого видання стратегії розвитку фінансової грамотності здійснювалось у межах реалізації Комплексної програми розвитку фінансового сектору України до 2020 року та Стратегії Національного банку України на 2018–2020.

У центрі уваги першої стратегії розвитку фінансової грамотності України були діти та молодь – населення з найнижчим рівнем фінансової грамотності.

Під час реалізації першої стратегії розвитку фінансової грамотності з'явилося чітке розуміння потреби в об'єднанні зусиль усіх зацікавлених сторін з метою охопити заходами з фінансової просвіти не лише дітей і молодь, а й доросле населення.

І у липні 2024 року в Україні було затверджено **Національну стратегію розвитку фінансової грамотності до 2030 року**. Її мета — підвищити фінансову обізнаність громадян.

Стратегію затвердили після консультацій з понад 220 представниками зі 116 організацій. Серед них — освітні заклади, місцеве самоврядування, громадські організації, фінансові експерти, банки та небанківські установи. До розробки Стратегії також долучилися представники Мінцифри й Офісу з розвитку підприємництва та експорту.

Серед ключових цілей Стратегії:

- **Якісна базова фінансова освіта** - заплановано заходи з підвищення фінансової грамотності для дошкільнят, школярів та студентів.
- **Відповідальне фінансове життя** - підвищення фінансової грамотності дорослого населення через навчальні ресурси для розвитку фінансових навичок, управління фінансами в кризу та обізнаності про економіку й фінансові продукти.
- **Фінансово обізнані підприємці** - в Україні запровадять комплексний підхід до підвищення фінансової обізнаності підприємців. Зокрема, створять рамку фінансових компетентностей підприємців. Також заплановані заходи зі зростання обізнаності підприємців-початківців та представників малого бізнесу про фінансові послуги.
- **Просунута цифрова фінансова грамотність** - планується створити навчальні матеріали про цифрові фінансові послуги, платіжну безпеку та захист від кіберзлочинності. Особливу увагу приділятимуть розвитку інтерактивних цифрових інструментів для покращення фінансових навичок.
- **Сприятлива екосистема для розвитку фінансової грамотності** - розвиток екосистеми фінансової грамотності в Україні, налагодження співпраці як усередині країни, так і з представниками міжнародних організацій та інших країн [2].

«Підприємництво і фінансова грамотність» визначена як одна з 11 ключових компетентностей Нової української школи (НУШ). А з 2025 – 2026 н.р. починається впровадження нового обов'язкового курсу «Підприємництво і фінансова грамотність» у 8 класах та з 2026 – 2027 н.р. у 9 класах у всіх школах України.

Програма курсу у 8 класі НУШ розрахована на 35 навчальних годин і має на меті навчити учнів дбати про власний фінансовий добробут, ухвалювати далекоглядні фінансові рішення, підприємницьким навичкам, зрештою підготувати їх до дорослого життя та сформувати їх фінансову культуру.

На сьогоднішній день для здобувачів освіти у закладах загальної середньої освіти представлені наступні модельні програми курсу (див. табл.1):

Таблиця 1

Модельні програми та зміст курсу «Підприємництво і фінансова грамотність»

Автори	Навчальний зміст	
	8 клас	9 клас
Беспалко І. В., Войтицька Л. В., Тригуб О. В., Ролік В. А. 	«Формування фінансової культури», «Основи фінансової грамотності людини»	«Гроші та їх призначення», «Банківські та небанківські фінансові установи», «Базові фінансові послуги», «Захист прав споживачів фінансових послуг», «Основи підприємництва», «Проект «Шкільне підприємництво – від ідеї до реалізації (практичний кейс)»
Кузнєцова А. Я., Довгань А. І., Часнікова О. В., Шніцер О. П., Тригуб О. В., Гірченко Т. Д., Шабанова О. В., Харченко А. М., Нагайчук Н. Г. 	«Прикладні фінанси», «Родинні фінанси»	«Підприємливість і підприємництво», «Соціальна відповідальність бізнесу та відносини з державою»

Панченко С. Ю. 	«Засоби платежу», «Банки та банківські послуги»	«Небанківські фінансові установи», «Підприємництво», «Захист від ризиків і шахрайських дій»
Буяк Р. Р., Гнатишин О. М., Сухінська В. О., Сливка Є. М. 	«Домогосподарство як суб'єкт економічного кругообігу та його роль у формуванні фінансово грамотної особистості», «Основи фінансової грамотності: гроші та фінансові установи», «Ринкові інструменти досягнення фінансового успіху»	«Підприємництво як сучасна форма господарювання», «Від домогосподарства до власного бізнесу», «Соціальне шкільне підприємництво», «Проектна діяльність як шлях до успіху для підприємливих та фінансово грамотних»

До всіх модельних програм розроблені адаптовані підручники (див. табл. 2), які мають чітку структуру та відповідають очікуваним результатам навчання, визначеним у них. Такі підручники забезпечують учителю та учням надійний ресурс для вивчення предметів у відповідності до актуальних вимог освіти.

Таблиця 2

Модельні програми та підручники, адаптовані до них

Модельна програма	Підручники		
Беспалко І. В., Войтицька Л. В., Тригуб О. В., Ролік В. А.	Ролік В., Войтицька Л., Тригуб О. 	Рудан В. Я. 	Гільберг Т.
Кузнєцова А. Я., Довгань А. І, Часнікова О. В., Шніцер О. П., Тригуб О. В., Гірченко Т. Д., Шабанова О. В., Харченко А. М., Нагайчук Н. Г.	За загальною редакцією д.е.н., проф. Кузнєцової А. 	Теплов С. 	Стеценко І. Б., Андрусич О. О.
Панченко С. Ю.	Пластун О., Панченко С., Оверко В. 		

Буяк Р. Р., Гнатишин О. М., Сухінська В. О., Сливка Є. М.	Гургула Т. В., Буяк Р. Р., Куждеба Б. Ю., Сливка Є. М., Сухінська В. О.		
---	---	--	--

Авторами В. Ролік, Л. Войтицька, О. Тригуб разом з підручником для 8 класу ЗЗСО розроблено додаткові матеріали для педагогів:

- Робочий зошит,
- Е-додаток,
- Календарно-тематичне планування,
- Слайди до уроків,
- Посібник для вчителя (в розробці).

Сайт для педагогів <https://promo.bank.gov.ua/finlit/index.html>, що містить додаткові ресурси.

До підручника В. Я. Рудана «Підприємництво і фінансова грамотність» також створено Е-додаток, який доступний на платформі ВШО: <https://lms.e-school.net.ua/courses/course-v1:UJED+8thPidprFin03+2024/course/> та інтерактивний додаток з методичними рекомендаціями та тестами до кожного розділу <https://aston.te.ua/metodychna-pidtrymka/8-klas/pidpriemnytstvo-i-finsova-hramotnist-avt-rudan-v-ya/>

До підручника Т. Гільберг видавництва «Гене́за» пропонує такі додаткові матеріали: <https://www.geneza.ua/product/1215>:

- Календарно-тематичне планування,
- Е-додаток,
- Діагностична робота №1,
- Презентації до уроків (в розробці).

Автори Стеценко І. Б., Андрусич О. О. та видавництво «Світлич» разом з електронною версією підручника пропонує орієнтовне календарно-тематичне планування уроків з курсу «Підприємництво і фінансова грамотність» <https://svitdovkola.org/pilot/8/pfq>, а також запрошують вчителів, які викладатимуть за цим підручником, безоплатно пройти курс підвищення кваліфікації «Готуємося до викладання нового предмета «Підприємництво і фінансова грамотність» у 8 класі». Після завершення курсу та успішного складання підсумкового тесту учасники отримають свідоцтво про підвищення кваліфікації на 30 академічних годин / 1 кредит ЕКТС.

Сергій Теплов, автор підручника та видавництво «Гене́за» пропонує наступні матеріали <https://www.geneza.ua/product/1213>:

- Календарно-тематичне планування,
- Тестові завдання для формуального оцінювання,
- Е-додаток до підручника,
- Діагностувальну роботу №1,
- Презентації.

Автори підручника Пластун О., Панченко С., Оверко В. та видавництво «Ранок» також представили електронний додаток до підручника на платформі ІЗІ <https://ranok-portal.com.ua/pidruchnyky-8-klas-nush/pidpriemnyctvo-i-finsova-hramotnist-8-klas/#included>

Автори Буяк Р.Р., Гнатишин О.М., Сливка Є.М., Сухінська В.О. разом з підручником підготували наступні матеріали:

- Календарно-тематичний план на 17 год,
- Календарно-тематичний план на 35 год,
- Презентації до розділів;
- Е-додаток до підручника, що доступний на платформі ВШО <https://lms.e-school.net.ua/courses/course-v1:UJED+8thPidprFin02+2024/course/>, Методичні рекомендації щодо використання електронного додатка

Діагностувальні контрольні роботи до всіх розділів, Підсумковий тест.

<https://aston.te.ua/metodychna-pidtrymka/8-klas/pidpriemnytstvo-i-finsova-hramotnist-avt-hurhula-t-v-buiak-r-r-kuzhdeba-b-yu-slyvka-ye-m-sukhinska-v-o/?srsltid=AfmBOoqNjQDQGu4X-TMrSRHIBYhHvXfqjNvU-FikW1QpNd6555TqUDDE>

Ще одним важливим компонентом освітнього процесу є його оцінювання. Формувальне та підсумкове оцінювання забезпечує зворотний зв'язок учня/учениці для розуміння власного розвитку, виявлення своїх помилок та окреслення на цій підставі особистої освітньої траєкторії. Учитель завдяки формуальному та підсумковому оцінюванню одержує сигнал про потрібні підходи та методи навчання і пристосовує їх до потреб конкретного учня/учениці.

Оцінювання результатів навчання з курсу «Підприємництво і фінансова грамотність» здійснюється відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України від 02.08.2024 № 1093.

Згідно із зазначеним наказом при викладанні курсу «Підприємництво і фінансова грамотність» буде використовуватися формувальне та підсумкове оцінювання.

Відстеження динаміки навчального поступу учнів, визначення їхніх навчальних потреб і скерування освітнього процесу на підвищення ефективності навчання – формувальне оцінювання – допоможуть здійснити як матеріали Е-додатків, робочих зошитів, тестових завдань для формуального оцінювання, які розроблені практично всіма авторськими колективами.

Для проведення підсумкового оцінювання, яке покаже результат навчання та розвитку, комплексна контрольна робота, підсумковий тест можуть бути різного формату, який вчитель може підібрати самостійно чи використати запропоновані авторами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Національна стратегія розвитку фінансової грамотності до 2030 року. URL: <https://alan.bank.gov.ua/uploads/files/mbu-strategy-fingramotnosti-2030-compressed.pdf?w=6>

2. Затверджено Національну стратегію розвитку фінансової грамотності до 2030 року. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/zatverdzheno-natsionalnu-strategiiu-rozvytku-finsanovoi-hramotnosti-do-2030-roku-mintsyfy>

Ірина ТИЩЕНКО,

методист математики лабораторії природничо-математичних дисциплін комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради»

ВПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙ У МАТЕМАТИЧНУ ОСВІТНЮ ГАЛУЗЬ: ДОСВІД НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

Школа — це майстерня, де формується думка підростаючого покоління, треба міцно тримати її в руках, якщо не хочеш випустити з рук майбутнє.

А. Барбюс

Сучасний етап розвитку освіти в Україні характеризується відходом від тоталітарної уніфікації й стандартизації педагогічного процесу, інтенсивним переосмисленням цінностей, пошуками нового в теорії та практиці навчання й виховання молодого покоління. Оновлення змісту навчання та виховання з введенням нових Державних стандартів освіти, модернізація навчальних планів та програм, нові підручники, навчальні посібники, нові системи виховної роботи, нова система оцінювання навчальних досягнень учнів, запровадження профільного навчання – все це неможливе без упровадження інноваційних технологій в освіті. З огляду на вищезазначене, виникає потреба в інноваційній спрямованості педагогічної діяльності самих педагогів та їхньої готовності до змін в умовах реформування освіти, що окреслено у низці нормативно-правових актів.

На сьогоднішній день у межах реалізації реформи Нової української школи починає впроваджуватися в практику Державний стандарт базової середньої освіти – документ, що визначає мету та принципи освітнього процесу в закладах базової середньої освіти, дає загальну характеристику змісту навчання, пояснює вимоги до обов'язкових результатів навчання й орієнтири для їхнього оцінювання. Серед зазначених у документі ключових компетентностей, якими мають опанувати школярі на закінчення кожного з двох циклів – адаптаційного (5–6 класи) і базового предметного навчання (7–9 класи), окремим пунктом визначена інноваційність.

Проблемні ситуації, творчі лабораторії, дослідницькі проекти, розвиваючі «імітації», мозковий штурм, «вірю не вірю», мікрофон, «незакінчене речення», кросворди з теми, «знайди помилку», анімаційні фільми, тестові завдання, створення презентацій, ігрові технології, «ажурна пилка» – от великий, але не повний арсенал інновацій, які використовують педагоги. Розробка власної методики викладання предмета з використанням інноваційних технологій залишається основним аспектом методичної роботи викладача.

Якщо запитати учнів, який предмет в них найулюбленіший, то навряд чи більшість з них назвуть математику. Одні вважають, що цей предмет їм не під силу, інші – що знання з математики не знадобляться у житті.

Однак без математичної освіти сучасній людині не обійтися з багатьох причин, а саме: математика – спосіб інтелектуального розвитку людини; застосовується в багатьох сферах нашого життя, починаючи від побутових завдань і закінчуючи всілякими справами.

Елементи математики – невід'ємна частина загальної системи орієнтації у навколишньому середовищі. Кожній людині протягом життя доводиться постійно виконувати елементарні обчислення, підрахунки, читати графіки, працювати з відсотками, осмислювати статистичні дані. Математика розвиває творчі здібності, мислення, виховує інтелектуальну чесність, критичність мислення і дозволяє розвивати гнучкість розуму, що потрібно для прийняття об'єктивного розв'язання будь-якої задачі.

Нерозуміння матеріалу, з боку учнів, а звідси – невміння виконати завдання – це основна причина втрати інтересу до предмета, а неухильність – одна з найпоширеніших причин низької успішності. Знаємо, що людина із задоволенням працює, якщо захоплена роботою та любить її. Також мислення учня активізується, якщо в нього виникло бажання розуміти, вивчати новий матеріал, з'явилась зацікавленість роботою, коли він стає співучасником навчально-пізнавального процесу. Мотивація навчальної діяльності – це винятково важливий компонент не лише навчання, але й будь-якої людської діяльності. Є мотив – є бажання виконувати й доводити до завершення цю діяльність. Успіх – головне джерело мотивації учня до навчання. Тільки успіх дає задоволення від навчання й приведе надалі до ще кращих результатів. Гарантією успішного навчання є бажання самого учня навчатися, пізнавати нове.

В епоху стрімкого розвитку технологій, вчителі шукають нові способи зацікавити учнів математикою, зробити вивчення цього навчального предмета більш доступним та захопливим. Інноваційні підходи у навчанні математики охоплюють використання сучасного програмного забезпечення, онлайн ресурси, мультимедійні матеріали, інтерактивні симуляції та багато іншого. Одним з переваг таких інноваційних технологій є можливість використання різних цифрових засобів для пояснення складних математичних концепцій. Це допомагає учням легше сприймати матеріал і зрозуміти його глибше. Крім того, використання цих технологій сприяє розвитку творчого мислення та проблемного мислення, оскільки вони стимулюють учнів до активного пошуку рішень та досліджень.

До інноваційних технологій навчання математики відносять перш за все використання візуалізації та інтерактивності. Інтерактивні візуальні матеріали, відеоуроки, комп'ютерні програми та додатки надають можливість учням бачити математичні концепції у візуальній формі, що допомагає зрозуміти їх краще та швидше. Інфографіка під час навчання математики

відіграє роль не тільки як наочний матеріал, а і як вихідні дані для досліджень, узагальнення тощо.

Сучасні технології відкривають безліч можливостей для візуалізації на уроках математики як у класі, так і поза його межами. Інтерактивні дошки, планшети, програми для створення графіків та анімацій, онлайн-сервіси для навчання, STEM-обладнання, віртуальна та доповнена реальність, штучний інтелект – усі ці інструменти можуть бути використані для створення захоплюючих та ефективних уроків математики. Слід зауважити, що будь-яка форма візуалізації інформації повинна містити елементи проблемності. Тому першочергове завдання вчителя – використовувати такі форми наочності, які б не тільки доповнили словесну інформацію, але і самі були носіями інформації.

Процес візуалізації на уроках математики можна класифікувати наступним чином:

- використання програмних середовищ, онлайн-сервісів та мобільних застосунків (програмне забезпечення);

- використання сучасних технологічних пристроїв.

Зупинимося на деяких конкретних прикладах застосування різних інструментів візуалізації на уроках математики Нової української школи.

Останнім часом популярнішими стають сервіси, які в більшості є вузько спрямовані. Проте розробники не залишаються осторонь потреб і постійно оновлюють свої творіння задля розширення їх можливостей.

Так, наприклад, платформа «Desmos Studio» (URL: <https://www.desmos.com/?lang=uk>) – ресурс, який використовують дуже часто міжнародні наші колеги. Розробники даної платформи допомагають кожному вивчати математику, любити математику та розвиватися разом з математикою. На сайті можна ознайомитися з такими математичними інструментами: графічний калькулятор, науковий калькулятор, калькулятор з чотирма функціями, тестова практика, матричний калькулятор, геометричний інструмент, 3D-калькулятор. Вдосконалений графічний калькулятор Desmos реалізований як вебдодаток і мобільний додаток.

Це інтерактивний інструмент для створення графіків функцій і математичних обчислень, який дає ряд переваг, а саме:

- абсолютно безплатний і доступний онлайн через вебпереглядач. Це робить його доступним серед вчителів, учнів та студентів;

- дозволяє створювати інтерактивні графіки, діаграми та моделі. Користувачі можуть маніпулювати параметрами й спостерігати як це впливає на вигляд графіків;

- підтримує графіки функцій, виразів, табличні дані, геометричні об'єкти, візуалізацію даних і багато іншого; багато має математичних функцій і можливостей для аналізу даних;

- популярний серед вчителів та викладачів математики, допомагає зробити математику більш зрозумілою та захоплюючою для учнів завдяки тому, що підтримує інтерактивне навчання;

- дозволяє спільно працювати над одним проектом у режимі реального часу. Ви можете легко поділитися посиланням на ваш проект або зберегти його для майбутнього використання;

- має зручний та інтуїтивний інтерфейс, що робить його доступним для тих, хто не має глибокого розуміння комп'ютерних програм;

- Desmos можна використовувати на різних рівнях навчання: від школи до університету;

- на платформі можна використовувати форматування LaTeX для введення математичних виразів та символів.

Попри багатьох переваг, Desmos має кілька недоліків:

- для вищої математики (теми: «Абстрактна алгебра» і «Теорія чисел») може бути недостатнім через обмежену можливість роботи з символічними виразами;

- хоча графічний калькулятор надає можливість роботи з таблицями та даними, він може бути менш ефективним порівняно зі спеціалізованими інструментами для обробки даних;

- сервіс не має україномовного інтерфейсу і має обмежену базу готових проєктів українською мовою.

Крім того, якщо поєднати математику з мистецтвом, то за допомогою цього інструменту можна у доступній формі пояснити учням складні моменти. Розробники, навіть, проводять конкурс для користувачів на краще графічне зображення — Всесвітній конкурс математичного мистецтва. Цей конкурс проводиться у 4-х вікових категоріях, а саме: 13-14 років, 15-16 років, 17-18 років, 19+. Наприклад, галерея 2023 року містить 100 неймовірних творів із понад 20 країн світу. Серед них можна знайти графіки, виконані за допомогою таких інструментів: 3D-калькулятора, Геометрія, і Tone. Переглядаючи ці малюнки, можна натиснути на будь-який із них, щоб дізнатися більше. Вважаю, що це гарна демонстрація того, що математика навколо нас існує. Наприклад, геометричний інструмент Desmos можна використовувати для побудов і перетворень, для дослідження геометричних взаємозв'язків і вимірювань тощо. Усе це можна робити динамічно, оскільки Desmos Graphing Calculator вбудовано в інструмент. А за допомогою інструменту Tone ви можете використовувати функцію звуку, щоб надати звуку своєму графіку. Розміщені в галереї рисунки створено за допомогою графіків функцій. Крім того, ми можемо зробити навіть анімовані картинки, мотивуючи учнів вивчати тему, що пов'язана із графіками функцій.

Цікавий математичний цифровий інструмент «GeoGebra» (URL: <https://www.geogebra.org/>) – платформа, яка об'єднує викладачів та студентів-ентузіастів і пропонує їм новий спосіб для вивчення математики та досліджень у цій сфері. Розробники платформи пропонують до використання такі розділи: «Ресурси спільноти», які представлені колекцією безплатних завдань, вправ, уроків та ігор, що охоплюють різні теми з математики та інших наук; «Математичні додатки» – безплатні інструменти для інтерактивного навчання та складання іспитів; «Співробітництво в класі» – інтерактивні уроки математики з матеріалами GeoGebra та «Математичний практикум» – інструмент для засвоєння алгебраїчного запису, який допомагає учням виконувати покрокову роботу з математики, дозволяє їм досліджувати різні шляхи вирішення, а також допомагає розвинути впевненість, логічність і розуміння.

Даний ресурс також є не менш популярним серед вчителів математики. Назвемо його основні характеристики-переваги:

1. **Багатофункціональність.** GeoGebra об'єднує графічний калькулятор, геометричний пакет, калькулятор алгебри. Все в одному інструменті. Він дещо схожий на графічний калькулятор Desmos. Це дозволяє виконувати різноманітні математичні обчислення та вивчати взаємозв'язки між геометричними та алгебраїчними об'єктами.

2. **Інтерактивність та візуалізація.** GeoGebra дозволяє створювати динамічні інтерактивні діаграми, графіки та моделі. Це допомагає краще розуміти математичні концепції та взаємозв'язки між ними.

3. **Сумісність з LaTeX.** GeoGebra підтримує введення математичних формул та виразів за допомогою LaTeX, що дозволяє зручно використовувати математичний формат.

4. Навчальні матеріали та ресурси. Надає доступ до великої кількості навчальних матеріалів, уроків, завдань, які можуть бути використані під час освітнього процесу та при самостійному вивченні.

5. Спільна робота та спільне використання. GeoGebra дозволяє користувачам спільно працювати над проектами, обмінюватись матеріалами, зберігати їх в обліковому записі користувача.

6. Сумісність з різними платформами. Доступна як у вебдодатку, так і у мобільному пристрої користувача. Це робить її більш зручною для використання на різних платформах (пристроях).

7. Мова. Найбільша перевага цього сервісу - україномовний інтерфейс і вільний доступ до всіх ресурсів.

GeoGebra хоч і є чудовий інтерактивний математичний інструмент, проте він має певні недоліки.

1. Високий поріг входження. Для деяких користувачів платформа є важкою, особливо для тих, хто лише починає вивчати математику або не має досвіду роботи з подібними програмами.

2. Обмежена функціональність. Для деяких складних математичних завдань, більш спеціалізованих обчислень GeoGebra може бути менш придатною, оскільки її функціональність не така розгорнута, як у деяких інших програмах.

3. Не завжди інтуїтивний інтерфейс. Деяким користувачам буде дуже складно освоїти інтерфейс ресурсу, особливо, якщо вони не мали досвіду роботи з подібними програмами.

4. Обмеження для вищої математики. Для окремих тем вищої математики, які вимагають роботи зі складними алгебраїчними структурами або спеціалізованими методами платформа може бути досить таки обмеженою.

5. Можливість втрати даних при використанні онлайн-версії. При роботі з онлайн-версією GeoGebra може мати ризик втрати даних, якщо ви не збережете їх належним чином.

Для того, щоб розпочати використовувати GeoGebra вже сьогодні необхідно створити безплатний обліковий запис, щоб зберігати свій прогрес і мати доступ до великого різноманіття математичних ресурсів, які можна налаштовувати та ділитися з іншими

Переглянемо GeoGebra. Можливостей трішки менше ніж у Desmosi. Проте є цікаві варіації.

Наприклад, розглянемо графічний калькулятор Сюїта. За допомогою вбудованої віртуальної клавіатури у середовищі графічного калькулятора побудуємо графік квадратичної функції. Під час освітнього процесу можна продемонструвати, як виглядає графік такої функції, як він переміщається на координатній площині та яким чином відповідно до цього змінюються властивості певної квадратичної функції.

У вкладці «Інструменти» міститься великий арсенал інструментів, за допомогою яких можна визначити й будь-які точки даної функції, і корені, і екстремуми, і точки перетину тощо.

Існує можливість додавання точок на графік за допомогою розділу «Таблиця». Наприклад, ввівши в таблиці координати точки (2;-1) отримуємо відповідно точку і на графіку функції.

Крім того, ресурс містить різні формати демонстрації, які допомагають візуалізувати все те, що ми демонструємо.

Не менш вагомим є застосування інтерактивних вправ та завдань. Використання інтерактивних вправ та завдань надає можливість учням активно займатися навчанням, розвивати навички та отримувати миттєвий зворотний зв'язок щодо їхнього виконання.

У сучасних умовах особливо актуальним є застосування штучного інтелекту для вивчення математики, що дозволяє не лише спрощувати розв'язування завдань, а й сприяти глибшому розумінню

математичних понять. Використання технологій штучного інтелекту допомагає усунути труднощі, які виникають у здобувачів освіти, забезпечуючи адаптивне навчання, автоматизоване роз'яснення складних тем і миттєвий зворотний зв'язок. Такі цифрові платформи, як Photomath (<https://photomath.com/>), Microsoft Math Solver (<https://math.microsoft.com/en>), Wolfram Alpha (<https://www.wolframalpha.com/>), Desmos (<https://www.desmos.com/?lang=uk>), Quizlet (<https://quizlet.com/ua>) та Khan Academy (<https://uk.khanacademy.org/>) тощо, надають учням інструменти для самостійного навчання, вдосконалення навичок та аналізу власних помилок.

Вони дозволяють учням отримувати пояснення, будувати графіки, виконувати обчислення та інтерактивно вивчати новий матеріал. Застосування штучного інтелекту у навчальному процесі сприяє підвищенню рівня математичної грамотності учнів, зменшує стрес під час виконання завдань та робить навчання більш цікавим і доступним. Проте важливо не лише використовувати штучний інтелект як допоміжний інструмент, а й навчати учнів критично аналізувати результати, які він надає, розвивати логічне мислення та математичні навички.

При наявних можливостях використання віртуальної реальності та доповненої реальності не тільки урізноманітнює навчальний процес, а і створює уявлення середовища для навчання. Віртуальна реальність та доповнена реальність можуть створити імерсивне навчальне середовище, де учні можуть взаємодіяти з математичними об'єктами та концепціями у віртуальному просторі, досліджуючи ті чи інші характеристики об'єктів.

Які переваги імерсивних методів навчання в математиці? Це:

- Більш наочне та інтуїтивне навчання: учні можуть бачити математичні концепції у 3D та взаємодіяти з ними, що полегшує розуміння.

- Підвищення зацікавленості та мотивації: імерсивні технології роблять навчання більш захоплюючим та інтерактивним.

- Розширення можливостей: діти можуть вивчати математику в різних середовищах, наприклад, у віртуальному музеї або на віртуальному кораблі.

- Розвиток просторового мислення: імерсивні технології допомагають учням розвинути вміння орієнтуватися у просторі та уявити математичні об'єкти.

Приклади використання імерсивних методів у математиці:

- візуалізація 3D-об'єктів: учні можуть бачити та взаємодіяти з геометричними фігурами у 3D;

- вправи на розрахунки у віртуальному світі: здобувачі освіти можуть розв'язувати задачі, використовуючи віртуальні інструменти;

- віртуальні екскурсії: діти можуть відвідати віртуальні музеї або інші місця, щоб краще зрозуміти математичні поняття;

- ігри та симуляції: учні можуть вивчати математику, граючи в ігри та симуляції.

Одним із трендів інноваційних технологій навчання математики є гейміфікація. Використання гейміфікації на уроках математики може зробити навчання цікавішим та захопливішим, стимулюючи учнів до активної участі та досягнення цілей. Ідея використання елементів гри у різних контекстах проглядається впродовж багатьох років, термін "гейміфікація" набув популярності в кінці 2000-х років.

Гейміфікація як інструмент мотивації включає: математичні квести з системою бонусів, систему рівнів для прогресування, командні змагання з розв'язання логічних головоломок.

Гейміфікація – це впровадження ігрових елементів у процес навчання, що робить його більш цікавим і мотивуючим. На уроках математики цей підхід

допомагає перетворити абстрактні числа та формули на захоплюючу гру, яка залучає учнів та стимулює їхню активність. Гейміфікація — це дієвий інструмент, що перетворює уроки математики на привабливий і продуктивний процес. Завдяки цьому підходу діти не лише здобувають знання, а й насолоджуються самим процесом навчання.

Гейміфікація працює, адже вона в освітньому процесі забезпечує:

- Підвищення мотивації. Змагальний дух, прагнення досягти нових рівнів чи отримати нагороду стимулюють учнів старанніше працювати.
- Залучення до процесу. Коли математика стає грою, вона перестає бути нудним обов'язком, і учні більш охоче беруть участь у навчанні.
- Поліпшення розуміння. Гра дозволяє учням краще засвоїти правила, формули та підходи через практику у цікавій формі.
- Розвиток навичок. Гейміфікація сприяє розвитку логічного мислення, творчості та навичок роботи в команді.

Ще один нюанс, який підвищить рівень засвоєння знань учнями — уроки повинні бути ігровими. Тобто, потрібно на заняттях з математики проводити таку роботу:

1. Влаштовувати вікторини та змагання. Організовувати математичні турніри, інтерактивні вікторини чи командні дуелі.
2. Використовувати рольові ігри. Учні можуть стати математичними дослідниками чи винахідниками, які розв'язують реальні задачі із життя.
3. Застосовувати онлайн-платформи. Використовуйте навчальні платформи, такі як Kahoot! чи Quizizz, для інтерактивних занять.
4. Впроваджувати систему балів і нагород. Надихайте учнів системою бонусів, медалей чи інших заохочень за виконання завдань.
5. Створювати квести та місії. Організуйте математичні квести, де кожне вирішене завдання наближає до мети чи перемоги.

До прикладів впровадження гейміфікації можна віднести:

- Математичний квест. Намалюйте карту із завданнями. Кожне правильно розв'язане питання розблокує наступний етап або веде до «скарбу».
- Командна битва. Об'єднайте учнів у команди, які змагаються у швидкості та точності розв'язання задач.
- Цифрові ігри. Використовуйте спеціальні програми чи онлайн-ігри, які інтегрують математичні задачі у цікавий сюжет.

Ресурси з елементами гейміфікації варто використовувати, оскільки поєднання онлайн-ігор і математики може бути надзвичайно корисним. Використання ігор допомагає зробити навчання більш привабливим, стимулює активну участь учнів, покращує їх розуміння і відношення до предмета. Також ігри розвивають навички розв'язання проблем, співпраці, творчості, що теж є важливим у сучасному світі.

Зупинюсь на декількох платформах, які пропонують до використання математичні ігри й головоломки.

Перший ресурс - «KidsMathGames» (<https://www.kidsmathgamesonline.com/>) допоможе цікаво вивчати математику з використанням безплатних математичних ігор, інтерактивних навчальних занять і цікавих навчальних ресурсів, які стануть в пригоді учням 1-8 класів під час вивчення математики. На цій платформі ви знайдете круті математичні ігри, цікаві факти, аркуші для друку, вікторини, відео та багато іншого. Ресурс — англомовний, тому Google-перекладач вам у допомогу. Наприклад, розглянемо вправу на підрахунок грошей - «Лимонадний кіоск»,

яка знаходиться у розділі «Гроші». Допомагаючи Ларрі керувати успішним лимонадним кіоском та робити своїх клієнтів щасливими, рахуючи гроші та розраховуючи точні ціни, учні одночасно вдосконалюють свої знання з англійської мови та математики.

У розділі «Геометрія» ви знайдете веселу та пізнавальну гру «Геометричні фігури». Насолоджуючись низкою інтерактивних вправ, учні зможуть спостерігати за фігурами, які рухаються повз екрана, і перетягувати їх у правильні групи. Дана гра допоможе узагальнити та систематизувати знання учнів про планіметричні та стереометричні фігури, їх види та властивості.

Варто постійно тренувати мозок дітей. Пропоную вам гру на множення, яка розвиває розуміння математики, майстерність і впевненість завдяки глибокому залученню. «NUMBER HIVE» (<https://www.numberhive.app/>) спонукає вивчати учнів складні числові операції, набути майстерності та впевненості під час власного навчання. Грати можна абсолютно безплатно онлайн, через мобільний застосунок у своєму класі чи дома або за допомогою комп'ютера. Number Hive (в перекладі з англ. «Числовий вулик») — найкращий інструмент множення для вчителів, які прагнуть сприяти розумінню математики, сприйняттю чисел, розв'язанню задач і критичному мисленню. Даний ресурс можна використовувати й під час домашнього завдання, і навіть влаштувати змагання в класі. Дана гра перетворює математику на активний, стратегічний та надзвичайно захопливий досвід. Учні сприймають математику як щось актуальне, активне та досяжне. Вони розвивають впевненість, відчуття чисел та досягають майстерності завдяки цілеспрямованій грі.

Водночас впровадження інноваційних технологій потребує ретельної підготовки та адаптації з боку вчителів. Важливо забезпечити відповідну технічну підтримку, навчання педагогів та адаптацію навчальних програм до нових технологічних можливостей. Необхідно також враховувати індивідуальні особливості учнів та уникати перенасичення візуальними та ігровими елементами, щоб зберегти баланс між розвагами та навчанням. Загалом, інноваційні технології відкривають широкі перспективи для підвищення якості математичної освіти, роблячи освітній процес більш ефективним, інклюзивним та захопливим. Вони допомагають створити динамічне та інтерактивне навчальне середовище, яке відповідає вимогам сучасного суспільства та сприяє всебічному розвитку учнів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Всесвітній конкурс математичного мистецтва 2023. Платформа «Desmos Studio». URL: <https://www.desmos.com/art-2023?lang=uk>
2. Каюн В.С. Інноваційні підходи до викладання математики. URL: https://wp.nmc-pto.rv.ua/DOK/IS_2018/Kajun.pdf
3. Величко В.Є., Федоренко О.Г., Хорішко Д.С. Інноваційні технології навчання на уроках математики. URL: http://dspace.ddpu.edu.ua/ddpu/bitstream/123456789/884/1/ZNPFMFDSPU_2024_pp_097-105.pdf
4. Інноваційні технології супроводу реалізації базової середньої освіти в умовах реформування НУШ / за заг. ред. В.С. Поуль, А.В. Сазонової. Краматорськ: Відділ інформаційно-видавничої діяльності, 2021. URL: https://rada.info/upload/users_files/43844543/dd33a1f04fd4b5f62c6ac31efb8526a1.pdf
5. Інструменти та ресурси GeoGebra. Навчайте та вивчайте математику. Сайт «GeoGebra». URL: <https://www.geogebra.org/>
6. Платформа «KidsMathGames» URL: <https://www.kidsmathgamesonline.com/>
7. Платформа «NUMBER HIVE». URL: <https://www.numberhive.app/>

Алла СЕВЕРИНОВА,

методист лабораторії природничо-математичних дисциплін комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради»

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ З ФІЗИКИ І ХІМІЇ

Сучасна освіта з фізики та хімії відіграє ключову роль у розвитку науки й технологій, які впливають на всі аспекти життя. Завдяки знанням з цих предметів люди створюють нові матеріали, розробляють ефективні джерела енергії та досліджують космос. Крім того, фізика і хімія допомагають розв'язувати екологічні проблеми, знаходити інноваційні рішення для медицини та покращувати якість життя. Вивчаючи ці науки, ми не лише розширюємо власні знання, а й робимо внесок у майбутнє людства.

Організація освітньої діяльності у 2025-26 навчальному році у 7, 8-х класах закладів загальної середньої освіти здійснюватиметься відповідно до законів України «Про освіту», «Про повну загальну середню освіту», Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року (схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14.12.2016 № 988-р - <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/988-2016-%D1%80#Text>), Державного стандарту базової середньої освіти, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 30.09.2020 р. № 898 (далі – Державний стандарт) <https://www.kmu.gov.ua/nps/pro-deyakipitannya-derzhavnih-standartiv-povnoyi-zagalnoi-serednoi-osviti-i300920-898>).

Особливості реалізації освітніх галузей, внутрішньогалузевої та міжгалузевої інтеграції

Назва освітньої галузі	Навчальне навантаження	Рекомендоване	Мінімальне	Максимальне
		7 клас		
Природнича	На тиждень	7,5	7	9
	На рік	262,5	245	315
		8 клас		
	На тиждень	8,5	8	10
	На рік	297,5	280	350

У 7-8-х класах природнича освітня галузь може бути реалізована в навчальному плані закладу освіти як через окремі предмети – фізика, хімія, біологія, географія, так і через інтегрований курс «Природничі науки».

За умови організації вивчення окремих предметів рекомендований розподіл годин тижневого навантаження є таким:

7 клас: фізика - 2 години, хімія - 1 година, біологія - 2,5 години, географія - 2 години;

8 клас: фізика - 2 години, хімія - 2 година, біологія - 2,5 години, географія – 2 години.

Заклад освіти може здійснювати перерозподіл навчальних годин між предметами галузі в межах визначеної кількості годин на вивчення природничої

освітньої галузі, враховуючи освітні потреби учнів, що відображається в освітній програмі закладу.

Кількість навчальних годин на вивчення **інтегрованого курсу «Природничі науки»** визначається закладом освіти самостійно в межах заданого діапазону «мінімального» та «максимального» навчального навантаження.

Спираючись на модельні навчальні програми окремих предметів природничої освітньої галузі, заклад освіти може розробляти навчальну програму інтегрованих курсів, що мають містити опис результатів навчання в обсязі не меншому, ніж визначено Державним стандартом та/або відповідними модельними навчальними програмами. Формування змісту інтегрованих курсів може здійснюватися шляхом упорядкування в логічній послідовності змісту і результатів або усіх складників або окремих складників природничої освітньої галузі у певних комбінаціях. Навчальні програми інтегрованих курсів можуть розроблятися закладом освіти на весь цикл предметного вивчення (7 - 9 клас), або на окремі класи навчання.

Відповідно до навчального плану заклад освіти здійснює вибір модельних навчальних програм для закладів загальної середньої освіти з-поміж тих, яким надано гриф «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України» (програми розміщено за посиланнями: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalniprogrami/modelni-navchalni-programi-dlya-5-9-klasiv-novoyi-ukrayinskoyi-shkolizaprovdzhuyutsya-poetapno-z-2022-roku>

<https://imzo.gov.ua/model-ni-navchal-ni-prohramy>).

Навчальну програму вчитель розробляє на основі модельних навчальних програм, що містять опис результатів навчання учнів з навчальних предметів (інтегрованих курсів) в обсязі не меншому, ніж встановлено відповідними модельними навчальними програмами із зазначенням кількості годин, необхідної для провадження послідовності досягнення результатів навчання учнів з відповідних навчальних предметів (інтегрованих курсів), їхнього змісту та видів навчальної діяльності учнів.

На сайті МОН представлено такі модельні навчальні програми:

3 ФІЗИКИ:

1. Модельна навчальна програма «ФІЗИКА. 7-9 класи» (автори: Максимович З. Ю., Білик О. М., Варениця Л. В., Коваль Г. С., Микитек О. М., Ординович М. Б., Созанський А. В., Шевців В. Ф.) URL: <chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpgclefindmkaj/https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2023/Model.navch.prohr.5-9.klas/Fizyka-2023/Fizyka.7-9.kl.Maksymovych.ta.in.20.02.2023.pdf>;

2. Модельна навчальна програма «Фізика. 7-9 класи» для закладів загальної середньої освіти (автори Головка М. В., Засекін Д. О., Засекіна Т. М., Крячко І. П., Ляшенко О. І., Мацюк В. М., Мельник Ю. С., Непорожня Л. В., Сіній В. В.). URL: <chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpgclefindmkaj/https://>

mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2023/Model.navch.prohr.5-9.klas/Pryrodnycha.osvitnya.haluz.2023/16.08.2023/Fizyka.7-9%20kl.Holovko.ta.in.16.08.2023.pdf;

3. Модельна навчальна програма «Фізика. 7–9 класи» для закладів загальної середньої освіти (автори Кремінський Б. Г., Гельфгат І. М., Божинова Ф. Я., Ненашев І. Ю., Кірюхіна О. О.). URL: chrome-extension://efaidnbmnnnbpcajpcgclcfndmkaj/https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2023/Model.navch.prohr.5-9.klas/Pryrodnycha.osvitnya.haluz.2023/16.08.2023/Fizyka.7-9%20kl.Kreminsky.ta.in.16.08.2023.pdf;

3 ХІМІЇ:

1. Модельна навчальна програма «Хімія. 7–9 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Лашевська Г. А.). URL: chrome-extension://efaidnbmnnnbpcajpcgclcfndmkaj/https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2023/Model.navch.prohr.5-9.klas/Pryrodnycha.osvitnya.haluz.2023/Khimiya.7-9.klas.Lashevskaya.18.08.2023.pdf;

2. Модельна навчальна програма «Хімія. 7–9 класи» для закладів загальної середньої освіти (автор Григорович О. В.). URL: chrome-extension://efaidnbmnnnbpcajpcgclcfndmkaj/https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2023/Model.navch.prohr.5-9.klas/Pryrodnycha.osvitnya.haluz.2023/Khimiya.7-9.klas.Hryhorovych.29.12.2023.pdf.

На основі модельної та/або затвердженої педагогічною радою навчальної програми навчального предмета (інтегрованого курсу) вчитель **складає календарно-тематичне планування** з урахуванням навчальних можливостей учнів класу. Календарно-тематичне та поурочне планування здійснюється вчителем у довільній формі, у тому числі з використанням друкованих чи електронних джерел тощо. Формат, обсяг, структура, зміст та оформлення календарно-тематичних планів та поурочних планів-конспектів є *індивідуальною справою вчителя*. Встановлення універсальних стандартів таких документів у межах закладу загальної середньої освіти міста, району чи області не передбачено законодавством.

Автономія вчителя має бути забезпечена академічною свободою. Учитель сам обирає форми, методи і засоби навчання, що відповідають освітній програмі. Під час розроблення календарно-тематичного та системи поурочного планування вчитель самостійно вибудовує послідовність формування очікуваних результатів навчання, враховуючи послідовність розгортання змісту в навчальній програмі. Упродовж навчального року **вчитель може вносити зміни** у календарно-тематичне планування, відповідно до того, як учні засвоїли навчальний матеріал, визначати кількість годин на вивчення окремих тем і змістових модулів.

В оцінюванні результатів навчання важливо розрізняти **поточне оцінювання, формувальне оцінювання** (оцінювання для навчання або оцінювання «в процесі») та **підсумкове оцінювання** (семестрове, річне).

Поточне, формувальне оцінювання здійснюють з метою допомогти учням сформуванню власної траєкторії розвитку, тоді як підсумкове оцінювання має на меті отримати дані про рівень співвіднесення навчальних досягнень учнів з обов'язковими / очікуваними результатами навчання, визначеними Державним стандартом та/або освітньою програмою.

На педагогічній раді працівники закладу освіти можуть ухвалити рішення про здійснення тематичного оцінювання результатів навчання здобувачів освіти з окремих предметів / інтегрованих курсів, частоту та процедури проведення тематичного оцінювання,

а також види діяльності, результати яких підлягають оцінюванню, визначають з урахуванням дидактичної мети відповідної навчальної програми.

Оцінювання має бути зорієнтованим на визначені Державним стандартом ключові компетентності та наскрізні вміння й передбачені навчальною програмою очікувані результати навчання для відповідного етапу освітнього процесу.

Галузеві (предметні) критерії оцінювання (Додаток 2) розроблено відповідно до загальних критеріїв оцінювання з урахуванням характеристик груп загальних результатів відповідної галузі.

Вивчення фізики у 2025-2026 навчальному році для учнів **9 класів** закладів загальної середньої освіти здійснюватиметься за програмою «Фізика. 7-9 класи», яка була затверджена наказом Міністерства освіти і науки України № 804 від 07.06.2017 URL: <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/navchalni-programi-5-9-klas-2017.html>

У **9 класах з поглибленим вивченням фізики** за навчальною програмою з фізики для 8-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів з поглибленим вивченням фізики, затвердженою наказом Міністерства освіти і науки України від 17.07.2013 № 983. Програму розміщено на офіційному веб-сайті Міністерства

URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-5-9-klas/fizika1.pdf>;

Навчання фізики і астрономії у **10-11 класах** у закладах загальної середньої освіти здійснюватиметься згідно з Типовою освітньою програмою закладів загальної середньої освіти III ступеня (наказ МОН № 408 від 20.04.2018 у редакції наказу МОН № 1493 від 28.11.2019). Для предмета «Фізика і астрономія» в 10 класі на рівні стандарту відводиться 3 тижневі години (**лише фізичний складник**), на профільному рівні – 7 тижневих годин (6 год фізика + 1 год астрономія), в 11 класі на рівні стандарту – 4 тижневі години (**3 фізичний складник + 1 астрономічний складник**), на профільному рівні – 7 тижневих годин (6 год фізика + 1 год астрономія).

Перелік програм для 10-11 класів:

- «Фізика і Астрономія. 10-11» (рівень стандарту та профільний рівень), авторського колективу під керівництвом Ляшенка О.І. URL: [\[https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-10-11-klasiv\]](https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-10-11-klasiv);

- «Фізика 10-11» (рівень стандарту та профільний рівень) авторського колективу під керівництвом Локтева В. М. має рівень стандарту та профільний рівень URL: [\[https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-10-11-klas/2018-2019/fizika-10-11-avtorskij-kolektiv-pid-kerivnicztvom-lokteva-vm.pdf\]](https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-10-11-klas/2018-2019/fizika-10-11-avtorskij-kolektiv-pid-kerivnicztvom-lokteva-vm.pdf)

- «Астрономія» (рівень стандарту та профільний рівень) авторського колективу під керівництвом Яцків Я.Я. URL:

[\[https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-10-11-klas/2018-2019/astromiya-avtorskij-kolektiv-pid-kerivnicztvom-yaczkiva-yaya.pdf\]](https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-10-11-klas/2018-2019/astromiya-avtorskij-kolektiv-pid-kerivnicztvom-yaczkiva-yaya.pdf)

Програма «Фізика і астрономія 10 -11 класи» авторського колективу під керівництвом Ляшенка О. І. поєднує фізичний і астрономічний компоненти, не втрачаючи при цьому своєрідності кожного з цих складників. У такому разі можливе послідовне або паралельне вивчення фізичного і астрономічного складників, а розподіл годин між ними здійснюється відповідно до навчальної програми; у навчальному плані зазначається один предмет (**«Фізика і астрономія»**); у додаток до свідоцтва про здобуття повної загальної середньої освіти виставляється одна оцінка; у класному журналі облік здійснюється окремо для фізичного і астрономічного складників, семестрова/річна оцінка виставляється на сторінці фізики з урахуванням тематичних оцінок з астрономії.

Ті заклади освіти, що обрали навчальні програми «Фізика. 10 -11 класи» авторського колективу під керівництвом Локтева В. М. та «Астрономія. 10 -11 клас» авторського колективу під керівництвом Яцківа Я. С. в робочих навчальних планах і журналах записують окремі предмети «Фізика» і, «Астрономія».

У додатку до свідоцтва про здобуття повної загальної середньої освіти зазначається **два предмети: «Фізика», «Астрономія».**

Вибір навчальних програм з фізики та астрономії з двох запропонованих варіантів здійснюється вчителем та затверджується рішенням педагогічної ради освітнього закладу і відображається в освітній програмі закладу освіти і навчальному плані.

Навчання **хімії** у закладах загальної середньої освіти у 2025/2026 навчальному році здійснюватиметься за такими навчальними програмами:

- **9 класи** - Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. Хімія. Затверджена наказом МОН від 07.06.2017 № 804. Програму розміщено на офіційному вебсайті Міністерства освіти і науки України (<https://goo.gl/GDh9gC>);

- **9 класи з поглибленим вивченням хімії** - Програма для загальноосвітніх навчальних закладів з поглибленим вивченням хімії, затверджена наказом МОН від 17.07.2015 № 983. Програму розміщено на офіційному вебсайті Міністерства (<https://goo.gl/GDh9gC>);

- **10-11 класи** - Програма з хімії для 10-11 класів загальної середньої освіти. Рівень стандарту (затверджена наказом МОН від 23.10.2017 № 1407). Програму розміщено на офіційному вебсайті Міністерства освіти і науки України (<https://goo.gl/fwh2BR>);

- **Профільний рівень** - Програма з хімії для 10-11 класів закладів загальної середньої освіти. Профільний рівень (затверджена наказом МОН від 23.10.2017 № 1407). Програму розміщено на офіційному вебсайті Міністерства освіти і науки України (<https://goo.gl/fwh2BR>).

При підготовці до уроку для урізноманітнення видів діяльності, оцінювання за групами результатів рекомендується використовувати надбання педагогів області:

1. Северінова А.М. та творча група авторів. Сучасний урок фізики. 8 клас: досліджуємо, моделюємо, подорожуємо. Методичний посібник. Черкаси: ЧОІПОПП ЧОР, 2025. 86с.

2. Северінова А.М. та творча група авторів. Сучасний урок фізики. 7 клас: досліджуємо, моделюємо, подорожуємо. Методичний посібник. Черкаси: ЧОІПОПП ЧОР, 2024. 79с.

3. «Робочий зошит з фізики 7 клас» Ляховецької Л.О., вчителя фізики Рацівського ліцею Чигиринської міської ради.

4. Навчально-методичний посібник «Завдання з хімії для оцінювання за групами результатів навчання учнів 7-8 класів НУШ» творчого колективу вчителів хімії Мошнівської сільської ради у складі.

5. Я готуюсь до уроку хімії: методичний посібник. 8 клас НУШ. / авторський колектив, керівник творчої групи А.М. Северінова. Черкаси: ЧОІПОПП ЧОР, 2025. 234с.

6. Я готуюсь до уроку хімії: методичний посібник. 7 клас НУШ. / авторський колектив, керівник творчої групи А.М. Северінова. Черкаси: ЧОІПОПП ЧОР, 2024.170с.

7. Фізика. Збірник компетентнісних завдань 7-9 клас : навчальне видання / А.М.Северінова (голова авт. кол.) та ін. Київ: Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2019.160 с.

8. Северінова А.М., Якуша Л.Г. Фізика на кухні. Експеримент в домашніх умовах. Програма курсу за вибором з фізики для 8 класу. Черкаси: ЧОІПОПП, 2021. 16с.

9. **STEM на уроках фізики 7-9 клас: методичний посібник** / А.М.Северінова (голова авт.кол.) та ін. Черкаси: ЧОІПОПП, 2022. 88 с.

10. Хімія. Збірник компетентнісних завдань 7-9 клас : збірник / А.М.Северінова (голова авт. кол.) та ін. - Київ: Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2020 - 116 с.

11. **STEM на уроках хімії 7-9 клас: методичний посібник.** / А.М.Северінова (голова авт.кол.) та ін. Черкаси: ЧОІПОПП, 2022. 156 с.

Матеріали знаходяться в електронній бібліотеці інституту URL: <http://library.ippro.com.ua/index.php/prirodnychna-osvitnya-galuz/fizika>, <http://library.ippro.com.ua/index.php/prirodnychna-osvitnya-galuz/khimiya>)

До використання рекомендуються такі цифрові ресурси:

- Вебквести. Фізика 8 клас НУШ. Ященко І.П., вчителя фізики Звенигородського опорного закладу загальної середньої освіти імені Тараса Шевченка Звенигородської міської ради Звенигородського району. URL: https://drive.google.com/drive/folders/1u-DOYQnawATSc14PpsLly62vf27NIGUQ?usp=drive_link

- електронний посібник «Фізика. 8 клас. Збірник інтерактивних завдань. НУШ» Швидкої В.П., вчителя фізики і математики Балаклеївської філії №1 опорного закладу освіти «Балаклеївський ліцей імені Є.Гурлі». URL: <https://drive.google.com/drive/folders/1UPbZPgHyrrLcShrYsPsR2as2PVdFhPRB?usp=sharing>

- електронний навчальний посібник для 7 класу НУШ «Діагностичні тестові завдання за групами результатів з тем: «Методи пізнання природи. Фізика як природнича наука» та «Механічний рух» Довгого О.А., вчителя фізики Смілянської спеціалізованої школи І-ІІІ ступенів №12 Смілянської міської ради URL: <https://drive.google.com/drive/folders/1LsppQUkEtrSdpvWbUSLqNfXqT-k-cgc>

- електронний навчальний посібник «Подорож по країні. Механічний рух». 7 клас НУШ Продайводи М.Л., учителя фізики Вергунівського ліцею Слобідської сільської ради Черкаського району Черкаської області URL: https://drive.google.com/drive/folders/1Q3pkX3wkIFKVCVNsGv7n3tF1TEMKLy5_?usp=sharing

- інтерактивний електронний підручник "Методи пізнання природи. Фізика як природничу наука" Гайдайчук Л.А., вчителя фізики Багачівського ліцею №1 Багачевської міської ради Черкаської області URL: <https://drive.google.com/drive/folders/1UZIosvJYF-inaCXxzcl9T9JBk03yMxEb?usp=sharing>

- вебсайт «EdGames. Чотири стихії: наука в грі» творчої групи вчителів природничого напрямку Черкаської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів №32 Черкаської міської ради URL: <https://drive.google.com/drive/folders/1JPJpjam3adYaxv-fsuVUFKXqSPwHNjNH?usp=sharing>

- вебсайт «Лабораторний практикум розроблений до підручника Фізика 7 за редакцією Станіслава Довгого» Мозгової Ю.С., учителя фізики Канівської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів №1 імені Т.Г.Шевченка Канівської міської ради URL: <https://drive.google.com/drive/folders/1loVNLpOBtZn8wbDpkUUOtU0eiRRtLmg>

- електронний навчальний посібник «Неймовірний світ фізики навколо тебе» Коваленко М.В., учителя фізики Комунального закладу «Гладківщинська гімназія Піщанської сільської ради Золотоніського району Черкаської області» URL: https://drive.google.com/drive/folders/1wnV18ZFOIPnIBAd2XpXBbGP2_MRtLnTA?usp=drive_link

- електронний навчальний посібник (збірник) "Експрес-контроль з фізики для учнів 7 класу (НУШ)" Лісняк О.В., Моргунової А.А., вчителів фізики Черкаської спеціалізованої школи І-ІІІ ступенів №17 Черкаської міської ради URL: https://drive.google.com/drive/folders/1wV18ZFOIPnIBAd2XpXBbGP2_MRtLnTA?usp=drive_link

[google.com/drive/folders/18i_IUJS_m7-bwYmWlo-aTuuGH5B6wTIE?usp=sharing](https://drive.google.com/drive/folders/18i_IUJS_m7-bwYmWlo-aTuuGH5B6wTIE?usp=sharing)

- електронний освітній ресурс «Електричні явища. Фізика 8 клас НУШ» Зеленської Л.Б., вчителя фізики та математики Тернівського ліцею Тернівської сільської ради Черкаського району. URL: <https://drive.google.com/drive/folders/18RJkVtSLR1Fvyn3YmlfeipdplAkk8-aE>

- електронний ресурс «Збірник STEM-проектів «Неймовірні STEM. Хімія» Хитрук А.Д., вчителя хімії Ятранівської філії Ладизинського ліцею Ладизинської сільської ради Уманського району URL: <https://drive.google.com/drive/folders/1aR3J9D0aIFMM4OpIWWYF5goTq3hUfrcRa>

- електронний підручник «Від хімічних елементів до хімічних сполук» Буркацької Л.Г., вчителя хімії і біології Деньгівського навчально-виховного комплексу «Загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів – заклад дошкільної освіти» Золотоніської міської ради URL: https://drive.google.com/drive/folders/1_4DrZUBE mWjrlLeAOVDks6ViNtTYVDAf8?usp=sharing

- мультимедійний посібник "Вивчаємо хімію із задоволенням. 7 клас НУШ" Дашенко Н.П., учителя хімії Багачівської гімназії №1 Багачевської міської ради URL: <https://drive.google.com/drive/folders/1XMG dkU43dI3ZhP5RYpnRt2t4XDEyP-1e?usp=sharing>

- вебквести «Хімічні лабіринти» Вовченко Т.І., учителя хімії Смілянського навчально-виховного комплексу «Загальноосвітня школа І ступеня – гімназія імені В.Т. Сенатора» (з дошкільним підрозділом) Смілянської міської ради URL: <https://drive.google.com/drive/folders/1XHdGPDedSCqXmVn2posMN2I-sNJJRG6H?usp=sharing>

- електронний посібник з хімії «Хімічні реакції. 11 клас» Буз С.О., вчителя хімії Шполянського ліцею №1 Шполянської міської ради об'єднаної територіальної громади. URL: <https://drive.google.com/drive/folders/1Kmztld8glx7-FtAKVGjRVYQ3CDFzAoY4>

Враховуючи подані методичні поради, кожен учитель фізики і хімії закладів освіти Черкаської

області зможе швидко вибудувати траєкторію освітнього процесу і підвищити свій професійний рівень. Удачі, творчих успіхів і мирного неба у новому навчальному році.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти (Постанова Кабінету Міністрів України від 23.11.2011 № 1392). URL: <https://cutt.ly/4ZXGLgo>

2. Державний стандарт базової середньої освіти (Постанова Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2020 р. № 898). URL: <https://cutt.ly/WHyJPDj>

3. Закон України «Про повну загальну середню освіту» (Київ, 16.01.2020 № 463-IX). URL: <https://cutt.ly/PHYHnib>

5. Орієнтовні вимоги оцінювання навчальних досягнень учнів із базових дисциплін у системі загальної середньої освіти (наказ Міністерства освіти і науки України від 21.08.2013 № 1222). URL: <https://cutt.ly/XZXJs8l>

9. Положення про дистанційну форму здобуття повної загальної середньої освіти (наказ Міністерства освіти і науки України від 08.09.2020 № 1115). URL: <https://cutt.ly/zDY2Bdp>

11. Типові освітні програми закладів загальної середньої освіти II ступеня (наказ Міністерства освіти і науки України від 20.04.2018 № 405). URL: <https://cutt.ly/EZXLfZN>

12. Типові освітні програми закладів загальної середньої освіти III ступеня (наказ Міністерства освіти і науки України від 20.04.2018 № 408). URL: <https://cutt.ly/1ZXZpsF>

13. Методичні рекомендації МОН України для ПІЛОТНИХ закладів загальної середньої освіти https://znavshov.com/News/Details/metodychni-rekomendatsii-mon-ukrainy-dlia-pilotnykh-zakladiv-zahalnoi-serednoi-osvity#google_vignette

Любов ДАНИЛЕНКО,

методист лабораторії природничо-математичних дисциплін комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради»

ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ У ВИКЛАДАННІ БІОЛОГІЇ У 8 КЛАСІ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

У 2025/2026 навчальному році продовжується реформа загальної середньої освіти відповідно до «Концептуальних засад реформування середньої школи «Нова українська школа» (2016 р.), а саме: здійснюється впровадження другого циклу предметного навчання Державного стандарту базової середньої освіти (природнича освітня галузь – біологія, 8 клас).

Зазначимо, що вчителі біології Черкащини у новому навчальному році будуть викладати предмет «Біологія» у 8-му за такими обраними ними **модельними програмами:**

- модельна навчальна програма «Біологія. 7-9 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Балан П.Г., Кулініч О.М., Юрченко Л.П.);

- модельна навчальна програма «Біологія. 7-9 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Соболь В.І.);

- модельна навчальна програма (авт. Самойлов А.М., Тагліна О.В., Утевська О.М.).

- Програми у 8-му класі розраховані на 2,5 год. на тиждень, орієнтовно 87,5 годин на рік (години на вивчення тем, розділів вчитель розподіляє самостійно).

Зауважимо, що вчителі біології на основі вибраних модельних навчальних програм розробляють навчальні програми, які затверджуються педагогічною радою закладу освіти. При цьому вчителі біології мають право внести до їх змісту не більше 20% змін у програмовому навчальному матеріалі.

У минулому навчальному році модельна навчальна програма «Біологія. 7-9 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Балан П.Г., Кулініч О.М., Юрченко Л.П.) апробувалась у пілотних 7-х класах таких навчальних закладів як Золотоніська спеціалізована школа №2 інформаційних технологій Золотоніської міської ради Черкаської області (вчитель О.Г. Опрафат); Золотоніська гімназія ім. С.Д. Скляренка Золотоніської міської ради Черкаської області (вчитель І.А. Кононець); Черкаська гімназія №9 ім. О.М. Луценка Черкаської міської ради Черкаської області (вчитель С.І. Смоляр). А модельна навчальна програма для закладів загальної середньої освіти «Біологія. 7-9 класи» (авт. Соболев В.І.) апробувалась у Навчально-виховному комплексі «Загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів №3 – колегіум» Смілянської міської ради Черкаської області (вчитель І.В. Галета).

У новому 2025/2026 навчальному році продовжується пілотування у 8-х класах у вищезначених пілотних навчальних закладах. Так, для успішного та ефективного проведення апробації модельної навчальної програми «Біологія. 7-9 класи» для закладів загальної середньої освіти у 8-х пілотних класах, автори П.Г. Балан, О.М. Кулініч, Л.П. Юрченко, О.Г. Козленко, на допомогу вчителям створили навчально-методичний комплекс, до якого *ввійшли*: календарно-тематичний план; посібник для пілотних шкіл України (у якому представлено методичні розробки перших десяти уроків до ІІІ розділу програми); електронний підручник (у якому частинами подавався навчальний матеріал по 8-10 уроків певних тем програми). Крім цього, авторський колектив розробив і відео уроки та презентації до розділів і тем навчальної програми. Усі означені дидактичні матеріали були розміщені на сайті видавництва «Генеза» та у вайбер групі вчителів пілотних класів України, якими вони мали змогу скористуватися.

Необхідно зазначити, що саме під егідою Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти», видавництв «Ранок», «Генеза», «Абетка» здійснюється важлива робота щодо пілотування у визначених закладах загальної середньої освіти України з апробації модельних навчальних програм і підручників з навчальних предметів і, зокрема предмета «Біологія. 8 клас». Так, наприклад, видавництво «Генеза» 05 лютого 2025 р. організувало для вчителів біології пілотних шкіл України всеукраїнський методичний веб семінар з теми «Інноватика викладання у 8 класі НУШ». Спікерами цього заходу були автори модельної навчальної програми «Біологія. 7-9 класи» та підручника «Біологія» для учнів 8 класу закладів загальної середньої освіти П. Г. Балан, О.Г. Козленко, О.М. Кулініч, Л.П. Юрченко. У своїх виступах автори розкрили інноваційні підходи до викладання предмету «Біологія» у 8-му класі, зокрема акцентували увагу учасників на технології оцінювання навчальних досягнень за групами навчальних результатів (проводить дослідження природи; здійснює пошук та опрацьовує інформацію; усвідомлює закономірності природи) за допомогою різноманітного методичного інструментарію.

У лютому місяці 2025 року Державною науковою установою «Інститут модернізації змісту освіти» було оголошено конкурс підручників для 8 класу НУШ. Для ознайомлення з електронними версіями підручників вчителям необхідно було зайти на сайт установи і діяти за інструкцією, а саме: обрати розділ сайту інституту «Конкурс підручників»; обрати підрозділ «Конкурсний відбір підручників для 8 класу»; обрати предмет; ознайомитись з переліком підручників з біології; переглянути інформацію про обраний підручник та завантажити фрагмент його pdf-версії для ознайомлення. За бажанням, можна було

ознайомитись з експертними висновками підручника та/або залишити зауваження та пропозиції щодо покращення якості підручника.

Під час конкурсу було організовано й проведення онлайн-презентацій авторських концепцій підручників з біології, поданих на конкурсний відбір для здобувачів освіти базової середньої освіти. Презентації авторських колективів підручників «Біологія» для учнів 8 класу закладів загальної середньої освіти відбувались на YouTube-каналі установи.

Крім онлайн-презентацій авторських концепцій підручників з біології, для учнів 8 класу закладів загальної середньої освіти, які організовував ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» для вчителів України, видавництва навчальної літератури також організували проведення серії веб семінарів для вчителів біології 18-ти областей. Зокрема, видавництво «Ранок» 17.03 2025 р. для вчителів біології Черкаської області організувало проведення веб семінару з теми «Сучасний підручник біології для 8 класу: реалізуємо підходи НУШ» (спікер заходу Л.В. Довгаль, співавтор підручника, висвітлювала інноваційні підходи НУШ у викладанні біології у 8-му класі з використанням методичного інструментарію сучасного підручника); видавництво «Генеза» 20.03 2025 р. також для вчителів біології Черкащини, Львівщини та Дніпропетровщини організувало веб семінар з теми «Реалізація компетентнісного підходу в організації освітнього процесу засобами підручника у 8 класі НУШ» (спікери заходу О.М. Кулініч та Л.П. Юрченко, співавтори підручника, ознайомили учасників заходу з особливостями методичного апарату підручника та методами й прийомами реалізації компетентнісного підходу в організації освітнього процесу засобами підручника).

Результати конкурсного відбору підручників

За результатами конкурсного відбору підручників «Біологія» для 8 класу закладів загальної середньої освіти вчителями біології підручник авторського колективу у складі П.Г. Балан, О.Г. Козленко, О.М. Кулініч, Л.П. Юрченко, Л.І. Остапченко отримав найбільшу кількість замовлень, по Україні - 264193, по області – 9261. Друге місце за кількістю замовлень отримав підручник авторського колективу у складі О.В. Тагліна, А.М. Самойлов, О.М. Утевська, Л.В. Довгаль, по Україні – 55219, по Черкаській області – 2653. Третє місце за кількістю замовлень отримав підручник авторського колективу у складі К.М. Задорожний, Г.В. Ягєнська, О.А. Павленко, В.В. Додь, по Україні – 44117, по Черкаській області – 925. Четверте місце отримав підручник автора В.І. Соболя, по Україні – 43307, по Черкаській області – 585. П'яте місце отримав підручник авторського колективу у складі Л.В. Горобець, Н.В. Кокар, І.В. Кравець, Г.П. Лойош, О.Я. Глодан, по Україні – 12792, по Черкаській області – 121. На шостій позиції підручник авторського колективу у складі О.А. Андерсон, А.О. Чернінський, М.А. Вихренко, А.О. Андерсон, по Україні – 11413, по області – 34. На сьомій позиції, за кількістю замовлень, підручник авторського колективу у складі Н.І. Міщук, Г.Я. Жирська, А.В. Степанюк, Л.С. Барна, по Україні – 5417, по Черкаській області – 273.

Таким чином, вчителі біології у новому 2025/2026 навчальному році викладатимуть предмет «Біологія» у 8-му класі за трьома модельними навчальними програмами та підручниками (три підручники написані авторськими колективами до власних модельних навчальних програм і чотири підручники, створені авторськими колективами до модельної навчальної програми авторів П.Г. Балана, О.М. Кулініч, Л.П. Юрченко).

Зауважимо, що цей предмет є логічним продовженням предмета, який вивчався у 7 -му класі.

Головною ж метою предмета «Біологія» у 8-му класі є ознайомлення учнів з будовою та функціонуванням власного організму, формування у них уявлень про необхідність дбайливого ставлення до власного здоров'я та здоров'я інших людей як найвищої цінності. Основною ж відмінністю розділу «Біологія людини» є те, що окрім лабораторних і практичних робіт, до більшості тем модельної навчальної програми подано дослідницькі практикуми, які включають само- та взаємостереження за особливостями морфологічної будови організму людини та процесами життєдіяльності. Таким чином, вчителі біології при викладанні цього розділу модельної навчальної програми мають можливість використовувати дослідницькі методи навчання. Проте, окрім дослідницького методу навчання, вкрай важливо використовувати також і моделювання.

Моделювання на уроках біології

Сучасні дослідники освітнього процесу визнають, що моделювання на уроках біології є надзвичайно цінним методом навчання, який дозволяє учням глибоко зрозуміти складні біологічні процеси та структури через створення або використання їх спрощених, але функціонально подібних аналогів. Наразі ми вбачаємо в моделюванні потужний інструмент для візуалізації абстрактних концепцій та активізації пізнавальної діяльності учнів на уроках при вивченні біології у 8-му класі.

Охарактеризуємо більш детально метод моделювання, його сутність, теоретичні засади та дидактичне призначення в освітньому процесі.

Модель (лат. *Modulus* – «міра, аналог, зразок») – спрощене представлення реальних об'єктів і систем (живих організмів, інженерних конструкцій, суспільних систем, різноманітних процесів тощо).

На цей час сучасними дослідниками визначена така класифікація моделей:

- За різними ознаками (з чого зроблені): *предметні, знакові, ігрові*.
- За способом пізнання: *науково-технічні, життєві, художні*.
- За змістом: *статичні* (відображають структуру оригіналу); *динамічні* (відображають функціонування оригіналу).
- За способом застосування: *експериментальні, дослідні і навчальні*.

Розрізняють два класи моделей:

- Предметні (*матеріальні*) і знакові (*інформаційні*).

Предметні моделі відтворюють *геометричні, фізичні* та інші *властивості об'єктів* у матеріальній формі (муляжі, моделі квіток, плодів, гербарій рослин, моделі мозку).

Ознаками матеріальної моделі є: наочність, абстракція, елементи наукової фантазії, уяви, використання аналогії як логічного методу побудови, елемент гіпотетичності.

- **Інформаційна модель** об'єкта – це його опис. А об'єктом у біології є клітина, організм, група організмів, процес, явище.
- **Інформаційні моделі:** карти, схеми, креслення, графіки, таблиці.
- **Текстова модель** – опис об'єкта моделювання природною мовою.

Так, зокрема прикладом текстової моделі є опис загальної характеристики групи живих організмів.

- **Таблична модель** - містить стислу інформацію про об'єкт або кілька об'єктів.

При складанні таблиці відбувається процес обробки текстової інформації (формується вміння виділяти головне). Крім того, таблиці дозволяють проводити аналіз, робити висновки, контролювати ступінь засвоєння знань.

- **Графічні моделі** – це зображення організмів (картинка, схема, графіки).
- **Комп'ютерне моделювання** - це анімації, моделювання з допомогою програми Power Point.
- **Евристичні (ментальні):** текстові (гіпертекстові) моделі.

Наразі сучасні дослідники вважають, що ментальні моделі є серцем і душею свідомої думки. Всі вищі тварини створюють і використовують їх, коли думають; втім, люди є неперевершеними конструкторами моделей, створюючи *ментальні моделі* нашим мозком та *фізичні моделі* нашими руками, нашими голосами та нашими жестами. За допомогою цих моделей ми створюємо та демонструємо нашу внутрішню (суб'єктивну) реальність.

- **Математичні моделі:** *формули*.
- **Графічні (візуальні):** *графи, діаграми, ескізи, креслення*.
- **Мультимедійні моделі:** *анімації*.
- **Тривимірні моделі (3 D моделі).**

Отже, моделювання забезпечує формування біологічних понять та засвоєння біологічних закономірностей, а також є процесом дослідження об'єктів пізнання на їхніх моделях. Метод застосовують в разі, коли маніпулювання з оригіналом неефективне, або неможливе. Це стосується, наприклад, вивчення недосяжних у часі й просторі об'єктів і процесів (еволюційні процеси, фізіологічні й екологічні явища та взаємодії). А дидактична цінність моделювання в тому, що це активний метод навчання, і полягає в уявному або практичному створенні учнями моделі біологічного об'єкта (клітина, система органів, організм). Використання ж методу спонукає учнівство до пошуку й вимагає різноманітних практичних дій.

Досить важливими у дидактиці є вимоги до моделей, а саме:

- **Адекватність** – відповідність моделі вихідній реальній системі, урахування найбільш важливих якостей, зв'язків і характеристик.
- **Точність** – ступінь співпадіння отриманих при моделюванні результатів із попередньо встановленими.
- **Універсальність** – застосування моделі для аналізу ряду однотипних систем, застосування моделі для вирішення більшого кола завдань.
- **Доцільна економічність** – використання мінімальної кількості вхідних параметрів для оцінки максимальної кількості вихідних.

Розглянемо використання означеного методу моделювання безпосередньо на уроках біології при вивченні 3 розділу модельної навчальної програми «Біологія людини».

Так, характерними особливостями методу моделювання є:

Візуалізація невидимого. Дійсно багато процесів у тілі людини відбуваються на мікроскопічному або молекулярному рівні, недоступному для безпосереднього спостереження. Моделі, будь то статичні (наприклад, муляжі органів), динамічні (наприклад, анімації скорочення м'язів) або символічні (наприклад, схеми кровообігу), роблять ці процеси наочними та зрозумілими.

Спрощення складного. Людський організм – це надзвичайно складна система. Моделі дозволяють виокремити ключові елементи та взаємозв'язки, спрощуючи розуміння загальної картини без втрати суттєвої інформації. Наприклад, модель серця демонструє його основні камери та клапани, ігноруючи менш важливі деталі на початкових етапах навчання.

Активізація пізнавальної діяльності: Створення власних моделей або активна робота з готовими спонукає учнів до дослідження, аналізу, порівняння

та узагальнення інформації. Отже, це не пасивне сприйняття знань, а активний процес їх конструювання.

Розвиток практичних навичок. Побудова моделей може включати використання різноманітних матеріалів та інструментів, розвиваючи дрібну моторику, просторове мислення та навички планування. Таким чином, робота з готовими моделями вчить учнів ідентифікувати структури, пояснювати їх функції та взаємодію.

Формування цілісного уявлення. Моделювання допомагає учням побачити взаємозв'язок між різними органами та системами організму. Наприклад, модель дихальної та кровоносної систем може наочно продемонструвати процес газообміну.

Забезпечення проблемного навчання. Моделі можуть використовуватися для демонстрації порушень у роботі організму або наслідків певних факторів (наприклад, модель легень курця). Це створює проблемні ситуації, що стимулюють критичне мислення та пошук шляхів вирішення.

Підвищення мотивації та зацікавленості: Інтерактивні моделі, віртуальні лабораторії та створення власних проєктів роблять навчання більш захоплюючим та мотивують учнів до глибшого вивчення біології людини.

Наведемо приклади використання методу моделювання під час вивчення біології у 8-му класі:

- Муляжі органів (серця, мозку, нирок) для вивчення їх будови.
- Схеми кровообігу, травлення, нервової системи для розуміння послідовності процесів.
- Анімації скорочення м'язів, передачі нервового імпульсу, роботи імунної системи.
- Створення учнями моделей ДНК з підручних матеріалів.
- Використання віртуальних лабораторій для дослідження фізіологічних процесів.
- Побудова моделей клітин та їх органел.

Таким чином, ефективне використання методу моделювання вимагає від вчителя чіткого визначення навчальної мети, правильного вибору або розробки моделі, організації активної роботи учнів з моделлю та забезпечення обговорення результатів. За умови грамотного застосування, моделювання стає незамінним інструментом для якісного вивчення біології у 8-му класі, сприяючи глибокому розумінню, розвитку практичних навичок та підвищенню інтересу учнів до предмета.

Отже, спираючись на вище розглянуті питання щодо впровадження інноваційних підходів у викладанні біології у 8-му класі Нової української школи, можемо стверджувати, що застосування вчителями біології новітніх технологій та сучасного методичного інструментарію в організації освітнього процесу дозволить сформувати учня-інтелектуала з розвиненими життєвими компетентностями.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Державний стандарт базової середньої освіти. URL: https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/76886/
2. Підручники і навчальні посібники. Основи дидактики. URL: https://pidru4niki.com/15660212/pedagogika/pidruchniki_navchalni_posibniki#google_vignette
3. Шевченко Ю. Яким має бути урок біології в сучасній українській школі за програмою НУШ. URL: <https://fbc.biz.ua/news/suspilstvo/yakim-maye-buti-urok-biologiyi-v-suchasnij-ukrayinskij-shkoli-za-programoyu-nush/>
4. TeamLabBody. URL: <https://www.teamlabbody.com/en/index.html>
5. Цікаві факти. Біологія. URL: <https://tutcikavo.com/tekhnohii/naukovi-facty/774-tsikavi-fakti-pro-biologiyi>

Валентина КУДІН,

завідувач лабораторії виховної роботи комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради»

АКТУАЛЬНІСТЬ ФОРМУВАННЯ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ У СТАРШОКЛАСНИКІВ

Сучасне суспільство як ніколи потребує виховання успішної людини з розвинутими лідерськими якостями, підготовленої для самореалізації в кризовому світі, яка адекватно реагуватиме на зміни, що в ньому відбуваються, зможе швидко адаптовуватися та невпинно самовдосконалюватися. Лідерські якості у старшокласників є важливими для їхнього подальшого розвитку й успішної інтеграції в суспільство, а особливо – в період військового стану в Україні.

Війна в Україні стала суворим іспитом для всього українського народу, і старшокласники не є винятком. В цих надскладних умовах питання розвитку лідерства серед молоді набуває особливої гостроти

та значущості. Адже саме сьогодні формуються майбутні лідери, які будуть відбудовувати країну та визначати її подальший розвиток. На початку старшої школи старшокласники починають активно формувати свою особистість, знаходячись у процесі становлення, самоідентифікації й самоактуалізації. У цьому віковому періоді вони часто вперше зустрічаються зі складними ситуаціями, що вимагають прийняття рішень, виявлення лідерських якостей і навичок. Але під час війни учні подорослішали значно швидше, тож і до вирішення різноманітних завдань та викликів ставляться по дорослому. Реалії війни безпосередньо впливають на формування лідерських якостей у старшокласників, часто ставлячи їх перед

необхідністю проявляти зрілість, відповідальність та ініціативу, які в мирний час могли б проявитися значно пізніше. Педагоги та координатори діяльності органів учнівського самоврядування мають активно сприяти формуванню таких лідерських якостей у старшокласників, які допоможуть їм у нинішніх умовах, а саме: забезпечити умови для розвитку їхньої самопідготовки й самопізнання, давати можливість брати участь у різноманітних соціально-педагогічних проєктах і заходах. Такі дії сприятимуть укріпленню самосвідомості й самовизначення учнів, їхньому усвідомленню власних зацікавлень і цілей.

Нормативним підґрунтям для діяльності органів учнівського самоврядування залишається Конституція України, Закон України "Про освіту", Закон України "Про місцеве самоврядування в Україні", Закон України "Про охорону дитинства", Закон України "Про молодіжні та дитячі громадські організації", Декларація прав дитини, а також Укази Президента України.

На замітку! Звертаємо увагу та те, що відповідно до Указу Президента України від 30.05.2025 №355/2025 Україна буде відзначати Міжнародний день захисту дітей з усім світом 20 листопада у Всесвітній день дитини URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3552025-55141>

Одним із важливих кроків у формуванні лідерських якостей у старшокласників є *розвиток комунікативних навичок*. В області значно розширилися приклади проведення різноманітних навчальних тренінгів щодо розвитку м'яких навичок у старшокласників: *різноманітні навчальні Ed-сатре, навчальні тренінги з розвитку цифрових навичок, стажування, участь у роботі молодіжних рад при обласній, міських, територіальних громадах*. Як свідчить досвід, у дітей такі навчання викликають неабиякий інтерес і бажання спілкуватися, навчатися, обмінюватися думками, використовуючи групові форми роботи, проєктну діяльність і дискусії. Такі активності та заходи допомагають старшокласникам навчитися вислуховувати інших, ефективно спілкуватися, виявляти та поважати різні точки зору, пропонувати власні проєкти для втілення у своїх громадах. Тож і позиція педагога, який має на меті розвиток лідерських якостей учнів, повинна змінитися на **позицію тьютора або тренера, а не вихователя**.

На Черкащині робота з підготовки лідерів учнівського самоврядування набула системного характеру. Все більше територіальних громад створюють молодіжні ради при органах місцевого самоврядування, створюються сайти для роботи з лідерами та їх координаторами, зокрема **Веб-сайт «Молодь, яка змінює життя на краще»** створено координатором діяльності Манківського осередку Ліги старшокласників Черкащини Олейніченко Т.П. URL: <https://drive.google.com/drive/folders/1c6kYkLNuzHEi32ZGReSycWH1g1tbo37?usp=sharing>. Такий електронний ресурс стане у нагоді як початківцям, так і досвідченим фахівцям у цій галузі, адже дорослі є важливим прикладом для молодих людей, особливо щодо розвитку лідерських якостей.

Постійна співпраця і підтримка діяльності та ініціатив органів учнівського самоврядування набувають системного характеру. Необхідно зазначити про підтримку Черкаською військовою адміністрацією ініціативи Ліги старшокласників щодо створення сайту з подолання негативних явищ в учнівському середовищі та покращення ментального здоров'я учасників освітнього процесу. Рекомендуємо педагогам у своїй роботі використовувати сайт Ліги старшокласників Черкащини «РаЗОМ». Сайт об'єднав чотири **проєкти з ментального здоров'я**, а саме:

- «За крок до дорослого життя»,
- «Ти зможеш»,

- «Острів. Ок»,
- «Шлях до себе».

Для зручності учнів на платформі зібрані посилання на матеріали сайту з ментального здоров'я «Ти як?», матеріали Черкаської обласної організації Червоного Хреста України, кейс психологічних хвилюнок, кластер компенсаторної освіти для учнів, онлайн-платформи безоплатної психологічної підтримки, телефон всеукраїнської гарячої лінії, та багато інших цікавинок: URL: <https://ra3om.com.ua>.

Формування лідерських якостей у старшокласників вимагає наявності певних соціально-психологічних і педагогічних умов, зокрема створення сприятливого соціального середовища. Лідерство може проявлятися лише в тих умовах, де існує довіра, взаємопідтримка та повага між людьми. Важливо створити безпечне й відкрите середовище, де кожна особа має можливість висловити свою думку та взяти участь у прийнятті рішень. Для цього необхідно розвивати комунікативні навички, такі як слухання, уміння висловлювати свою думку чітко й переконливо, сприймати зворотний зв'язок. Учні повинні навчатися бути самостійними, брати на себе відповідальність та постійно розвиватися, зміцнювати свої знання й навички. Важливо визнавати та підтримувати лідерський потенціал кожної особи, але для цього необхідно проводити тренінги, семінари й інші заходи, спрямовані на розвиток лідерських якостей самих педагогів. Розуміння складності й багатогранності процесу розвитку лідерських якостей школярів має відбуватися ще до початку повноцінної освітньо-педагогічної діяльності, що допоможе молодим педагогам уникнути розчарування, зневіри у власних силах та швидкого професійного вигорання. Професійні компетентності педагогів є ключовими для формування лідерських якостей в учнів. Ось декілька **професійних компетентностей**, які допоможуть педагогам ефективно працювати над розвитком лідерських якостей учнів:

• **знання про лідерство**: педагог повинен мати повне розуміння того, що таке лідерство та як воно впливає на успіх і розвиток учнів, бути обізнаним з різними теоріями та практиками лідерства.

• **комунікаційні навички**: педагог має бути здатним ефективно спілкуватися зі своїми колегами й учнями, уміти слухати, розуміти та висловлювати свої думки й ідеї чітко і впевнено.

• **розуміння індивідуальних потреб учнів**: педагог здатний налагоджувати контакт з різними людьми та розуміти їхні потреби, уміти працювати з різними типами особистості, ураховуючи їхні індивідуальні потреби та стимулюючи до розвитку лідерських якостей.

• **фасилітаційні навички**: уміння керувати груповими процесами та стимулювати співпрацю й командну роботу, педагог здатний створити середовище, у якому учні можуть розвивати свої лідерські якості та співпрацювати з іншими. Усі ці професійні компетентності допоможуть педагогам ефективно сприяти розвитку лідерських якостей учнів; надихати та мотивувати їх до досягнення успіху й розвитку свого потенціалу.

Війна загострила почуття національної ідентичності та гордості за свою країну. Старшокласники активно цікавляться історією, культурою, політичною ситуацією. Бажання бути корисними своїй країні, брати участь у її захисті та відбудові стає важливим мотиватором для розвитку лідерських якостей. Частина старшокласників усвідомлено займається, волонтерством, різноманітними екологічними проєктами та заходами на відбудову країни. Участь у волонтерських ініціативах, допомога біженцям, збір коштів для армії – все це вимагає організації, співпраці та лідерських якостей. Згідно з дослідженнями,

більшість молодих українців вважають себе патріотами та гордяться своєю приналежністю. Це свідчить про високий рівень національної свідомості серед молоді, навіть якщо вони перебувають за межами країни. Голос молоді є потужним інструментом для підтримки національної ідентичності та патріотизму, що сприяє розвитку української громади у світі. Вже другий рік лідери Черкащини працюють у міжнародному проєкті обміну лідерськими проєктами з питань демократичного виховання дітей «Україна – м. Толедо» «EmpowerEd» і доносять правдиву інформацію своїм одноліткам з Америки, обговорюючи події і стан дітей в Україні. За підсумками роботи у проєкті 15 лідерів Черкащини нагороджені Подяками УДЦПО. За ініціативи Українського державного центру позашкільної освіти старшокласники Черкащини мають змогу почути досвід такої діяльності не лише в області, Україні, а й за її межами. Цікавою і змістовною була розмова під час одного з онлайн-марафонів «Голос лідера за кордоном», який можна переглянути у відеозапису: URL: <https://youtu.be/OeJFeoDK958>. «Діти незламної країни», відеозапис: URL: <https://youtu.be/DKO4cfmZGHg>

Одним з найдієвіших впливів на молодь є зустрічі з військовим та учасниками бойових дій. В області до Дня Героїв України відбулась зустріч з экс-президентом Ліги старшокласників 2018-2019 років, добровольцем, яка зворушила усіх присутніх та змусила ще раз задуматися на ролі і місці кожної людини задля перемоги України. Таке спілкування та обмін досвідом між лідерами різних рівнів та попередніми складами учнівського самоврядування є базою для формування лідерських якостей нинішніх лідерів. Війна чітко показала важливість єдності та взаємодопомоги. Старшокласники бачать, як спільні зусилля можуть приносити реальні результати.

На Черкащині з січня запроваджено новий лідерський проєкт для дітей з числа внутрішньо переміщених осіб «Світанок нового дня», який є продовженням соціального проєкту «Мрії обпалені війною». Тож запрошуємо долучитися і висвітлити свої історії дітей, вимушених переселенців, які залишилися на Черкащині. Життя в умовах постійної невизначеності, повітряних тривог, переїздів вимагає від старшокласників гнучкості, здатності швидко адаптуватися до нових обставин та зберігати оптимізм і, як свідчить практика, подолання труднощів загартовує характер та формує лідерську стійкість.

Усі заходи мають бути спрямовані на формування ключових лідерських компетенцій: відповідальність, комунікабельність, вміння працювати в команді, критичне мислення, креативність, ініціативність, емпатія, вміння приймати рішення та розв'язувати проблеми. Підтримуючи лідерські ініціативи, надаючи необхідні знання та навички, ми інвестуємо у майбутнє України. Саме ці молоді люди поведуть за собою, відбудовуватимуть країну та створюватимуть її нову історію.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Указ Президента України. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3552025-55141>.
2. Концепція Нової української школи. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>.
3. Волонтерство як інструмент навчання. URL: <https://nus.org.ua/articles/volonterstvo-yak-instrument-navchannya/>.
4. Дубяга А., Золотар О. Методичний путівник класного керівника Нової української школи: збірник методичних матеріалів. Краматорськ, 2021. 44 с.

Валентина КУДІН,

завідувач лабораторії виховної роботи комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради»

ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ У ЗАКЛАДАХ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Створення Нової української школи і її ідеї, спрямовані на кардинальну зміну всієї освітньої політики, неможливе без виховного простору, формування людини високої культури, у якій гармонійно поєднується глибокий розум з істинною духовністю. Чесність, совість, справедливність, безкорисливе піклування, патріотизм стають знаком розвиненої особистості та регулятором її життєвої активності. І навіть в умовах збройної агресії росії проти України заклади позашкільної освіти продовжують активно працювати для розвитку творчих здібностей дітей і молоді, забезпечуючи їх змістовне дозвілля та психологічну підтримку. Цінність позашкільної освіти в умовах війни набуває нових сенсів. Адже психологічний стан дітей під час війни погіршився, діти частіше відчують страх за життя – своє та близьких, тривожність, а

психологічні травми мають довгострокові негативні наслідки. Водночас улюблене заняття, яким постійно займається дитина, допомагає долати негативний вплив. Навіть багато дорослих, щоб покращити свій стан, в умовах війни шукають для себе нові хобі та регулярно ними займаються. Зокрема, у всеукраїнському дослідженні «Підлітки та їхнє життя під час війни» зазначено, що допомагає дітям відволікатися від хвилювання, поганих новин, тривоги у складні часи війни: для 40% – це спілкування, 38% підлітків назвали соцмережі та інтернет, 32% обрали заняття спортом, 12% підлітків вказали на рукоділля (малювання, ліпка, вишивка), а 10% дітей допомагають зняти стрес заняття музикою, танцями, акторською грою. Тобто, як бачимо, за оцінками підлітків, спілкування та хобі мають важливе значення для покращення

їхнього стану. Як і шкільне очне навчання, спільне дозвілля і живе спілкування з ровесниками та педагогами, об'єднаними однаковими інтересами в гуртках, секціях, закладах позашкільної освіти, асоціаціях, об'єднаннях тощо допомагають дітям соціалізуватися і позитивно впливають на усесторонній розвиток.

Звідси можемо зробити висновок, що наразі діяльність закладів має велике значення і має бути спрямована на виявлення, підтримку та розвиток індивідуальних здібностей, обдарувань і талантів вихованців, їхньої самореалізації та соціалізації. Для розвитку особистості вихованців закладів позашкільної освіти велике значення має **пошук нових форм і методів роботи**. Серед пріоритетів має бути розвиток технологій, соціальних мереж, поява та актуалізація нових професій на ринку праці, освітня реформа, зміна світогляду дітей та молоді.

Нормативною базою діяльності закладів позашкільної освіти є Конституція України, закони «Про освіту» та «Про позашкільну освіту», Положення про позашкільний навчальний заклад, Статут та інші нормативно-правові документи. У своїй роботі заклади позашкільної освіти повинні звертати особливу увагу на такі укази Президента України як [«Про Стратегію національно-патріотичного виховання» на 2020-2025 роки](#); (від 18.05.2019 р. №286/2019); [«Про заходи щодо розвитку системи виявлення та підтримки обдарованих і талановитих дітей та молоді»](#) від 30.09.2010 р. № 927/2010; [«Про Національну стратегію розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у новій українській школі»](#) №195/2020 р. Зазначимо, що Міністерство освіти і науки розробило проект **Концепції розвитку позашкільної освіти на 2025-30 роки**, який наразі винесений на громадське обговорення. Мета документа полягає в розробленні ефективних інструментів освітньої політики, спрямованих на якісні зміни в системі позашкільної освіти. Ці зміни мають забезпечити розвиток мережі закладів у громадах, розширення спектру освітніх послуг, підвищення інституційної спроможності закладів та зміни у підходах до фінансування. Реалізація Концепції передбачає п'ять етапів, за підсумками яких у 2030 році усі заклади позашкільної освіти мають працювати за КВЕД «Позашкільна освіта» та бути зареєстрованими в єдиній системі надавачів освітніх послуг. Планується, що протягом п'яти років будуть відкриті нові заклади та центри позашкільної освіти, зокрема центри освіти дорослих, молодіжні та пересувні мобільні центри, мережа «громадських шкіл», а всі заклади будуть інклюзивними та безпечними.

Очікується, що реалізація Концепції дозволить дітям отримати доступ до освітніх послуг у системі позашкільної освіти відповідно до своїх потреб, інтересів та запитів. А наразі, щоб задовольнити сучасні інтереси та потреби вихованців, учнів потрібно **відкривати гуртки та секції за новими напрямками**. Це, зокрема, напрямки STEM-освіти, тобто у сфері комп'ютерних, технічних, природничих наук, інженерії. Наприклад, гуртки з робототехніки, конструювання дронів та управління ними, 3D-моделювання, навичок роботи зі штучним інтелектом, кібербезпеки. Це не лише важливо для розвитку навичок, які дитина може використати в майбутній професії, а й щоб допомагати нашій країні перемагати та розвивати її.

Діяльність таких гуртків потребує значно більшого фінансування, ніж інші гуртки. Такі кошти можна отримати не лише з місцевого бюджету, а й

через гранти та проекти. Приємно зазначити, що приклади такої роботи є на Черкащині.

Одним з важливих пріоритетів у роботі з вихованцями закладів позашкільної освіти залишається **виховання патріотизму, громадянської відповідальності та національної ідентичності**. З січня 2023 року набув чинності Закон України Про «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text>. Тому особливу актуальність мають **гуртки національно-патріотичного та військово-патріотичного виховання**. У реаліях воєнного часу нового змісту та сенсу набула система національно-патріотичного виховання, що повноцінно реалізується у діяльності та проведенні **Всеукраїнської дитячо-юнацької військово-патріотичної гри «Сокіл» («Джура»)**. Проведення різноманітних вишколів, таборувань у цей нелегкий час успішно координується комунальним закладом «Черкаський обласний Центр національно-патріотичного виховання, краєзнавства і туризму учнівської молоді ім. Павла Наконечного Черкаської обласної ради».

Пріоритетом напрямком залишається у новому році продовження роботи щодо **створення безпечного та сприятливого освітнього середовища**, забезпечення належних умов для навчання, виховання та розвитку вихованців, охорони їхнього життя та здоров'я. Розширення спектру освітніх послуг, забезпечення їхньої доступності для всіх категорій дітей та молоді, в тому числі дітей з особливими освітніми потребами та тих, хто перебуває у складних життєвих обставинах. Для подолання негативних явищ в учнівському середовищі та покращення ментального здоров'я учасників освітнього процесу рекомендуємо використовувати сайт Ліги старшокласників Черкащини «РаЗОМ». Сайт об'єднав чотири проекти з ментального здоров'я, а саме: «За крок до дорослого життя», «Ти зможеш», «Острів.Ок», «Шлях до себе». Для зручності учнів на платформі зібрані посилання на матеріали сайту з ментального здоров'я «Ти як?», матеріали Черкаської обласної організації Червоного Хреста України, кейс психологічних хвилинок, кластер компенсаторної освіти для учнів, онлайн-платформи безоплатної психологічної підтримки, телефон всеукраїнської гарячої лінії, та багато інших цікавинок: <https://ra3om.com.ua>.

Необхідною умовою успішної діяльності закладів позашкільної освіти є **впровадження інноваційних педагогічних технологій**, застосування сучасних методик навчання та виховання, інформаційно-комунікаційних технологій, проектної діяльності, інтерактивних форм роботи, використання штучного інтелекту у позашкільній діяльності, адже (ШІ) стає одним із ключових елементів, що формують майбутнє освіти. Для успішного використання ШІ у роботі закладу позашкільної освіти рекомендуємо використовувати інтерактивний посібник «Практичний інтенсив в позашкільній освіті» за посиланням: https://nenc.gov.ua/wp-content/uploads/2025/01/Interactive_posibnuk.pdf.

Кожен педагог, розпочинаючи роботу у новому році, зазвичай орієнтується на недоліки і успіхи минулого. І нам, працівникам обласного інституту і колегам приємно відмітити, що проведення обласної виставки **«Нова українська школа Черкащини – 2025»** та конкурсу на кращий **«Електронний освітній ресурс»** підтверджує те, що педагогічні працівники закладів освіти

Черкащини мають багато досягнень – успішно створюють та впроваджують новинки у свою освітню діяльність, як от:

- веб-сайт «Крок до танцю» **Брицької Оксани Василівни**, методиста, керівника гуртка Будинку дитячої та юнацької творчості Христинівської міської ради;

- веб-сайт «Від мрії до успіху» **Кеїтченко Наталії Андріївни**, керівника гуртка Маньківського центру дитячої та юнацької творчості, Мала академія наук учнівської молоді Маньківської селищної ради Черкаської області;

- електронний посібник «Виготовлення сувенірної продукції з тканини» авторського колективу у складі **Дробницької Тетяни Валеріївни**, керівника гуртків та **Строкань Ірини Миколаївни**, заступника директора з навчально-виховної роботи Чорнобаївського центру дитячої та юнацької творчості;

- методичний посібник «Використання штучного інтелекту в організації гурткової роботи закладу позашкільної освіти» **Григор'єва Олексія Васильовича**, завідувача відділу спортивної та хореографічної роботи закладу позашкільної освіти «Багатопрофільний молодіжний центр» Черкаської міської ради;

- методичний посібник «Реалізація принципів TORI-моделі як інструмент формування соціальних компетентностей вихованців дитячих медіа» **Опарі Світлани Євгеніївни**, заступника директора з навчально-виховної роботи, **Харченко Юлії Миколаївни**, керівника гуртка Будинку дитячої та юнацької творчості Смілянської міської ради;

- методичний посібник «Збірник навчальних програм з позашкільної освіти. Науково-технічний профіль» **Харченко Юлії Миколаївни**, **Арчибасової Тетяни Юріївни**, **Яценко Наталії Андріївни**, працівників Будинку дитячої та юнацької творчості Смілянської міської ради та ін.

Зазначимо також, що проведений обласний етап Всеукраїнського конкурсу майстерності педагогічних працівників закладів позашкільної освіти «Джерело творчості» показав, що керівники гуртків ефективно застосовують нові форми роботи під час роботи з вихованцями. **Переможцями обласного етапу стали:**

1. **Іванова Аліна Володимирівна**, керівник гуртка Центру дитячої та молодіжної творчості Корсунь-Шевченківської міської ради Черкаської області;

2. **Олійник Тетяна Миколаївна**, керівник гуртка Христинівського будинку дитячої та юнацької творчості Христинівської міської ради Черкаської області;

3. **Громова Галина Василівна**, керівник гуртка Христинівської школи мистецтв – навчально-виховного позашкільного закладу Христинівської міської ради Черкаської області.

Ми вважаємо, що ці досягнення і успішна діяльність закладів позашкільної освіти завдяки взаємодії закладів освіти, установ та організацій та позашкільної освіти. І що найважливіше в сучасних умовах, на нашу думку, – це організація роботи гуртків, секцій, класів у закладах та установах, де є укриття, щоб діти могли займатися позашкільною освітою в очній формі. Для ознайомлення з досвідом такої взаємодії комунальним навчальним закладом «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради» видано посібники «Взаємозв'язок позашкільної та загальної

середньої освіти у розвитку дітей та учнівської молоді» та «Помагайлик», який стане у нагоді педагогічним працівникам області під час роботи в укриттях. Також варто налагодити взаємодію між позашкільними і закладами загальної середньої освіти «Від мрії до успіху» щодо зарахування результатів навчання, отриманих у закладі позашкільної освіти. Згідно з [наказом МОН від 15.05.2023 №563, який затверджує](#) «Методичні рекомендації щодо окремих питань здобуття освіти в закладах загальної середньої освіти в умовах воєнного стану в Україні», за рішенням педагогічної ради під час шкільного оцінювання дозволяється враховувати результати навчання із відповідних предметів (музика, фізична культура та інші), отримані учнями у позашкільних закладах освіти. Пріоритетним напрямом взаємодії шкіл та позашкільних закладів є забезпечення процесу інтеграції виховних впливів на особистість, стимулювання розвитку суб'єктної позиції дитини в цьому процесі, а також створення оптимальних зв'язків у системі: «особистість – сім'я – школа – позашкільний заклад – суспільство». Сутністю цього партнерства є організація взаємообумовлених дій, спрямованих на досягнення спільної мети – формування громадян нової генерації.

Отже, в умовах воєнного стану необхідним постає посилення уваги до позашкільної освіти, підтримки діяльності закладів позашкільної освіти як складової національної безпеки та оборони України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності: Закон України від 13.12.2022 № 2834-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text>

2. Биковська О.В. Стратегія розвитку позашкільної освіти. 2-ге вид., перер. і доповн. Київ: ІВЦ АЛКОН, 2021. 117 с. URL:

https://rep.up.krakow.pl/xmlui/bitstream/handle/11716/10888/Bykowska%20OlenaStrategiya_2021.pdf?sequence=4&isAllowed=y

3. Бондаренко Н., Косянчук С. Національно-патріотичне виховання у

контексті сучасних викликів: методичні рекомендації [для вчителів, методистів, авторів програм і підручників, науковців, викладачів, студентів закладів професійної й вищої освіти, управлінців, політиків]. 2022. URL:

<https://lib.iitta.gov.ua/732103/1/BNV%20KSV%202022rek.pdf>

4. Наказ МОН України «Про затвердження методичних рекомендацій щодо окремих питань здобуття освіти в закладах загальної середньої освіти в умовах воєнного стану в Україні» від 15.05.2023 №563 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0563729-23#Text>

5. Соціологічне дослідження «Освіторія» «Підлітки та їхнє життя під час війни» URL:

<https://osvitoria.media/opinions/chym-ukrayinski-pidlitky-osoblyvi-velyke-doslidzhennya-tynejdzheriv-pid-chas-vijny/>

6. Проект Концепції розвитку позашкільної освіти на 2025-30 роки. URL: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcapcglclefindmkaj/https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/gromadske-obgovorennya/2025/05/14/ho-proyekt-kontseptsyi-rozvytku-pozashkilnoyi-osvity-2025-2030-14-05-2025.pdf

Сергій КОНДРАТЮК,

методист трудового навчання, технологій лабораторії виховної роботи комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради»

РЕАЛІЗАЦІЯ ПОТЕНЦІАЛУ ТЕХНОЛОГІЧНОЇ ОСВІТНЬОЇ ГАЛУЗІ У 2025-2026 НАВЧАЛЬНОМУ РОЦІ

У 2025-2026 навчальному році буде реалізовано потенціал технологічної освітньої галузі шляхом впровадження змін до організації навчання в ЗЗСО та підходів до вивчення змісту освіти. Наголос робиться на формуванні творчого та критичного мислення учнів, а також на набутті ними компетентностей, необхідних для успішної діяльності у сучасних умовах. Подаємо **перелік модельних і навчальних програм для викладання предметів технологічної освітньої галузі.**

Викладання навчальних предметів у 2025-2026 навчальному році відбуватиметься на таких модельних програмах з технологій і навчальними програмами з трудового навчання:

5-6 класи (навчальний предмет «Технології»):

- Модельна навчальна програма «Технології. 5-6 класи» для закладів загальної середньої освіти (автори Ходзицька І.Ю., Горобець О.В., Медвідь О.Ю., Пасічна Т.С., Приходько Ю.М., наказ МОН від 12.07.2021 № 795).

- Модельна навчальна програма «Технології. 5-6 класи» для закладів загальної середньої освіти (автори Терещук А.І., Абрамова О.В., Гащак В.М., Павич Н.М., наказ МОН від 12.07.2021 № 795).

- Модельна навчальна програма «Технології. 5-6 класи» для закладів загальної середньої освіти (автори Кільдеров Д.Е., Мачача Т.С., Юрченко В.В., Луп'як Д.М., наказ МОН від 12.07.2021 № 795).

- Модельна навчальна програма «Технології. 5-6 класи» для закладів загальної середньої освіти (автор Туташинський В.І., наказ МОН від 12.07.2021 № 795).

7-8 класи (навчальний предмет «Технології»):

- Модельна навчальна програма «Технології. 7-9 клас» для закладів загальної середньої освіти (автор Туташинський В.І., наказ МОН від 24.07.2023 № 883).

- Модельна навчальна програма «Технології. 7-9 клас» для закладів загальної середньої освіти (автор Мачача Т.С., наказ МОН від 24.07.2023 № 883).

- Модельна навчальна програма «Технології. 7-9 класи» для закладів загальної середньої освіти (авторки Ходзицька І.Ю., Горобець О.В., Медвідь О.Ю., Пасічна Т.С., Приходько Ю.М., наказ МОН від 16.08.2023 № 1001).

- Модельна навчальна програма «Технології. 7-9 класи» для закладів загальної середньої освіти (автор Гащак В.М., наказ МОН від 27.12.2023 № 1575).

- Модельна навчальна програма «Технології. 7-9 класи» (автори Терещук А.І., Кліш О.М., Мороз О.О., наказ МОН від 10.09.2024 № 1279).

9 клас (навчальний предмет «Трудове навчання»)

- Навчальна програма з трудового навчання для закладів загальної середньої освіти 5-9 класи» (автори: Терещук А.І., Бурдун В.В., Дятленко С.М., Павич Н.М., Гащак В.М., Медвідь О.Ю., Палій Ю.В., Крімер В.В., Лещук Р.М., Палійчук М.Д., Ходзицька І.Ю.; наказ МОН від 07.06.2017 № 804).

10-11 класи (навчальний предмет «Технології»):

- Навчальна програма «Технології 10-11 класи (рівень стандарту)» (автори: Терещук А.І., Боронович

Н.І., Боровик Д.В., Гащак В.М. ін.; наказ МОН від 23.10.2017 № 1407).

- Навчальна програма «Технології 10-11 класи (профільний рівень)» (16 програм різних авторів, наказ МОН від 23.10.2017 № 1407).

7-11 класи («Креслення»)

Опанування основами графічної грамоти відбувається переважно як елемент проєктної діяльності учнів на уроках трудового навчання, технологій. Разом з тим, вивчення предмета може відбуватися іншими способами:

- у спеціалізованих школах з поглибленим вивченням предметів технічного (інженерного) циклу у 7-8 класах – за навчальною програмою «Креслення. 7-8 класи» (автори: Сидоренко В.К., Дятленко С.М., Гедзик А.М.; лист ІМЗО від 25.09.2018 № 22.1/12-Г-904);

- як курс за вибором у 8-11 класах – за навчальною програмою «Креслення» для закладів загальної середньої освіти (автори: Сидоренко В.К., Дятленко С.М., Гедзик А.М.; лист Міністерства освіти і науки України від 19.11.2013 №1/11-17679);

- як курс за вибором «Професійні проби» для учнів 8-11 класів – за навчальною програмою «Технічне креслення на базі комп'ютерних програм» (автори Шестаковський Л.Л., Ткаченко А.М.; лист ІМЗО від 09.06.2020 № 22.1/12-Г-346);

- технологічний профіль у 11 класі – за навчальною програмою «Креслення. 11 клас» для закладів загальної середньої освіти (автори: Сидоренко В.К., Дятленко С.М., Гедзик А.М.; лист ІМЗО від 25.09.2018 № 22.1/12-Г-906).

Особливості викладання технологій у 5-8 класах

Вивчення навчального предмета «Технології» у 5-8 класах здійснюється відповідно до вимог Державного стандарту базової середньої освіти, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2020 р. № 898, що визначають обов'язковий мінімум змісту освіти, вимоги до здійснення освітнього процесу та до рівня освіченості учнів загальноосвітніх шкіл. Державний стандарт визначає ключові компетентності та наскрізні уміння, що мають набути учні на кінець певного циклу навчання та досягнення яких обов'язкових результатів навчання мають досягнути учні.

Зміст предметів технологічної освітньої галузі,

методи навчання та оцінювання успішності спрямовані на реалізацію творчого потенціалу учнів/учениць, формування у них технічного та критичного мислення, формування умінь використовувати засоби сучасних технологій і дизайну, розвиток здатності до підприємливості, інновацій, партнерської взаємодії. Важливим є формування умінь з використання техніки і технологій, розвиток технологічної та інженерної компетентностей учнів, набуття практичних умінь для застосування в повсякденному житті.

На уроках технологій учні/учениці повинні отримати базові знання не тільки з технологій виготовлення виробу, а й набути навичок проєктування, засвоїти основи графічної грамотності, вміти оцінювати та презентувати власну діяльність, застосовувати

Рекомендації щодо викладання навчальних предметів у 2025/2026 навчальному році: пріоритетні зміни та підходи

декоративно-ужиткове мистецтво для оздоблення виробів, використовувати набуті компетенції для задоволення власних потреб у побуті.

На сьогодні розроблено 4 модельні програми для 5-6 класів і 5 модельних програм для 7-9 класів. Модельну навчальну програму, за якою учні будуть навчатися протягом певного циклу базової середньої освіти (адаптаційного у 5-6 класах, базового предметного навчання у 7-8 класах), обирає виключно учитель/учителька технологій. Рекомендується обирати її в залежності від освітніх потреб учнів, матеріальної бази майстерні, методичного забезпечення, що відповідає програмі, власних знань та умінь тощо. Ця компетенція належить виключно педагогічному працівнику, який несе відповідальність за якість досягнень учнів, що прописані у форматі очікуваних результатів навчання у програмі.

Потрібно обов'язково дотримуватися вимоги щодо обрання модельної навчальної програми на весь цикл загальної середньої освіти. Програму не можна змінювати при переході одних і тих же учнів/учениць із 5 до 6 класу, а також після закінчення 7 класу при переході до 8 і в майбутньому – до 9 класу. Тому, обравши у 7 класі модельну програму одного автора не можна викладати у 8 класі за програмою іншого автора. Цей же принцип діє і для викладання у 5-6 класах. При цьому, учитель має право обирати модельну програму іншого автора/авторського колективу для викладання у класах, що тільки розпочинають навчання на адаптаційному у 5 класі чи базовому предметному циклі у 7 класі.

Звертаємо увагу, що у класах, які поділяються на групи з обслуговуючих чи технічних видів праці, учителі кожної групи можуть обирати модельну навчальну програму незалежно від один одного, тобто різних авторів.

Слід пам'ятати, що модельна навчальна програма визначає зміст та різновиди діяльності учнів з технологій, але не визначає кількості годин на вивчення тем. Тому обов'язково потрібно на її основі самостійно розробляти навчальну програму, в якій зазначити кількість годин на опанування учнями модулями, порядку вивчення тем і способи діяльності школярів під час занять. Передбачається, що учитель, розробляючи навчальну програму має право вносити у зміст до 20 % змін.

Навчальна програма потребує затвердження педагогічною радою закладу освіти. Проте автори модельних програм можуть на основі власної модельної програми розробляти для учителів навчальні програми. Таких програм на даний час існує лише одна – за модельною програмою Гащак В.М., яку можна скачати із сайту МОН України за посиланням: <https://surli.cc/agaguc>. Ця навчальна програма затверджена наказом МОН, а тому не потребує затвердження педагогічною радою освітнього закладу.

Організація освітнього процесу передбачає адаптацію до умов воєнного стану: забезпечення безпечних умов навчання, використання змішаних форм навчання (онлайн та офлайн), а також здійснення підтримки психологічного стану учнів. Учитель повинен уважно спостерігати за емоційним станом дітей і при виявленні проблем пропонувати допомогу.

Неприпустимою є заміна уроків трудового навчання, технологій іншими навчальними предметами після закінчення повітряної тривоги. Учитель повинен прагнути, щоб учні в повній мірі опанували очікуваними результатами, прописаними в модельній програмі для кожного класу, повністю виконати програму, не допускаючи пропусків занять.

У змішаних групах учитель повинен обирати **різні технології** виготовлення виробу – **окремо для дівчат і окремо для хлопців**. Цей принцип не стосується тих проєктів, виконання яких здійснюється

однією технологією. Лише в такому випадку всі учні виготовляють об'єкт праці однією технологією. Разом з тим, якщо учень/учениця мають бажання навчитися виготовляти виріб технологією, яка притаманна іншій гендерній групі, то викладач зобов'язаний надати таку можливість. Якщо така ситуація трапилася під час навчального року у окремих групах, наприклад, у групі учениць, що опановують обслуговуючі види праці чи у групі учнів з технічних видів праці, то перехід до іншої групи можливий тільки в наступному навчальному році. Про це пишеться відповідна заява із проханням до адміністрації школи.

Для навчання учнів з особливими освітніми потребами потрібно застосовувати особистісно орієнтований підхід, створювати відповідні умови для їх соціалізації, надаючи можливість опанувати доступними для них знаннями і вміннями. Така категорія дітей потребує особливої уваги при використанні для роботи ручних інструментів, а також при оцінюванні їх навчальних досягнень. З особливостями здійснення навчання такої категорії дітей можна ознайомитися, скачавши файл із нормативною документацією для 2025-2026 навчального року за посиланням: <https://surli.cc/cfioln>, а також, перейшовши за посиланням <https://surli.cc/acseht> на сайт Міністерства освіти.

Предмети технологічної освітньої галузі мають такі **особливості викладання**:

1. Спрямованість навчання на формування ключових і предметних компетентностей відповідно до описаних очікуваних результатів модельних навчальних програм.

Учні повинні засвоїти не тільки знання та набути практичних навичок їх застосування, а й бути компетентними в певних видах діяльності, демонструвати готовність використовувати знання і вміння для вирішення проблем чи конкретних завдань, особливо у нестандартних ситуаціях.

2. Проєктно-орієнтоване навчання, що здійснюється за алгоритмом (етапами, стадіями, кроками), які описані авторами модельних навчальних програм.

Звертаємо увагу, що у різних модельних програмах для виконання учнівського проєкту пропонуються різні підходи, а тому потрібно застосовувати саме їх. Тобто, саме той алгоритм дій учнів при виконанні творчого учнівського проєкту, який описав автор програми. А також виконувати таку кількість учнівських проєктів, яку рекомендує автор.

На уроках також доцільно поєднувати індивідуальні та групові форми роботи, оскільки це сприяє розвитку як особистої відповідальності за результат, так і навичок співпраці. Індивідуальна робота дає змогу кожному учневі виявити власний творчий потенціал, самостійності мислення та рівень підготовки, тоді як групова – формує командну взаємодію, вчить домовлятися, розподіляти обов'язки, брати на себе відповідальність за виконання своєї частини роботи та разом знаходити оптимальні рішення поставлених завдань. Використання учителем поєднання обох форм організації діяльності учнів на уроці підвищує ефективність формування компетентностей.

У 5-6 класах, як правило, учнями здійснюються індивідуальні проєкти, а в 7-9 класах учитель повинен активно впроваджувати групові. При цьому, чим старшого віку учні, тим більш самостійною повинна бути їх діяльність.

Передбачається, що виконання практичної роботи на уроці повинно становити не менше 70 % від загального обсягу часу. Опанування теоретичним матеріалом рекомендується набувати під час практичної діяльності учнів, не розподіляючи урок на теоретичну і практичну частини, широко впроваджуючи у власну педагогічну практику діяльнісний підхід.

У 7-8 класах доцільно впроваджувати обробку різноманітних матеріалів, виходячи за межі звичних –

таких, як деревина, метали, тканина. Варто показати дітям багатство можливостей виготовлення виробів із кераміки, пластику, полімерних матеріалів тощо, а також використання нетрадиційних видів обробки і технологій. Доцільно використовувати також технології апсайклінгу і ресайклінгу. Разом з цим варто впроваджувати у практику викладання традиційні для регіону проживання види декоративно-прикладного мистецтва. Для цього можна запрошувати на заняття місцевих народних умільців для проведення майстер-класів та передачі власного досвіду наступному поколінню.

3. Оцінювання навчальних досягнень учнів має бути формувальним, з акцентом на процес навчання та широко використовуючи мотиваційно-стимулюючу і коригуючу функції оцінювання.

Рекомендуємо обов'язково оцінювати всю практичну діяльність учнів за групами результатів і у відповідності до критеріїв оцінювання навчальних досягнень учнів/учениць. Скачати критерії оцінювання, а також роз'яснення Міністерства освіти щодо оцінювання результатів навчання відповідно до вимог Державного стандарту базової середньої освіти можна за посиланням <https://surl.li/uusqec>. Рекомендуємо також переглянути фрагмент вебінару МОН за посиланням <https://surl.cc/niirxa>, в якому відображена найважливіша інформація про особливості оцінювання.

4. Застосування сучасних комп'ютерних технологій, що сприяє розвитку цифрової грамотності учнів, формує навички використання сучасних технологій. Наприклад, для конструювання виробів рекомендується по можливості здійснювати 3D-моделювання, використовувати графічні редактори, спеціалізовані комп'ютерні програми та онлайн-платформи.

Сучасний учитель технологій повинен гувати дітей до майбутнього життя в цифровому світі, а тому намагатися робити акцент на цифрових інструментах там, де тільки це можливо. Наприклад, використовувати комп'ютер для STEM-освіти з допомогою наборів Arduino тощо. Але це не означає, що потрібно відкинути традиційні технології обробки матеріалів ручними та електрифікованими інструментами. Навпаки, сучасні технології роблять традиційні способи обробки матеріалів більш ефективними.

5. Особливу увагу слід приділяти дотриманню правил безпеки праці, виробничої санітарії та особистої гігієни під час практичних занять. Сюди ж належить безумовне дотримання вимоги щодо перебування у сховищі під час повітряних тривог.

Життя людини безцінне, а тому педагог повинен зробити все для недопущення небезпечної ситуації та травмування дітей. Це означає, що під час уроку не можна залишати учнів одних у майстерні. Учитель повинен під час уроку стояти, а не сидіти, щоб у полі зору знаходилися всі вихованці. Не можна допускати до роботи дітей, яким не проведено інструктаж з охорони праці. Не можна давати працювати на обладнанні, яке не призначене для роботи дітьми (наприклад, електроточило), або яке не відповідає їхньому віку чи можливостям (наприклад, ручний фрезер). Учитель не повинен давати виконання такої практичної роботи вдома, яка вимагатиме застосування інструментів.

Передбачається, що на кожному уроці технологій здійснюється практична робота. Якщо це відбувається із застосуванням інструментів, обладнання чи верстатів, то після обов'язкового проведення інструктажів з охорони праці, повинен бути запис у класному журналі після відповідної теми уроку. На початку ж виконання творчого учнівського проєкту після проведення інструктажів обов'язково має бути запис про це у журналі обліку реєстрації інструктажів з охорони праці. Наголошуємо, що записувати інформацію про проведення інструктажів з ОП потрібно у журналах з ОП, а не БЖД.

Особливості розроблення календарно-тематичних планів

Розроблення календарно-тематичного плану з технологій передбачає створення спочатку навчальної програми на основі відповідної модельної навчальної програми. Важливою відмінністю навчальної програми є те, що педагог самостійно визначає кількість годин, необхідних для опанування змісту кожного модуля, розділу чи теми. Рекомендується також конкретизувати тематику учнівських проєктів, передбачених для виконання в певних класах, визначити їх технології виготовлення, а також забезпечити відповідність цих проєктів віковим особливостям учнів та освітнім цілям.

Перед складанням календарно-тематичного плану потрібно уважно опрацювати вступну частину навчальної програми. Звертаємо увагу, що кожна модельна програма має специфічні особливості. Наприклад, для 7-9 класів у більшості модельних програм передбачено інші етапи виконання проєктів, підходи до вибору технологій, а також іншу кількість проєктів у межах одного модуля, порівняно з програмами для 5-6 класів. Це вимагає від учителя безумовного дотримання цих вимог.

Звертаємо увагу, що у відповідності з рекомендаціями Міністерства освіти календарно-тематичне планування учителі складають у довільній формі. Формат, обсяг, структура, зміст та оформлення календарно-тематичних планів та поурочних планів-конспектів є індивідуальною справою вчителя/вчительки. А встановлення універсальних стандартів таких документів у межах закладу освіти, міста, району чи області не передбачено законодавством.

Але для полегшення цього процесу викладачам технологій, подаємо орієнтовний зразок **структури календарно-тематичного планування на I семестр**:

№	Дата	Зміст уроку	Види навчальної діяльності	Групи результатів	Примітки
Модуль 1: ... Назва проєкту: ... Технологія виготовлення: ...					
Очікувані результати: ...					
1					
2					
3					
...					
8					
Модуль 2: ... Назва проєкту: ... Технологія виготовлення: ...					
Очікувані результати: ...					
9					
10					
11					
...					
16					

У темах занять потрібно зазначати не лише етапи виконання учнівських проєктів та прописування тем із навчальної програми, але й формулювати власні теми, що відображають особливості обраної технології виготовлення виробу, послідовність виконання операцій, використання матеріалів та інструментів.

Необхідно критично аналізувати календарно-тематичні плани, розміщені у відкритому доступі в мережі Інтернет. Більшість з них відображають суб'єктивне бачення окремих авторів, можуть містити методичні неточності та не завжди відповідають чинним модельним програмам. Використовуючи такі календарні плани, педагог повинен обов'язково перевірити їх відповідність обраній модельній програмі, адаптувати назви проєктів і тем занять до потреб здобувачів освіти та власного педагогічного підходу.

Організація учнівської проєктної діяльності у 5-9 класах має базуватися на вікових особливостях здобувачів освіти, їхніх інтересах, освітнім вимогам щодо формування навчальних та життєвих компетентностей.

У 5-6 класах рекомендується добирати тематику учнівських проєктів з урахуванням особистих уподобань учнів, акцентуючи увагу на виготовленні виробів, які матимуть практичне застосування в побуті та будуть особисто важливими для дітей. Такий підхід сприяє підвищенню мотивації до навчання та розвитку відповідального ставлення до результатів своєї діяльності.

У 7 класі доцільно поступово орієнтувати учнів на виготовлення виробів, призначених для використання іншими людьми: членами родини, закладом освіти, громадою або на потреби оборони країни – зокрема, для військових ЗСУ, що відповідає патріотичному вихованню здобувачів освіти.

Проєктна діяльність в 8-9 класах має бути більше спрямована на розвиток самостійності учнів. Рекомендується заохочувати їх до самостійного пошуку інформації, використання нетрадиційних матеріалів, експериментування з новими підходами та технологіями виготовлення виробів. На цьому етапі важливо створювати умови для самореалізації, творчості та підприємливості.

Особливості оцінювання результатів навчання учнів

Ключовим завданням учителя на кожному занятті є створення сприятливого освітнього середовища, яке мотивує учнів до активного пізнання. Основна роль педагога полягає не в передачі знань, а в організації умов для їх самостійного набуття учнями, особливо учнями 8-11 класів. Ефективним інструментом у цьому процесі є формувальне оцінювання, яке не лише підтримує учня на шляху до успіху, а й дозволяє педагогу своєчасно коригувати освітню діяльність: як учнівську, так і власну професійну.

Під час добору тем проєктів рекомендується залучати учнів і, за можливості, їхніх батьків до обговорення та прийняття рішень. Це сприяє підвищенню зацікавленості дітей у навчанні, відповідальності за якість виконаної роботи та мотивації до набуття нових знань і вмінь. Доцільним є аналіз використання учнями виготовлених виробів в минулих роках із метою коригування тем проєктів у наступних класах і для задоволення реальних інтересів та потреб учнів. Виготовлення виробу тільки для опанування навичками роботи інструментами та відповідними технологіями без особистої зацікавленості дітьми у результатах праці недопустимо.

Відповідно до проєктної технології перед початком роботи над новим проєктом необхідно спільно з учнями визначити чіткі критерії оцінювання його результатів. Ці критерії потрібно розміщувати на стенді в навчальній майстерні, або іншому у доступному місці разом із критеріями оцінювання навчальних досягнень і використовувати для самооцінки під час презентації результатів праці в кінці виконання проєкту.

На початку нового навчального року учнів ознайомлюють з критеріями оцінювання. Але перед цим доцільно їх сформулювати у більш доступній для розуміння учнями формі. Наприклад, що учні повинні знати і що уміти, щоб отримати оцінку відповідного рівня.

З кожним наступним проєктом педагог має поступово розширювати зону відповідальності учня за всі етапи його реалізації. Це передбачає самостійне виконання таких дій, як пошук аналогів виробів, формування банку ідей, розробка власної конструкції, складання плану послідовності виготовлення, вибір матеріалів, інструментів та оздоблення, здійснення самоконтролю і самооцінювання тощо.

Орієнтовний зразок виставлення оцінок у класному журналі

№	Прізвище, ім'я учня	02/09	02/09	09/09	16/09	...	...	Тематична ГР1	Тематична ГР2	Тематична ГР3	Тематична ГР4	...	...	...	Тематична ГР1	Тематична ГР2	Тематична ГР3	Тематична ГР4	ГР 1	ГР 2	ГР 3	ГР 4	І семестр
1	А...																						
2	Б...																						
3	В...																						
...																							
		ГР1	ГР3	ГР3	ГР4	...	...					...	...	...									

Модуль 1
1 проєкт

Модуль 2
2 проєкт

Міністерство освіти і науки вказує, що **оцінювання результатів навчання на уроках технологій здійснюється за 4 групами результатів**. При цьому, для виставлення семестрової оцінки має бути не менше, ніж дві оцінки за кожною групою результатів на семестр.

Все ж рекомендуємо виставляти поточні оцінки на кожному уроці, особливо за виконання кожної практичної роботи. Кожен стовпчик оцінок у журналі повинен відповідати якійсь одній групі результатів, а в журналі над або під ним стояти позначка ГР (від ГР1 до ГР4). Якщо на одному уроці учитель хоче виставити оцінки за кількома групами результатів, то під однаковою датою потрібно виставляти ці оцінки, обов'язково вказуючи до якої групи результатів вони відносяться. Увага! Якщо оцінки виставлені без вказівки на групу результатів, то вони не враховуються для виставлення підсумкових оцінок.

Рекомендуємо на основі поточних оцінок виставляти тематичне оцінювання, як підсумковий результат за виконання учнівського творчого проєкту. Вважаємо доцільним виставляти тематичні оцінки, як і поточні, також за окремими групами результатів. Це дасть можливість більш об'єктивно виставляти підсумкові оцінки за групами результатів перед семестровою оцінкою. Рішення про таку форму оцінювання потрібно затвердити на педагогічній раді школи.

Професійно-методична діяльність учителів трудового навчання, технологій Черкаської області

Розпочинаючи новий навчальний рік, ми аналізуємо недоліки і досягнення минулого. У 2024-2025 навчальному році відбувся **всеукраїнський конкурс «Учитель року - 2025»** у якому серед інших номінацій була «Технології/Трудове навчання».

Переможцем I обласного туру стала Тетяна Михайлівна Ширай, учителька трудового навчання, технологій Золотоніської гімназії ім. С. Д. Складенка Золотоніської міської ради Черкаської області. Лауреатами стали Лариса Юріївна Степанець, учителька трудового навчання, технологій Черкаської гімназії № 31 Черкаської міської ради Черкаської області, і Василь Олександрович Мусієнко, учитель трудового навчання, технологій Драбівського ліцею Драбівської селищної ради.

За результатами II всеукраїнського туру змагань Тетяна Ширай увійшла в десятку найкращих учителів трудового навчання, технологій України.

Кращою роботою, яка була подана учителями трудового навчання, технологій на **обласну виставку-конкурс «Нова українська школа Черкащини»**, що проводився з 14 по 18 квітня у онлайн форматі, визнано навчально-методичний посібник «Ефективні шляхи подолання освітніх втрат на уроках технологій (трудоного навчання)» учительки трудового навчання, технологій Черкаської загальноосвітньої школи I-III ступенів № 24 Черкаської міської ради Ірини Миколаївни Якубенко.

Згідно з результатами **конкурсу на найкращий електронний освітній ресурс**, в номінації «Трудове навчання, технології» було відзначено нагородами 5 робіт.

Дипломами Управління освіти і науки Черкаської обласної державної адміністрації нагороджено:

- **Юлію Володимирівну Пятяку**, учительку трудового навчання, технологій Черкаської загальноосвітньої школи I-III ступенів № 11 Черкаської міської ради, за серію цифрових ресурсів «Вебсайт «Чарівниця голка» та інтерактивний посібник з технології української народної вишивки для 7-9 класів НУШ «Мова, якою розмовляє душа «Рушникові шви»;

- **Олександру Олександрівну Пономар** і Людмилу Миколаївну Борисенко, учителів технологій Черкаської спеціалізованої школи I-III ступенів № 13 Черкаської міської ради, за серію цифрових ресурсів із теми «STEAM-проєкт «Музичні інструменти: від Історії до Гармонії».

За II місце диплом комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради» отримали:

- **Тетяна Леонідівна Черненко**, учителька трудового навчання, технологій Черкаської спеціалізованої школи I-III ступенів № 20 Черкаської міської ради;

- **Леся Іванівна Фіщук**, учителька трудового навчання, технологій Черкаської загальноосвітньої школи I-III ступенів № 26 ім. І.Ф. Момота Черкаської міської ради, за серію цифрових ресурсів «Відео-уроки «Створення виробів технологією апсайклінг».

У **III етапі Всеукраїнської олімпіади з трудового навчання, технологій**, яка проходила у дистанційному форматі, взяли участь 34 учасники. Із них: з обслуговуючих видів праці – 14 дівчат, із технічних видів праці – 20 хлопців. Зазначаємо, що максимальна кількість учнів, що могли б взяти участь в олімпіаді – 63. Отже, в цьому році взяли участь лише 54% від можливої максимальної кількості учасників.

За результатами проведення олімпіади 6 учасників нагороджені Дипломом I ступеня, 5 – відзначено Дипломами II ступеня, 5 – III ступеня.

У цьому році, як і в минулому, IV етап всеукраїнської учнівської олімпіади з трудового навчання, технологій не проводився.

Орієнтовні напрямки методичної роботи професійних спільнот

Для учителів трудового навчання, технологій рекомендується здійснювати заходи, які сприятимуть підвищенню якості викладання, оновленню змісту освіти відповідно до сучасних вимог і потреб учнів (семінари, майстер-класи, обмін досвідом, професійні конкурси, виставки, вебінари тощо), допоможуть вдосконалити професійні знання і уміння для:

- розвитку творчого потенціалу учнів;
- створення методичного кейсу для викладання технологій у 5-9 класах;
- впровадження інформаційних технологій, STEM-освіти;
- опанування нетрадиційними технологіями обробки матеріалів;
- вивчення способів навчання основам сучасного дизайну;
- інтеграції навчальних предметів з технологічною галузю;
- розвитку навичок керівництва учнівськими проєктами;
- використання інструментів формуального оцінювання;
- навчання способів формування підприємницької компетентності учнів;
- вивчення міжнародного досвіду викладання технологій і адаптація кращих практик до наших умов.

Успішне впровадження оновленого змісту технологічної освіти можливе лише за умови активної взаємодії всіх учасників освітнього процесу – учнів, учителів, батьків, адміністрації та місцевої громади. Разом ми формуємо покоління свідомих, компетентних і відповідальних громадян. Тому так важливо створити освітнє середовище, що надихає дітей, підтримує їх ініціативу, розвиває компетентності, формує самостійність і критичне мислення та виховує повагу до праці.

Наталія БУГАЙЧУК,

методист лабораторії виховної роботи комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради»

ОРГАНІЗАЦІЯ ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Повномасштабне вторгнення росії кардинально змінило життя кожного українця, зокрема й освітній процес. В умовах війни виховна робота набуває особливого значення, стаючи фундаментом для формування стійкої, патріотичної та гуманної особистості, збереження психологічного здоров'я, підтримки емоційного стану та виховання цінностей, які допоможуть долати труднощі й розбудовувати майбутнє. Тому ми можемо назвати такі **пріоритетні напрями виховної роботи у закладах загальної середньої освіти**:

- Формування національної ідентичності та патріотизму: Виховання любові до України, її культури, історії та традицій; формування активної громадянської позиції, усвідомлення особистої відповідальності за майбутнє країни.

- Психологічна підтримка та стабілізація емоційного стану: Забезпечення відчуття безпеки, створення довірливої атмосфери, надання можливості дітям висловлювати свої почуття та переживання.

- Превентивне виховання: Профілактика шкідливих звичок, протиправної та деструктивної поведінки, формування навичок безпечної поведінки в інтернеті та реальному житті.

- Протидія дезінформації та маніпуляціям: Формування медіаграмотності, вміння розрізняти правдиву інформацію від фейків.

Ключові аспекти виховної діяльності

Ключові аспекти виховної діяльності охоплюють цілеспрямованість, зв'язок з життям, єдність свідомості та поведінки, виховання в праці, комплексний підхід, виховання особистості в колективі та поєднання педагогічного керівництва з ініціативою вихованців. Важливим є також формування цілісної картини світу, громадянської самосвідомості, творчої ініціативи та самореалізації. *В умовах війни* особливий акцент потрібно робити на психологічну підтримку та стабілізацію емоційного стану дітей. У закладах загальної середньої освіти – це комплексний процес, що вимагає системного підходу та злагодженої роботи всього педагогічного колективу, адміністрації та батьків. Створюючи безпечне, довірливе середовище та надаючи дітям можливість висловлювати свої почуття, ми не лише сприяємо їхньому емоційному благополуччю, але й допомагаємо їм розвивати важливі життєві навички, необхідні для успішної адаптації у сучасному світі.

Отже, **ключовими аспектами виховної роботи є**:

1. Психологічна підтримка та стабілізація емоційного стану дітей

Забезпечення відчуття безпеки, створення довірливої атмосфери, надання можливості дітям висловлювати свої почуття та переживання.

У сучасних умовах, коли діти можуть переживати значний стрес та емоційне напруження, психологічна підтримка та стабілізація їхнього емоційного стану є першочерговим завданням для закладів загальної середньої освіти. Створення безпечного, довірливого середовища, де кожна дитина почуватиметься комфортно та зрозумілою, є ключем до її емоційного благополуччя та успішного навчання.

Забезпечення відчуття безпеки

Відчуття безпеки – це фундаментальна потреба, без задоволення якої неможлива ефективна психологічна підтримка.

Фізична безпека:

- Дотримання правил безпеки: Регулярне проведення інструктажів з безпеки життєдіяльності, пожежної безпеки, дій у надзвичайних ситуаціях.

- Чіткі правила та розпорядок дня: Створення зрозумілих та послідовних правил поведінки, що зменшує тривожність та надає відчуття передбачуваності.

- Організація безпечного простору: Якщо є можливість, облаштування куточків для усамітнення або ігрових зон, де діти можуть відпочити та розслабитись.

Психологічна безпека:

- Нульова толерантність до булінгу: Розробка та впровадження чіткої політики проти булінгу, постійний моніторинг ситуації та негайне реагування на випадки цькування.

- Відсутність осуду та критики: Створення атмосфери, де діти не бояться робити помилки та висловлювати свої думки без страху бути засудженими.

- Позитивне підкріплення: Зосередження на успіхах та досягненнях дітей, навіть незначних, що підвищує їхню самооцінку та впевненість.

- Захист приватності: Повага до особистого простору та інформації дитини, нерозголошення конфіденційних даних без її згоди або згоди батьків/опікунів (за винятком випадків, передбачених законодавством).

Створення довірливої атмосфери

Довіра є основою для відкритого спілкування та ефективної підтримки.

Активне слухання: не просто чути слова, а також розуміти їхній зміст, емоції та наміри, а також демонструвати співрозмовнику, що тебе чують та розуміють; активне слухання вимагає повного зосередження на співрозмовнику, відкладання власних думок та неперервне вивчення його позиції та почуттів.

Уважність: виявляйте повну увагу до дитини, дивіться їй в очі, кивайте, підтримуйте зоровий контакт.

Емпатія: намагайтесь зрозуміти почуття дитини, навіть, якщо ви не погоджуєтесь з її думкою. Використовуйте фрази, що відображають емпатію, наприклад: "Я розумію, що тобі зараз сумно", "Мені здається, ти засмучений".

Не перебивайте: дайте дитині можливість повністю висловитися.

Уточнюючі питання: ставте відкриті запитання, які заохочують дитину до більш детальної розповіді про свої почуття та переживання ("Розкажи мені більше про це...", "Як ти почувався, коли це сталося?").

Відкрите та чесне спілкування: будьте щирими. Діти відчувають нещирість. Будьте собою і спілкуйтеся з ними відкрито.

Висловлюйте власні почуття (у розумних межах): Це допоможе дітям зрозуміти, що відчувати емоції – це нормально. Наприклад: "Я теж іноді відчуваю тривогу, коли..."

Заохочуйте запитання: Створіть атмосферу, де діти не бояться ставити будь-які запитання, навіть ті, що здаються "незручними".

Індивідуальний підхід:

Визнання унікальності: кожна дитина унікальна зі своїми потребами та особливостями. Намагайтесь знайти індивідуальний підхід до кожної дитини, враховуючи її вік, характер та життєвий досвід.

Виділення часу: заплануйте час для індивідуальних розмов з дітьми, особливо з тими, хто виявляє ознаки емоційного дистресу.

Надання можливості дітям висловлювати свої почуття та переживання.

Важливо не тільки створити умови для висловлення почуттів, а й активно заохочувати це.

Вербальні методи:

- "Кола обговорення" або "Ранкові зустрічі": Регулярні зустрічі, де діти можуть ділитися своїми новинами, думками та почуттями у безпечному та підтримуючому колі.

- Ігри та вправи для розвитку емоційного інтелекту: Використання рольових ігор, обговорення ситуацій, що викликають різні емоції, ідентифікація емоцій за мімікою та жестами.

Невербальні методи (для дітей, яким важко вербалізувати):

- Творчість: заохочення до малювання, ліплення, аплікації, музики, танців – це може бути потужним засобом для вираження прихованих емоцій.

- Ігрова терапія: для молодших дітей гра є природним способом вираження себе та переживання травматичного досвіду.

- Співпраця з психологом: тісна взаємодія з шкільним психологом (у разі його наявності) або з психологами, які працюють у центрах соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді.

- Приклад дорослих: педагоги та адміністрація повинні бути зразком емоційної стійкості, поваги та емпатії.

2. Національно-патріотичне виховання: новий зміст і підходи

В умовах воєнного стану суттєво підвищується роль національно-патріотичного виховання молоді. Його мета полягає у формуванні соціально активної, відповідальної особистості зі сформованою громадянською позицією, стійкою ціннісною системою, здатної брати участь у творенні держави, захисті її національних інтересів та територіальної цілісності. Особливий акцент на: *формування національної ідентичності та патріотизму*: виховання любові до України, її культури, історії та традицій; формування активної громадянської позиції, усвідомлення особистої відповідальності за майбутнє країни. Важливо, щоб кожен заклад освіти став для дитини осередком становлення громадянина – патриота України, готового брати на себе відповідальність, розбудовувати країну як суверенну, незалежну, демократичну, правову, соціальну державу, забезпечувати її національну безпеку, сприяти єдності української політичної нації та встановленню громадянського миру й злагоди.

Система національно-патріотичного виховання в умовах воєнного часу – це комплексна діяльність закладів освіти, сім'ї, громадських, благодійних, релігійних організацій, органів державної влади та місцевого самоврядування.

Функції національної самосвідомості особистості:

- Стимулювання самопізнання та рефлексії.
- Пізнання національно-культурних традицій, усвідомлення суспільної значущості власної діяльності.
- Формування духовної основи та мудрості життя – почуття громадянського обов'язку та особистісної відповідальності.

- Самореалізація особистості, максимальний вияв розумово-творчого й морально-духовного потенціалу.

- Усвідомлення національних особливостей та відмінностей менталітету, толерантне ставлення до інших народів і культур.

- Збереження культурно-генетичного коду, збагачення та розвиток інтелектуального потенціалу нації.

- Виховання поваги до минулого рідного краю, усвідомлення історичної ролі та місії українців.

Формування національно-культурної ідентичності підлітка – це суб'єктивне відчуття належності до українського народу та нації, свідоме прийняття його моральних цінностей. Цей процес проходить декілька етапів:

1. Ідентифікація («ми – вони»).
2. Формування уявлень про відмінні якості своєї національної культури.

3. Формування національної свідомості та самосвідомості, національної гідності та поваги до інших етносів і культур.

Для підлітків пріоритетним є самовизначення, де національно-культурна ідентичність ґрунтується на «корінні» родині, країні та народу, знанні міфів, легенд, святих, зв'язку з історичним минулим, використанням української мови, поваги до українських символів. Це виховання має здійснюватися у контексті національної культури, яка є унікальною і самобутньою, що ґрунтується на народній українській культурі.

Не слід забувати, що саме сім'я першочергово є тим осередком, де починається усвідомлення національної ідентичності людини.

У планах роботи закладів освіти необхідно передбачити поряд із традиційними методами та формами виховної роботи – інноваційні, які активізують енергію учнів та направляють її в потрібне русло. Під інноваціями у вихованні розуміють процес створення, поширення нових засобів для розв'язання тих педагогічних проблем, які досі вирішувалися по-іншому, а також пошук оригінальних розв'язань педагогічних проблем: оригінальні виховні ідеї, нові виховні технології, форми і методи виховання. Поряд з поняттям інновації у вихованні вживається термін «інноваційні виховні технології», спрямовані на розвиток духовних здібностей учнів.

Мета інноваційного виховання спрямована не на засвоєння учнями прийнятих у суспільстві цінностей, норм, відношень та зразків поведінки, а перш за все на розвиток особистості учня, зацікавленості кожної дитини у виявленні свого життєвого досвіду, прояву своєї індивідуальності, створення для дітей і дорослих ситуацій вибору та успіху.

3. Протидія дезінформації та маніпуляціям

У добу надлишкового потоку інформації, що стрімко поширюється через різноманітні канали, *формування медіаграмотності, вміння розрізняти правдиву інформацію від фейків* стає однією з найважливіших компетентностей сучасної людини. Школи повинні відігравати ключову роль у формуванні у молоді критичного мислення, здатності аналізувати інформацію та ефективно протистояти дезінформації та маніпуляціям.

Розуміння сутності дезінформації та маніпуляцій

Першим кроком є усвідомлення того, що таке дезінформація, фейки та маніпуляції, і чому вони поширюються.

Визначення ключових понять:

- **Дезінформація:** навмисно неправдива або оманлива інформація, створена з метою ввести в оману.

- **Маніпуляція:** приховані психологічні техніки, що впливають на думки, почуття та поведінку людей без їхнього усвідомлення.

- **Фейк:** неправдива новина, створена та поширена з метою обману або введення в оману.
- **Пропаганда:** поширення ідей, думок, доктрин, що мають на меті вплинути на аудиторію.
- **Політичний вплив:** зміна суспільної думки, дискредитація опонентів.
- **Економічна вигода:** привернення уваги (клікбейт), реклама, шахрайство.
- **Соціальний вплив:** поширення паніки, розпалювання ворожнечі.
- **Особисті мотиви:** задля розваги, привернення уваги.
- **Виявлення ознак:** навчайте учнів звертати увагу на незвичайні заголовки, емоційно забарвлену лексику, відсутність посилань на джерела, анонімність авторів, граматичні помилки, надмірне використання великих літер або знаків оклику.

Формування медіаграмотності та критичного мислення

Розвиток цих навичок є основою для ефективної протидії дезінформації.

1) Навчання критичному аналізу джерел інформації:

- **Перевірка джерела:** хто є автором? Чи є це авторитетне джерело? Чи має джерело відому упередженість? (Наприклад, чи є це новинний ресурс, блог, чи акаунт у соцмережах?)
- **Визначення мети:** з якою метою була створена ця інформація? Чи намагається вона інформувати, розважати, переконати чи маніпулювати?
- **Пошук підтвердження:** Чи підтверджується ця інформація іншими надійними джерелами?
- **Дата публікації:** чи актуальна інформація? Старі новини можуть подаватися як нові, вводячи в оману.

2) Розвиток навичок фактчекінгу:

- **Онлайн-інструменти:** Ознайомте учнів з інструментами для перевірки зображень (зворотний пошук зображень Google), відео, фактів (спеціалізовані фактчекінгові сайти).
- **Порівняння інформації:** Навчайте порівнювати інформацію з різних джерел, щоб виявити розбіжності та суперечності.
- **Робота з першоджерелами:** Заохочуйте звертатися до першоджерел (офіційні документи, наукові публікації) замість переказів.
- **Аналіз заголовків та візуального контенту:**
- **Клікбейт:** Навчайте розпізнавати заголовки, що маніпулюють емоціями та обіцяють сенсацію без змістовного наповнення.
- **Фото- та відеоманіпуляції:** Поясніть, як за допомогою графічних редакторів та монтажу можна змінювати зображення та відео, і як це може бути використано для дезінформації. Наводьте приклади (deepfake).

Емоційна грамотність:

- **Розпізнавання емоцій:** Допомогайте учням усвідомлювати, як інформація впливає на їхні емоції. Часто дезінформація націлена на викликання сильних емоцій (страх, гнів, паніка), щоб притупити критичне мислення.
- **Контроль реакції:** Вчіть не робити поспішних висновків під впливом емоцій, а взяти паузу для осмислення інформації.

Практичні кроки та інтеграція в освітній процес

1. Проведення інтерактивних занять:

- **Дебати та дискусії:** організуйте дискусії на суперечливі теми, навчаючи учнів відстоювати свою точку зору, спираючись на факти.
- **Рольові ігри:** моделюйте ситуації, де учні виступають у ролі журналістів, редакторів, "фейк-ньюзмейкерів" та "фактчекерів".
- **Створення власних медіапродуктів:** заохочуйте учнів створювати власні новини, блоги,

відеоролики, щоб вони краще розуміли процес створення інформації.

- **Запрошення експертів:** організуйте зустрічі з журналістами, фактчекерами, медіаекспертами.

2. Створення безпечного онлайн-середовища:

Правила поведінки в інтернеті: Розробіть та дотримуйтесь правил безпечного та відповідального використання інтернету.

Обговорення ризиків: Проводьте бесіди про небезпеки онлайн-простору (кібербулінг, фішингові атаки, поширення персональних даних).

Взаємодія з батьками:

Інформаційні зустрічі: долучайтеся до проведення батьківських зборів, присвячених темі медіаграмотності, надавайте практичні поради, запрошуйте експертів.

Спільні проекти: заохочуйте батьків до спільних проектів з дітьми, що розвивають медіаграмотність.

Роль педагогів та адміністрації

Власна медіаграмотність: педагоги повинні постійно підвищувати власну медіаграмотність та бути прикладом критичного ставлення до інформації.

Безперервне навчання: по можливості проходити курси та тренінги з медіаграмотності, протидії дезінформації.

Співпраця з громадськими організаціями: взаємодійте з організаціями, що спеціалізуються на розвитку медіаграмотності та фактчекінгу.

4. Превентивне виховання

Превентивне виховання є невід'ємною частиною освітнього процесу, спрямованою на формування у здобувачів освіти стійких життєвих навичок, ціннісних орієнтацій та відповідальної поведінки. У сучасному світі, що несе як нові можливості, так і потенційні загрози, завдання закладів загальної середньої освіти — створити ефективну систему профілактики шкідливих звичок, протиправної та деструктивної поведінки, формування навичок безпечної поведінки в інтернеті та реальному житті.

Уже стало аксіомою, що підлітковий період життя людини є найбільш бунтівним і ризикованим. Батьки, вчителі, сусіди стверджують, що дитина, яка ще вчора була слухняною й милою, ставши підлітком, поводить себе вкрай різко і навіть небезпечно. Десятки історій щомісяця на екранах телевізорів і в гаджетах демонструють випадки ризикованої поведінки підлітків, що іноді межують із загрозою для їхнього життя.

Профілактика шкідливих звичок

Шкідливі звички (тютюнокуріння, вживання алкоголю, наркотичних речовин, залежність від гаджетів) становлять значну загрозу для фізичного та психічного здоров'я дітей та молоді.

Комплексний підхід: важливим складовим попередження шкідливих звичок є комплексність і координованість зусиль як значущих факторів ефективної профілактичної роботи, адже прогалини у діяльності будь-якої з ланок можуть призвести до сплеску куріння, вживання алкоголю та психоактивних речовин.

Інформаційно-просвітницька робота: надавайте учням достовірну, науково обґрунтовану інформацію про шкідливих звичок для організму, їхні соціальні та правові наслідки. Використовуйте різні формати: лекції, бесіди, презентації, відеоматеріали, дебати, квести.

Формування життєвих навичок: розвивайте в учнів навички критичного мислення, прийняття рішень, саморегуляції, асертивності (уміння відмовляти), стресостійкості. Це допоможе їм протистояти тиску однолітків та маніпуляціям.

Альтернативні види діяльності: заохочуйте учнів до занять спортом, творчістю, участі в гуртках та секціях, волонтерській діяльності. Це формує здорові інтереси та канали реалізації енергії.

Раннє виявлення та допомога:

Спостереження: педагоги, класні керівники та психолог повинні бути уважними до змін у поведінці учнів, що можуть свідчити про наявність проблем (зміна настрою, зниження успішності, замкнутість, агресивність).

Співпраця з фахівцями: залучайте до профілактичної роботи шкільних психологів, за потреби залучайте батьків та відповідні служби.

Протидія протиправній та деструктивній поведінці

Під час війни та через вплив несприятливих умов соціалізації дітей таких як домашнє насильство, жорстоке поводження з дітьми, медіанасильство, та ін. все більшого прояву має деструктивна поведінка, особливо серед підлітків. Тобто це руйнівна поведінка, яка може бути спрямована як щодо себе, так і щодо інших. Руйнівні дії є як джерелом підвищеної небезпеки для самого підлітка, який на шляху дорослішання пробує та ризикує (часто своїм здоров'ям і життям), так і для всіх, хто його оточує, а передовсім батьків (або осіб, які їх замінюють) та педагогів, суспільства в цілому. До протиправної та деструктивної поведінки належать булінг, вандалізм, агресія, порушення дисципліни, участь у неформальних групах деструктивного спрямування.

Ризиковані дії підлітка можуть бути проявом імпульсивності або ознаками деструктивної поведінки. Розпізнати і виокремити одну від іншої іноді видається непросто, оскільки в обох випадках йдеться про небезпеку та ризик для здоров'я дитини.

Водночас імпульсивна поведінка є мало усвідомленою, проявляється дуже швидко, і, як правило, є наслідком впливу (тиску) інших людей на підлітка у певних обставинах. Наприклад, підліток, який піддався тиску ровесників у загальній атмосфері «усі п'ють», вживає алкоголь на вечірці, і це є ознакою імпульсивної поведінки. Підліток у таких випадках, як правило, швидко реагує поведінкою на ситуацію, що відбувається довкола нього, й так само швидко може розкаюватися у скоєному. Це шкідлива поведінка для підлітка, але у певному сенсі, нормативна.

Коли ж вживання алкоголю стає свідомим і перетворюється на повсякденну звичку, підліток ігнорує всі заклики батьків. Відтоді стають наявними ознаки, які свідчать про те, що вживання алкоголю заважає шкільному навчанню і життю родини в цілому, що стає приводом для занепокоєння і спонукає до обговорення причин деструктивної поведінки та шляхів її подолання.

Крім того, деструктивні риси може мати не лише реальна поведінка підлітків, але й віртуальна.

Головна мета профілактики деструктивної поведінки підлітка – активізувати його внутрішній потенціал і позитивні якості, переключивши на них увагу і мотивуючи до соціальної законослухняної поведінки. Профілактична робота з підлітками має бути спрямована не тільки на усунення наслідків деструктивних дій, але й на запобігання деструктивній поведінці через формування сприятливого соціально-психологічного клімату в безпечному шкільному середовищі, де є взаємодопомога, прийняття іншої точки зору тощо.

Принципи профілактики деструктивної поведінки підлітків у закладі загальної середньої освіти:

- прийняття та врахування різноманітності кожної дитини з розумінням того, що кожна дитина унікальна;
- застосування індивідуального підходу через здатність побачити, розпізнати, зрозуміти потреби кожної/го;

- стимулювання учнів до самореалізації шляхом участі в різних видах діяльності;
- розвиток соціальних навичок: Емпатія та толерантність: формуйте в учнів здатність розуміти почуття інших, поважати відмінності, приймати інакшість;
- вирішення конфліктів: навчайте конструктивним способом вирішення конфліктних ситуацій без застосування агресії. Використовуйте медіацію, компроміс, переговори. Заохочуйте учнів брати відповідальність за свої вчинки та їхні наслідки.
- профілактика булінгу (цькування). Нульова толерантність - займіть безкомпромісну позицію щодо булінгу. Розробіть чіткий алгоритм дій у випадках булінгу, що включає ідентифікацію, фіксацію, втручання та підтримку всіх учасників (жертви, кривдника, свідків);
- регулярно проводьте бесіди, тренінги, флешмоби на тему протидії булінгу, пояснюючи його руйнівні наслідки для всіх. Проводьте спільні заходи з представниками ювенальної превенції, інспекторами з охорони дитинства.

Крім того, хоча акцентувати вашу увагу ще на двох позиціях – це **співпраця з батьківською громадою і власний емоційний стан і професійне зростання**.

Батьки виступають не лише «спостерігачами», а співучасниками виховного процесу. Вони мають допомогти дітям зрозуміти життя і себе в ньому, оскільки ті можуть стикатися з труднощами у формуванні своєї ідентичності та розумінні власних цінностей.

Активна робота з батьками та громадськістю є надзвичайно важливою. Батьки – важливі партнери у всіх процесах, які відбуваються з їхніми дітьми тому важливо залучати їх до роботи із здобувачами освіти та вирішення проблем, які можуть виникати у закладі освіти.

Пам'ятайте, що ваша власна психологічна стійкість є запорукою успішної роботи з дітьми. Не соромтеся звертатися по допомогу до психологів, обмінюватися досвідом з колегами. Для ефективного вирішення цього завдання необхідно передусім звернути увагу на відновлення психічного здоров'я, створення належних умов для професійної діяльності та науково-методичного забезпечення педагогів. Постійно оновлюйте свої знання щодо психології травми, методів надання першої психологічної допомоги, способів роботи з дітьми, які пережили травматичні події. Будьте готові до швидких змін, адаптуйте виховні заходи до поточної ситуації та потреб учнів. Виявляйте креативність у пошуку нових форм та методів роботи. Активно взаємодійте з психологами, соціальними педагогами, медичними працівниками, органами місцевого самоврядування та громадськими організаціями для забезпечення комплексної підтримки дітей. Для якісної організації виховної роботи важливо залучати працівників психологічної служби ще в процесі планування своєї роботи та передбачати окремі заходи, орієнтовані на окремі цільові аудиторії – учнів, вчителів, батьків.

Організація виховного процесу в умовах воєнного стану – це складне, але надзвичайно відповідальне завдання. Наша спільна мета – допомогти дітям зберегти їхнє дитинство, вирости сильними, мудрими, патріотичними та гуманними громадянами України, здатними долати труднощі й будувати своє майбутнє. Віримо, що спільними зусиллями ми зможемо забезпечити якісний та ефективний виховний процес, який стане фундаментом для майбутнього нашої країни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ І РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Банк програм для неповнолітніх у конфлікті з законом URL: <http://surl.li/sdfuwz> (дата звернення: 20.05.2025).
2. Вебсайт ДНУ «ІМЗО» URL: <http://surl.li/jhpygg> (дата звернення: 28.05.2025).
3. Вебсайт КНЗ «ЧОІПОПП ЧОР» URL: <https://oipopp.ed-sp.net/taxonomy/term/2552> (дата звернення: 28.05.2025).
4. Використання електронних сигарет серед молоді URL: <http://surl.li/quwtyb> (дата звернення: 20.05.2025).
5. Закон України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text> (дата звернення: 28.05.2025).
6. Інформаційні матеріали Українського інституту національної пам'яті URL: <https://uinp.gov.ua/informaciyni-materialy> (дата звернення: 28.05.2025).
7. Матеріали Українського державного центру національно-патріотичного виховання, краєзнавства і туризму учнівської молоді для потреб дистанційної освіти дітей та дорослих URL: <https://patriotua.org/dystantsiine/> (дата звернення: 28.05.2025).
8. Міжнародні стандарти з профілактики вживання наркотиків URL: <http://surl.li/hxwald> (дата звернення: 20.05.2025).
9. Навчальний анімаційний ролик «Цінуй життя!» URL: <http://surl.li/mweisc> (дата звернення: 20.05.2022).
10. Постанова Кабінету Міністрів України від 15 грудня 2023 р. № 1322 «Про схвалення Стратегії утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2023-2025 роках» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1322-2023-%D0%BF#Text> (дата звернення: 28.05.2025).

11. Проблема залежності від комп'ютерних ігор URL: <http://surl.li/evanbz> (дата звернення: 20.05.2025).
12. Програма профілактики вживання психоактивних речовин «Свідомий вибір» / Н. Строева. Київ. 2020 URL: <http://surl.li/gozeuy> (дата звернення: 20.05.2025).
13. Проект «Мапа звитяг та пам'яті українського народу» URL: <https://zvytiaga.online/> (дата звернення: 28.05.2025).
14. Проект «Що ти знаєш про...? Історія регіонів України» Національного центру «Мала академія наук України» URL: <http://surl.li/vykyrs> (дата звернення: 28.05.2025).
15. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 30 березня 2023 р. № 269-р. яким затверджено План заходів з відзначення подвигів ветеранів війни, проявлених під час захисту суверенітету, територіальної цілісності та недоторканості України, на період 2023-2026 років URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/269-2023-%D1%80#Text> (дата звернення: 28.05.2025).
16. Серія відеороликів, присвячених видатним діячам, які є символом незламності української нації URL: <https://surl.li/gwgnib> (дата звернення: 28.05.2025).
17. Серія документальних фільмів про героїчну боротьбу українців за свободу та незалежність: URL: <https://surl.li/itfhqg>; <https://surl.li/uketds>; <https://surl.li/cupwtf> (дата звернення: 28.05.2025).
18. Як батькам говорити про алкоголь з дітьми різного віку URL: <http://surl.li/nvlwbl> (дата звернення: 20.05.2025).
19. Як запобігти зловживанню алкоголем та наркотиками серед підлітків URL: <http://surl.li/xvrhvc> (дата звернення: 20.05.2025).
20. Як запобігти проблемі залежності від комп'ютерних ігор URL: <http://surl.li/wgnpat> (дата звернення: 20.05.2025).

Сергій ГЛОВАЦЬКИЙ,

методист предметів мистецької освітньої галузі комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради»

НОВИЙ ЗМІСТ МИСТЕЦЬКОЇ ОСВІТНЬОЇ ГАЛУЗІ

Реформування освіти в Україні є частиною процесів оновлення освітніх систем, що відбуваються останні роки. В мистецькій освітній галузі навчання здійснюється на основі освітніх стандартів, типових освітніх програм, нового змісту навчально-дидактичних освітніх матеріалів, підручників, застосування комплексу новітніх технологій, форм і методів навчання мистецтву тощо. Освітня галузь «Мистецтво» розглядається як суттєвий компонент загальної освіти школяра. Його могутній пізнавальний і виховний потенціал пов'язаний з естетичною природою, завдяки якій досягаються потаємні найскладніші процеси духовного життя людини, її внутрішнього світу.

Враховуючи сучасні події, військову агресію РФ на території нашої держави, визначено **пріоритетні напрями** освітньої діяльності в умовах воєнного стану на уроках мистецтва, а саме:

- продовження реалізації реформи загальної середньої освіти відповідно до Концепції «Нова українська школа»;
- впровадження у 8 класах нового Державного стандарту базової середньої освіти;
- подолання втрат у навчанні, зумовлених військовою агресією РФ на території нашої держави;
- посилення національно-патріотичного виховання, формування громадянської позиції, розвиток навичок інформаційної гігієни під час війни;
- просвіта з питань особистої безпеки;
- психологічна підтримка всіх учасників освітнього процесу.

Нормативна складова

Організація освітньої діяльності з предметів мистецької освітньої галузі у закладах загальної середньої освіти у 2025/2026 навчальному році здійснюватиметься відповідно до таких документів: Законів України «Про освіту», «Про повну загальну

середню освіту»; Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року; Державного стандарту початкової освіти; Державного стандарту базової середньої освіти; Типової освітньої програми (зі змінами) (Наказ МОН України від 09.08.2024 № 1120 «Про внесення змін до типової освітньої програми для 5 – 9 класів закладів загальної середньої освіти»), в якому наголошується про зміни у погодинному навантаженні для вивчення предметів мистецької освітньої галузі, а саме: мінімально – 1 година, максимально – 3 години; різниця по галузі – 2 години.

Згідно з Типовим навчальним планом для 7-9-х класів закладів загальної середньої освіти з українською мовою навчання для реалізації мистецької освітньої галузі встановлено річний діапазон кількості годин у межах мінімального показника, який становить 35 годин; максимального – 105 годин; різниця по галузі – 70 годин. Діапазон тижневого навчального навантаження мистецької освітньої галузі у 5–7-х класах становить від 1 до 3 годин (різниця по галузі – 2 години). За рішенням закладу освіти до навчального плану освітньої програми може включатися інтегрований курс «Мистецтво» або окремі предмети «Музичне мистецтво» та «Образотворче мистецтво» (кількість годин на їх вивчення школа визначає самостійно). Резерв навчальних годин (різниця між максимальною та мінімальною кількістю годин) становить 2 години, які можуть бути розподілені між обов'язковими для вивчення та вибірковими освітніми компонентами.

Слід звернути увагу, що усі модельні навчальні програми інтегрованого курсу «Мистецтво», які мають відповідний гриф МОН України, розраховано на мінімальну кількість годин. Тож для повноцінної реалізації освітньої галузі і досягнення обов'язкових результатів навчання, визначених Державним стандартом базової середньої освіти, в навчальному плані закладу освіти необхідно виділяти 2 навчальні години на тиждень для 5–7 класів. Відповідно до модельних навчальних програм розроблено робочі навчальні програми, які кожен заклад освіти може брати за основу розроблення робочих навчальних програм закладів освіти.

Звертаємо увагу, що для формування в учнів мистецьких компетентностей та реалізації практико-орієнтованого компоненту змісту програм предмети мистецької освітньої галузі мають викладати вчителі зі спеціальною мистецько-педагогічною освітою (*вчитель музичного мистецтва, вчитель образотворчого мистецтва, вчитель мистецтва*).

У 5, 6, 7 класах, де предмет викладають два вчителі (вчитель музичного мистецтва та вчитель образотворчого мистецтва), однієї години на вивчення мистецтва недостатньо, адже модельні програми і підручники створені з розрахунком на 2 години. Тому необхідно із «різниці по галузі» додати ще одну годину, щоб на вивчення мистецтва у 5, 6, 7 класах було 2 години. Але враховуючи автономію, заклади освіти мають право самостійно вирішувати погодинний розподіл годин на викладання інтегрованого курсу.

У модельних навчальних програмах та навчальних програмах ЗЗСО передбачено творче ставлення вчителя до змісту і технологій навчання; поурочного розподілу навчального мистецького матеріалу.

У разі викладання цього курсу двома вчителями заклад освіти створює на основі модельної навчальної програми навчальну програму закладу освіти, де виокремлюється дві складові за видами мистецтва із зазначенням відповідної кількості годин «Мистецтво: музичне мистецтво» (1 година на тиждень), «Мистецтво: образотворче мистецтво» (1 година на тиждень) і затверджує її рішенням педагогічної ради.

Кожен учитель самостійно визначає обсяг годин на вивчення окремої теми програми. За необхідності має право змінювати порядок вивчення тем у межах навчального року.

Педагог має можливість:

- обирати мистецькі твори для сприймання та виконання, орієнтуючись на навчальну тематику й критерій їх високої художньої якості;
- розробляти художньо-практичні й ігрові завдання для учнів, враховуючи програмні вимоги, мету уроку, дбаючи про *цілісну драматургію уроку*.

Зверніть увагу на те, що у період воєнної агресії і трагедії, які так болісно переживає населення України, вважаємо за необхідне вилючити з використання в освітньому процесі твори російських, а також білоруських митців (через позицію Білорусі щодо російського вторгнення в Україну).

Вивільнений навчальний час доцільно використати на ознайомлення учнів з творами українських, у тому числі, регіональних митців.

Викладання мистецьких дисциплін в початковій школі

Зміст мистецької освітньої галузі в початковій школі може реалізовуватися як через інтегрований курс «Мистецтво», так і через окремі предмети за видами мистецтва: образотворче мистецтво і музичне мистецтво. Вибір здійснюється з урахуванням фахової підготовки кадрового складу педагогічних працівників школи та погоджується педагогічною радою. За умови обрання закладом загальної середньої освіти окремого викладання через окремі предмети, у навчальному плані зазначаються окремі навчальні предмети: «Мистецтво: образотворче мистецтво», «Мистецтво: музичне мистецтво», на які відводиться по 1 годині на тиждень.

Основні завдання мистецької освітньої галузі початкової школи визначені в нормативних документах: Державному стандарті початкової освіти (2018 р.); типових освітніх програмах для закладів загальної середньої освіти для учнів 1-2 та 3-4 класів (розроблені під керівництвом О. Я. Савченко та Р. Б. Шияна).

Необхідною умовою реалізації завдань мистецької освітньої галузі є дотримання **інтегративного підходу** у навчанні, який може розглядатися у декількох значеннях: (у вузькому) через узгодження програмового змісту в межах галузі між різними навчальними предметами (за умови автономного викладання «Музичне мистецтво», «Образотворче мистецтво»); (у широкому) через узгодження предметів мистецької освітньої галузі із змістом інших освітніх галузей (наприклад, сприймання музичного твору, мультфільму тощо на заняттях з вивчення мови), за умови дидактичної доцільності і коректності використання того чи іншого матеріалу.

Звертаємо увагу на необхідність дотримуватися формувального оцінювання, як в 1–4 класах, яке здійснюють з метою отримання інформації про досягнення учнів задля прийняття рішень про наступні кроки в навчанні як учителем, так і учнем. Ефективність формувального оцінювання забезпечується його безперервністю та партнерською взаємодією учасників освітнього процесу. Формувальне оцінювання ґрунтується на критеріях, що визначаються вчителем з поступовим залученням до цього процесу учнів для кожного виду роботи та виду навчальної діяльності. Враховуючи рівень сформованості умінь вчитися, навичок самооцінювання і взаємооцінювання, вміння визначати для себе певні завдання, робити вибір, пропонуємо залучати **третьокласників** до складання/коментування інструкцій завдань, опису способу його виконання, очікуваного результату (продукту) та характеристик, яким він має відповідати.

Викладання мистецтва в 5-7 класах

Звертаємо увагу, що в 5–7 класах викладання мистецтва ведеться відповідно до обраних модельних навчальних програм (наказ МОН від 12.07.2021 № 795 «Про надання грифу «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України» модельним навчальним програмам для закладів загальної середньої освіти») та відповідного наказу Міністерства освіти і науки України 19 лютого 2021 року № 235 «Про затвердження типової освітньої програми для 5-9 класів закладів загальної середньої освіти».

До переліку модельних програм, які мають гриф МОН України, увійшли 4 модельні навчальні програми інтегрованого курсу «Мистецтво» <https://imzo.gov.ua/model-ni-navchal-ni-prohramy/mystets-ka-osvitnia-haluzi> та 1 програма міжгалузевого інтегрованого курсу «Драматургія і театр».

В основній школі в 5–7 класах зміст освітньої галузі «Мистецтво» може реалізовуватися як через інтегрований курс «Мистецтво», так і через окремі предмети за видами мистецтва: «Образотворче мистецтво» і «Музичне мистецтво». Вибір здійснюється з урахуванням фахової підготовки кадрового складу педагогічних працівників школи та погоджується педагогічною радою.

У основній та старшій школі пріоритетом залишається органічне впровадження компетентнісного, інтегрованого, діяльнісного, особистісно орієнтованого підходів у навчання мистецтву. Провідною ознакою сучасної освіти є тяжіння до інтегрування різного роду навчальної інформації під час викладання певної навчальної дисципліни.

В основній школі, крім тематичної, застосовуються й інші види інтеграції, зокрема естетико-мистецтвознавча (художньо-мовна, жанрова, художньо-стильова тощо).

Звертаємо увагу на підходи до оцінювання результатів навчання учнів 5-7 класів, які здобувають освіту відповідно до Державного стандарту базової середньої освіти, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2020 року № 898 (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-2020-%D0%BF#n16>). Основними видами оцінювання результатів навчання учнів є *формування оцінювання, підсумкове оцінювання та державна підсумкова атестація*. Підсумкове оцінювання за семестр здійснюють за групами результатів навчання, що передбачені Критеріями оцінювання за освітніми галузями, з урахуванням різних форм і видів навчальної діяльності. Для формування висновків щодо рівня досягнення обов'язкових результатів навчання за семестр учитель може запропонувати учням: виконати комплексну підсумкову роботу за всіма групами результатів, визначеними в Критеріях оцінювання за освітніми галузями; виконати окремі підсумкові роботи для кожної групи результатів, визначеної у Критеріях оцінювання за освітніми галузями.

Відомості, отримані під час підсумкового семестрового оцінювання, застосовують для вироблення навчальних цілей на наступний період, визначення труднощів учнів у навчанні та коригування освітнього процесу. У Свідостві досягнень виставляють семестрові оцінки за групами результатів і на їх підставі виставляють загальну оцінку за семестр з кожного навчального предмета. Підсумкове оцінювання за рік не здійснюють. Річну оцінку виставляють на підставі загальних оцінок за I та II семестри, але вона не обов'язково є їхнім середнім арифметичним і має враховувати динаміку особистих досягнень учня протягом року. Оцінки за семестри можуть бути скоригованими. Результати семестрового

та річного оцінювання фіксують у класному журналі та Свідостві досягнень.

Упровадження нового змісту освіти у 8 класі

Згідно з положеннями Закону «Про освіту» та в процесі реалізації концепції Нової української школи, в новому 2025-2026 навчальному році відбудеться упровадження нового змісту освіти в основній школі, а саме: у 8 класах закладів загальної середньої освіти.

Реформування мистецької освітньої галузі здійснюється на основі нових освітніх стандартів, оновлення та перегляду навчальних програм, оновлення змісту навчально-дидактичних матеріалів, підручників, застосування комплексу новітніх технологій, форм і методів навчання.

Метою навчання мистецтв в 8 класі є особистісний художньо-естетичний розвиток учнів, виховання у них ціннісно-світоглядних орієнтацій у сфері мистецтва, розвиток комплексу ключових, міжпредметних і предметних компетентностей у процесі опанування художніх цінностей і способів художньої діяльності, формування потреби в художньо-творчому самовираженні та естетичному самовдосконаленні.

У 8 класі в курсі «Мистецтво» учні опановують стилі та напрями мистецтва, які історично склалися впродовж епох, тому пріоритетними стають такі види діяльності, як інтерпретація художніх творів у культурологічному контексті, виконання індивідуальних і колективних проєктів, виконання практичних завдань та засвоєння теорії мистецтв й характерних ознак стилів і напрямів, що виражені засобами архітектури, скульптури, живопису, графіки, книжкової графіки, музичного та театрального мистецтва, видів декоративно-прикладного мистецтва тощо.

В учнів водночас поглиблюються знання з термінології: мистецтвознавчої і культурологічної пропедевтики. Органічним доповненням вивчення стилів мистецтва в культурі минулого у різних видах, жанрах і формах є опанування учнями модними тенденціями різних часів і епох, а саме: мистецтвом моделювання одягу, дизайну зачісок, дизайну головних уборів, взуття, історією розвитку парфумів, тенденціями проведення дозвілля тощо.

Восьмий клас має одну тему навчального року, що присвячена історії розвитку мистецтва у світовій та вітчизняній мистецькій спадщині. Перший семестр. Тема «**Мистецтво у культурі минулого**» (16 годин). Другий семестр. Тема «**Мистецтво у культурі минулого**» (19 годин).

Починаючи із 8 класу, домінантність провідних видів діяльності на уроках мистецтва певною мірою переформатовується, художньо-практична діяльність набуває дещо іншого «забарвлення». Творче самовираження підлітків у музичній, образотворчій чи іншій мистецькій діяльності необхідно підтримувати і розвивати, втім доцільно спрямовувати відповідно до їхніх потреб та інтересів у співі чи малюванні (зокрема, у цифровому форматі), конструюванні, фільмуванні, театралізації тощо, в тому числі, у процесі виконання різноманітних мистецьких проєктів (індивідуальних, колективних).

Зазначимо, що проєктну діяльність учнів потрібно ретельно планувати, поетапно відстежувати й оцінювати результати. Учителю доцільно допомагати учням організовувати свою роботу, вчасно коректувати її, консультувати в разі виникнення труднощів. Важливим видом діяльності стає аналіз-інтерпретація творів мистецтва.

Педагог має можливість обирати мистецькі твори для сприймання та виконання, орієнтуючись на навчальну тематику та критерій їх високої художньої якості, а також розробляти художньо-практичні та ігрові завдання для учнів, враховуючи

мету уроку, програмні вимоги, дбаючи про цілісну драматургію уроку.

Система оцінювання результатів навчання в освітній галузі «Мистецтво» ґрунтується виключно на позитивному ставленні до кожного учня; оцінюється не рівень його недоліків і прорахунків, а рівень особистісних досягнень. Як відомо, значну роль у мистецькій сфері відіграють спеціальні художні здібності (*музичний слух, голосові дані, відчуття ритму, кольору, пропорцій, симультанне образне сприймання тощо*), які впливають на освітні результати учнів.

Тому індивідуальний і диференційований підходи до оцінювання мають надзвичайно важливе значення.

Для якісної і успішної реалізації інтегрованого підходу у навчанні мистецтву на допомогу вчителю, як орієнтир для конструювання уроків у частині добору мистецького матеріалу, методичного інструментарію тощо, можуть бути підручники, розроблені різними авторськими колективами.

Усі чинні підручники зазначені у **«Переліках навчальних програм, підручників та навчально-методичних посібників, рекомендованих Міністерством освіти і науки України»**, що розміщені на офіційному вебсайті МОН.

Наголошуємо, основним нормативним документом, що визначає зміст та вимоги освіти є навчальна програма, а підручник – один з педагогічних засобів (з-поміж багатьох інших), що допомагає розв'язувати освітні завдання, визначені програмою.

Творчість учителя полягає в самостійному і диференційованому застосуванні орієнтовного матеріалу, здатності змінювати його в межах запропонованої структури при написанні поурочних методичних розробок, доборі художньо-практичних завдань.

Основні компоненти уроків мистецтва такі: актуалізація опорних знань: *усні види робіт*: індивідуальні, парні, групові, колективні, доповідь, розповідь; *письмові види робіт*: есе, міні-вір, таблиця, схема, вправи, відповіді на запитання, тести. *Творчі форми*: ребуси, кросворди, загадки, замальовки, вірші, інсценізації, театральні міні-постановки, міні-театри, передачі тощо.

Форми і методи роботи в процесі засвоєння нового матеріалу:

- робота з підручником, енциклопедією, словником, презентацією;
- робота з таблицями, схемами, виконання завдань у робочому зошиті;
- перегляд відео-уривків, роликів, документальних фільмів, сприймання музики, перегляд презентацій;
- дослідницька, пошукова, творча робота, виконання проектів.

Викладання мистецьких дисциплін в старшій школі 10-11 класи

У 2025/2026 навчальному році вивчення предметів мистецької освітньої галузі в 10-11 класах здійснюватиметься за чинними програмами: «Мистецтво. Рівень стандарту. 10-11 класи».

Вивчення мистецтва в 10-11 класі базується на основі Державного стандарту базової основної загальної середньої освіти (2017 р) та оновлених типових освітніх програм (2016 р.) – рівень стандарту та профільний рівень.

Навчальні програми «Мистецтво» для 10-11 класів логічно продовжують ознайомлення учнів з мистецтвом на прикладі мистецтва культурних регіонів світу (європейського, далекосхідного, арабо-мусульманського, індійського, африканського, американського). Програми розміщено на офіційному сайті: «Мистецтво. Рівень стандарту. 10-11 класи»,

«Мистецтво. Профільний рівень. 10-11 класи». URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita>.

Провідними видами діяльності на уроках мистецтва в 10-11 класі є пізнання мистецтва, яке відбувається через сприймання, інтерпретацію і оцінювання художніх творів з акцентом на культурологічний контекст та *творче самовираження* здобувача освіти, що реалізується через виконання мистецьких проектів (індивідуальних, колективних) та задоволення потреб учнів у співі, образотворчій діяльності, конструюванні, фото- та відеозйомці тощо, що сприятиме ефективному формуванню компетентностей, визначених навчальною програмою.

Важливо збалансувати різні види діяльності учнів під час навчання і не перевантажувати учнів зайвою інформацією, а наповнити його завданнями художньо-практичного спрямування. Інформації для засвоєння учнями має бути небагато, не варто її нагромаджувати, зокрема, історичним, світоглядним та іншими контекстами, переліками імен митців, назвами творів, дат тощо, адже наперед відомо, така інформація засвоюється тимчасово. Доцільно зосередити увагу на найголовнішому – на видах мистецтва, їх специфічних унікальних особливостях, які презентують саме той чи той культурний регіон світу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Концепція Нової української школи. URL: <http://mon.gov.ua/konczepczyia.pdf>.
2. Програми для початкової школи – «Музичне мистецтво», «Образотворче мистецтво», «Мистецтво» 1-4 класи. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi> ;
3. Типові освітні програми «Мистецтво» для 1-4 класи, 5-9, 10-11 класи. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi>.
4. Модельні навчальні програми. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/modelni-navchalni-programi-dlya-5-9-klasiv-novoyi-ukrayinskoyi-shkoli-zaprovadzhuyutsya-poetapno-z-2022-roku>.
5. Модельні навчальні програми «Мистецтво». URL: <https://imzo.gov.ua/model-ni-navchal-ni-prohramy/mystets-ka-osvitnia-haluzi> ;
6. Державні стандарти. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/nova-ukrayinska-shkola/derzhavni-standart-bazovoyi-serednoyi-osviti>.
7. Оновлені програми для основної школи освітньої галузі «Мистецтво». URL: <https://artmon59-new.ed-era.com/>.
8. Програма «Мистецтво» профільний рівень та рівень стандарту. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-10-11-klasiv>.
9. Електронна платформа «Нова українська школа». URL: www.nus.inf.ua;
10. Електронна платформа «Весосвіта». URL: <https://vseosvita.ua/>;
11. Програма «Мистецтво» профільний рівень та рівень стандарту. URL: <https://mon.gov.ua/osvita-2/zagalna-serednya-osvita/osvitni-programi/navchalni-programi-dlya-10-11-klasiv> .
12. Електронна платформа «Всеосвіта. Дорожня карта вчителя мистецької галузі: інструментарій оцінювання для 8-11 класів закладів загальної середньої освіти URL: <https://vseosvita.ua/library/dorozhnya-karta-vchytelia-mystetskoj-haluzi->

Наталія ЛЕМЕШЕВА,

методист предметів мистецької освітньої галузі лабораторії виховної роботи комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради»

ОСНОВИ ЯКІСНОГО ВИКЛАДАННЯ ІНТЕГРОВАНОГО КУРСУ «МИСТЕЦТВО»

*Мистецтво в школі не для того,
щоб зробити всіх художниками.
Воно для того, щоб навчити бачити,
відчувати, мислити.*

Герберт Рід

Якщо у життя дитини входить мистецтво, – зростає її розум, а душа наповнюється щирими почуттями. Тож не дарма навчання дітей мистецтву позиціонується у Новій українській школі як основна складова освітнього процесу. А головним завданням мистецької освітньої галузі стало формування цілісного світогляду дітей через емоції, творчість, відкриття та осмислення світу.

З допомогою мистецтва учень і учениця вчать бачити красу й сенси навколо себе, відчувати емоційний вплив мистецьких творів, аналізувати художні образи й культурні контексти, креативно мислити, втілювати власні задуми, самовиражатися через різноманітні мистецькі практики. Тому **викладання предметів мистецької освітньої галузі повинно бути якісним**, а запорукою цього є професійна гнучкість, креативність сучасного педагога та готовність до постійного оновлення та освоєння нових форм роботи, цифрових інструментів і технологій. Важливою є й партнерська взаємодія з учнями, побудована на повазі, довірі та підтримці творчих ініціатив. Саме такий вчитель зможе виховати культурно свідомих, естетично чутливих, критично мислячих і творчо активних особистостей — тих, хто сприймає мистецтво не лише як навчальний предмет, а як простір для особистісного розвитку, пізнання світу, себе та національної ідентичності. Шляхи створення такого педагогічного середовища — у наших методичних порадах щодо **роботи вчителя мистецтва в Новій українській школі у 2025/2026 навчальному році**. Назвемо ключові напрямки:

1. Глибоке розуміння та усвідомлене застосування нормативної бази.

Успішна робота вчителя мистецтва в Україні у новому навчальному році нерозривно пов'язана з освоєнням та свідомим застосуванням чинної нормативної бази. Ці документи визначають зміст освіти, педагогічну діяльність, навчальне навантаження та підходи до оцінювання учнів.

Основні державні документи, що регулюють зміст мистецької освіти такі:

Закони України: «Про освіту» (2017). Визначає основні засади державної політики у сфері освіти. «Про повну загальну середню освіту» (2020). Регулює здобуття повної загальної середньої освіти.

Концептуальні засади: Концепція «Нова українська школа» (НУШ). Фундаментальний документ, що визначає ключові компетентності, підходи та принципи навчання.

Освітні стандарти:

1. Державний стандарт початкової освіти (2018). Регламентує вимоги до результатів навчання учнів 1-4 класів.

2. Державний стандарт базової середньої освіти (2020). Визначає вимоги до результатів навчання учнів 5-9 класів, з мистецької освітньої галузі для учнів 5-8 клас. У рамках підготовки та апробації, окремі заклади освіти (пілотні школи) можуть реалізовувати оновлені програми й підходи для 9 класу.

3. Державний стандарт базової середньої освіти (2011). Визначає вимоги до результатів навчання учнів 9-го класу;

4. Державний стандарт повної загальної середньої освіти (постанова КМУ № 1392 від 23.11.2011). Чинний для старшої школи до введення нового стандарту профільної середньої освіти;

5. Державний стандарт профільної середньої освіти (постанова КМУ № 851 від 25.07.2024). Набуде чинності з 1 вересня 2027 року, але важливо бути ознайомленим з його положеннями для стратегічного планування.

Чинними документами, які регламентують професійну діяльність учителя є *Професійний стандарт вчителя закладу загальної середньої освіти* (наказ Мінекономіки № 2736-20 від 23.12.2020, визначає загальні та професійні компетентності педагогічних працівників); *Положення про академічну доброчесність* (встановлює норми етичної поведінки у навчанні та науковій діяльності); *Санітарні норми і правила щодо умов навчання у закладах загальної середньої освіти* (від 25 вересня 2020 року № 2205, важливо для організації безпечного та комфортного освітнього простору); *Інструкції з ведення класного журналу та іншої шкільної документації*.

2. Активне впровадження провідних підходів НУШ.

Компетентнісний підхід у навчанні мистецтву орієнтований не лише на засвоєння знань, а насамперед — на формування у здобувачів освіти здатності творчо діяти, критично мислити, комунікувати, цінувати мистецтво та застосовувати здобуті знання й уміння у практичній діяльності й повсякденному житті. Розвиток ключових компетентностей учнів засобами мистецтва (спілкування державною та іноземними мовами, математична, інформаційно-цифрова, уміння вчитися впродовж життя, ініціативність і підприємливість, соціальна та громадянська, обізнаність та самовираження у сфері культури, екологічна грамотність і здорове життя). Формування предметних мистецьких компетентностей (пізнання та розуміння мистецтва, художньо-творча діяльність, художньо-комунікативна діяльність, емоційно-естетичне ставлення та ціннісні орієнтації).

Реалізація *інтегрованого підходу* під час викладання мистецтва — це потужний засіб для формування цілісного художнього світогляду учнів, розвитку міжпредметних зв'язків і актуалізації мистецтва в житті. Такий підхід дозволяє бачити єдність різних видів мистецтва та їх зв'язок із культурою, історією, мовою, соціумом.

На уроках мистецтва інтеграція проявляється у гармонійній взаємодії різних видів мистецтва, що сприяє глибшому розумінню світової та національної мистецької спадщини та формуванню цілісної картини світу в учнів. Основною метою інтеграції є заохочення учнів до пізнання мистецтва, розуміння його зв'язків з життям, а також прагнення створювати власні творчі продукти. **Рекомендуємо** активно використовувати методики інтеграції на практиці для вивчення мистецтва, що дозволяє збагачувати учнівський досвід і розвивати творчі здібності.

Проектні форми навчання та дослідницька діяльність як ключові інструменти реалізації *діяльнісного підходу* у викладанні мистецтва сприяють активному залученню учнів до навчання, стимулюють ініціативність і критичне мислення, а також створюють умови для творчої самореалізації кожного учня та кожної учениці. *До прикладу*, міні-дослідження «Українське мистецтво Черкащини: видатні постаті»; творчі проекти «Моя Україна в кольорах і символах» (5 клас), «Мистецький калейдоскоп: від жанру до настрою» (6 клас), «Сила образу: одна емоція — три види мистецтва» (7 клас), «Стилі мистецтва крізь століття» (8 клас), «Моя вулиця у стилі кубізму» (9 клас); виставкові проекти, інтерактивні презентації, шкільні флешмоби на мистецьку тематику. **Занурюйтеся** разом з дітьми у професійне мистецтво поза межами класу через екскурсії до музеїв, театрів, галерей; зустрічі з митцями, перегляди мистецьких фільмів; участь у конкурсах, фестивалях, мистецьких ініціативах, культурних акціях громади.

Щоб приділяти належну увагу розвитку української культурної ідентичності, важливо систематично звертатися до творчості українських художників, композиторів, режисерів; мистецьких символів України (трипільські мотиви, народне малярство, кобзарство); культури рідного краю як першоелемента національної ідентичності. **Рекомендуємо** долучати учнів до дослідження творчості Черкаських митців: *Данила Нарбута* — художника, сценографа, директора Черкаського музично-драматичного театру, сина знаного графіка Георгія Нарбута; *Івана Фізера* — черкаського живописця, портретиста; *Андрій Хім'як* — художника, члена НСХУ, знаного за сакральне мистецтво; *Олександра Животкова*, сучасного українського художника із глибокою національною стилістикою; *Ганни Таран*, майстрині народної вишивки; *Ольги Отнякіна-Бердник* — відомої майстрині керамічної іграшки; *Олександра Теліженко* — заслуженої художниці України, майстрині народної вишивки, поетеси, науковиці та громадської діячки з Черкас. Черкаський академічний заслужений український народний хор — приклад живої традиції вокального мистецтва регіону.

Водночас **нагадуємо**, що навчальні програми передбачають творчу свободу вчителя у доборі мистецького матеріалу, визначенні послідовності вивчення тем, а також у розробці художньо-практичних завдань відповідно до цілей і логіки уроку. Попри те, що окремі російські митці не мають прямого стосунку до агресії, нинішні обставини формують суспільний запит на переосмислення місця російського та білоруського мистецтва в освітньому процесі. У контексті воєнного часу рекомендуємо вилучити твори російських і білоруських митців із навчального

процесу. Натомість доцільно зосередитися на популяризації творів українських авторів, зокрема регіональних митців, що сприятиме національно-культурному самоусвідомленню учнів.

Мистецтво — простір, де кожен може бути собою. Тому *особистісно орієнтований підхід* в мистецькій освіті — не про «навчити як правильно», а про «допомогти знайти себе». Це шлях до формування вільної, чутливої, відкритої до світу особистості.

Саме завдяки особистісно орієнтованому підходу уроки мистецтва стають безпечним середовищем для самовираження, творчих пошуків і емоційного зростання кожної дитини. Такий підхід передбачає врахування індивідуального досвіду, інтересів, здібностей, темпів розвитку та внутрішнього світу учнів.

Шляхи реалізації особистісно орієнтованого підходу на уроках мистецтва:

- *надання свободи вибору* (Учням важливо пропонувати варіативність у темах, техніках, матеріалах. Наприклад, під час створення композиції з теми «Мій внутрішній світ» учень сам обирає, чи це буде малюнок, колаж, мініатюра, рух, музична імпровізація або відео.);

- *індивідуальні завдання та диференціація* (Завдання мають бути гнучкими, з урахуванням рівня підготовки та типу художнього мислення учня (образного, емоційного, аналітичного тощо). Наприклад, одні учні можуть аналізувати картину, інші — створювати власну, ще інші — порівнювати з сучасним мистецтвом.);

- *визнання унікальності кожної творчої роботи* (Оцінювання не повинно ґрунтуватися на шаблоні. Важливо відзначити виразність, ідею, емоційну силу роботи, а не лише технічну досконалість. Учень (учениця) має розуміти, що його (її) бачення — цінне).

- *відкритий діалог та підтримка* (Учитель виступає як наставник, який задає напрям, але не нав'язує «правильну» відповідь. Запитання на кшталт: «Що для тебе важливо показати?», «Що ти хотів (хотіла) передати цією деталлю?» — формують довіру й розвиток внутрішньої мотивації.);

- *створення емоційно-комфортного середовища* (Урок має бути атмосферним, з простором для тиші, музики, кольору, діалогу. Наприклад, почати урок з короткої арт-медитації або візуального занурення — допоможе налаштуватися на творчість.);

- *заохочення до саморефлексії* (Після виконання творчого завдання учні можуть ділитися думками: «Що я відчував під час роботи?», «Що для мене нове?», «Як я змінився (змінилася) завдяки цьому досвіду?»);

- *підтримка інтересів і талантів*. (Учитель може помітити схильність до певного виду мистецтва й дати додаткові можливості — участь у конкурсах, проектах, виставках. Це формує успішний досвід і віру в себе.).

3. Застосування сучасних методик та технологій навчання.

Використання інтерактивних методів навчання, проектної діяльності, ігрових технологій. Впровадження цифрових інструментів та платформ для навчання мистецтва (віртуальні музеї, онлайн-редактори, освітні ресурси). Застосування STEM-підходу в мистецьких проектах.

Сьогодні мистецтво — це не лише фарби та ноти. Це також онлайн-музеї та галереї, інтерактивні карти мистецьких стилів; візуалізації у VR (віртуальні екскурсії); музичні додатки для створення цифрових композицій; цифрові колажі та анімація для розвитку образного мислення.

Рекомендуємо використовувати корисні цифрові ресурси: Google Arts & Culture, **WikiArt**, **Europeana**, Classics for Kids, The Shows Must Go On!, Canva, Paint 3D, Incredibox, Soundtrap та інші.

4. Постійний професійний розвиток для фахового зростання вчителя мистецтва

Регульна участь у вебінарах, конференціях, методичних об'єднаннях; долучатися до фахових спільнот у соціальних мережах; користуватись освітніми платформами: ВШО, Prometheus, EdEra, На Урок, Освіторя.

Особливості реалізації змісту мистецької освітньої галузі початкова, базова та старша школа

У початкових класах ключовими завданнями мистецької освіти є: формування емоційно-ціннісного ставлення до мистецтва, розвиток естетичного сприймання світу; ознайомлення з базовими поняттями: лінія, колір, ритм, форма, звук, образ тощо — у доступній, образній формі; розвиток уяви, слухового сприймання, дрібної моторики, почуття ритму, координації рухів; підтримка природної активності дитини через гру, рух, творчу дію та емоційне проживання мистецького процесу.

У 1–4 класах мистецька освіта реалізується через *Інтегрований курс «Мистецтво»*, що поєднує музичне й образотворче мистецтво.

Викладання мистецтва у початковій школі передбачає домінування:

- наочної, ігрової, емоційно-образної подачі матеріалу, що враховує вікові особливості молодших школярів;
- інтегрованого підходу, коли одна тема може поєднувати малювання, слухання музики, рухи, ігри тощо;
- творчої імпровізації та варіативності завдань.

Найефективнішими засобами є казки, мультфільми, візуальні історії, які знайомлять дітей з мистецтвом через близькі для них образи; музичні ігри, вправи на емоції, ритмічні рухи, які сприяють активному залученню; творчі майстерні, де дитина відчуває себе творцем, а не спостерігачем.

Учитель мистецтва у початковій школі — це провідник у світ почуттів, краси та гармонії. Важливо не лише передати знання, а й створити атмосферу підтримки, вільного самовираження, гри та натхнення. Основне завдання — допомогти кожній дитині відчувати радість творчості, навчитися бачити прекрасне у звичайному та відкривати мистецтво у собі.

У 2025/2026 навчальному році здобувачі освіти 3-го класу будуть опановувати зміст мистецької освітньої галузі по одному з електронних версій підручників «Мистецтво», які пройшли у 2025 році конкурсне випробовування і рекомендовані до впровадження в освітньому процесі закладів загальної середньої освіти, а саме видання таких авторів: Л.Арістова, Н.Чен; Калініченко О. В.; Кондратова Л. Г.; Лемешева Н. А.; Масол Л. М.; Гайдамака О. В.; Колотило О. М.; Рубля Т. Є., Мед І. Л., Щеглова Т. Л.; Стеценко І. Б., Остапенко Г. С.

Електронні версії підручників з мистецтва для початкової школи розміщено на сайті Українського інституту розвитку освіти (<https://uied.org.ua/>). Для реалізації педагогічних завдань вчитель може використовувати різний мистецький контент та методичний інструментарій, зокрема такий, який не охоплено змістом підручника.

На етапі базової середньої освіти учні переходять від первинного емоційного сприйняття мистецтва до більш усвідомленого аналізу художніх

явищ, порівняння різних видів мистецтва, вивчення стилів, жанрів, культурних контекстів.

Основні акценти — це поглиблення знань про види мистецтва, розширення уявлень про художню культуру світу та України. Розвиток аналітичного, критичного і творчого мислення. Формування мистецької компетентності: здатності інтерпретувати твори, створювати власні мистецькі продукти. Підтримка інтересу до українського мистецтва, національної культурної спадщини.

У 5-6 класах (адаптаційний цикл) та 7-8 класах (предметний цикл) навчання здійснюється за однією з чотирьох модельних навчальних програм інтегрованого курсу «Мистецтво» та міжгалузевого інтегрованого курсу «Драматургія і театр». Модельна навчальна програма міжгалузевого інтегрованого курсу «Драматургія і театр» результати навчання двох освітніх галузей — мовно-літературної та мистецької — реалізує частково. Тому цей міжгалузовий інтегрований курс може впроваджуватися у закладі освіти одночасно з інтегрованим курсом «Мистецтво», а не замість нього — для поглиблення і поширення внутрішньогалузевих і міжгалузевих зав'язків, більш детального ознайомлення учнів з одним із видів мистецтва — театрального. Саме тому у навчальному плані закладу освіти не рекомендовано заміщувати інтегрований курс «Мистецтво» міжгалузовим інтегрованим курсом «Драматургія і театр». Програми розміщено на офіційному вебсайті Міністерства освіти і науки України (<https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/>)

Наголошуємо, що згідно з оновленою Типовою освітньою програмою для 5–9 класів, затвердженою наказом МОН №1120 від 09.08.2024 року, заклади освіти мають можливість гнучко формувати навчальні плани, враховуючи мінімальну та максимальну кількість годин для кожної освітньої галузі.

Для учнів 5–7-х класів вивчення предмета «Мистецтво» доцільно передбачити в обсязі 2 годин на тиждень, що становить 70 годин на рік. Враховуючи те, що програма інтегрованого курсу представляє органічне поєднання змісту різних видів мистецтва з домінантністю музичного і образотворчого, цей курс може викладати як один, так і два вчителі (вчитель музичного мистецтва; вчитель образотворчого мистецтва). У разі викладання двома вчителями у навчальній програмі закладу освіти, виокремлюються дві складові «Мистецтво: музичне мистецтво» (1 година на тиждень), «Мистецтво: образотворче мистецтво» (1 година на тиждень).

Для учнів 8 класу стандартним навантаженням є 1 година на тиждень, що становить 35 годин на рік викладає один вчитель.

У 8-му класі курс мистецтва має предметну спрямованість. Він поглиблює знання, здобуті учнями в адаптаційному (5–6 класи) та предметному (7 клас) циклах, розширює уявлення про жанри, художню мову різних видів мистецтва, ознайомлює зі стильовими напрямками від античності до реалізму. Особлива увага приділяється усвідомленню ролі мистецтва в культурі, суспільстві та формуванні особистісної ідентичності.

Наголошуємо щодо оцінювання навчальних досягнень здобувачів освіти базової школи, що у додатку 20 до Державного стандарту в мистецькій освітній галузі загальні результати навчання об'єднано в 4 групи, однак галузеві критерії містять 3 групи результатів. Група результатів «Використання інформаційного середовища у власній творчості та художній комунікації» в критеріях була імплементована в три групи: 1. *Пізнання мистецтва*; 2. *Художньо-творча діяльність, мистецька комунікація*; 3. *Емоційний досвід, художньо-естетичне ставлення*. Тобто,

той чи той результат навчання (вміння), що виявляє учень/учениця в межах запропонованої діяльності на уроці, і рівень його сформованості вчитель або вчителька може оцінити за відповідними критеріями. Уміння аналізувати твори мистецтва (опис особливостей мови різних видів мистецтва, використання мистецької термінології, порівняння образів тощо) оцінюємо за критеріями Групи 1 (знаннявий). За цим же критерієм оцінюємо і можливості учнівства щодо пошуку й аналізу мистецької інформації у цифровому середовищі. Виконання практично-творчих завдань в образотворчому, музичному інших видах мистецтва (завдання в графічних, живописних пластичних художніх техніках, створення зображень під час експерименту з кольорами, лініями, формами тощо; спів, музикування, імпровізації, інсценізації, фільмування тощо) оцінюємо за критерієм ГР2 (діяльнісний). За цим же критерієм оцінюємо створення мистецьких продуктів за допомогою цифрових інструментів. Уміння визначати та описувати емоції (власні та втілені у мистецтві), висловлювати ціннісні ставлення, критичні судження, зокрема, до творів мистецтва/мистецьких образів, оцінюємо за критерієм Групи 3 (ціннісний).

До інструментів, які можуть бути застосовані для проведення діагностувальної та оцінювальної діяльності належать чеклисти, бланки оцінювання та самооцінювання, а також рубрики. Мистецька рубрика — це інструмент виставлення балів, який визначає конкретні критерії оцінювання роботи учня / учениці.

Учительству надана академічна свобода у виборі форматів проведення підсумкових видів діяльності. На сучасному етапі є великий вибір варіантів завдань, але їхнім ключовим елементом повинно бути врахування вимог щодо оцінювання груп результатів навчання відповідно до положення.

При створенні підсумкової роботи необхідно поєднати різні види діяльності учнівства в процесі її виконання. Зокрема, для перевірки рівня досягнутих результатів навчання відповідно до першої групи критеріїв оцінювання оптимальним варіантом є тестові завдання різного типу (з одним або множинним вибором, на у відповіднення, узагальнення-систематизацію тощо).

Друга група критеріїв оцінювання спрямовує на добір завдань практичного спрямування (художньо-практична діяльність із музичного, образотворчого та інших видів мистецтва). Виявлення досягнень за третьою групою критеріїв, де оцінюємо ціннісне ставлення до мистецтва та емоційну складову, найкраще можна побачити в завданнях відкритого типу, обговореннях, іноді — тестах. Визначеного шаблону бути не може, оскільки курс передбачає творчий підхід.

Мистецька освіта **на рівні старшої школи** має на меті розвиток індивідуального стилю учнів, поглиблення розуміння мистецтва як форми суспільного й особистісного самовираження.

Основні акценти - розширення світогляду через вивчення мистецтва різних епох, стилів і культур. Формування вміння висловлювати власні мистецькі судження. Підготовка до творчих професій або культурної самореалізації незалежно від майбутньої професії. Сприйняття мистецтва як ресурсу психологічної підтримки, особливо в умовах війни.

У вивчення предметів мистецької освітньої галузі в 9-х класах і 10-11 класах здійснюватиметься за такими програмами: «Мистецтво. Рівень стандарту. 10-11 класи», «Мистецтво. Профільний рівень. 10-11 класи» Програми розміщені на офіційному вебсайті МОН: <https://cutt.ly/2yPNerA>; <https://cutt.ly/7yPNtrD> реалізується через інтегрований курс «Мистецтво».

Варто зазначити, що остаточне рішення щодо розподілу навчального часу приймає педагогічна рада школи, яка затверджує освітню програму закладу. Тому в окремих випадках можливі незначні відхилення від стандартного навантаження.

Звертаємо увагу педагогічних працівників, що відповідно до чинних Державних стандартів освіти, навчальні програми з усіх предметів і курсів передбачають використання 20% резервного часу. Учитель має можливість самостійно визначати напрями його використання під час складання календарно-тематичного планування. Цей час доцільно спрямовувати на вдосконалення практичних умінь учнів, дослідження навколишнього середовища, проведення краєзнавчих розвідок, реалізацію дослідницько-пізнавальних проєктів, організацію екскурсій — зокрема за ініціативою самих дітей.

Також рекомендується наприкінці кожної чверті планувати корекційно-рефлексійний тиждень для усунення розбіжностей у навчальних досягненнях учнів і учениць, а також для підтримки їх індивідуального поступу. Проводити конкурси дитячої зображувальної творчості «Мое сердце — з Україною», «Кольори нескореної країни», «Герої поруч», «Мій дім — Україна», «Світло у вікні — для захисника», «Україна у майбутньому», «Наші символи — наша сила»; мистецькі акції та ініціативи: «Арт-фронт: творчість заради перемоги», «Наша Україна — наша спадщина», «Єднаємося мистецтвом», «Тепло сердець — для України», «Мистецтво єдне покоління», «Незламні через творчість», «Україна надихає» тощо.

Творчих успіхів, натхнення і миру!

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Концепція реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/249613934> (дата звернення: 15.05.25)
2. Державний стандарт початкової освіти (МОН України). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-%D0%BF> (дата звернення: 15.05.25).
3. Державний стандарт базової середньої освіти. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/nova-ukrayinska-shkola/derzhavnij-standart-bazovoyi-serednoyi-osviti> (дата звернення: 15.05.25).
4. Державний стандарт повної загальної середньої освіти. URL: https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/76886/ (дата звернення: 15.05.25).
5. Типові освітні програми (МОН України). URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi> (дата звернення: 15.05.25).
6. Модельні навчальні програми. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/>
7. Навчальні програми: «Мистецтво. Рівень стандарту. 10-11 класи», «Мистецтво. Профільний рівень. 10-11 класи» URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-5-9-klas> (дата звернення: 15.05.25).
8. Електронні версії підручників URL: <https://uied.org.ua/> (дата звернення: 15.05.25).
9. Організація дистанційного навчання в школі», розміщені за посиланням. URL: <https://nus.org.ua/news/yak-nalagodyty-dystantsijne-navchannya-posibnyk-dlya-shkil-vid-go-smart-osvita-ta-mon/roku> (дата звернення: 15.05.25).

Наталія ЯКУХІНА,

завідувач ресурсного центру підтримки інклюзивної освіти комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради»;

Юлія ВЕЙЛЕРТ,

методист ресурсного центру підтримки інклюзивної освіти комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради»;

Валерія БАСИК,

методист ресурсного центру підтримки інклюзивної освіти КНЗ «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради»

КОРЕКЦІЙНА РОБОТА ІЗ ДІТЬМИ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ

*У кожній дитині – сонце.
Тільки дайте йому світити.*

Януш Корчак

Дитина з особливими потребами на сучасному етапі розвитку суспільства розглядається як особистість, яка має ті ж права, що й інші члени спільноти, але через особливості індивідуального розвитку їй необхідно надавати особливі освітні послуги. Відповідно до закону України «Про освіту» кожна дитина з особливими освітніми потребами має право на отримання освіти, адекватній її психофізичному розвитку. Завдяки сучасній комплексній допомозі у цих дітей спостерігаються позитивні зміни в особистісно-мотиваційній, пізнавальній, емоційно-вольовій сфері.

Численні дослідження в галузі спеціальної педагогіки і психології підтвердили той факт, що правильно організована система навчання та виховання вказаної групи дітей дає свій позитивний ефект і призводить до їхнього значного просування в напрямку адаптації до життя у суспільному середовищі.

Учитель закладу загальної середньої освіти має бути готовим не тільки до професійно-педагогічної діяльності зі звичайними учнями, а й до корекційно-педагогічної роботи з дітьми, що мають психофізичні особливості. Педагог як суб'єкт педагогічної діяльності також має вміти управляти розвитком, навчанням і вихованням учня з особливими освітніми потребами, своєчасно і результативно проводити корекцію педагогічного впливу на особистість дитини, його поведінку і ставлення до навчального середовища.

Спеціаліст, який здійснює корекційну роботу, повинен володіти різноманітними технологіями і конкретними методиками, з допомогою яких має реалізовуватися основна мета – нормалізація навчальної діяльності учнів, виправлення порушень емоційно-особистісного і соціального розвитку. Потрібно їх використовувати варіативно і цілеспрямовано.

Серед цілісної системи професійних та особистісних якостей особливе місце посідає

емоційна чуйність, гнучкість взаємодії, мотиваційна підтримка та опора на сильні сторони дитини.

Сучасний фахівець повинен тонко відчувати потреби учнів, своєчасно надавати підтримку як самим дітям, так і їхнім батькам, створювати середовище довіри й безпеки, в якому дитина буде відчувати себе прийнятою. Надзвичайно важливо формувати мотивацію до навчання через позитивне підкріплення, натхнення, залучення до активної взаємодії. При цьому педагог має не лише розуміти причини труднощів у навчанні, а й вміти будувати індивідуальну освітню траєкторію з урахуванням збережених або менш порушених функцій розвитку дитини. Компетентне поєднання **підтримки та педагогічної вимогливості, м'якої комунікації та чіткої структури** дозволяє забезпечити ефективне навчання без додаткового стресу для дитини.

Особлива увага має приділятися **формуванню позитивного образу «Я»** дитини: акцент робиться не на її труднощах, а на досягненнях, динаміці розвитку, навіть найменшому поступу. Віра педагога у потенціал дитини, його оптимізм і послідовна підтримка створюють основу для внутрішньої мотивації та розкриття особистісного ресурсу учня.

Фахівець повинен готувати учнів з особливостями психофізичного розвитку до самостійного творчого буття, допомагати вихованцю знайти свою власну мету, свій життєвий шлях, поставити життєву задачу, яка відповідає його індивідуальності та обставинам.

Важливо також те, що в корекційно-розвиткової роботі першочергову роль відіграють не окремі засоби корекції та методичні прийоми, а **ОСОБИСТІСТЬ ВЧИТЕЛЯ**, тобто сукупність його соціальних, емоційно-вольових і характерологічних якостей. Тому подаємо для педагогів професіограму вчителя для роботи із дітьми (таб.1).

Таблиця 1
Професіограма вчителя для роботи з дітьми з особливими освітніми потребами

Соціальне спрямування	Професійно-педагогічне спрямування
Соціальні потреби	Знання загальної педагогіки та психології, які стосуються природи та закономірностей психічного розвитку особистості
Риси характеру, які виражають соціальну та професійну спрямованість	Знання індивідуально-психологічних особливостей дитини з тими чи іншими проблемами в розвитку
Риси характеру, які виражають ставлення до вихованців і людей взагалі, вольові та емоційні риси	Вміння аналізувати педагогічні факти, явища, процеси
Педагогічний такт	Знання з основ анатомо-фізіологічного розвитку учнів, причин виникнення та проявів хвороб нервової системи
Педагогічна освіченість та майстерність	Знання засобів і методів корекції пізнавальних процесів

Перелічені вище педагогічні якості та особистісні риси визначають активну позицію вчителя у створенні умов навчання та виховання учня з психофізичними порушеннями. Таким чином, до функціональних обов'язків вчителя інклюзивного класу додається внутрішнє прагнення до внесення змін у навчальний процес, до самовдосконалення.

Педагог інклюзивного класу, співпрацюючи із усіма членами навчальної команди, має орієнтуватися на особливі стратегії навчання дітей з особливими освітніми потребами. Наприклад, учням із розладами аутистичного спектра потрібна адаптація навчальної програми з врахуванням «тріади порушень»: соціальної взаємодії, комунікації, поведінки; учням з інтелектуальними освітніми труднощами важливою є *покрокова інструкція до виконання завдання*; учням з функціонально мовленнєвими освітніми труднощами потрібна *корекція, скерована на виправлення порушень вимови* і т.д.; для роботи з учнями із функціонально слуховими освітніми труднощами необхідно використовувати мову жестів та інші допоміжні засоби.

Розглянемо більш детально **всі категорії освітніх труднощів і особливості корекційної роботи у навчанні дітей:**

1. Інтелектуальні освітні труднощі

Корекційну роботу з дітьми з інтелектуальними освітніми труднощами потрібно організовувати лише з використанням *принципу наочності і практичної діяльності з реальними предметами*. Вербальне навчання або навчання, яке опирається на пасивне зорове сприймання, для них просто недоступне.

Лише шляхом показу певних дій, організації безпосередніх операцій з тими чи іншими предметами, багаторазових повторень і тренувальних вправ, на яких показ діяльності або форм поведінки постійно супроводжується словесним поясненням, можна добитися вироблення у дітей з інтелектуальними освітніми труднощами складних трудових і соціально-побутових навичок, сформувати відповідні форми практично-діяльнісної і комунікативної поведінки.

Практично впродовж всього періоду перебування в закладі рахункові операції ці діти виконують лише

на практичному матеріалі, оскільки в них повністю відсутня здатність до абстрактного мислення. Різноманітну наочність застосовують і на заняттях з розвитку мовлення. При цьому потрібно враховувати, що запропонований наочний матеріал має бути без зайвих деталей. Якщо картина перевантажена персонажами, деталями, предметами, про які вчитель не розповідає, – це може призвести до протилежного ефекту – діти не зрозуміють самого основного, заради чого ця картина показувалась. При

цьому обов'язково потрібно привертати увагу вихованців до тих предметів або персонажів, про які йде розповідь. У іншому випадку вони просто ними не помічаються. Все зайве при цьому необхідно забирати з їх поля зору.

2. Функціональні (сенсорні, моторні, мовленнєві) освітні труднощі

Успішне здійснення корекційної роботи залежить від контакту вчителя-логопеда з вчителем. Однією з найважливіших умов роботи є вироблення єдності вимог до учня-логопата з боку вчителя і логопеда. Логопед зобов'язаний навчити педагога відрізнити логопатичну помилку від помилки, обумовленої не вивченим правилом з граматики.

У дітей із порушенням мовленнєвого розвитку в різній формі та різного ступеня виявляють порушення комунікативних здібностей. Усім дітям із тяжкими порушеннями мовлення властиві відсутність мотивації до спілкування, невміння орієнтуватися в ситуації взагалі або під час конкретних обставин з допомогою дорослого, розлади поведінки, труднощі в комунікації, підвищена емоційна стомлюваність. Це вимагає цілеспрямованого процесу навчання засобів спілкування й уміння їх застосовувати на практиці. Тому педагог, працюючи з дітьми, які мають мовленнєві порушення, веде корекційну роботу не лише щодо фонетичної, лексичної та граматичної будови мовлення, а й щодо подолання супровідних дефектів, які ускладнюють процес реабілітації дитини.

Перед педагогом стоїть завдання визначити найбільш адекватну систему організації процесу навчання, знайти для кожної дитини найбільш оптимальні індивідуальні методи та прийоми корекції. Необхідно, щоб форми корекційно-педагогічної роботи були доступними, цікавими для дитини, незалежно від її мовленнєвого, фізичного й розумового розвитку.

Варто постійно пам'ятати, якщо у групі чи класі є дитина з функціонально слуховими освітніми труднощами, вона має завжди бачити педагога, навіть у тих випадках, коли той ходить по класу, пише на дошці, організовує роботу школярів з таблицями, картинкою тощо. Тому таку дитину потрібно посадити за першу парту з боку від педагога (праворуч від нього), по можливості спиною до вікна. З цього місця добре видно обличчя більшості однокласників, учителя, дошку, того, хто відповідає біля дошки. Не треба боятися, що таке розташування парт порушує «порядок» і «виділяє» одного з учнів. Навпаки, однокласники мають розуміти, що це зроблено для того, аби їхній товариш, бачив увесь клас і міг активно брати участь у колективній роботі на уроках.

Варто дбати про те, щоб дитина з функціонально слуховими освітніми труднощами завжди дивилася і на педагога, і на дитину, яка відповідає. Важливо стежити за тим, щоб дитина з функціонально слуховими освітніми труднощами швидко реагувала на того, хто говорить і переводила погляд з одного мовця на іншого. Це має стати усвідомленою необхідністю для дитини. З цією метою доцільно регулярно здійснювати контроль за рівнем уваги та розуміння учня. Ефективним є використання запитань на зразок: «Повтори, будь ласка, що щойно було сказано», «Про що розповідала Оля?», «Що зазначив Сашко?», «Продовж думку» тощо. Такий підхід сприяє активному залученню

дитини до освітнього процесу та формує навичку уважного стеження за перебігом подій.

Дитина з функціонально слуховими освітніми труднощами має брати активну участь у роботі класу (групи), але не затримувати темп проведення уроку. Водночас не можна допускати, аби що-небудь важливе залишилося для неї незрозумілим. Залишене без уваги хоча б невелике нерозуміння нового матеріалу призводить до цілковитого нерозуміння наступних розділів і т.д. Школяра з порушенням слуху потрібно контролювати на кожному занятті. Будь-який педагог може з допомогою одного-двох запитань з'ясувати, чи зрозуміла дитина найголовніше з теми або її деталі, без засвоєння яких не можна рухатися далі. При цьому не можна забувати, що запитання мають бути зрозумілими (сприйнятими) дитиною. Щоб перевірити це, варто пропонувати повторити запитання.

3. Функціонально зорові освітні труднощі

У такому випадку процес інтегрованого/інклюзивного навчання повинен мати спрямований корекційний індивідуальний характер і відповідати вимогам адаптації наочного матеріалу і процедури цієї роботи. Подаємо основні принципи адаптації наочного матеріалу для дітей із порушеннями зору (за Седневою В.О.):

- Зображення на малюнках повинні мати оптимальні просторові й тимчасові характеристики (яскравість, контраст, колір, структура, співвідношення елементів). Контрастність пропонованих об'єктів і зображень стосовно тла має бути від 60 до 100 %. Краще сприймаються заповнені, силуетні фігури, ніж контурні.
- Дотримання у зображеннях пропорційності за величиною, кольором та формою відповідно до реальних об'єктів.
- Показ стимулюючого матеріалу слід здійснювати з відстані не більш ніж 30-33 см від ока дитини (сліпим – залежно від гостроти залишкового зору) під кутом від 5 до 45° відносно лінії погляду.
- Інформаційна ємність зображень і сюжетних ситуацій має бути обмежена з метою вилучення надмірності, що ускладнює впізнання. Тло, на якому подано об'єкт, має бути вільним від зайвих деталей.
- Хроматичні об'єкти повинні мати насичені кольори. Бажано використовувати жовто-червоні, жовтогарячі й зелені тони, особливо для дошкільників.
- Потрібно збільшити час на експозицію завдань та малюнків через труднощі сприйняття, координації рухів рук та очей, необхідності тактильного контролю та додаткового обстеження, вивчення об'єктів.
- Тривалість зорової роботи не повинна перевищувати 15 хвилин.
- Якщо дитина працює з опорою на зір, то при використанні дошки записи повинні бути насичені й контрастні, букви великими.
- Роздатковий матеріал має бути матовий, а не глянцева папір, шрифт великим і контрастним.
- З таких предметів як література, історія, географія тощо можна використовувати аудіозаписи. Такі організації як Українське товариство сліпих (Центральна спеціалізована бібліотека УТОС (URL: <https://csbs.org.ua/>)), а також Національна бібліотека України (URL: <https://chl.kiev.ua/default.aspx?id=7518>) для дітей мають аудіобібліотеки літературних творів та інших навчальних матеріалів, якими вчитель може скористатися для індивідуалізації занять з дитиною з функціонально зоровими освітніми труднощами [8].

4. Соціоадаптаційні (особистісні, середовищні труднощі) або соціокультурні (взаємодія з представниками осередків окремих культур, отримання інформації засобами жестової мови тощо) освітні труднощі

Корекційна робота з дитиною з розладами аутистичного спектра орієнтовно розділяється на два етапи:

1 етап: встановлення емоційного контакту, подолання негативізму у спілкуванні з дорослими, нейтралізація страхів.

Першим завданням корекційного впливу, від якого залежить успішність всієї роботи, є встановлення емоційного контакту з дитиною. Спочатку за підтримки матері вона повинна при звичаїтися до приміщення, в якому проходять заняття, переконатися в тому, що їй тут нічого не загрожує. Дитину можуть налякати голосні розмови, різкі рухи, надмірна активність та метушливість дорослого; неприємними можуть бути пряме звернення, запитання, активні спроби привернути увагу, настирні пропозиції щось подивитися, тілесні контакти, зазірання в очі. Ознакою того, що дитина при звичаїлася до обстановки може бути її прагнення дослідити приміщення або його окремі об'єкти. Дорослий доброзичливим поглядом, посмішкою підтримує щонайменші прояви активності дитини, невербальними засобами виказує готовність допомогти (підняти іграшку, що впала під стіл; подати руку для опори, якщо дитина хоче вилізти на стілець, щоб подивитися у вікно тощо). Дорослий терпляче очікує, коли дитина сама підійде до нього і виявить готовність до взаємодії. Важливо, щоб дитина відчувала, що сама контролює ситуацію спілкування: дистанцію, засоби, тривалість та інтенсивність контакту. Можна терпляче вислуховувати шаблонні розповіді дитини, даючи їй цим самим досвід комфорту у спілкуванні. Можна встановлювати контакт опосередковано через батьків, спілкуючись з ними у присутності дитини на цікаві для неї теми. У процесі спілкування слід стежити за наростанням моторної напруженості, метушливості, іншими різними змінами у поведінці, які можуть бути сигналами наростання тривоги. У такому випадку дорослий повинен негайно знизити свою активність і пошукати приємнішу для дитини тему. Встановивши довірливі взаємини, можна переходити до спільних ігор, малювання та інших видів активності, які приносять задоволення дитині, в яких вона почувається успішною.

II етап: подолання труднощів цілеспрямованої діяльності дитини.

Для дітей з розладами аутистичного спектру дуже важлива цілеспрямована діяльність. Вони швидко втомлюються, відволікаються, навіть від цікавих занять. Попередження цього сприяє часта зміна видів діяльності і врахування бажання і готовності дитини взаємодіяти з педагогом. Змістовною стороною занять з дитиною є діяльність, яку вона любить, яка додає стану приємних сенсорних відчуттів, тобто потрібно враховувати інтереси та уподобання дитини.

Під час навчання дорослий знаходиться позаду дитини, непомітно надає допомогу, створює відчуття самостійного виконання дії.

Потрібно дозувати похвалу, щоб не виробити залежності від підказки. Неадекватна реакція у дитини свідчить про перевтому або нерозуміння задач.

У дитини з розладами аутистичного спектру є специфічна потреба у збереженні постійності в обстановці, слідування заведеному порядку. Потрібно використовувати режим, розклад, картинки, малюнки, чергувати працю і відпочинок.

Наступним завданням корекційної роботи є розвиток активного осмисленого ставлення до навколишнього світу. На заваді цьому стоїть схильність дітей з розладами аутистичного спектра до одноманітного повторення тих самих рухів, фраз, дій. Стереотипії не можна уникнути, оскільки вони виступають у якості захисту від тривоги та засобу аутостимуляції. Дорослий може прийняти нав'язливу поведінку дитини, приєднатися до неї і трансформувати її з середини. Так, до сюжету агресивної фантазії дитини можна ввести доповнення неагресивного побутового характеру. Розширення і ускладнення

стереотипів дитини перетворює їх із випадкового набору в систему зв'язків з оточенням. Усвідомлення життєвого стереотипу як звичної послідовності окремих подій дає дитині можливість навчитися чекати, заглядати в майбутнє, а отже планувати.

5. Навчальні освітні труднощі і корекційні прийоми (за Гавриловим О. В.):

1) оскільки основною характерною рисою дітей з навчальними освітніми труднощами є недостатність знань про навколишній світ, необхідно акцентувати увагу на розвитку у них спостережливості, досвіду практичної діяльності, формуванні навичок і вмінь самостійно оволодівати знаннями та користуватися ними;

2) виявляти найбільш типові прогалини у знаннях з метою їх поступового заповнення для недопущення посилення відставання цих учнів від інших учнів класу;

3) знаючи про недостатню активність і несміливість дітей з навчальними освітніми труднощами в оперуванні навіть наявними у них знаннями, максимально стимулювати їхню активність на уроках, підтримувати навіть незначні успіхи й акцентувати на цьому увагу інших школярів з метою створення навколо атмосфери позитивного і дружнього до них ставлення й постійної підтримки;

4) у процесі роботи враховувати недостатнє вміння засвоювати абстрактні знання; постійно, особливо на перших етапах навчання, використовувати наочність і докладне пояснення нових, навіть не досить складних алгоритмів;

5) Ураховуючи труднощі запам'ятовування і порушення працездатності у процесі виконання практичних завдань, додатково пояснювати навчальний матеріал, давати можливість виконувати завдання у повільнішому темпі, зменшувати їхню кількість, надавати додаткові запитання з метою глибшого розкриття змісту завдання, наводити вже відомі їм аналогії;

6) Ураховуючи труднощі орієнтування в завданні, використовувати поетапну інструкцію і поетапне узагальнення, поділяти завдання на складові, формувати вміння планувати свою діяльність у процесі його вирішення, словесно звітувати про виконання;

7) Поступово підвищувати темп роботи і працездатність дитини;

8) Незважаючи на емоційне вікове відставання цих школярів, ігрові прийоми у процесі їхнього навчання зменшувати поступово, не використовуючи при цьому різких заборон, а поетапно формувати загальноприйнятні прийоми навчальної діяльності;

9) Підвищувати мотивацію навчальної і пізнавальної діяльності шляхом постійної підтримки і стимулювання, у випадку необхідності зменшувати кількість завдань, які даються на самостійне опрацювання [1].

6. Фізичні освітні труднощі і корекційні прийоми (за Колупаєвою А.А.):

- під час фізкультхвилинок проводити рекомендовані лікарями вправи на активне розслаблення, вироблення плавності переключення з одного положення в інше;

- слід визначити оптимальне дозування виконання письмових робіт з урахуванням порушень загальної та дрібної моторики пальців рук;

- Передбачати варіативність письмових робіт: не лише самостійне письмо, а й роздаткові картки з друкованою основою, не лише ручка, а магнітна дошка, комп'ютер;

- давати більше часу на виконання письмових завдань або міняти частину з них на усні;

- розвивати дрібну моторику рук: масаж пальців обох рук; пальчикова гімнастика;

- коректувати дрібні рухи під час роботи з природнім матеріалом (каштанами, горіхами, тощо);

- розвивати силу м'язів рук (з використанням еспандера, силоміра, розривання паперу, розминання пластиліну, глини);

- при читанні використовувати спеціальні закладки з прорізами для фіксування слова, словосполучення чи речення;

- спеціально вказувати (ручкою, олівцем) рядок і місце, де потрібно починати писати, малювати;

- позначати відстань між рядками чи частинами завдання;

- при виконанні арифметичних дій у стовпчик можна фарбувати клітинки олівцем, наприклад, сотні – зеленим, десятки – синім, одиниці – червоним;

- використовувати перфокарти;

- під час оцінювання усної відповіді з читання не знижувати оцінку, особливо на початкових етапах навчання, за недостатню інтонаційну виразність, сповільнений темп і відсутність плавності, скандування;

- при оцінюванні письмових робіт не слід знижувати оцінку за наступне: неправильне написання рядків (зубчастість, вигнутість, похиле розташування букв, недотримання і пропуск рядка, недотримання полів); випадання елементів букв або їх незакінченість, зайві доповнення, їх неоднаковий нахил; порушення розмірів букв і співвідношення їх за висотою і шириною, змішування подібних за накресленням букв; переривчастість письма або повторення окремих його елементів за рахунок довільних рухів [3].

На завершення зазначимо, що не існує чітко встановленої методики залучення дітей з особливими соціальними та емоційними потребами до звичайних класів. У цій справі вчителі мають спиратися на свої знання і досвід, а також використовувати сучасні ефективні педагогічні підходи, зокрема, збирати щонайбільше відомостей про дітей, створювати можливості для практичного навчання, враховувати сильні риси і потреби кожного, спостерігати, оцінювати і планувати навчання дитини, працювати спільно з іншими членами колективу тощо.

Сподіваємося, що наведені вище поради будуть корисними для повсякденної роботи педагога у класі, де навчається дитина з особливими освітніми потребами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гаврилов О.В. Особливі діти в закладі і соціальному середовищі: навчальний посібник. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2009. 308 с.
2. Дидактичні та соціально-психологічні аспекти корекційної роботи у спеціальній школі: науково-методичний збірник. № 11. Київ: Науковий світ, 2009. 308 с.
3. Колупаєва А. А. Діти з особливими потребами та організація їх навчання Київ: Видавнича група «АТОПОЛ», 2011. 273 с.
4. Кузенко О. Й. Корекційна педагогіка: навчальний посібник / за ред. д. філ. наук., проф. Качкана В.А. -2-е вид. Львів - Івано- Фраківськ, 2024. 214 с.
5. Миронова С. П. Основи корекційної педагогіки. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2010. 264 с.
6. Особливі діти в закладі і соціальному середовищі. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2009. 308 с.
7. Путівник для батьків дітей з особливими освітніми потребами: навчально-методичний посібник. Київ: ТОВ ВПЦ «Літопис-XX», 2010. 180 с.
8. Седнєва В. О. Основи корекційної роботи з учнями, які мають особливості психофізичного розвитку : методичні рекомендації. Миколаїв : ОІППО, 2011. 36 с.

Тетяна БРАЙЧЕНКО,

методист навчально-методичного центру психологічної служби комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради»

ПРОФІЛАКТИКА ПРОЯВІВ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ ІНФОРМАЦІЙНО- МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ДЛЯ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ

Основною метою функціонування психологічної служби системи освіти є підвищення ефективності освітнього процесу шляхом індивідуалізації і, одночасно, захисту соціального і психічного здоров'я всіх його учасників з допомогою застосування методів, інноваційних технологій практичної психології та соціальної роботи. А одним із основних завдань діяльності фахівця психологічної служби закладу освіти є організація профілактичної, превентивної та корекційної роботи з учнями, схильними до проявів девіантної поведінки, і передбачає здійснення профілактики та корекції відхилень в психофізичному, індивідуальному розвитку дітей та їх поведінки на різних вікових етапах. Щоб здійснювати таке завдання повноцінно, необхідно враховувати **всі виклики, які є значущими для комплексного вирішення проблем**. Отже, у складних умовах, коли в Україні триває повномасштабна війна, спостерігається збільшення кількості неповнолітніх з проявами девіантної поведінки. Трагічні та жакливі події стають для дітей потужним стресовим чинником, адже захисні механізми незрілої дитячої психіки не справляються з внутрішніми конфліктами та зовнішніми стресовими факторами, як це відбувається у дорослої людини, і вплив війни вони переживають болючіше: з'являється ще більше страхів, невизначеності і тривоги, загострюються проблеми, з якими й так було непросто впоратися.

Також упродовж останніх років у суспільстві спостерігається **активізація негативних явищ**, таких як насильство, кібертретирування, секстинг, булінг, рекет, розбійні напади, комп'ютерні злочини, що відповідно, провокує зростання кількості правопорушень і злочинів, скоєних дітьми та підлітками. Зокрема, почастишали випадки «кібербулінгу» – використання мобільних телефонів, інтернет-сайтів як засобів проявів насильства, залякування, терору, спрямованих зазвичай на однокласників, знайомих, що нерідко викликає в останніх не тільки психологічні травми, але стає причиною суїцидів. В інтернет просторі неповнолітні можуть стати свідками або постраждалими від дезінформації, кібербулінгу та інших форм насильства, які можуть мати серйозні наслідки для їхнього психічного здоров'я та добробуту. Все це прояви девіантної поведінки, на яку фахівці повинні звертати **особливу увагу**.

Девіантна поведінка неповнолітніх завжди була і залишається значущою соціальною проблемою, яка полягає в порушенні моральних, правових та культурних норм і може проявлятися як у небажанні вчитися, порушеннях дисципліни, хуліганських вчинках, бродяжництві, алкоголізмі, наркоманії так і у здійсненні злочинної діяльності, що передбачає кримінальну відповідальність.

На замітку! Девіантна поведінка (від лат. deviato – відхилення) – це система вчинків, які суперечать прийнятим у суспільстві правовим, моральним, дисциплінарним, побутовим та іншим нормам. Відповідно до цього виділяють поведінку, що відхиляється від моральних (аморальну), правових (кримінальну, протиправну), медичних (поведінка хворої людини) та інших норм [11].

Девіантну поведінку розглядають як *вчинок*, тобто, дії окремої людини, що не відповідають офіційно встановленим чи сформованим суспільним нормам та як *соціальне явище*, виражене в масових формах людської діяльності, які не відповідають офіційно встановленим чи фактично сформованим у даному суспільстві нормам (стандартам, шаблонам).

Досліджуючи проблему девіантної поведінки неповнолітніх, Н. Максимова визначає такі критерії: систематична повторюваність; соціально-деструктивна спрямованість; тривалість дії; порушення норм моралі, що прийняті на певному рівні соціального і культурного розвитку соціальної спільноти; активність і пасивність неприйняття типових норм; невідповідність нормам вікових особливостей і статевої приналежності неповнолітнього; вихід за межі індивідуальних варіацій та змінності реакції [11].

Девіантна поведінка, як будь-яка дія, має внутрішній механізм, мету та мотив, що зумовлюються віковими особливостями особистості, її загальним розвитком, соціальним досвідом. Враховуючи певні вікові особливості та труднощі перехідного віку, можна стверджувати, що саме **підлітки складають групу підвищеного ризику** щодо проявів девіантної поведінки. Для них притаманні:

1. Внутрішні труднощі (різкі фізіологічні та психологічні зміни, перебудова Я-концепції, усвідомлення особистості).
2. Граничні стани поведінки і невизначеність соціального становища.
3. Протиріччя перебудови механізмів соціального контролю (дитячі форми контролю, що полягали в дотриманні норм і вимог дорослих, уже не діють, а самоконтроль і свідомо дисципліна, як дорослі способи, ще не зміцніли або не склалися).

Розглядаючи схильність до проявів девіантної поведінки, слід враховувати певні характеристики особистості дитини. Основними чинниками девіантної поведінки для «вразливих підлітків» стають високий рівень тривожності та прояви дезадаптації, для «самовпевнених підлітків» характерна завищена самооцінка та висока схильність до ризику, а «конфліктні підлітки», зазвичай, мають низький рівень комунікативних здібностей та високий рівень конфліктності.

Залежно від причин, що спонукають до порушення загальноприйнятих норм поведінки, Н. Максимова виділяє чотири групи дітей:

- важковиховувані діти, в яких порушення уявне, неситуативне;
- педагогічно занедбані діти з несформованими моральними уявленнями і звичками, значними прогалинами морально-етичних знань;
- тяжкохворі діти, відхилення у поведінці яких детерміновані глибинними змінами особистості, пов'язаними з «розладом відносин»;
- діти, чия поведінка пояснюється особливостями розвитку емоційно-вольової сфери – психопатії, акцентуації характеру, неврози тощо[11].

Саме тому профілактика негативних форм девіантної поведінки неповнолітніх потребує особливої уваги, комплексного підходу та використання нестандартних методів у профілактичній діяльності соціального педагога.

На замітку! Профілактика (від гр. «prophylaktikos» запобігання, обмеження, попередження) – це попереджувально-профілактична діяльність з метою виявлення, запобігання та обмеження асоціальних явищ у дитячому та молодіжному середовищі; з'ясування причин соціальної дезадаптації різних соціальних груп та окремих осіб; забезпечення умов для формування соціально-позитивної спрямованості особистості.

У діяльності соціального педагога профілактика спрямовується на виявлення соціальних умов та десоціалізуючих чинників виховання здобувачів освіти, а також передбачає діагностично-корекційну діяльність з дітьми «групи ризику» щодо проявів різних форм психічної і соціальної дезадаптації, вираженої різними формами неадекватної поведінки.

Соціально-педагогічна профілактика щодо попередження негативних форм поведінки підлітків за видами діяльності поділяється на первинну, вторинну та третинну. Наймасовішою та неспецифічною є *первинна профілактика*, яка охоплює дітей та підлітків з метою формування у них активного, адаптивного, високо функціонального здоров'язбережувального життєвого стилю. При первинній профілактиці соціальний педагог надає інформацію, здійснюючи емоційне навчання, апелює до цінностей і знань, здійснює виховання протидії та надання альтернативи впливу соціального середовища та однолітків тощо. *Форми і методи первинної профілактики*: методи діагностики девіантної поведінки (тести; анкетування; метод вивчення документів з особистої справи підлітка; бесіди; спостереження); форми й методи непрямого профілактичного впливу (психологічний тренінг; тренінг комунікативних умінь; тренінг формування впевненості в собі та вміння виходу зі стресових ситуацій; тренінг профілактики девіантної поведінки з основами правових знань підлітків). Своєчасність, повнота й постійність первинної профілактики є найважливішим видом превентивних заходів у галузі запобігання відхилень у поведінці.

Вторинна профілактика містить соціально-психологічні та медичні заходи щодо обмеження окремих негативних явищ, які існують в суспільстві чи соціальній групі. Вторинна профілактика проводиться для дітей і підлітків з ризикованою поведінкою (бездоглядні діти, діти з кризових сімей, діти вулиці). Важливо, що профілактичні дії спрямовуються не лише на зміну девіантної поведінки на індивідуальному рівні, а й на обставини, що таку поведінку можуть спричиняти. *Форми й методи вторинної профілактики*: методи превентивного виховання (створення ситуації психологічного комфорту; встановлення довірливих відносин з підлітком; формування у підлітків позитивної самооцінки; розробка правильних навичок спілкування і поведінки;

формування пізнавальних інтересів тощо) й прямого профілактичного впливу (бесіди із запрошеними на виховні години працівниками медичних, соціально-реабілітаційних, правоохоронних закладів/установ, педагогами-валеологами, соціальними педагогами; конкурси плакатів і стіннівок), та непрямого профілактичного впливу (соціально-психологічні тренінги з профілактики девіантної поведінки; рольові ігри; дискусії в класі).

Третинна профілактика – це комплексні заходи соціального, освітнього, медико-психологічного спрямування на відновлення особистісного та соціального статусу людини, повернення її в сім'ю, освітній заклад, до суспільно-корисної діяльності. Для здійснення вторинної та третинної профілактики рекомендовано залучати психологів та фахівців медичної галузі. Форми й методи третинної профілактики: методи корекції девіантної поведінки (методи руйнування негативного типу характеру – метод «вибуху» і метод реконструкції характеру; метод перебудови мотиваційної сфери та самосвідомості; переконання; перебудови життєвого досвіду; обмеження; перенавчання; переключення; реґламентативний спосіб життя; попередження негативної та стимулювання позитивної поведінки; змагання; індивідуальна робота; зустрічі підлітків «групи ризику» із психологом) та реабілітація девіантних підлітків (методи поведінкової (практичної) корекції, «Групова психотерапія підлітків девіантної поведінки», методико-когнітивної терапії, технологія переосмислення проблемної ситуації, методи гештальт-терапії тощо).

Варто зазначити, що **соціально-педагогічна профілактика** здійснюється на особистісному, сімейному та соціальному рівнях. Під час реалізації соціальної профілактики незалежно від її виду варто дотримуватися **такого алгоритму дій**:

1. Дослідження причин та факторів ризику щодо виникнення проблеми.
2. Організація взаємодії суб'єктів профілактики у подоланні проблеми.
3. Планування діяльності, організаційна та методична підготовка.
4. Здійснення впливу на особистість:
 - встановлення або ж виявлення існуючих ресурсів, необхідних для подолання проблеми;
 - підвищення особистісних ресурсів, здібностей особистості адекватно реагувати на проблеми, долати їх та задовольнити існуючі потреби.
5. Вплив на проблемне середовище:
 - запобігання негативному впливу середовища;
 - розширення можливостей для задоволення потреб, подолання проблеми, повноцінної життєдіяльності (підвищення соціальних ресурсів).
6. Моніторинг проблеми, аналіз ефективності профілактичних заходів.

У разі, якщо оцінка ефективності профілактичного впливу показує незадовільний результат, необхідно повернутися на етап планування профілактичного впливу.

Дуже важливим етапом є **проведення діагностики девіантної поведінки**, що передбачає всебічний і поглиблений аналіз особистості, виявлення недоліків у її поведінці та їх причин, позитивних аспектів і спрямована на подальше розв'язання практичних завдань – гармонізацію розвитку особистості, сприяння її особистісному зростанню.

Виокремлюють *три стадії психологічної діагностики*:

- *попередня стадія* (виявлення зовнішніх особливостей девіантної поведінки, попереднє формулювання гіпотези щодо можливих причин відхилень у поведінці особистості);

- **стадія уточнення** (аналіз соціально-психологічних, педагогічних та індивідуально-психологічних чинників девіантної поведінки, уточнення гіпотези);

- **заклучна стадія** (вивчення індивідуально-психологічних якостей особистості, її фізичного і психічного здоров'я для уточнення причин відхилення у поведінці й прогнозування тенденцій особистісного розвитку).

Пропонуємо для вивчення рівня схильності підлітків до девіантної поведінки такий діагностичний інструментарій:

1. Методика вимірювання рівня тривожності (Дж. Тейлор).
2. Опитувальник діагностики агресивних та ворожих людей Басса-Дарки.
3. Методика діагностики «перешкод» у встановленні емоційних контактів за В. Бойком;
4. Самооцінка депресії;
5. Схема спостереження за проявами девіантної поведінки особистості (карта Д. Стотта).

У своїй практиці рекомендуємо використовувати такий **методичний матеріал**:

- Христук О. Л. Психологія девіантної поведінки: навчально-методичний посібник. Львів: ЛьвДУВС, 2014. 192 с.

- Застосування діагностичних мінімумів в діяльності працівників психологічної служби: практич. посіб./авт.-упоряд.: І. І. Ткачук, Н. В. Пророк, Н. В. Лунченко, В. М. Горленко, В. Д. Острова, Н. В. Сосновенко; за заг. ред. В. Г. Панка. Київ: УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2024. 100 с. URL: <http://surl.li/gljvma>.

Основними формами організації профілактичної діяльності соціального педагога є **профілактичні програми та профілактичні заходи**.

Фахівці психологічної служби можуть застосовувати програми факультативів, спецкурсів і курсів за вибором, навчально-методичні матеріали щодо роботи в умовах війни, розміщені на вебсайті ДНУ «ІМЗО»: <http://surl.li/sfqlfc>. З переліком програм та навчально-методичних посібників, що отримали гриф «Схвалено для використання в освітньому процесі» можна ознайомитися за лінками: <http://surl.li/prwnpm> та <http://surl.li/sbjeln>

Профілактика девіації має багато підходів до вирішення, в залежності від вибору яких буде обрано принципи, зміст, технологію, методику, форми та методи профілактичної роботи.

Зміст профілактики девіантної поведінки дітей та підлітків передбачає:

- правову освіту, розповсюдження інформації щодо правових можливостей подолання проблем (лекції, кіно-відеолекторії, освітні програми, матеріали в ЗМІ, методика «рівний-рівному», соціальна реклама);
- надання консультативної допомоги у вирішенні проблем (консультації юриста, психолога, лікаря, педагога, консультування в ЗМІ, телефонне консультування) та кризової соціально-психологічної допомоги (кризові стаціонари, служби «Телефон довіри» тощо);
- соціальний захист і реабілітація дітей з девіантних сімей (консультування, кризове втручання, позбавлення або обмеження батьківських прав, фостеринг);
- соціально-педагогічна допомога сім'ям з обмеженими педагогічними ресурсами, сім'ям з проблемними дітьми (сімейне консультування і психотерапія, соціальний захист і представництво інтересів сімей);
- сприяння зайнятості населення, особливо – представників соціально-вразливих груп та груп

ризиків (центри зайнятості і працевлаштування, громадські роботи);

- створення умов для проведення дозвілля (творчі гуртки та студії, спортивні секції, дозвільні заклади, конкурси, вуличні ігрові майданчики);

- участь у соціально-психологічних тренінгах;
- навчання на рівних (підготовка волонтерів з числа підлітків та молоді, які поширюватимуть профілактичну інформацію в середовищі однолітків, у тому числі під час неформального спілкування).

- **Загальні форми профілактичної роботи на рівні закладу освіти:**

- діагностика причин девіантної поведінки конкретного учня чи групи учнів;

- проектування програм профілактичної роботи, як на індивідуальному, так і на груповому рівні;

- превентивна діяльність в рамках профілактики девіантної поведінки (психолого-педагогічні практикуми, консиліуми з учнями та їх батьками), де обговорюються питання відхилення в поведінці, їх причини, шляхи подолання та способи профілактики;

- реалізація програм, що розробляються на рівні освітнього закладу;

- інформування учнів та їх батьків про ті види допомоги, яку можуть отримати учні та їх батьки в закладі освіти і установах, що надають різні види допомоги (соціальні служби та інші громадські організації).

У підготовці до проведення профілактичних заходів можна скористатися матеріалами «Використання інтерактивних методів та мультфільмів у профілактиці ризикованої поведінки: методичний посібник для спеціалістів, які працюють з бездоглядними та безпритульними дітьми та підлітками» / авт. кол.: Т.В. Журавель, Т.Л. Лях, О. М. Нікітіна. Київ. 2010. 168 с. URL: <https://afew.org.ua/wp-content/uploads/2019/12>

У профілактиці ризикованої та протиправної поведінки важливу роль відіграє просвітницько-профілактична діяльність, що спрямована саме на попередження негативних явищ через формування у дітей та підлітків знань, умінь та навичок, які сприяють розвитку відповідальної, адаптивної, безпечної поведінки. Подаємо **Алгоритм надання індивідуальної допомоги девіантному підлітку**:

- виявлення вікових і індивідуальних проблем підлітка (спостереження і психолого-педагогічна діагностика);

- класифікація виявлених проблем (належність до природо-культурних, соціально-культурних або соціально-психологічних; джерел їх виникнення (сім'я, соціум, група однолітків, освітній заклад); ступеня їх усвідомлення підлітком і його емоційного відношення до них);

- ранжування проблем підлітка за ступенем їх значущості з точки зору його соціалізації;

- постановка мети та планування індивідуальної допомоги відповідно до першочергових проблем учня;

- визначення провідної тактики надання індивідуальної допомоги учню: від непрямого включення його в педагогічні ситуації до самостійного вирішення ним своїх проблем;

- вибір основного шляху індивідуальної допомоги девіантної підлітку на даному етапі вирішення тієї чи іншої проблеми: через колектив, сім'ю учня або через безпосередню взаємодію з ним психолога, соціального педагога;

- вибір і реалізація адекватних методів і форм індивідуальної допомоги;

- встановлення зворотного зв'язку в процесі надання індивідуальної допомоги (за допомогою спостережень, психолого-педагогічної діагностики та в безпосередньому контакті з підлітком): інтерпретація

і аналіз отриманих результатів, співвіднесення їх з поставленими цілями і ступенем залягодження тієї чи іншої проблеми підлітка; індивідуальна допомога, заснована на аналізі отриманих результатів.

Умови успішної профілактичної роботи: комплексність, послідовність, диференційованість, своєчасність.

Не можемо не згадати про такий **виклик сучасності як комп'ютерна залежність**. Це нав'язлива потреба у використанні комп'ютера та Інтернету, що супроводжується соціальною *дезадаптацією і вираженими психологічними симптомами*. Дана проблема набуває все більшого розмаху, особливо щодо молодого покоління, яке найбільш схильне до згубного, часто неконтрольованого, впливу інформаційних технологій. Вони ще недостатньо володіють навичками критичного мислення і це робить їх особливо вразливими до фейкових новин, панічних настроїв і деструктивних наративів. Окрім цього, в умовах війни ворог активно використовує величезний арсенал інструментів та засобів впливу: інформаційно-психологічні спеціальні операції, фейкові факти, дезінформація, а з недавнього часу ще й активне залучення неповнолітніх до злочинів, що спрямовані на підлив національної безпеки та суверенітету України. Військові злочинці активно працюють на всіх платформах, куди можуть дотягнутися, втягнення неповнолітніх до протиправної діяльності може здійснюватися на всіх платформах: **Telegram, Tik-tok, Discord, Twitch, Viber, Steam, WhatsApp, Instagram** та ін., проте найактивнішою платформою, де вербують українських дітей, є **Telegram**.

Більш детально дізнатися про реальні випадки та схеми вербування дітей, ознайомитися з алгоритмом дій у випадку виявлення спроб вербування та навчитися розпізнавати ознаки того, що дитина могла бути залучена до протиправної діяльності можна, прослухавши онлайн-вебінар «**Протидія вербуванню дітей до протиправної діяльності: інструменти та методи захисту**» <https://www.youtube.com/live/QORS5Rv4zpw>

Соціальний педагог має формувати здатність особистості учня раціонально оцінювати об'єктивну ситуацію та контролювати адекватність власної поведінки соціальним вимогам відповідно до суспільно-цінних морально-етичних переконань і засад; сприяти розвитку активної, творчої позиції особистості, її різнобічних і систематизованих інтересів; надавати учням своєчасну та адекватну допомогу, зокрема, у встановленні доброзичливих стосунків з однолітками, усуненні дефіциту спілкування, налагодженні комунікативних навичок та сприяти в розв'язанні проблемних ситуацій із залученням до співпраці фахівців, що взаємодіють між собою в інтересах дітей.

Враховуючи, що саме освітній заклад має всі можливості для об'єднання цих зусиль, він повинен відігравати координуючу роль в організації процесу соціально-педагогічної профілактики девіантної поведінки підлітків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Боднар Л.І., Вашкеба Ю. М., Дєдов О. А., Заслонкіна О.П. та ін. Алгоритми діяльності працівників психологічної служби. Т. 2 / за заг. ред. В.Г. Панка. Київ: УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2020. 106 с. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/723133/1/Algorithm_T_2_new.pdf.
2. Вольнова Л. М. Профілактика девіантної поведінки підлітків: навч.-метод. посібник до спецкурсу «Психологія девіацій» для студентів спеціальності «Соціальна робота»: у 2 ч. / 2-ге вид., переробл. і допов.

Київ, 2016. Ч.1. 188с. URL: https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/12327/Volnova_profilactika

3. Вольнова Л. М. Профілактика девіантної поведінки підлітків: навч.-метод. посібник до спецкурсу «Психологія девіацій» для студентів спеціальності «Соціальна педагогіка у 2 ч. / 2-ге вид., переробл. і допов. Київ, 2016. Ч. 2. 193 с. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua>.

4. Воронкевич Н. В., Білецька В. В., Абухажар О. П. та ін. Психолого-педагогічна робота з дітьми, схильними до прояву девіантної, делінквентної поведінки (з досвіду роботи спеціалістів психологічної служби системи освіти України) / упор.: В. Г. Панок, Ю. А. Луценко. Київ: Український НМЦ практичної психології і соціальної роботи. 2014. 497 с. URL: <https://dnmcp.com.ua/sites/default/files/2019-10>.

5. Горленко В. М., Марухіна І. В., Острова В. Д., Панок В. Г. та ін. Алгоритми діяльності працівників психологічної служби. Т. 1 / за заг. ред. В. Г. Панка. Київ: УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2019. 138 с. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/719662/1/Algorithm_T_1_new.pdf.

6. Журавель Т. В. Соціальна профілактика як напрям соціально-педагогічної діяльності. *Соціальна педагогіка*: навч. посібник / за заг. ред. О. В. Безпалько; авт. кол. О. В. Безпалько, І. Д. Зверева, Т. Г. Веретенко та ін. Київ: Академвидав, 2013. С. 85–101. URL: <https://elibrary.kubg.edu.ua>.

7. Козирев М. П. Соціальна педагогіка: навчальний посібник. Львів: Львівських державний університет внутрішніх справ, 2020. 352 с. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream>.

8. Максимова Н. Ю., Грись А. М., Павлюк М. М., Манілов І. Ф. та ін. Профілактика девіацій розвитку особистості у складних життєвих обставинах: монографія / за ред. Н. Ю. Максимової. Київ: Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2024. 250 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/>.

9. Мартинюк Т. А. Соціально-педагогічна профілактика вживання психоактивних речовин підлітками: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.05. Луцьк, 2011. 20 с.

10. Методичні рекомендації з освітньої компоненти «Соціальна педагогіка» / укладач І. В. Літяга. Житомир: В-во ЖДУ ім. І. Франка, 2023. 86 с. URL: <http://eprints.zu.edu.ua>.

11. Омері І. Д. Девіантна поведінка як чинник порушення суспільного життя підлітків. URL: <https://www.psych.kiev.ua/>.

12. Психологія девіантної поведінки особистості: навч. посіб. / уклад. О. Д. Сафін, С. П. Байда. Умань: Візаві, 2021. 202 с. URL: <https://dspace.udpu.edu.ua/bitstream>.

13. Психологія девіантної поведінки: навчально-методичний посібник / уклад.: Л. А. Онуфрієва, О. М. Чайковська. Кам'янець-Подільський: Видавець Ковальчук О. В., 2024. 172 с. URL: <http://elar.kpnu.edu>.

14. Титаренко Т. М. Життєвий світ особистості та детермінанти його побудови. *Мистецтво життєтворчості особистості*: у 2 ч. Ч.1. Теорія і технологія життєтворчості: наук.-метод. посібник. Київ, 1997. С. 206–227.

15. Цюман Т.П. Профілактична практика. *Практика в системі професійної підготовки психологів*: навч.-метод. посібник / упор.: Г. К. Радчук, М. М. Шпак, З. М. Зубик, Т. П. Цюман; за заг. ред. Г. К. Радчук. Тернопіль: ТНПУ, 2005. С. 55–67.

Наталія ПИШНА,

методист навчально-методичного центру психологічної служби комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради»

ПСИХОЛОГІЧНА ПІДТРИМКА ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ: ЩО ПОТРІБНО ЗНАТИ І ВМІТИ ФАХІВЦЯМ

Внаслідок тривалого перебігу війни в Україні, спричинено низку змін, що вплинули не лише на освітній процес, а й на особистісний розвиток здобувачів освіти. Суттєві зміни в освітньому процесі відбулися в результаті вимушеного переміщення, поєднання навчання у закладах освіти в Україні та за кордоном, поєднання очної та дистанційної форм навчання, освітніх втрат, зниження рівня безпеки в освітньому середовищі, загальмованих когнітивних процесів здобувачів освіти в умовах підвищеного рівня стресу, завищеними очікуваннями від навчання, що не співпадають із реальністю, незважаючи на зміни у календарно-тематичному плануванні педагогів та результативність тощо. Особистісний розвиток здобувачів освіти характеризується зниженням рівня мотивації до навчання, незважаючи на допомогу педагогів у надолуженні вивченого матеріалу, порушенням міжособистісної взаємодії з учасниками освітнього процесу внаслідок погіршення психоемоційного стану. Вказані вище зміни сприяють підбору фахівцями психологічної служби засобів, методів та технік для надання якісної психологічної підтримки здобувачам освіти.

Насамперед зазначимо, що діяльність фахівців психологічної служби регулюється нормативно-правовою базою, що окреслює мету, структуру, завдання, напрями роботи та рекомендації до організації психологічної підтримки здобувачів освіти. Відтак, у Законі України «Про освіту» [14] визначено поняття психічного здоров'я та благополуччя учасників освітнього процесу як одного із ключових пріоритетів функціонування освітнього середовища. У Законі України «Про повну загальну середню освіту» [9] регламентовано особливості створення безпечного, інклюзивного та психологічно комфортного освітнього середовища. У Положенні про психологічну службу в системі освіти України [11] окреслено чітке визначення напрямів, форм і методів роботи працівників служби, а також вимоги до звітності й оцінювання ефективності їх діяльності. У Листі МОН України від 01.04.2022 №1/3515-22 [10] подано методичні рекомендації щодо організації освітнього процесу із визначеним алгоритмом дій в умовах воєнного стану, включаючи психологічну підтримку. Також передбачено міжвідомчу взаємодію у сфері психічного здоров'я, зокрема у контексті освіти.

Науково-методичні засади надання психологічної підтримки здобувачів освіти ґрунтуються на комплексному підході, що охоплює як визначені нормативно-правовою базою напрями діяльності фахівців психологічної служби, так і сучасні наукові. Провідні дослідники, зокрема В. Панок [5–8], О. Флярковська [18], О. Дудник [1], І. Мантачка [4] та ін. акцентують увагу на необхідності побудови цілісної системи психологічної підтримки, адаптованої до умов війни, освітніх втрат і якісних змін у психоемоційному стані здобувачів освіти.

У роботах В. Панок [7–8] та І. Корнієнко [3] подано модель функціонування психологічної служби як системи превентивних, корекційно-розвивальних і консультативних впливів, інтегрованих у педагогічний процес. У концептуальних працях В. Панок [6; 8] в рамках системного підходу обґрунтовано дворівневу модель

психологічної допомоги, що передбачає взаємодію фахівців психологічної служби закладів освіти із психотерапевтами, інклюзивно-ресурсними та кризовими центрами тощо та запровадження чітких алгоритмів у разі потреби переадресації.

Особливу увагу приділено професійній підтримці фахівців психологічної служби у рамках супервізійних зустрічей, наставництва для молодих та новопризначених фахівців та підвищення кваліфікації.

У дослідженнях О. Флярковської [18] висвітлено гуманістично орієнтований підхід до надання психологічної підтримки здобувачів освіти. Автор зазначає, що якісна психологічна підтримка має ґрунтуватися на принципах гуманістичної психології, орієнтованої на емпатійну підтримку, розвиток потенціалу особистості, формування стресостійкості, саморегуляції та активізації внутрішніх ресурсів.

О. Дудник [1] розкриває практичні аспекти кризової інтервенції в роботі з дітьми, що пережили втрати, розлуку, травматичні події та актуалізує використання арттерапевтичних методів, тілесноорієнтованих і когнітивно-поведінкових технік.

Практичний досвід, узагальнений І. Мантачкою [4], демонструє ефективність інтеграції психологічної допомоги в освітній процес за допомогою створення індивідуальних планів психоемоційного супроводу, використання цифрових інструментів для моніторингу стану здобувачів освіти.

У роботах В. Панок [5] І. Корнієнко [3] та подано модель функціонування психологічної служби як системи превентивних, корекційно-розвивальних і консультативних впливів, інтегрованих в освітній процес.

Таким чином, науково-методичне підґрунтя діяльності фахівців психологічної служби формує потужну основу для розвитку системної, гнучкої та адаптивної моделі підтримки здобувачів освіти в умовах сучасних викликів.

Психологічна підтримка здобувачів освіти у сучасному контексті трактується як цілеспрямований і системний процес створення умов для збереження та відновлення психічного здоров'я, адаптації до змін і кризових обставин, формування внутрішніх ресурсів особистості. Це не лише екстрене втручання у моменти дистресу, а й тривала робота, спрямована на розбудову психологічної стійкості, розвиток стратегій подолання труднощів, підтримку психоемоційного благополуччя та мотивації до навчання.

Психологічна підтримка включає як безпосередню роботу зі здобувачами освіти (індивідуальні й групові зустрічі), так і опосередковані впливи: взаємодію з педагогами, батьками, адміністрацією, створення безпечного та підтримувального середовища в закладі освіти.

Однак реалії воєнного часу в Україні актуалізують низку додаткових викликів, серед яких домінують стресові чинники: втрата дому, внутрішнє переміщення, відсутність стабільності, тривале перебування в умовах небезпеки, розрив соціальних зв'язків. Унаслідок цього у великої кількості здобувачів освіти спостерігаємо емоційне виснаження, зниження рівня мотивації до

навчання, прояви тривожності, афективні порушення, проблеми зі сном, а також зниження здатності до саморегуляції психоемоційного стану.

У таких умовах психологічна підтримка набуває ключового значення для забезпечення не лише психічного здоров'я здобувачів освіти, а й загальної ефективності освітнього процесу.

Актуальними залишаються орієнтири, викладені у методичних рекомендаціях щодо діяльності психологічної служби у системі освіти:

- [2022–2023 н.р.](#) – зосереджено увагу на кризовій підтримці, організації безпечного освітнього простору, швидкому реагуванні на загострення психоемоційних станів;
- [2023–2024 н.р.](#) – підвищення ролі психологічної просвіти, формування навичок саморегуляції, розвиток культури звернення за допомогою у разі потреби;
- [2024–2025 н.р.](#) – перехід до системної роботи із психічним здоров'ям у закладах освіти, де впроваджується співпраця з усіма учасниками освітнього процесу, формується пріоритетність профілактичних програм і формування психологічної стійкості.

Аналітичні дані психологічної служби за результатами річних звітів і аналітичних довідок, свідчать про зростання відповідних запитів від здобувачів освіти: тривожність, панічні стани; втрата мотивації до навчання; порушення в міжособистісній взаємодії; складнощі в адаптації; емоційне вигорання; питання ідентичності та життєвих орієнтирів у підлітків.

Ураховуючи вищезазначені законодавчі зміни та динаміку запитів від здобувачів освіти, актуалізується потреба в оновленому, практично орієнтованому підході до організації психологічної підтримки у закладах освіти. З метою ефективного реагування на сучасні виклики, вбачаємо:

- здійснення фахівцями психологічної служби моніторингу психоемоційного стану здобувачів освіти;
- поширення багаторівневої моделі психологічної підтримки;
- організацію цілеспрямованої роботи з актуальними запитами здобувачів освіти;
- забезпечення тривалого супроводу та динамічного моніторингу психоемоційного стану здобувачів освіти;
- здійснення просвітницько-профілактичної діяльності, як важливого інструменту попередження загострення психоемоційного стану та підтримки;
- дотримання нормативно-правових вимог та підвищення кваліфікації задля якісної професійної психологічної підтримки здобувачів освіти в подальшому.

Моніторинг психоемоційного стану здобувачів освіти – один із ключових напрямів роботи психологічної служби. В умовах сучасних викликів – воєнних дій, соціально-економічних змін, стресових ситуацій тощо роль моніторингу стає особливою важливою для своєчасного виявлення потенційних ризиків. Для цього рекомендуємо впроваджувати у професійну діяльність адаптовані скринінгові інструменти, зокрема опитування, анкетування, тестування, визначені [діагностичним мінімумом](#); щоденники емоцій, онлайн-платформи та цифрові застосунки, розміщені на [платформі «Ти як?»](#) у рамках Всеукраїнської програми ментального здоров'я. Важливим є зосередження уваги на оцінці рівня тривожності, симптомів емоційного вигорання, порушень міжособистісної взаємодії, труднощів адаптації та регулярний аналіз отриманих даних з подальшим плануванням як індивідуального супроводу (консультацій), так і групових форм роботи (тренінгів, занять з розвитку емоційного інтелекту, стресостійкості, міжособистісної взаємодії тощо). Цей підхід забезпечує своєчасне реагування на потреби здобувачів освіти та мінімізує ризики загострення психоемоційного стану, погіршення ментального здоров'я.

Поширення багаторівневої моделі психологічної підтримки передбачає первинне надання психологічної підтримки безпосередньо у закладі освіти, орієнтованої на профілактику та базові техніки самопомогі. У випадках складних, тривалих чи кризових запитів вбачаємо необхідність організовувати переадресацію до відповідних або суміжних установ. Важливо забезпечити координацію дій між усіма учасниками: психологами, педагогами, адміністрацією, батьками та ін.

Організація цілеспрямованої роботи з актуальними запитами здобувачів освіти. Робота з тривожними станами: рекомендуємо застосовувати когнітивно-поведінкові техніки, практики релаксації, медитативні техніки та дихальні вправи – [практичні інструменти для піклування про ментальне здоров'я та плекання стійкості](#) висвітлені на [платформі «Ти як?»](#) у рамках Всеукраїнської програми ментального здоров'я. Важливим є проведення групових тренінгів з емоційної саморегуляції допомагають здобувачам розпізнавати симптоми тривоги та управляти ними. У роботі з мотивацією до навчання вбачаємо формування внутрішньої мотивації, зосереджуючи увагу на цінностях, особистих цілях та ресурсах здобувачів освіти. Практичними інструментами можуть бути коучингові техніки, спрямовані на розвиток навичок планування та самоконтролю. Робота із налагодженням міжособистісної взаємодії полягає у впровадженні групових форм роботи, спрямованих на покращення комунікативних навичок, емоційного інтелекту, вміння вирішувати конфлікти. Дієвим є застосування арттерапевтичних форм роботи, казкотерапії, рольових ігор тощо. Сприяння формуванню ідентичності у підлітковому віці вбачаємо у розгляді ціннісних орієнтирів в процесі індивідуальних та групових форм роботи.

Забезпечення тривалого супроводу та динамічного моніторингу психоемоційного стану здобувачів освіти має бути системним та тривалим, а не одноразовим. Для цього важливо сприяти здійсненню оцінки динаміки психоемоційного стану, адаптуючи надання психологічної підтримки під актуальні потреби; забезпечувати постійний зворотний зв'язок зі здобувачами освіти, педагогами та батьками для корекції програми підтримки. Це дозволяє посилити ефективність психологічної допомоги, підвищити довіру та залученість учасників освітнього процесу.

Здійснення просвітницько-профілактичної діяльності, як важливого інструменту попередження загострення психоемоційного стану та підтримки полягає в організації тренінгових занять, лекцій, семінарів для здобувачів освіти, педагогів, батьків та інших, спрямованих на розвиток емоційної регуляції, управління стресом, профілактику вигорання, формування внутрішніх ресурсів, розміщених у розділі «Для плекання стійкості», на [платформі «Ти як?»](#) у рамках Всеукраїнської програми ментального здоров'я. Важливим є використання сучасних цифрових інструментів для поширення необхідного контенту ([відео, онлайн-курсів, інтерактивних платформ](#)), адаптація інформації в залежності від вікових особливостей та культурних вподобань здобувачів освіти. Рекомендуємо здійснювати інтеграцію просвітницько-профілактичної діяльності у навчальний процес та позааурочну діяльність, що сприяє підвищенню психологічної грамотності та зменшенню стигматизації питань ментального здоров'я.

Дотримання нормативно-правових вимог та підвищення кваліфікації задля якісної професійної психологічної підтримки здобувачів освіти в подальшому. Дотримання нормативно-правових вимог забезпечує належний рівень відповідальності, конфіденційності, етичності тощо, які є невід'ємною частиною у наданні якісної психологічної підтримки, зокрема здобувачів освіти. Перелік рекомендованих онлайн-курсів можна переглянути у методичних рекомендаціях «[Пріоритетні напрями роботи психологічної служби в системі освіти України у 2024/2025 навчальному році](#)».

Зазначаємо, що якісна психологічна підтримка можлива лише за умови постійного професійного розвитку: фахівцям рекомендується регулярно проходити тренінги, семінари, вебінари з тем, що важливі у їх професійній діяльності та залежать від запитів здобувачів освіти.

Отже, сучасна психологічна підтримка здобувачів освіти – це не лише про реагування на окремі труднощі, а про стратегічний внесок у їх особистісний розвиток. Фахівець психологічної служби у закладі освіти сьогодні – це медіатор внутрішньоособистісних змін, координатор взаємодії між усіма учасниками освітнього процесу, що сприяє формуванню довіри у безпечному просторі та підтримці психоемоційного стану кожного. Надання якісної психологічної підтримки здобувачів освіти в умовах сьогодення – це виклик і можливість. Можливість створити в освітньому середовищі культуру піклування, де психічне здоров'я – не «проблема», а невіддільна частина освітнього процесу. Де кожен учасник освітнього процесу має доступ до підтримки, знає, як дбати про себе та як підтримати інших. У такій системі взаємодії діяльність фахівців психологічної служби стає невід'ємною цінністю закладу освіти та допомагає підтримувати ментальне здоров'я у найскладніші часи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Дудник О. А. Організація діяльності психологічної служби: навч.-метод. посіб. / МОН України, Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини; упоряд. О. А. Дудник. Умань: Візаві, 2023. 267 с. URL: <https://dspace.udpu.edu.ua/bitstream/123456789/17232/1/%D0%BF%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B1%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%20%D0%9E%D0%94%D0%9F%D0%A12023.pdf> (дата звернення: 08.05.2025).
- Каменшук Т. Д. Психологічний супровід як пріоритетний напрямок в контексті обговорення професійного стандарту практичного психолога. *Сучасні підходи та перспективи професійного розвитку фахівців соціономічних професій*: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю (Вінниця, 19 черв. 2020 р.). Вип 2 (28). Вінниця: ФОП Рогальська І. О., С: 163–166. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/722603/> (дата звернення: 06.05.2025).
- Корнієнко І. Реструктуризація психологічної служби системи освіти України в післявоєнний період. *Воєнні конфлікти та техногенні катастрофи: історичні та психологічні наслідки*: матеріали – Міжнародної наукової конференції (Тернопіль, 18–19 квітня 2024 р.). Тернопіль: Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя, 2024. С. 128–131. URL: <https://elartu.tntu.edu.ua/handle/lib/44806> (дата звернення: 08.05.2025).
- Мантачка І., Кравченко А. Підтримка ментального здоров'я здобувачів освіти через призму корекційно-розвиткових занять практичного психолога, педагога соціального в закладі освіти. *Підтримка психологічного здоров'я особистості в умовах війни*: міжнародний досвід та українські реалії: зб. тез доповідей учасників Міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 30 квіт., 01 трав. 2024 р.). С. 556–563. URL: https://ippo.dn.ua/images/files/materials/SUPPORTING_OF_PSYCHOLOGICAL_WELL-BEING_OF_THE_INDIVIDUAL_IN_THE_WAR_CONDITIONS_INTERNATIONAL_EXPERIENCE_AND_UKRAINIAN_REALITIES.pdf (дата звернення: 06.05.2025).
- Панок В. Г. До побудови моделі сучасної психологічної служби системи освіти. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/717397/1/%D0%9C%D0%BE%D0%B4%D0%B5%D0%BB%D1%8C_%D0%9F%D0%A1_2019.pdf (дата звернення: 05.05.2025).
- Панок В. Г. Концепція психологічного супроводу освітніх реформ у діяльності психологічної служби. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*.

2020. Т. 2. № 1. С. 1–16. URL: <https://visnyk.naps.gov.ua/index.php/journal/article/view/68/97> (дата звернення: 05.05.2025).
- Панок В. Г. Концепція реформування психологічної служби у системі освіти України на період до 2030 року. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*. 2023. Т. 5. № 2. С. 1–10. URL: <https://visnyk.naps.gov.ua/index.php/journal/article/view/392/456> (дата звернення: 08.05.2025).
- Панок В. Г. Перспективи та ресурси розвитку психологічної служби системи освіти України. *Вітакультурний млин*. 2019. № 21. С. 36–47. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/717707/> (дата звернення: 05.05.2025).
- Про внесення зміни до статті 51 Закону України «Про повну загальну середню освіту» щодо підвищення кваліфікації педагогічних працівників у питанні надання психологічної підтримки учасникам освітнього процесу: Закон від 11.04.2023 р. № 3051-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3051-20#Text> (дата звернення: 06.05.2025).
- Про затвердження методичних рекомендацій щодо окремих питань завершення 2021/2022 навчального року: Лист МОН України від 01.04.2022 р. № 1/3515-22. URL: <https://mon.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennya-metodichnih-rekomendacij-shodo-okremih-pitan-zavershennya-20212022-navchalnogo-roku> (дата звернення: 06.05.2025).
- Про затвердження Положення про психологічну службу у системі освіти України: Наказ МОН України від 22.05.2018 р. № 509. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0885-18#Text> (дата звернення: 06.05.2025).
- Про методичні рекомендації «Пріоритетні напрями роботи психологічної служби в системі освіти України у 2024/2025 навчальному році»: Лист МОН України від 08.08.2024 р. № 21/08-1233. URL: <https://imzo.gov.ua/2024/09/09/lyst-imzo-vid-08-08-2024-21-08-1233-pro-metodychni-rekomendatsii-priorytetni-napriamy-roboty-psykholohichnoi-sluzhby-v-systemi-osvity-ukrainy-u-2024-2025-navchal-nomu-rotsi/> (дата звернення: 06.05.2025).
- Про методичні рекомендації «Пріоритетні напрями роботи психологічної служби в системі освіти України у 2024/2025 навчальному році»: Лист МОН України від 08.08.2024 р. № 21/08-1233. URL: <https://imzo.gov.ua/2024/09/09/lyst-imzo-vid-08-08-2024-21-08-1233-pro-metodychni-rekomendatsii-priorytetni-napriamy-roboty-psykholohichnoi-sluzhby-v-systemi-osvity-ukrainy-u-2024-2025-navchal-nomu-rotsi/>.
- Про освіту: Закон України від 01.06.2025 р. № 2145-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 38-39. Ст. 380. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 05.05.2025).
- Про систему охорони психічного здоров'я в Україні: Закон України від 15.01.2025 р. № 4223-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4223-20#Text> (дата звернення: 06.05.2025).
- Про схвалення Концепції розвитку охорони психічного здоров'я в Україні на період до 2030 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 27.12.2017 р. № 1018-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1018-2017-%D1%80#Text> (дата звернення: 05.05.2025).
- Флярковська О. Діяльність практичних психологів у закладах освіти в умовах воєнного стану. *Авіаційна та екстремальна психологія у контексті технологічних досягнень*: збірник наукових праць / за заг. ред. Л. С. Яковичко, С. Л. Горбенко. Київ: Національний авіаційний університет, 2024. С. 275–279. URL: https://apsx.nau.edu.ua/wp-content/uploads/2024/10/Zbirnyk_mater_konf_APSKh_NAU_17.04.2024-1.pdf (дата звернення: 05.05.2025).

Віктор ПЛАХУТА,

методист відділу координації професійного розвитку керівників закладів та співпраці з методичними службами комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради»

ВИКЛАДАННЯ НАВЧАЛЬНОГО ПРЕДМЕТА «ЗАХИСТ УКРАЇНИ» У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСТІ

В умовах повномасштабної збройної агресії росії проти України, яка триває вже понад три роки, та безпрецедентного героїчного опору українського народу, що мужньо відстоює свою незалежність, суверенітет і територіальну цілісність, кардинально зростає роль і відповідальність кожного громадянина за долю Вітчизни. Конституція України визначає захист Вітчизни обов'язком громадян України, найважливішою функцією держави. Безпека людини, її життя і здоров'я визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Як визначено в Конституції України (ст. 17, 65) – захист суверенітету і територіальної цілісності України є найважливішими функціями держави, справою всього українського народу.

У складних реаліях нашого сьогодення життєво необхідно є всебічна підготовка молодого покоління до оборони країни, формування у нього глибоких патріотичних переконань, національної свідомості, психологічної стійкості та практичних навичок, необхідних для виживання та дій в умовах воєнного стану та надзвичайних ситуацій. А в системі української освіти навчальний предмет "Захист України" набуває сьогоденні особливого, стратегічного значення. Він покликаний стати ключовим елементом у підготовці свідомих, відповідальних громадян, здатних захистити себе, своїх близьких та свою державу.

Реформування загальної середньої освіти передбачає модернізацію змісту освіти, що має ґрунтуватися на компетентнісному та особистісно орієнтованому підходах до навчання, а найголовніше – орієнтуватися на здобуття учнями умінь і навичок, необхідних сучасній людині для успішної самореалізації у професійній діяльності, особистому житті, громадській активності.

Організація освітнього процесу на уроках з навчального предмета «Захист України» у закладах загальної середньої освіти у 2025/2026 навчальному році здійснюватиметься відповідно до законів України «Про освіту», «Про повну загальну середню освіту», «Про військовий обов'язок і військову службу», «Про національну безпеку України» та «Про основи національного спротиву», Стратегії воєнної безпеки України, затвердженої Указом Президента України від 25.03.2021 № 121/2021, Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23.11.2011 № 1392.

На замітку! Звертаємо вашу увагу, що на сьогоднішній день іде розробка нових нормативно-правових документів із організації початкової загальної середньої освіти.

Відповідно до статті 9 Закону України «Про військовий обов'язок та військову службу» **початкова загальношкільська підготовка громадян** України здійснюється з метою формування у громадян первинних загальношкільських знань і спеціальних компетентностей щодо оборонної свідомості, ознайомлення громадян з місцем і роллю громадянина у зв'язку з усвідомленням

свого конституційного обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України.

Початкова загальношкільська підготовка реалізується на третьому рівні повної загальної середньої освіти та проводиться в закладах загальної середньої, професійної (професійно-технічної), фахової передвищої освіти, що мають ліцензію на провадження освітньої діяльності на відповідному рівні повної загальної середньої освіти, шляхом викладання навчального предмета "Захист України" та здійснення заходів, спрямованих на військово-патріотичне виховання.

Суттєвою загальною рисою програми, що відповідає сучасним тенденціям в освіті, є надання вчителю значно більшої свободи в питаннях планування освітнього процесу. Вибір форм, методів та засобів навчання, зокрема і підручників, розподіл кількості годин, що відводяться на вивчення розділів та окремих тем (це стосується як порядку вивчення модулів, так і розподілу часу на їх вивчення), учитель здійснює самостійно.

Модельна навчальна програма інтегрованого курсу «Захист України» для 10-11 класів, спрямована на реалізацію вказаної мети, визначає орієнтовну послідовність досягнення визначених основних очікуваних результатів навчання з соціальної і здоров'я збережувальної, інформатичної, природничої, технологічної освітньої галузі тощо, орієнтовний зміст та види навчальної діяльності учнів і учениць, що спрямовані на розвиток та формування ключових компетентностей як вимоги Державного стандарту профільної середньої освіти.

Метою соціальної і здоров'язбережувальної освітньої галузі є розвиток особистості здобувача та здобувачки освіти, які здатні до гармонійної соціальної і міжособистісної взаємодії, самоусвідомлення, самозарядності, піклування про безпеку й здоров'я особисті та інших, підприємливості й професійної зорієнтованості спрямованих на забезпечення власного й суспільного добробуту, виявлення готовності діяти в інтересах національної безпеки й готовності на захист національних інтересів та територіальної цілісності України.

Рекомендується на викладання предмета «Захист України» виділяти **2 години на тиждень**.

Навчання здійснюється за модельною навчальною програмою «Захист України. Інтегрований курс. 10-11 клас» (Рекомендовано Міністерством освіти і науки України, наказ МОН від 08.08.2024 року № 1116).

Військово-патріотичне виховання визначено складовою національно-патріотичного виховання, що в часи воєнної загрози стає пріоритетом національно-патріотичного виховання. Військово-патріотичне виховання орієнтоване на формування у зростаючої особистості готовності до захисту Української держави, розвиток бажання здобувати військові професії, проходити службу у Збройних Силах України як особливому виді державної служби. Його зміст визначається національними інтересами України і покликаний

забезпечити активну участь громадян у збереженні її безпеки від зовнішньої загрози.

Формування ціннісних орієнтирів і громадянської самосвідомості у старшокласників повинно здійснюватися на прикладах героїчної боротьби українського народу за самовизначення і творення власної держави, ідеалів свободи, соборності та державності, зокрема, від княжої доби, українських козаків, Українських Січових Стрільців, армій Української Народної Республіки та Західноукраїнської Народної Республіки, учасників антибільшовицьких селянських повстань, загонів Карпатської Січі, Української повстанської армії, українців-повстанців у сталінських концтаборах, учасників дисидентського руху. Також військово-патріотичне виховання має здійснюватися на прикладах мужності та героїзму учасників революційних подій в Україні у 2004, 2013-2014 років, Героїв Небесної Сотні, спротиву окупації та анексії Автономної Республіки Крим російською федерацією, учасників антитерористичної операції 2014-2018 років та операції об'єднаних сил у Донецькій та Луганській областях 2018-2022 років, повномасштабної російсько-української війни.

Під час викладання навчального предмета «Захист України», крім загальних підходів і принципів (науковості, доступності, достовірності, наочності тощо), потрібно враховувати те, що молода людина 16-17 років (допризовного віку) отримує перше системне враження про Збройні сили України (інші сили оборони) і в цілому про сучасну проблематику оборони нашої держави та основи національної безпеки. Тому варто акцентувати увагу саме на *практичній привабливості предмета (до 80%)*, а не на виконанні письмових (контрольних, самостійних) робіт, перерахуванні підручника, заучуванні нормативно-правових актів, військових та медичних понять і визначень.

Рекомендується систематично інформувати здобувачів освіти про актуальні військові новини та новини оборонного сектору. Пропонується використовувати технології перевернутого навчання з відслідковування достовірності інформації.

Для стимулювання пізнавальної активності учнів, їх дієвої самостійної діяльності під час уроків бажано використовувати роботу в групах, подібних до військових формувань, підрозділів (двійки, трійки, відділення тощо), розширювати діапазон організаційних форм, методів навчання, способів навчальної взаємодії, які максимально наближають навчальний процес до реального життя та забезпечують практичну спрямованість навчання. Для цього потрібно застосовувати:

- вправи і завдання до них, що створюють передумови для співпраці, активної участі учнів у процесі навчання;
- завдання, що спонукають до діалогу, висловлюванню власних думок, міркувань, позицій, способів розв'язання проблеми;
- завдання творчого характеру, при розв'язанні яких учні виявляють ініціативу, самостійність, мають право вибору та власної аргументації;
- завдання, що спонукають до обміну думками, враженнями, включають спеціально сконструйовані ситуації вибору та моделювання життєвих ситуацій.

Сучасні виклики сприяли трансформації освітнього процесу та формуванню нових освітніх концепцій, серед яких ключовою є концепція навчання протягом усього життя. Все більше значення надається самостійній роботі, рівноправним відносинам між педагогом і учнем. Особливої актуальності ці зміни набули у зв'язку з необхідністю застосування дистанційного навчання, досвід якого варто використовувати в перспективі.

Обов'язкова форма одягу для вчителя та рекомендована для здобувачів освіти під час проведення занять з предмета «Захист України» – військова (форма військових формувань України без знаків розрізнення військовослужбовців Збройних Сил України або інших

військових формувань, утворених відповідно до законів України, особами, які не мають на це права).

Рекомендовано нашивки (шеvronи, патчі) «Захист України» та закладу освіти.

На посаду вчителя предмета «Захист України» призначають випускників вищих педагогічних закладів освіти зі спеціальністю вчителя предмета «Захист України», а також – офіцерів запасу, резерву, у відставці які мають військову, педагогічну або іншу вищу освіту і спроможні якісно проводити заняття.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Інформаційні ресурси:
2. Офіційний веб-сайт Міністерства освіти і науки України URL : <http://www.mon.gov.ua>.
3. Офіційний веб-сайт Міністерства оборони України URL : <http://www.mil.gov.ua>.
4. Сайт газети «Народна армія» URL : <http://www.na.mil.gov.ua/>
5. Сайт журналу «Військо України» URL : <http://viysko.com.ua/>
6. Сайт науково-теоретичного та науково-практичного журналу «Наука і оборона» URL : <http://www.nio.mil.gov.ua>.
7. Сайт Державної служби з надзвичайних ситуацій України URL : <http://www.mns.gov.ua>.
8. Сайт Товариства сприяння обороні України URL : <http://tsou.org.ua>.
9. Сайт Товариства Червоного Хреста України URL : <http://www.redcross.org.ua>.
10. Сторінка «Захист України-Початкова загальновійськова підготовка-Черкащина» в ФБ https://www.facebook.com/groups/1296411550865965?locale=uk_UA

Корисні інтернет-посилання:

1. Брусний С. Брати по духу і зброї. Про дружбу козаків і татар URL : <http://www.istpravda.com.ua/articles/2011/03/15/31684/>
2. Громенко С. Як козаки з кримськими татарами від турків Крим боронили URL : <http://www.istpravda.com.ua/articles/2014/08/15/144019/>
3. Солодько П. Берестечко. Експерсія музеєм "Козацькі могили" [Електронний ресурс] // Історична правда [сайт] / П.Солодько. – 10.07.2011. – Режим доступу: <http://www.istpravda.com.ua/articles/2011/07/10/45334/>
4. Українське козацтво у XX-XXI сторіччі [Електронний ресурс. Інформаційний портал]. – Режим доступу: <http://vijsko.milua.org/i3.htm>
5. Хундерт З. Запорожці як фактор політичної боротьби в Речі Посполитій [Електронний ресурс] // Історична правда [сайт] / З.Хундерт. – 23.12.2013. – Режим доступу: <http://www.istpravda.com.ua/articles/2013/12/23/140453/>
6. Черкас Б. Козаки на Балтиці. Як запорозькі "чайки" воювали проти шведів URL : <http://www.istpravda.com.ua/articles/2013/10/10/137416/>;
7. Чухліб Т. Українці, які не дали туркам захопити Європу. Три неспрохи долі URL : <http://www.istpravda.com.ua/articles/2013/01/17/108588/>
8. Стисла історія Лєгіону Українських Січових URL : <http://ycc.milua.org/history.html>
9. Мілітарна Україна URL : <http://forum.milua.org/viewforum.php?f=2>
10. Холодний Яр URL : <http://unknownwar.info/>
11. ОУН-УПА: Легенда спротиву URL : <http://oun-upa.gal>
12. Пагіря О. Нескорені. Чому українські повстанці не стали нацистськими та советськими колаборантами URL : <http://tyzhden.ua/History/62077>
13. Патриляк І. Українські націоналісти проти гітлерівської Німеччини. Рух Опору URL : <http://www.istpravda.com.ua/articles/2014/05/8/142834/>
14. Патриляк І. УПА була більш "робітничо-селянською", ніж радянські партизани URL : <http://www.istpravda.com.ua/articles/2011/10/14/59049/>

Вікторія ПІДМОГИЛЬНА,

директор Смілянської загальноосвітньої школи І – ІІІ ступенів № 11 Смілянської міської ради Черкаської області;

Людмила БОЮК,

заступник директора з навчально-виховної роботи Смілянської загальноосвітньої школи І – ІІІ ступенів № 11 Смілянської міської ради Черкаської області;

Сергій КОВАЛЕНКО,

учитель української мови та літератури вищої кваліфікаційної категорії, учитель-методист Смілянської загальноосвітньої школи І – ІІІ ступенів № 11 Смілянської міської ради Черкаської області; член Національної спілки журналістів України

ІННОВАЦІЙНА ШКОЛА МОЛОДОГО ЗАХИСНИКА УКРАЇНИ

Із досвіду роботи створення і функціонування Осередку для викладання оновленого предмета «Захист України. Інтегрований курс»

Створення навчального центру «Захист України» є актуальним кроком у відповідь на сучасні виклики національної безпеки. Завдяки співпраці з військовими фахівцями та використанню сучасних технологій, ми створили простір, де учні зможуть розвивати свої лідерські якості, командний дух і готовність до захисту Батьківщини. Оновлення предмету відбувається за трьома напрямками: осучаснення навчальної програми, підвищення кваліфікації вчителів, які будуть викладати предмет «Захист України», та створення міжшкільних осередків для навчання учнів, які здобувають повну загальну середню освіту. Нововведення разом змінюють й ідейне наповнення курсу, й освітнє середовище, у якому вивчається предмет.

Оновлений навчальний предмет «Захист України» є ресурсомістким. Для вивчення та відпрацювання практичних навичок здобувачам освіти потрібно чимало дороговартісного обладнання – стрілецьких тирів, симуляторів польотів для мультикоптерів, мультикоптерів, масогабаритних макетів зброї та багато інших вартісних засобів навчання. Смілянська загальноосвітня школа І – ІІІ ступенів № 11 – заклад загальної середньої освіти, який включений до перспективного плану формування мережі закладів загальної середньої освіти м. Сміли як ліцей (І – ІІІ ступенів), відповідно до рішення виконавчого комітету Смілянської міської ради від 23.05.2024 № 265 «Про затвердження перспективного плану формування мережі закладів загальної середньої освіти Смілянської міської територіальної громади». У закладі навчається 140 учнів 10 – 11 класів. Школа розташована в пішохідній доступності для 3-ох з восьми закладів загальної середньої освіти міста та має зручне місце розташування для під'їзду старшокласників з інших шкіл. Заклад має три вільні приміщення, які обладнано виключно для викладання навчального предмета «Захист України». Площа цих приміщень дозволила створити функційні зони для досягнення ефективного викладання всіх модулів програми. Заклад входить до складу 30 пілотних закладів освіти України, що забезпечуватимуть реформування старшої профільної середньої освіти (академічні ліцеї) і стане ментором для інших пілотних шкіл.

Розпорядженням голови Черкаської обласної військової адміністрації від 16.08.2024 № 373 «Про затвердження переліку осередків викладання навчального предмету «Захист України» в закладах освіти Черкаської області» прийнято рішення щодо створення на базі нашого закладу відповідного осередку. Реалізація

шкільного проекту «Стратегічні рішення до створення Осередку для викладання навчального предмету «Захист України» на базі ЗЗСО» дозволить вирішити основну мету нової програми та мінімізувати час на облаштування нового освітнього простору, оскільки конкретизує завдання для кожної групи виконавців і має чіткі терміни їх виконання. Проектом передбачено закуплено навчальне обладнання відповідно до Типового переліку засобів навчання та обладнання для забезпечення викладання предмета «Захист України» закладів освіти, що забезпечують здобуття повної загальної середньої освіти, підготовка викладачів, які забезпечать якісно нові підходи до вивчення предмету, створено безпечний простір для проведення освітнього процесу, вирішено питання щодо харчування учнів, які приходять на навчання в Осередку.

Освітніми послугами в Осередку охоплено 1114 здобувачів освіти закладів загальної середньої освіти міста Сміли, Тернівського ліцею Тернівської територіальної громади, ДНЗ «Смілянський центр підготовки та перепідготовки робітничих кадрів».

Навчальна складова

Війна на території нашої держави стала потужним каталізатором змін у всіх сферах нашого життя. І освіта не є винятком. Освітня система України активно трансформується, щоби відповідати новим викликам і потребам суспільства. Особливого значення сьогодні набуває необхідність підготовки молоді до будь-яких випробувань, виховання свідомих громадян та формування в учнів практичних навичок, які допоможуть їм захистити себе, свою родину та країну. Традиційна програма навчального предмета «Захист України» зосереджена більше на теорії, ніж на практиці, а також не відповідає потребам і запитам сьогодення. Крім того, поділ програми на тематичний план А і Б призводить до того, що хлопці та дівчата здобувають різні вміння й навички. А в умовах російської агресії проти нашої країни поділ на гендерні ролі є недоцільним, оскільки кожен, незалежно від статі, має вміти захистити себе та мати оборонну свідомість. Саме тому підходи до викладання навчального предмета «Захист України» зазнали кардинальних нововведень з вересня 2024–2025 навчального року. Учні 10–11 класів, які здобувають повну

загальну середню освіту один раз на місяць, упродовж 6 годин на день, навчаються в міжшкільному, спеціально обладнаному та модернізованому освітньому середовищі на базі нашого закладу освіти. Старшокласники вивчають предмет за новою модельною навчальною програмою «Захист України. Інтегрований курс». Зміст програми інтегрованого курсу в 10 класі структуровано за шістьма модулями: основи національної безпеки й оборони; основи планування та управління; озброєння та військова техніка, стрілецька підготовка; основи дій, комунікації та взаємодії у бою; орієнтування на місцевості та інженерна фортифікація; домедична допомога в умовах бою. Зміст програми інтегрованого курсу в 11 класі також структуровано за шістьма модулями: військові технології та їхній розвиток; стрілецька підготовка, основи дій та взаємодії в бою; інформаційна війна; домедична допомога в умовах бою; цивільне населення в кризових умовах; плануюче майбутнє: особиста роль в обороні України. П'ять вчителів предмета «Захист України» на основі модельної навчальної програми «Захист України. Інтегрований курс» розробили календарно-тематичну та поурочне планування для успішної реалізації інтегрованого курсу. Освітній процес здійснюється за спеціальним розкладом, розробленим для функціонування Осередку.

Практична складова

В оновленій програмі «Захист України» частка практичних занять становить 80%. Для забезпечення оптимальної реалізації оновленої програми «Захист України» облаштовано «простір практичних навичок». Практичні заняття проходять у форматі тренінгів, перевага надається практичній спрямованості, інтерактивним, дослідницьким, проєктним видам освітньої діяльності. Під час тренінгів створюється неформальне невимуслене спілкування, яке відкриває перед групою безліч варіантів розвитку та розв'язання проблеми, заради якої вона збиралася. Тренінгові форми навчання повністю охоплюють весь потенціал учня: рівень та обсяг його компетентності (соціальної, емоційної та інтелектуальної), самостійність, здатність до прийняття рішень, до взаємодії тощо. Пропонуємо формати тренінгів, які найчастіше проводяться в закладі.

Тактичні тренінги

- Симуляції бойових дій:
 - лазертаг(використання лазерних міток для імітації пострілів та уражень);
 - страйкбол(використання пневматичної зброї для більш реалістичного відтворення бойових дій);
 - комп'ютерні симулятори(модельовання різних бойових ситуацій, відпрацювання тактичних прийомів; вони привчають слідкувати за деталями, реакцією, розвивають дрібну моторику, покращують пам'ять, змушують думати, розвивають уяву, учать підходити до вирішення завдань творчо та нестандартно).

- Надання першої домедичної допомоги:

- практичні навички(зупинка кровотечі, накладання джгутів, биндажів, проведення серцево-легеневої реанімації);

-імітаційні моделі(використання манекенів для відпрацювання різних сценаріїв);

-тренування в умовах, наближених до бойових(надання допомоги в умовах обмеженого часу та підвищеного стресу).

- Орієнтування на місцевості:

-робота з компасом та картою(визначення свого місцезнаходження, побудова маршруту);

-виживання в дикій природі(розведення багаття, побудова укриття, пошук їжі та води);

-використання GPS-навігаторів(ознайомлення з сучасними засобами навігації).

Стрілецька підготовка

- Тренажери:

- інтерактивний лазерний тир набув шаленої популярності у сфері освіти. Це безпечний і ефективний спосіб відпрацювання стрілецьких навичок без використання боєприпасів. Актуальним він є для нашого закладу під час викладання курсу «Захист України». У ньому проводиться відпрацювання стрільби з різних видів зброї в статичних і динамічних умовах. Замість куль, старшокласники використовують лазерний маркер, який фіксує попадання в мішень на екрані. Програмне забезпечення відстежує кожен постріл, дозволяє проаналізувати точність, швидкість реакції та інші важливі показники.

Групові змагання: розвиток командної роботи та здорової конкуренції

- Практична стрільба:

Практична стрільба з пневматичної зброї – це невід'ємна частина комплексної підготовки старшокласників під час занять з предмета «Захист України». Вона дозволяє розвинути необхідні фізичні та психологічні якості, а також закласти основи для подальшої військової підготовки. Пневматична зброя має значно меншу потужність, що робить її безпечною для використання в навчальному закладі. Навчання стрільби з пневматичної зброї дозволяє відпрацювати базові навички, як-от: правильна стійка, прицілювання, дихання, спусковий механізм тощо.

Приклади вправ з пневматичної зброї на заняттях:

- стрільба по статичних мішенях(ця вправа дозволяє відпрацювати точність стрільби на різних відстанях);
- стрільба по рухомих мішенях(ця вправа розвиває швидкість реакції та координацію);
- стрільба з різних положень(стрільба лежачи, сидячи, стоячи – все це дозволяє адаптуватися до різних умов стрільби);
- тактична стрільба(симулювання реальних бойових ситуацій, відпрацювання стрільби з укриття, переміщення під вогнем).

- Будівництво укриттів

Інженерна підготовка

Тема будівництва укриттів на уроках є надзвичайно актуальною, особливо в умовах сучасних викликів. Вона дозволяє не тільки передати теоретичні знання про безпеку, але й розвинути учнівські вміння та навички, які можуть стати в нагоді в реальному житті. Із цієї теми старшокласники будуть знайомитися в березні 2025 року, згідно з календарним плануванням. Заплановано створення макетів укриттів із різних матеріалів (картон, дерево, пластикові пляшки тощо). Відпрацювання навичок копання, розпилювання деревини, збирання конструкцій. Створення плану евакуації з будинку або іншого приміщення. Облаштування укриття необхідними речами (вода, їжа, ліхтарик, аптечка).

- Розмінування

На навчальних заняттях із предмета «Захист України», звичайно, неможливо проводити реальні роботи з розмінування. Однак, можна відпрацювати теоретичні знання та навички, які стануть у пригоді в екстремальних ситуаціях:

- вивчення типових мінно-вибухових пристроїв(старшокласники розглядають фотографії, макети або моделі різних типів мін);
- відпрацювання алгоритму дій при виявленні ВНП(розігрують ситуації, коли учень знаходить підозрілий предмет);
- навчання надання першої домедичної допомоги(ознайомлення учнів із правилами надання першої допомоги при пораненнях, викликаних вибухом);
- вивчення засобів індивідуального захисту(показують учням, як правильно користуватися захисними костюмами, масками та іншими засобами).

Психологічна підготовка

- Стійкість до стресу:проводяться під наглядом шкільного психолога дихальні вправи, медитація, організовано заняття з елементами тренінгу, які сприяють відновленню психоемоційного стану («Мої ресурси», «Кольори емоцій», «Життя в стані війни», адаптація в новому освітньому середовищі та розвиток ментального здоров'я («Дружба нас єднає», «Подорож», «Чарівний базар»). Ведеться просвітницька робота «Як подолати паніку». В Осередку проводимо психологічні тренінги для подолання страхів і роботу з емоціями.

Командна робота

Командна робота є невід'ємною частиною успішних дій в умовах надзвичайних ситуацій. Тому тренінги на згуртування в Осередку є надзвичайно важливими. Вони допомагають не тільки розвинути навички співпраці, але й сформувати в учнів почуття відповідальності, взаємодопомоги та готовності діяти в складних умовах. Ось декілька з них:

- ситуаційні ігри: «Рятувальна операція», «Вживання в дикій природі», «Будівництво укриття»;
- командні завдання: «Лабіринт», «Переправа», «Спільне носіння вантажу»;
- творчі завдання:«Створення плаката», «Написання історії», «Зйомка відеоролика».

Крім того, розвиток лідерських якостей на уроках інтегрованого курсу – це інвестиція в майбутнє. Це не лише готує молодь до подолання можливих кризових ситуацій, але й формує відповідальних, ініціативних і впевнених у собі громадян для прийняття рішень, аналізу ситуації, вибору оптимального рішення та заохочення інших до досягнення спільної мети.

Інноваційна складова

Інноваційна складова програми – це впровадження нових, сучасних методів навчання, використання передових технологій і креативних підходів до викладання матеріалу, а особливо зараз, на уроках із викладання предмету «Захист України». Це дозволяє зробити навчання більш цікавим, ефективним та актуальним. Основні напрями інноваційної складової, які реалізуються на уроках з предмета «Захист України»:

Інтерактивні методи навчання

Ігри та симуляції.Комп'ютерні симулятори бойових дій дозволяють нашим учням отримати практичний досвід у прийнятті рішень в екстремальних ситуаціях. Вони дозволяють відпрацювати різноманітні сценарії, не наражаючи життя і здоров'я учнів і стали першим кроком до розуміння складності бойових дій і розвитку важливих навичок виживання. Симулятори польотів

для мультикоптерів: незамінний інструмент на уроках з предмета«Захисту України». Вони дозволяють старшокласникам отримати практичні навички управління безпілотними літальними апаратами (БПЛА) в безпечному та контрольованому середовищі.Учні освоюють основи управління мультикоптером, на кшталт, зліт, посадка, зависання, рух у різних напрямках, практикують навички аерозйомки, визначення координат об'єктів, пошук замаскованих цілей, розробляють маршрути польотів, визначають оптимальну висоту та швидкість, навчаються планувати завдання для БПЛА.

Проекти. Розробка планів оборони, створення моделей фортифікаційних споруд, дослідження історичних битв стимулюють творче мислення та командну роботу.Проекти, над якими працювали старшокласники,«Моделювання бойових дій»,«Розробка системи моніторингу кордону», «Створення системи доставки вантажів у важкодоступні місця».

Дослідницька діяльність. Вивчення сучасних технологій у військовій справі, аналіз військових конфліктів сприяє розвитку критичного мислення. Старшокласники працюють над аналізом геолокаційних даних у соціальних мережах для визначення місць дислокації ворожих військ; розробкою безпілотних літальних апаратів для розвідки, коригуванням артилерійського вогню та доставки боеприпасів; досліджують впливобстрілів на інфраструктуру місті розробляють плани відновлення; аналізують російську пропаганду та відпрацьовують ефективні методи протидії їй.

Використання сучасних технологій

Віртуальна та доповнена реальність.Завдяки цим технологіям, наші учні занурюються в інтерактивні середовища, які симулюють реальні ситуації та процеси, що відбуваються на полі бою. Використання віртуальної та доповненої реальності на уроках «Захисту України» відкриває нові можливості для підвищення якості освіти, старшокласники отримують більш глибокі знання та навички, необхідні для захисту своєї країни.Переваги використання VR та AR:

- інтерактивні елементи роблять навчання цікавим і захоплюючим;
- інформація запам'ятовується краще, оскільки залучається більше сенсорних каналів;
- учні відпрацьовують різні навички в безпечному середовищі;
- використання симуляторів дозволяє скоротити витрати на матеріали та обладнання.

Дрони.Використання дронів у освітньому процесі з предмета «Захист України» відкриває перед учнями широкі можливості для розвитку практичних навичок і заглиблення в сучасні технології. Розглянемо кілька конкретних прикладів того, як дрони інтегровані в освітній процес:

- симуляції пошуково-рятувальних операцій;
- картографування місцевості;
- фото- та відеозйомка для документальних проєктів. Навички, які розвивають заняття з дронами:
- технічне мислення(розуміння принципів роботи складних пристроїв);
- креативність(розробка нових способів використання дронів);
- командна робота(спільне виконання завдань);
- проблемне мислення(пошук нестандартних рішень);
- відповідальність(розуміння наслідків своїх дій).

3D-друк.Використання 3D-друку на уроках «Захисту України» відкриває нові можливості для навчання та розвитку учнів. Це не просто створення моделей, а цілий комплекс заходів, який сприяє формуванню учнів як творчих, інноваційних, так і відповідальних громадян.Це потужний інструмент, який дозволяє перетворити цифрові

моделі в реальні об'єкти. У контексті уроків ця технологія відкриває перед учнями безмежні можливості для творчості, розвитку навичок і розуміння принципів конструювання. Наразі школа замовила 3D-принтер, комп'ютерне програмне забезпечення для 3D-моделювання.

Інноваційна складова програми «Захист України» є важливим кроком у розвитку системи освіти в Україні. Вона дозволяє готувати молодь до життя в сучасному світі, формуючи в них необхідні знання, навички та цінності.

Партнерство з іншими інституціями

Співпраця закладу освіти з військовими частинами та іншими освітніми закладами відкриває широкі можливості для всебічного розвитку учнів. Це дозволяє поєднати теоретичні знання з практичними навичками, а також сприяє патріотичному вихованню молоді. Ми тісно співпрацюємо із Збройними силами України. Залучаємо військових інструкторів для проведення практичних занять. Відвідуємо військові частини, знайомимося з військовою технікою та озброєнням. Проводимо спільні військово-патріотичні табори, де учні отримують навички надання першої медичної допомоги, орієнтуються на місцевості, стрільби тощо. Обмінюємося досвідом, запрошуємо військових фахівців для проведення лекцій і семінарів з військової історії, тактики, стратегії, зокрема це Національна академія Державної прикордонної служби України імені Б. Хмельницького, ГУ ДСНС України в м. Черкаси, Оршанецький навчальний центр підготовки молодших спеціалістів Державної прикордонної служби України імені генерал-майора Ігоря Момота, Київський військовий інститут телекомунікацій та інформатизації. Проводили майстер-класи з військових дисциплін (наприклад, рукопашного бою, стрільби з пневматичної зброї). Пишаємося випусниками нашої школи, які отримали почесну відзнаку «Відмінник Захисту України» та продовжили навчання у військових навчальних закладах. Наші учні – справжні майстри військово-спортивних змагань, про що свідчать їхні перемоги на Всеукраїнській грі «Сокіл» («Джуга»). <https://www.youtube.com/watch?v=KlySu4o6uSQ>

<https://www.facebook.com/media/set/?set=oa.252869147915162&type=3>

Взаємодіємо з громадськими організаціями, що спеціалізуються на питаннях безпеки, оборони та цивільного захисту, що значно збагачує освітній процес з предмета «Захист України».

Заклад освіти постійно вдосконалює партнерські зв'язки із закладами охорони здоров'я, соціальними службами, правоохоронними органами, службою ДСНС, громадськими організаціями та місцевими волонтерськими ініціативами в громаді. Залучаємо експертів, волонтерів, що дозволяє зробити уроки більш практичними, цікавими та актуальними. Представники організацій, які займаються першою допомогою, проводять практичні заняття з надання домедичної допомоги, навчають учнів користуватися аптечкою індивідуальної та колективної, показують прийоми зупинки кровотечі, накладання пов'язок тощо. Військово-патріотичні організації проводять заняття з військової історії, розповідають про сучасні види зброї та військової техніки, навчають основам орієнтування на місцевості, топографії. Організації, що займаються цивільним захистом, розповідають про правила поведінки під час надзвичайних ситуацій, навчають учнів користуватися засобами індивідуального захисту, показують, як діяти при пожежі, землетрусі чи інших катастрофах.

Створення та функціонування осередку «Інноваційна школа молодого захисника України» демонструє свою ефективність у підготовці молодого покоління до викликів сучасності. Навчання успішно поєднує теоретичні знання з практичними навичками, формуючи в учнів такі важливі

якості, як-от: патріотизм, відповідальність, самоорганізацію та готовність до захисту своєї країни. Старшокласники усвідомлюють свою роль у соціумі та необхідність захисту держави. Здобувають знання з надання першої медичної допомоги, орієнтування на місцевості, використання засобів індивідуального захисту та інших важливих умінь. Спільні проекти та тренінги сприяють розвитку вміння працювати в команді, взаємодіяти та підтримувати один одного. Школа запрошує фахівців для проведення практичних занять і лекцій, використовує сучасні цифрові інструменти для навчання та взаємодії, сприяє об'єднанню молоді, зацікавленої в питаннях безпеки та оборони країни.

Створений осередок «Інноваційна школа молодого захисника України» є успішним прикладом реалізації патріотичного виховання молоді. Проект доводить свою ефективність і має значний потенціал для подальшого розвитку. Інвестуючи в молодь і надаючи їм знання та навички, ми забезпечуємо безпечне майбутнє для нашої країни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Модельна навчальна програма «Захист України. Інтегрований курс» для закладів, що забезпечують здобуття повної загальної середньої освіти. Автори й авторки: Ігор Борохович, Анна Коваленко, Ірина Когут, Оксен Лісовий, Вікторія Сісецька, Євген Семенів, Ігор Сердюк, Інна Совсун, Валерій Хмельницький, Олена Шиян та члени робочої групи МОН (Наказ МОН № 300 від 08.03.2024). URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/programy-10-11-klas/2025/np-zakhyst-ukrayiny-modelna-navch-prohrama-intehrovanyy-kurs-11-04-2025.pdf>
2. Про викладання інтегрованого курсу «Захист України»: Лист МОН України від 27.08.2024 № 1/15363-24. URL: https://znayshov.com/News/Details/pro_vykladannia_intehrovanoho_kursu_zakhyst_ukrainy#google_vignette
3. Про затвердження Санітарного регламенту для закладів загальної середньої освіти. Наказ МОЗ України від 25.09.2020 № 2205. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1111-20#Text>
4. Про створення та функціонування осередків для викладання навчального предмета «Захист України» (Додатки-рекомендації з облаштування осередків; алгоритм створення осередків): Лист МОН України від 12.07.24 № 1/12484-24. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0771-24#Text>
5. Щодо організації виховного процесу в закладах освіти у 2022 / 2023 н. р.: Лист МОН України від 10.08.2022 № 1/9105-22. URL: <https://mon.gov.ua/npa/shodo-organizaciyi-vihovnoho-procesu-v-zakladah-osviti-u-20222023-n-r>

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРОЄКТУ ЗІ СТВОРЕННЯ ТА ЗАПУСКУ САЙТУ ДЛЯ ЛІДЕРІВ

Ліга старшокласників Черкащини у партнерстві з Черкаською обласною державною адміністрацією реалізували проєкт зі створення та запуску сайту для лідерів «Разом». Під час розробки проєкту вагому підтримку та дієві методичні рекомендації надав відділ з питань цифрового розвитку, цифрових трансформацій та цифровізації Черкаської обласної державної адміністрації (Хулап Д). Партнерами у реалізації проєкту стали також Управління освіти і науки Черкаської обласної державної адміністрації, комунальний навчальний заклад «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради», Черкаська обласна організація Товариства Червоного Хреста України, Український державний центр позашкільної освіти, комунальний заклад «Черкаський обласний центр роботи з обдарованими дітьми Черкаської обласної ради», комунальний заклад «Черкаський обласний Центр національно-патріотичного виховання, краєзнавства і туризму учнівської молоді ім. Павла Наконечного Черкаської обласної ради», комунальний заклад «Черкаський обласний центр науково-технічної творчості учнівської молоді Черкаської обласної ради».

Сайт об'єднав 4 проєкти з ментального здоров'я «За крок до дорослого життя», «Ти зможеш», «Острів. Ок», «Шлях до себе». У співпраці з розробниками сайту лідери провели кілька продуктивних зустрічей, під час яких тривало обговорення дизайну та наповнення сайту, адже враховувалися всі деталі та побажання старшокласників. Для зручності учнів на платформі зібрані посилання на матеріали сайту з ментального здоров'я «Ти як?», матеріали Черкаської обласної організації Червоного Хреста України, кейс психологічних хвилинок, кластер компенсаторної освіти для учнів, онлайн-платформи безоплатної психологічної підтримки, телефон всеукраїнської гарячої лінії та багато інших цікавинок.

Кожен з проєктів координується закладами освіти міста та області, зокрема:

- проєкт «За крок до дорослого життя» — Черкаською спеціалізованою школою I-III ступенів №28 ім. Т.Г.Шевченка, Черкаською загальноосвітньою школою I-III ступенів №7;
- проєкт «Ти зможеш» — Білозірським ліцеєм – опорним закладом загальної середньої освіти, Черкаською загальноосвітньою школою I-III ступенів №21;
- проєкт «Шлях до себе» — Золотоніською спеціалізованою школою інформаційних технологій №2, Черкаським навчально-виховним комплексом «Загальноосвітня школа I-III ступенів-ліцей спортивного профілю №34»;
- проєкт «Острів.Ок» — Черкаською спеціалізованою школою I-III ступенів №18 ім. В'ячеслава Чорновола, Черкаською загальноосвітньою школою I-III ступенів №2.

Група лідерів-розробників сайту презентувала свої напрацювання під час проведення імітаційної гри моделі засідання Верховної Ради України «М:18 Ми – законотворці» на базі Черкаської спеціалізованої школи I-III ступенів №28 ім. Т.Г.Шевченка Черкаської міської ради.

Інформацію про проведення заходів з ментального здоров'я у закладах освіти Черкаської області та фоторепортажі для розміщення на даному сайті надсилати на адресу: liga.ra3.om@gmail.com.

Разом до Перемоги. <https://ra3om.com.ua>

На фото: лідери Ліги старшокласників, заступник голови Черкаської ОДА Олександр ШАМРАЙ, завідувач лабораторії виховної роботи ЧОІПОПП Валентина КУДІН

**КНЗ «ЧЕРКАСЬКИЙ ОБЛАСНИЙ ІНСТИТУТ
ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ ПЕДАГОГІЧНИХ
ПРАЦІВНИКІВ ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ»**

тел. +380 (472) 64-21-78

e-mail: oipopp@ukr.net

вул. Бидгощська, 38/1, м.Черкаси Україна 18003

<http://oipopp.ed-sp.net/>

Фото на обкладинці. URL:

<https://cdn.create.vista.com/api/media/medium/454541710/stock-photo-smiling-schoolboy-pointing-laptop-teacher-classroom?token=>